

Kansainvälisten investointien oikeudellinen sääntely

Onko sääntely globalisaatiokehityksen edellyttämällä tasolla?

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja
Konserni
15/2015

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

RISTO PAAERMAA

Kansainvälisten investointien oikeudellinen sääntely

Onko sääntely globalisaatiokehityksen
edellyttämällä tasolla?

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja

Konserni

15/2015

Tekijät Författare Authors Risto Paaermaa	Julkaisu-aika Publiceringstid Date Maaliskuu 2015 Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Kansainvälisten investointien oikeudellinen sääntely – onko sääntely globalisaatiokehityksen edellyttämällä tasolla?	
Tiivistelmä Referat Abstract Selvitys pyrkii antamaan kokonaiskuvan kansainvälisten investointien oikeudellisesta sääntelystä. Oikeudellisesti sitovien säännösten ohella tehdään selkoa myös niin sanotusta pehmeästä sääntelystä (soft law). Selvitys antaa taustaa ajankohtaiselle keskustelulle muun muassa EU:n ja Yhdysvaltojen välisiin vapaakauppa- ja investointisopimusneuvotteluihin liittyvistä investointisuojausjärjestelmistä. Selvityksen luvussa II käsitellään kansainvälisten investointien taloudellista ja poliittista taustaa. Luvun III tarkoituksena on antaa kansainvälisten investointien sääntelylle historiallista ulottuvuutta ja myös luoda sääntelylle teoreettinen viitekehys. Kansainvälisiin investointeihin liittyvää sääntelyä tarkastellaan luvussa IV investoinnin toteutumisen eri vaiheissa. Lisäksi luvussa käsitellään ulkomaisiin investointeihin olennaisesti kytkettyjä kysymyksiä, kuten niiden verotusta ja niihin liittyvien riitojen ratkaisua. Luvussa V käydään läpi keskeiset yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat kysymykset. Erityisesti kiinnitetään huomiota OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeisiin. Luku VI tekee selkoa kansainvälisten järjestöjen pyrkimyksistä säännellä kansainvälistä investointitoimintaa. YK:n ja OECD:n piirissä toteutetut yritykset saada aikaan laaja-alainen kansainvälisiä investointeja sääntelevä sopimus ovat erityisen tarkastelun kohteina. Luvussa VII on selvitys Suomen sääntelytilanteesta kansainvälisten investointien osalta. Muutaman esimerkkitapauksen pohjalta tehdään myös selkoa suomalaisten yritysten tekemistä merkittävistä ulkomaisista sijoituksista sekä Suomeen tulleista ulkomaisista sijoituksista. Luvussa VIII ovat johtopäätökset ja loppuarviot. Selvityksen johtopäätöksenä on, että kansainväliset investoinnit vaativat nykyistä vahvempaa kansainvälistä sääntelyä. Kansallisella lainsäädännöllä ja kahdenvälisillä investointisuojausopimuksilla ei voida ratkaista kaikkia ulkomaiseen investointitoimintaan liittyviä ongelmia. Ulkomaisten investointien globaalien sääntelyn tulee perustua keskeisiin oikeudellisiin periaatteisiin, kuten syrjimättömyyteen, suosituimmuusperiaatteeseen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja ympäristöarvojen huomioimiseen. Sääntelyssä tulee löytää nykyistä parempi tasapaino yhtäältä investointien suojaamisen ja toisaalta kansallisvaltioiden lainsäädäntö- ja hallintovallan turvaamisen välille. EU:n ja Yhdysvaltojen välinen vapaakauppa- ja investointisopimus (TTIP) voi onnistuessaan viedä kansainvälisten investointien sääntelyä nykyistä tasapainoisempaan suuntaan. TEM:n yhdyshenkilö: Elinkeino- ja innovaatio-osasto/Henri Backman, puh. 029 506 3581	
Asiasanat Nyckelord Key words kansainvälinen investointi, kansainvälisten investointien oikeudellinen sääntely, globalisaatio, yritysten yhteiskuntavastuu, kansainväliset järjestöt, Suomi ja ulkomaiset investoinnit, kansainvälisten investointien riitojen ratkaisu, EU:n ja Yhdysvaltojen välinen vapaakauppa- ja investointisopimus (TTIP)	
Painettu julkaisu Inbunden publikation Printed publication ISSN 1797-3554 ISBN 978-952-227-954-5	Verkojulkaisu Nätpublikation Web publication ISSN 1797-3562 ISBN 978-952-227-955-2
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 171	Kieli Språk Language Hinta Pris Price Suomi, Finska, Finnish 28 €
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	Kustantaja Förläggare Sold by Edita Publishing Oy / Ab / Ltd

Esipuhe

Kansainvälisen kaupan kasvun lisäksi myös ulkomaiset suorat investoinnit ovat viimeisten parinkymmenen vuoden aikana moninkertaistuneet. Yritysten kansainvälisten investointien lisääntyessä voimakkaasti joudutaan kysymään, onko kansainvälisiä investointeja koskeva oikeudellinen sääntely ajan tasalla.

EU:n ja Yhdysvaltojen väliseen vapaakauppa- ja investointisopimusneuvotteluihin (TTIP) liittynyt keskustelu on osoittanut, että nykyinen kansainvälisten investointien sääntely ei vastaa enää kaikilta osin nykytilanteen vaatimuksia. Nykyinen sääntely, joka perustuu yhtäältä kansalliseen lainsäädäntöön ja toisaalta teollisuusmaiden ja kehitysmaiden välisiin suhteisiin kehitettyihin kahdenvälisiin investointisuojausopimuksiin, ei selvityksen mukaan muodosta riittävän tasapainoista ratkaisumallia yhtäältä investoijan ja toisaalta investoinnin isäntävaltion etujen välillä.

Selvityksessä on tarkasteltu kansainvälisten investointien sääntelyä kokonaisvaltaisesti. Nykyisen oikeudellisen sääntelyn lisäksi selvityksessä tehdään selkoa yritysten yhteiskuntavastuun sisällöstä ja merkityksestä sekä kansainvälisten järjestöjen pyrkimyksistä säännellä kansainvälistä investointitoimintaa. Selvityksen johdopäätöksenä on, että kansainvälinen investointitoiminta vaatii nykyistä vahvempaa sääntelyä. Kiireellisinä sääntelykohteina tuodaan esiin veroparatiisien poistaminen, korruption saaminen kuriin sekä kansainvälisiin investointeihin liittyvien oikeusriitojen ratkaiseminen oikeusvaltioperiaatteiden mukaisesti. Pitemmän tähtäimen tavoitteena tulisi selvityksen mukaan olla kansainvälinen sääntely, jolla luodaan kansainvälisille investoinneille yhteisesti hyväksytty vähimmäistaso.

Selvityksen tekijä on työ- ja elinkeinoministeriön entinen virkamies, joka on toiminut parinkymmenen vuoden ajan Suomen edustajana OECD:n investointikomiteassa. Selvitys on tehty sen jälkeen, kun kirjoittaja oli siirtynyt ministeriöstä eläkkeelle joulukuussa 2012.

Selvitys ei välttämättä edusta työ- ja elinkeinoministeriön kantoja selvityksessä käsiteltyihin asioihin, vaan selvityksen sisällöstä ja esitetystä mielipiteistä vastaa yksin kirjoittaja.

Sisältö

Esipuhe.....	5
I Johdanto.....	11
1 Yleistä.....	11
2 Käytetyt määritelmät ja rajaukset.....	13
II Kansainvälisten investointien taloudellinen ja poliittinen tausta.....	15
III Kansainvälisten investointien sääntelyn kehityksestä sekä sääntelyn sisällöstä.....	20
1 Monikansallisen yritystoiminnan synty ja sen sääntelyn kehitys.....	20
2 Sääntelyn mahdollisuuksista ja rajoituksista.....	22
3 Sääntelyn oikeudellisesta sisällöstä.....	25
4 Viimeaikaisen talouskehityksen vaikutus sääntelyyn.....	28
5 Kahdenväliset investointisuojausopimukset edelleen sääntelyn perustana.....	30
IV Kansainvälisten investointien sääntely investoinnin eri vaiheissa.....	34
1 Sisääntulevien ulkomaisten investointien sääntely (entry).....	34
1.1 Yleistä.....	34
1.2 Kansainväliset periaatteet.....	34
1.3 Oikeudellisten ja hallinnollisten esteiden poistaminen.....	35
1.4 Erilaiset lupa- ja sopimusjärjestelyt ja niiden ehdot.....	37
1.5 Public order (kansallisesti tärkeät edut).....	37
2 Sisääntulleiden ulkomaisten investointien oikeudellinen kohtelu isäntävaltiossa (operation).....	39
2.1 Yleistä.....	39
2.2 Kansainväliset periaatteet.....	39
2.3 Kansallisen lainsäädännön ensisijaisuus.....	41
2.4 Ulkomaalaisten investointien positiivinen syrjintä.....	43
2.5 Kansainvälisten investointien suojaaminen.....	44
3 Ulosmenevien investointien sääntely (exit).....	46
4 Ulkomaisiin investointeihin liittyvät verotuskysymykset.....	47
5 Ulkomaisiin investointeihin liittyvät rahoituskysymykset.....	50
6 Korruption estäminen.....	52
7 Riitojen ratkaisu ja vahinkojen korvaaminen.....	53
8 Suuret monikansalliset yritykset – sääntelyn ulkopuolella?.....	61

V	Yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat periaatteet.....	65
1	Yleistä.....	65
2	Ihmisoikeudet.....	68
3	Työntekijöiden asema.....	70
4	Ympäristön suojelu ja kestävä kehitys.....	73
5	Toiminnan avoimuus ja siihen liittyvä raportointi.....	77
6	Vastuu koko tuotantoketjusta.....	79
7	Vastuullisen sijoittamisen periaatteet.....	81
8	Yhteiskuntavastuuperiaatteiden käytäntöön soveltaminen	82
VI	Kansainvälisten järjestöjen pyrkimykset säännellä	
	kansainvälistä investointitoimintaa	85
1	YK-järjestelmä.....	85
1.1	Yleistä.....	85
1.2	Ylikansallisia yrityksiä koskeva käyttäytymissääntö.....	87
1.3	YK:n kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTAD.....	91
2	Maaailman kauppajärjestö WTO	92
2.1	Yleistä	92
2.2	Uruguay'n kierros.....	93
2.3	Dohan kierros.....	95
2.4	WTO:n roolista ulkomaisten investointien liberalisoinnissa.....	95
3	Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD.....	96
3.1	Yleistä	96
3.2	Pääomaliikkeiden ja näkymättömien maksuliikkeiden vapauttamiskoodit	96
3.3	OECD:n julkilausuma kansainvälisistä investoinneista ja monikansallisista yrityksistä.....	98
3.4	OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.....	99
3.5	MAI-sopimusneuvottelut	100
4	NAFTA-sopimus	104
4.1	Yleistä	104
4.2	NAFTA-sopimuksen investointisäännökset.....	105
5	Energiaperuskirjasopimus (ECT).....	107
5.1	Yleistä	107
5.2	ECT-sopimuksen investointimääräykset	108
6	Euroopan Unioni	110
6.1	Yleistä	110
6.2	EU:n liikkeenperustamisoikeus ja yritysten vapaan liikkumisen turvaaminen.....	111
6.3	EU:n ja Yhdysvaltojen välistä vapaakauppa- ja investointisopimusta koskevat neuvottelut.....	113

VII	Suomi ja ulkomaiset investoinnit	120
1	Yleistä	120
2	Voimassa oleva lainsäädäntö	120
3	Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset	123
4	Suomeen ja Suomesta ulkomaille tapahtuneet ulkomaiset investoinnit	126
4.1	Yleistä	126
4.2	Suomeen sisääntulleet investoinnit.....	128
4.3	Suomesta ulosmenevät ulkomaiset investoinnit	131
VIII	Johtopäätökset ja loppuarviot	136
	Käytetyt lähteet	144
Liite 1	Suomen mallisopimus kahdenväliseksi investointisuoja-sopimukseksi (2014).....	146
Liite 2	OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (vuoden 2011 tarkistettu versio).....	157
Liite 3	YK:n Global Compact -periaatteet.....	169

I Johdanto

1 Yleistä

Tässä esityksessä pyritään antamaan kokonaiskuva kansainvälisten investointien oikeudellisesta sääntelystä. Kysymys ei ole varsinaisesta oikeustieteellisestä tutkimuksesta, vaan kansainvälisiin investointeihin liittyvien oikeudellisten ja taloudellisten kysymysten esiintuomisesta kokonaisvaltaisella tavalla. Käsittelytävasta johtuen esitys ei sisällä esimerkiksi alaviitteitä, vaan tekstin aikaansaamisessa käytetyt lähteet käyvät ilmi esityksen lopussa olevasta lähdeluettelosta. Myös asioiden syvempään perehtymisessä lähdeluettelossa mainittu aineisto tarjoaa mahdollisuuden.

Käsiteltäessä kansainvälisiä investointeja joudutaan väistämättä puhumaan samalla globalisaatiosta ja monikansallisesta yritystoiminnasta. Esityksen aihe on siten erittäin laaja ja johtaa asioita yleistävään ja yksinkertaistavaan käsittelytapaan. Kirjoittajan toivomuksena kuitenkin on, että esityksestä olisi hyötyä kansainvälisten talouskysymysten parissa työskenteleville liike-elämän edustajille, virkamiehille ja tutkijoille. Myös kansainvälisiä talousasioita seuraaville tavallisille kansalaisille esityksestä voi olla hyötyä esimerkiksi uusien näkökulmien avaamisessa.

Esityksen aihevalinta ja käsittelytapa perustuu käytetyn lähdeaineiston ohella kirjoittajan omakohtaiseen kokemukseen kansainvälisiin investointeihin liittyvien asioiden hoitamisessa ulkoasiainministeriön, kauppa- ja teollisuusministeriön sekä työ- ja elinkeinoministeriön virkamiehenä noin 40 vuoden aikana. Kirjoittaja toimi noin 20 vuoden ajan Suomen edustajana OECD:n investointikomiteassa ja oli Suomen valtuuskunnan varapuheenjohtajana vuosina 1995-1999 käydyissä neuvotteluissa niin sanotusta MAI-sopimuksesta (Multilateral Agreement on Investment). Kirjoittaja oli myös OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden soveltamista Suomessa valvovan kansallisen yhteyselimen, niin sanotun MONIKA-neuvottelukunnan puheenjohtajana yli kymmenen vuoden ajan. Neuvottelukunnan tehtäviin kuuluivat myös yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat kysymykset.

Esityksen luvussa II käsitellään kansainvälisten investointien taloudellista ja poliittista taustaa. Kansainvälisellä sääntelyllä tai sen puutteella on aina olemassa syynsä, jotka ovat yleensä joko poliittisia tai taloudellisia taikka useimpien molempia.

Luvun III tarkoituksena on antaa kansainvälisten investointien sääntelylle historiallista ulottuvuutta. Samoin pyritään luomaan kansainvälisten investointien sääntelylle teoreettista viitekehystä. Koska oikeudellinen sääntely on voimakkaasti sidoksissa kansainvälisessä taloudessa tapahtuvaan kehitykseen, luvussa käsitellään myös viimeaikaista yritystaloudellista kehitystä ja sen vaikutusta oikeudelliseen sääntelyyn. Kansainvälisten investointien sääntelyssä ei voida unohtaa

kahdenvälisiä investointisuoja-sopimuksia, koska sääntely edelleen pitkälle nojautuu niihin.

Kansainvälisiin investointeihin kohdistuvaa sääntelyä voidaan tarkastella investoinnin toteutumisen eri vaiheissa, kuten investoinnin sisääntulovaiheessa, perustetun tytäryrityksen toimintavaiheessa sekä yrityksen lopettamisvaiheessa. Näissä tapauksissa sääntelyn toimeenpanijana on yleensä investoinnin kohdemaata. Lisäksi sääntelyä voi harjoittaa myös ulkomaisen tytäryrityksen kotivaltio joko sääntelemällä emoyhtiön oikeutta sijoittaa ulkomaille tai sääntelemällä jo ulkomailla toimivan tytäryrityksen toimintaa. Jälkimmäisessä tapauksessa puhutaan niin sanotusta ekstraterritoriaalisesta sääntelystä, jota pidetään aina oikeudellisesti ongelmallisena, kun tilanteesta syntyy helposti oikeudellinen konfliktitilanne kotivaltion sääntelyoikeuden kanssa. Näitä kysymyksiä käsitellään luvussa IV. Lisäksi luvussa käsitellään eräitä ulkomaisiin investointeihin olennaisesti kytkeytyviä kysymyksiä, kuten ulkomaisten investointien verotusta ja niihin liittyviä rahoituskysymyksiä. Erityistä huomiota kiinnitetään niin sanottujen veroparatiisien hyödyntämiseen. Myös korruptio on ulkomaiseen yritystoimintaan usein liittyvä piirre. Korruption kansainvälinen sääntely on vaikeaa, vaikka OECD:ssä onkin pystytty neuvottelemaan asiaa osittain tervehdyttävä sopimus. Ulkomainen investointi voi johtaa riitatilanteeseen investoinnin isäntävaltion kanssa. Kahdenvälisiin investointisuoja-sopimuksiin on sisällynytkin säännönmukaisesti määräys, jonka mukaan ulkomainen investoija voi haastaa investoinnin isäntävaltion kansainväliseen välimiestuomioistuimeen. Tämän oikeuden käyttöön liittyvät kysymykset ovat viime vuosina aiheuttaneet paljon päänvaivaa sekä juristeille että oikeustoimien kohteeksi joutuneille valtioille. Kansainvälisiin investointeihin liittyviä riitojenratkaisukysymyksiä käsitellään myös luvussa IV.

Luvussa V käydään läpi keskeiset yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat kysymykset. Yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyvien kysymysten tärkeys on viime vuosina selvästi lisääntynyt, kun yritysten kansainvälinen toiminta on laajentunut ennen näkemättömällä tavalla ja kun kansainvälisiä investointeja koskeva oikeudellinen sääntely ei ole edennyt. Yritysten yhteiskuntavastuu on käsitteenä laaja ja jossain määrin epämääräinen. Lisäksi käsitettä käytetään usein eri sisältöisenä yhtäältä kansallisissa yhteyksissä ja toisaalta kansainvälisiin investointeihin liittyen. Kansallisissa yhteyksissä yritysten yhteiskuntavastuuseen viitataan lähinnä silloin, kun yritykset irtisanovat työntekijöitään. Kansainvälisiin investointeihin liittyvä yritysten yhteiskuntavastuu on laajempi kysymys ja myös sisällöltään selkeämpi. Esimerkiksi OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeissa on yritysten yhteiskuntavastuu kansainvälisissä yhteyksissä määritelty varsin tyhjentävästi. Tässä selvityksessä yritysten yhteiskuntavastuuta käsitellään osana kansainvälisiin investointeihin liittyvää suositustyyppistä sääntelyä.

Luku VII tekee selkoa kansainvälisten järjestöjen pyrkimyksistä säännellä kansainvälistä yritystoimintaa. Laaja-alaisiin oikeudellisesti sitoviin säännöksiin on pyritty YK:ssa tehdyssä valmistelutyössä 1970- ja 1980-luvuilla ja OECD:n piirissä

käydyissä MAI-sopimusneuvotteluissa 1990-luvulla. Kummatkin yritykset päättyivät epäonnistumiseen. Suppeampia sääntelyhankkeita on ollut vireillä monissa eri järjestöissä. Jotkut niistä ovat johtaneet toteutuneisiin sopimusteksteihin. Osa sääntelyhankkeista on jäänyt suositusluokkaan toimintaohjeiksi, joiden ohjaava vaikutus on usein ollut kuitenkin merkittävä.

Luvussa VII on käyty lyhyesti läpi Suomen sääntelytilanne kansainvälisen yritystoiminnan osalta. Varsinaisen lainsäädäntöön perustuvan sääntelyn lisäksi tehdään selkoa Suomen hyväksymistä sopimuksista. Muutaman esimerkkitapauksen pohjalta tehdään myös selkoa suomalaisten yritysten tekemistä merkittävistä ulkomaisista sijoituksista sekä Suomeen tulleista ulkomaisista sijoituksista. Esimerkkitapaukset antavat myös viitteitä siitä, miten kansainväliset yritykset (tässä tapauksessa suomalaiset yritykset) noudattavat yhteiskuntavastuuperiaatteita.

Luvussa VIII ovat johtopäätökset ja loppuarviot.

2 Käytetyt määritelmät ja rajaukset

Ulkomaisella investoinnilla tarkoitetaan jäljempänä niin sanottua suoraa ulkomaista investointia. Suoralla ulkomaisella investoinnilla ei ole yleisesti hyväksyttyä kansainvälistä määritelmää. Suomessa on yleisesti omaksuttu määritelmä, jonka mukaan ulkomaisella suoralla investoinnilla tarkoitetaan vähintään 10 prosentin omistusta sellaisesta ulkomailla olevasta yrityksestä, jonka suhteen kotivaltiossa sijaitsevalla emoyrityksellä on tarkoituksena saada aikaan pysyvä vaikutusvalta. Pysyvällä vaikutusvallalla tarkoitetaan mahdollisuutta vaikuttaa tehokkaasti ulkomaista (tytär)yrhtiötä koskevaan päätöksentekoon. Käytännössä siis suorassa ulkomaisessa investoinnissa kotivaltiossa sijaitseva emoyhtiö harjoittaa omistuksen kautta vaikutusvaltaa toisessa valtiossa (isäntävaltiossa) olevan (tytär)yrhtiön suhteen. Yleensä pysyvä vaikutusvalta ulkomaisesta yrityksestä edellyttää vähintään 50 prosentin omistusta (varsinainen tytär-yhtiö-asetelma), mutta usein pienempikin omistusosuus riittää. Pysyvä vaikutusvalta voidaan hankkia joko olemassa olevan yhtiön osakkeiden oston kautta (ns. haltuunotto; takeover-investointi) tai perustamalla toiseen valtioon kokonaan uuden yhtiön (ns. uusperustanta; green field-investointi). Erotuksena suorasta investoinnista käytetään käsitettä portfolio-investointi kuvaamaan ulkomailta suoritettua osakkeiden ostoa, jonka tavoitteena ei ole vaikutusvallan saaminen ulkomailla olevasta toisesta yhtiöstä vaan pelkästään taloudellisen hyödyn aikaansaaminen.

Monissa kansainvälisissä sopimuksissa (esimerkiksi bilateraalisisä investointisuoja-sopimuksissa) ulkomaisen investoinnin määritelmä on hyvin laaja kattaen osakeomistuksen lisäksi myös erilaiset rahoitusjärjestelyt, luvat ja muut lakeihin tai sopimukseen pohjautuvat oikeudet sekä aineettomat oikeudet kuten patentit, tavaramerkit ja tekijänoikeudet. Kun halutaan sopimuksilla suojata oman maan yritysten sisäänpääsyä ja toimintaa toisessa maassa, on luonnollista, että pyritään mahdollisimman laajaan kattavuuteen.

Ulkomaisten suorien investointien suorittajana on usein ns. monikansallinen yhtiö. Myöskään monikansallisella yhtiöllä ei ole yhtenäistä kansainvälistä määrittelmää. Laajin määrittely olisi sellainen, että kaikki yritykset, joilla on tuotanto- tai markkinointitoimintaa joko sivuliikkeen tai tytäryhtiön muodossa ainakin kahdessa maassa, ovat monikansallisia. Yleensä kuitenkin monikansallisen yhtiön käsite on varattu todella suurille yrityksille, jotka toimivat useassa maassa maailmanlaajuisen toimintastrategian puitteissa. Monesti monikansallisesta yrityksestä käytetään mieluummin nimitystä ylikansallinen yritys, joka kuvaa niiden ylikansallista suhdetta kansallisvaltioihin.

Edellä määritelty ulkomaisen suoran investoinnin käsite on ensisijaisesti taloudellinen ja vain toissijaisesti oikeudellinen. Esimerkiksi oikeudellisessa kirjallisuudessa (muun muassa M. Sarnarajah) ulkomainen investointi on määritelty "aineellisten ja aineettomien varojen siirtämisenä yhdestä valtiosta toiseen valtioon tarkoituksella käyttää varoja kyseisessä toisessa valtiossa aikaansaamaan taloudellista varallisuutta hallitsemalla omistuksen kautta kokonaan tai osittain kyseisiä varoja". Oikeudellisessa tarkastelussa käytetään myös usein käsitettä liikkeenperustamisoikeus (tai sijoittumisoikeus). Liikkeenperustamisoikeudessa on kysymys yhtäältä elinkeinonharjoittajan (liikkeenperustajan) ja toisaalta yhteiskunnan (isäntävaltion) oikeudesta määrätä toiminnan muodosta, laajuudesta ja lakkaamisesta. Liikkeenperustamisoikeus voidaan määritellä siksi normijärjestykseksi, jonka liikkeen perustamisen vapautta ja sen rajoituksia koskevat säännökset muodostavat.

II Kansainvälisten investointien taloudellinen ja poliittinen tausta

Viimeisten parinkymmenen vuoden aikana on tapahtunut talouden ja informaatiovirtojen ennennäkemätön laajeneminen kansallisten rajojen yli. Ilmiötä on totuttu nimittämään globalisaatioksi, talouden maailmanlaajuistumiseksi. Kansainvälisen kaupan kasvun lisäksi myös ulkomaiset suorat investoinnit sekä kansainväliset finanssisijoitukset ovat moninkertaistuneet. Globalisaation käyttövoimana ovat muun muassa kuljetuskustannusten voimakas alentuminen, informaatioteknologian nopea kehitys sekä ulkomaankaupan ja ulkomaisten investointien sääntelyn purkaminen tai lieventäminen.

Kansallisvaltiot ovat avanneet yhä enemmän talouttaan ja ovat samalla joutuneet **aikaisempaa riippuvaisemmiksi niin sanotuista markkinavoimista**. Erityisesti teollisuusvaltiot ovat harjoittaneet liberaalia politiikkaa suhteessa globalisaatioon, koska katsovat avoimen kansainvälisen talouden tuomat hyödyt merkittävämmiksi kuin siihen liittyvät haitat. Ulkomaankaupan ja ulkomaisten investointien liberalisointi OECD-maiden kesken on kiistatta merkinnyt talouskasvun voimakasta kasvua näissä maissa. Kehitysmaiden ja niin sanottujen siirtymätalousmaiden osalta vaikutukset ovat maakohtaisia ja vaikeammin arvioitavissa. Joissakin maissa, kuten esimerkiksi Kiinassa, ulkomaisten investointien vaikutukset talouskasvuun ovat kiistattomat. Maailmasta löytyy myös maita, joissa ulkomaankaupan ja ulkomaisten investointien avaaminen on johtanut päinvastaisiin tuloksiin, kun maan hallintojärjestelmä ja infrastruktuuri eivät ole olleet riittävällä tasolla hyötyäkseen ulkomaisen tuonnin ja ulkomaisten investointien tarjoamasta vetoavusta.

Maahan tulevien **ulkomaisten investointien** hyödyt voivat olla monitahoisia. Ensinnäkin talouskasvun edellytykset parantuvat ulkomaisen yrityksen usein mukanaan tuoman kehittyneemmän liiketoimintaosaamisen ja teknologian vuoksi. Tehyten selvitysten mukaan ulkomaiset yritykset esimerkiksi Suomessa ovat puhtaasti suomalaisia yhtiöitä tehokkaampia ja kannattavampia. Tämä ulkomaisten yritysten kehittynyt osaaminen ja teknologia levittäytyy vähitellen myös muihin yrityksiin ja siten parantaa maan yritystoiminnan tehokkuutta yleisesti. Monikansallinen yritys myös pystyy tehostamaan toimintojaan hyödyntämällä maailmanlaajuisista työnjakoa. Esimerkiksi työvaltainen yritys voi ulkoistaa toimintojaan halvan kustannustason maahan minimoidakseen työvoimakustannuksensa. Vastaa- vasti teknologiaintensiivinen yritys voi siirtää tuotekehitystään maahan, jossa koulutustaso on korkea, mutta palkkakustannukset ovat alhaiset. Ulkomaisten yritysten kautta haetaan usein myös verohyötyjä. Yritystoiminnan tehostuminen ja sen mukanaan tuoma talouskasvu johtaa myös yleensä kansalaisten elintason nousuun. Samoin edellytykset julkisten hyvinvointipalvelujen tuottamiseen paranevat. Monet ulkomaisiin yrityksiin liittyvät hyödyt voivat olla muitakin kuin taloudellisia,

kuten tiedonvälitykseen ja kulttuuriin liittyviä. Globalisaatio, ainakin jos siihen liittyy lisäksi EU:n tapainen integraatorakenne, on samalla myös rauhanprojekti. Kun maat tulevat taloudellisesti entistä riippuvaisemmiksi toisistaan, sodat ja muut konfliktit maiden välillä tulevat usein lähes mahdottomiksi.

Toisaalta ulkomaisiin investointeihin usein liittyy **myös monenlaisia epätoivottuja vaikutuksia ja uhkia**. Globaalitasolla ulkomaisten investointien voimakas lisääntyminen on omiaan aiheuttamaan valtioiden eriarvoistumista. Kaikki valtiot eivät kokonsa tai toimintaympäristönsä takia pysty houkuttelemaan ulkomaisia investointeja ja vaikka niitä saisivatkin, eivät pysty niistä hyötymään. Syyt voivat olla moninaisia. Kehitysmaissa usein esiin tuleva syy on korruptio. Ulkomaisesta investoinnista saatavat hyödyt valuvat kehitysmaissa usein harvalukuisen eliitin taskuihin hyödyttämättä paljoakaan tavallisia kansalaisia. Ulkomaiset yritykset ovat myös herkkiä jättämään tietyn maan, jos siellä tapahtuvan yritystoiminnan tulokset eivät vastaa yrityksen johdon asettamia tavoitteita. Tämä johtaa työmarkkinoilla kasvavaan epävarmuuteen työpaikkojen säilyvyydestä. Valtion tasolla hallitukset joutuvat entistä tarkemmin ottamaan huomioon ulkomaisten yritysten toivomukset politiikkassaan, jotta eivät menettäisi niitä muille maille. Tästä on myös seurauksena, että poliittisessa päätöksenteossa (yritys)taloudellinen näkökulma usein ohittaa muut politiikkatavoitteet.

Ulkomaiseen yritystoimintaan voi myös liittyä ympäristönsuojeluun ja kansallisen kulttuurin ylläpitämiseen liittyviä uhkia. Varsinkin kehitysmaissa lainsäädäntö on teollisuusmaihin verrattuna usein puutteellista, jolloin monikansallisilla yrityksillä voi olla houkutus siirtää ympäristöä likaavaa tuotantoa kilpailusyistä heikon ympäristölainsäädännön maahan. Toisaalta useimmat suuryritykset ovat sitoutuneet yhteiskunnalliseen vastuullisuuteen riippumatta siitä, missä päin maailmaa ne toimivat. Kulttuurin puolella ei yleensä ole kysymys lainsäädännön piiriin kuuluvista asioista, vaan monikansallisten yritysten usein ylivertaisesta kyvystä markkinoida ja muutoin saada näkyvyyttä tuotteilleen.

Globalisaation kritiikki on ollut erityisesti kansalaisjärjestöissä rajua, joskus jopa väkivaltaista. Tulilinjalla ovat olleet erityisesti monikansalliset yritykset, joiden katsotaan olevan kehitysmaissa toimiessaan piittaamattomia ympäristökysymyksistä, ottavan huonosti huomioon kehitysmaiden köyhyyden sekä rikkovan ihmisoikeuksia vastaan. Globalisaatiokritiikin pohjalla on vaatimus maailmanlaajuisesta sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja ympäristönsuojelusta.

Ulkomaisten investointien lisääntyminen merkitsee samalla **monikansallisten yritysten vaikutusvallan kasvamista**. YK:n kauppaja-kehitysjärjestön UNCTAD:in julkaisemien tilastojen mukaan (World Investment Report 2014) monikansallisten yritysten ulkomaisissa tytäryrityksissä oli vuonna 2013 töissä arviolta 71 miljoonaa henkeä, jotka aikaansivat 23 biljoonan dollarin arvosta kauppaa sekä 7,5 biljoonan dollarin arvosta uutta tuotantoa (lisäarvoa). Lukuja voidaan pitää merkittävinä, vaikkakin harvoissa tapauksissa investoinnit ja kauppavirrat voidaan muuttaa poliittiseksi vaikuttamiseksi. Joka tapauksessa monikansallisten yritysten vaikutusvallan

kasvusta ollaan oltu monissa järjestöissä ja maissa huolissaan erityisesti valtioiden demokraattisen kehityksen näkökulmasta. Valtioiden kannalta ulkomaisen yritysjä finanssitoiminnan kasvuun liittyy myös se ongelma, että maailmantalous on tullut entistä kriisiherkemmäksi. Taloudellisen taantuman rinnalle ovat tulleet alueelliset ja jopa maailmanlaajuiset finanssikriisit, joiden käyntiin panevana voimana on sijoitusvarallisuuden voimakas kasvu ja entistä helpompi siirtyminen maasta toiseen. Kansallisvaltiot ovat usein olleet voimattomia estämään tällaisten kriisien syntymistä, kun rahoitusalan riittävän tehokasta kansainvälistä valvonta- ja puuttumiskoneistoa ei ole saatu aikaan.

Edellä mainittu UNCTAD:in investointiraportti antaa taustaa sille, miten sisääntulevat ulkomaiset investoinnit ovat kehittyneet maailmantasolla ja mitkä ovat ulkomaisten investointien keskeisiä kehityspiirteitä. Vuotuiset investointivirrat nousivat selvästi vuosina 2010–2011 vuoden 2009 finanssikriisin seurauksena tapahtuneen jyrkän laskun jälkeen. Vuonna 2012 ulkomaiset investointivirrat taas laskivat noin 18 prosenttia. Sen sijaan vuonna 2013 sisääntulevat ulkomaiset investoinnit lähtivät jälleen noin 9 prosentin kasvuun. Vieläkään ei olla päästy vuoden 2007 investointivirtojen huippumäärään (noin 2000 miljardia dollaria), vaan siihen verrattuna oltiin vuoden 2013 lopussa edelleen noin 25 % alhaisemmalla tasolla. UNCTAD arvioi investointivirtojen kasvavan vuosina 2014–2016 ja saavuttavan vuoden 2007 huipputasoa vuosien 2017–2018 tienoilla edellyttäen, että maailmantaloudessa ei tapahdu mitään yllättävää käännettä.

Sisääntulevien investointien kohdemaissa on viime vuosina tapahtunut merkittävä käänne, kun kehitysmaihin suuntautuvat investointivirrat ovat kasvaneet merkittävästi. Näihin maihin vuonna 2013 tehtyjen investointien kokonaismäärä oli 778 miljardia dollaria, mikä merkitsee 54 % maailman investointien kokonaismäärästä. UNCTAD arvioi Aasian ja erityisesti Afrikan mahdollisuudet saada lisää ulkomaisia investointeja alueelleen edelleen hyviksi.

Taulukko 1. Ulkomaisten investointien virrat alueittain vuosina 2011-2013

Region	FDI inflows			FDI outflows		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
World	1 700	1 330	1 452	1 712	1 347	1 411
Developed economies	880	517	566	1 216	853	857
European Union	490	216	246	585	238	250
North America	263	204	250	439	422	381
Developing economies	725	729	778	423	440	454
Africa	48	55	57	7	12	12
Asia	431	415	426	304	302	326
East and South-East Asia	333	334	347	270	274	293
South Asia	44	32	36	13	9	2
West Asia	53	48	44	22	19	31
Latin America and the Caribbean	244	256	292	111	124	115
Oceania	2	3	3	1	2	1
Transition economies	95	84	108	73	54	99
Structurally weak, vulnerable and small economies	58	58	57	12	10	9
LDCs	22	24	28	4	4	5
LLDSs	36	34	30	6	3	4
SIDS	6	7	6	2	2	1
<i>Memorandum: percentage share in world FDI flows</i>						
Developed economies	51.8	38.8	39.0	71.0	63.3	60.8
European Union	28.8	16.2	17.0	34.2	17.7	17.8
North America	15.5	15.3	17.2	25.6	31.4	27.0
Developing economies	42.6	54.8	53.6	24.7	32.7	32.2
Africa	2.8	4.1	3.9	0.4	0.9	0.9
Asia	25.3	31.2	29.4	17.8	22.4	23.1
East and South-East Asia	19.6	25.1	23.9	15.8	20.3	20.7
South Asia	2.6	2.4	2.4	0.8	0.7	0.2
West Asia	3.1	3.6	3.0	1.3	1.4	2.2
Latin America and the Caribbean	14.3	19.2	20.1	6.5	9.2	8.1
Oceania	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
Transition economies	5.6	6.3	7.4	4.3	4.0	7.0
Structurally weak, vulnerable and small economies	3.4	4.4	3.9	0.7	0.7	0.7
LDCs	1.3	1.8	1.9	0.3	0.3	0.3
LLDSs	2.1	2.5	2.0	0.4	0.2	0.3
SIDS	0.4	0.5	0.4	0.1	0.2	0.1

Uutena piirteenä ulkomaisten investointien lähteenä ovat ns. valtioiden sijoitusrahastot (sovereign wealth funds), joihin erityisesti Kiina ja Lähi-idän öljyvaltiot, mutta myös muun muassa Venäjä ja Norja, ovat keränneet ylijäämävarojaan. Vaikka näiden sijoitusrahastojen tekemien suorien sijoitusten määrä on maailmanmitassa vielä vaatimaton (kumulatiivisesti noin 145 miljardia dollaria), edustavat ne merkittävää sijoituspotentiaalia muille maille ja niiden yhtiöille. Valtioiden sijoitusrahastoihin liittyy myös voimakas poliittinen piirre, joka voi tapauksesta riippuen olla hyödyllinen tai haitallinen. Monet länsimaat ovat näiden rahastojen sijoituksista huolissaan ja ovat luoneet lainsäädännöllisiä suojautumiskeinoja tällaisten ”poliittisten” investointien varalta. Toisaalta nämä rahastot voivat olla hyvinkin tervetulleita

esimerkiksi kehitysmaissa, jos ne aikaansaavat kyseisen maan infrastruktuurin tai maatalouden parantamisen yhteistyössä maan hallituksen kanssa.

Myös valtionyhtiöiden rooli ulkomaisten investointien tekijöinä on selvästi lisääntynyt. UNCTAD on arvioinut, että maailmassa on noin 550 ylikansallista valtionyhtiötä, joilla on yli 15000 ulkomaista tytäryhtiötä. Näiden tytäryhtiöiden ulkomailla omistamien yritysten varat ovat UNCTAD:in arvion mukaan yli kaksi biljoonaa dollaria. Eri maiden valtionyhtiöt vastaavat noin 11 prosentista globaaleista investointivirroista, vaikka näiden yhtiöiden lukumäärä on vain noin yksi prosentti maailman kaikista ylikansallisista yrityksistä. Valtionyhtiöiden tekemät ulkomaiset investoinnit yhdessä valtioiden sijoitusrahastojen tekemien investointien kanssa merkitsevät ulkomaisiin investointeihin mahdollisesti sisältyvän poliittisen vaikutusvallan vahvistumista.

UNCTAD on myös laatinut erityisen ulkomaisten investointien hyötymisindeksin (FDI Contribution Index), jonka avulla on pystytty arvioimaan, miten eri maat ovat hyötäneet (tai voisivat hyötyä) ulkomaisista investoinneista. Euroopan maista erityisesti Unkari, Belgia ja Tsekin tasavalta ovat hyötäneet ulkomaisten investointien vetoavusta taloudessaan. Suomi sen sijaan kuuluu UNCTAD:in mukaan maihin, jotka voisivat merkittävästi hyötyä ulkomaisista investoinneista, mutta jossa ulkomaisten investointien määrä on vähäinen.

UNCTAD:in raportissa tarkastellaan myös hallitusten viimeaikaisia toimia ulkomaisiin investointeihin kohdistuvan sääntelyn suhteen. **Pääasiallinen kehityspiirre on edelleen sääntelyn liberalisointi ulkomaisten investointien houkuttelemiseksi maahan.** Eräiden taloudelle keskeisten sektoreiden, kuten kaivosteollisuuden, maatalouden ja rahoitustoimialan osalta on toisaalta nähtävissä myös sääntelyn lisäämistä. Useat maat ovat omaksuneet myös aikaisempaa kriittisemmän suhtautumisen maasta ulosmeneviin investointeihin. Taustalla on näiden maiden huoli työpaikkojen ja tuotannollisten yritysten valumisesta ulkomaille. Jotkut maat myös pyrkivät houkuttelemaan ulkomaille jo siirtyneitä yrityksiä palaamaan takaisin lähimmäisiin. UNCTAD arvioikin, että rajoitusten lisääntyminen saattaa olla merkki protektionistisen ajattelun leviämisestä maailmassa.

Kaiken kaikkiaan globalisaatioon ja erityisesti ulkomaisiin investointeihin liittyy monenlaisia näkökohtia ja vaikutuksia, minkä vuoksi **suhtautuminen ulkomaisiin investointeihin on erilaista yhteiskunnan eri sidosryhmissä kuten poliittisissa puolueissa, kansalaisjärjestöissä sekä ammattiyhdistysliikkeessä.** Pohjimmiltaan kysymys on erilaisista ideologisista näkemyksistä. Kun globalisaatio tarkoittaa markkinoiden avaamista maailmanlaajuisesti tavaroille, palveluille ja investoinneille, voidaan globalisaatio nähdä vahvasti markkinatalouteen liittyvänä ”kapitalistisena” ilmiönä. Tätä vielä korostaa se, että globaalin yritystoiminnan kansainvälisiä pelisääntöjä ei ole esimerkiksi WTO:ssa onnistuttu juurikaan saamaan aikaan. Jos kansallinen lainsäädäntö on jossakin monikansallisen yrityksen toimintavaltiossa puutteellista, jää riittävän vastuullisten toimintatapojen käyttäminen viime kädessä yrityksen omaan päätäntävaltaan.

III Kansainvälisten investointien sääntelyn kehityksestä sekä sääntelyn sisällöstä

1 Monikansallisen yritystoiminnan synty ja sen sääntelyn kehitys

Ensimmäiset nykyisessä merkityksessä monikansalliset yritykset syntyivät 1800-luvulla Euroopassa. Tällaisia olivat muun muassa belgialainen teräsyhtiö Cockerill (perustettu vuonna 1815), saksalainen lääkeyritys Bayer (1863), sveitsiläinen elintarvikeyritys Nestle (1867) ja ranskalainen autonrengasyhtiö Michelin (1893). Jo huomattavasti aikaisemmin esimerkiksi suuret englantilaiset kauppahuoneet olivat perustaneet ulkomaisia toimipisteitä muihin maihin edistääkseen maailmanlaajuisista toimintaansa. Erityisesti tullimuurit ja muut kaupankäynnin esteet johtivat siihen, että kauppahuoneet ja edellä mainitut yritykset laajensivat toimintansa oman maan ulkopuolelle perustamalla ulkomaisia toimipisteitä ja tytäryrityksiä.

Kansainvälisiä oikeussääntöjä ei tässä vaiheessa ollut monikansallisen yritystoiminnan osalta. Lähtökohtana oli valtion suvereeni oikeus säännellä omalla alueellaan tapahtuvasta toiminnasta. Kaupankäynnin ja muun taloudellisen yhteistyön mahdollistamiseksi jo tuolloin kuitenkin katsottiin, että valtiolla oli velvollisuus huolehtia alueellaan oleskelevien henkilöiden turvallisuudesta. Muista maista tuleville ”muukalaisille” voitiin asettaa rajoituksia, jotka asettivat heidät omia kansalaisia heikompaan asemaan. Vastaavantyyppistä ajattelua sovellettiin myös ulkomaisen yritystoiminnan osalta. Tästä oli seurauksena, että valtiot pyrkivät vähitellen aikaansaamaan kahdenvälisiä sopimuksia, jotka perustuivat suosituimmuuskohteluun muiden maiden kansalaisten ja yritysten suhteen sekä vastavuoroisuus- eli syrjimättömyysperiaatteen noudattamiseen.

Yritystoiminnan kansainvälistyminen laajassa mitassa pääsi vauhtiin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Erityisesti amerikkalaiset yritykset tulivat Eurooppaan ja Japaniin suorittamaan sodan jälkeistä jälleenrakennusta yhdessä kyseisten valtioiden ja niiden yritysten kanssa hyödyntäen Marshall-apua. Amerikkalaisten yritysten kilpailuasema oli erittäin vahva, kun Yhdysvallat oli säästynyt sodan kauhuilta. Tässä vaiheessa myös kansainvälisen yritystoiminnan oikeudellinen sääntely kehittyi merkittävästi, kun 1950-luvun lopulla ensin perustettiin Euroopan hiili- ja teräsyhteisö, josta aikaa myöten kehittyi nykyinen Euroopan Unioni, sekä pian sen jälkeen vuonna 1961 Taloudellisen kehityksen ja yhteistyön järjestö OECD.

Entisten siirtomaiden itsenäistyminen 1950-1970-luvuilla johti kymmenien uusien valtioiden syntymiseen Afrikkaan, Aasiaan ja Etelä-Amerikkaan. Uudet valtiot olivat aluksi heikkoja ja joutuivat turvautumaan paljolti entisten isäntävaltioiden tukeen

valtiota rakentaessaan. Tällöin myös maassa toimineet entisten isäntävaltioiden yritykset tulivat oikeudellisesti uuteen asemaan jatkaessaan toimintaansa näissä itse-näistyneissä valtioissa. Monesti uudet valtiot turvautuivat kansallistamisiin saadakseen ulkomaisten yritysten harjoittaman taloudellisen toiminnan valtion tai valtion-yhtiöiden toimivaltaan. Yleisenä toimintalinjana oli myös valtioiden ja monikansal-listen yritysten välillä tehdyt sopimusjärjestelyt, joissa yksityiskohtaisesti määrät-tiin kyseisen valtion ja siellä toimivan yrityksen välisistä suhteista esimerkiksi maan öljy- tai malmituotteiden hyödyntämisessä.

Vuonna 1945 perustettu Yhdistyneet Kansakunnat joutui näyttämöksi, kun itse-näistyneet valtiot vaativat pysyvää ja ehdotonta oikeutta omiin luonnonvaroihinsa ja kansallisvarallisuuteensa sekä monikansallisten yritysten tehokkaampaa val-vontaa ja sääntelyä. Toisaalta teollisuusmaat vaativat omille yrityksilleen parem-paa suojaa valtioiden kansallistamis- ja muita toimia vastaan. Pyrkimykset saada aikaan Uusi Kansainvälinen Talousjärjestys, johon olisi sisältynyt myös kansainvä-lisiä investointeja koskeva oikeudellisesti sitova sääntely, epäonnistuivat kuitenkin hyvin nopeasti.

Monet kehitysmaat saattoivat 1970-luvulla (ja myöhemmin) voimaan kansallisen lainsäädännön, joka perustui ulkomaisten sisääntulevien investointien tiukkaan valvontaan ja lupajärjestelmään. Mallina käytettiin yleisesti vuonna 1971 hyväksyt-tyä Andien sopimusvaltioiden (Andean Pact) välistä sääntelymallia. YK:n piirissä ei koskaan saatu aikaan varsinaista monikansallisten yritysten käyttäytymissäännös-töä, vaikka työtä tehtiin monien vuosien ajan erityisessä asiaa käsitelleessä keskuksessa suomalaisen Klaus Sahlgrenin johdolla. Sen sijaan YK:n alaisissa erityisjär-jestöissä, kuten Maailman kauppajärjestössä WTO:ssa, Kansainvälisessä työjärjes-tössä ILO:ssa ja YK:n kauppaj- ja kehitysjärjestössä UNCTAD:issa, sääntelyä ja suosi-tuksia on saatu aikaan.

Tärkeää kansainvälisten investointien sääntelytyötä on toteutettu vuonna 1961 perustetun OECD:n piirissä. OECD:n keskeisenä tavoitteena on jäsenvaltioiden väli-sen taloudellisen toiminnan liberalisointi ja yhteistyön lisääminen. Liittyessään OECD:hen jäsenvaltio joutuu sitoutumaan sekä pääomaliikkeiden että näkymät-tömien maksuliikkeiden liberalisointikoodeihin, jotka ovat jäsenvaltioita oikeu-dellisesti sitovia. Vaikka koodit sisältävät joitakin poikkeuksia liberalisointivelvoitteisiin ja niihin voidaan tehdä kansallisia varaumia, koodit ovat käytännössä merkinneet OECD-maiden välisten suorien sijoitusten lähes täysimittaista vapautu-mista tiettyjä arkoja sektoreita lukuun ottamatta. OECD:n piirissä valmisteltiin myös 1990-luvulla pitkälle menevää kansainvälisen yritystoiminnan sitovaa sääntelyä ns. MAI-sopimusneuvottelujen (Multilateral Agreement on Investment) puitteissa. Neu-vottelut kuitenkin epäonnistuivat.

Kahdenvälisten investointisopimusten merkitys kansainvälisten investointien liberalisoinnissa ja suojaamisessa on edelleen keskeinen. Kun monenkeskistä kan-sainvälisten investointien liberalisointia ei ole saatu aikaan monista yrityksistä huo-limatta Maailman kauppajärjestön WTO:n tai OECD:n piirissä, ovat valtiot joutuneet

viimeisten 30-40 vuoden aikana tekemään suuren määrän kahdenvälisiä sopimuksia (vuoden 2013 lopussa tällaisia kahdenvälisiä sopimuksia oli noin 2900 kappaletta). Kahdenvälisiin sopimuksiin perustuva järjestelmä ei ole monessakaan mielessä tyydyttävä, kun sopimukset eroavat sisällöltään usein huomattavastikin toisistaan ja niiden aikaansaaminen ja muuttaminen on usein työlästä.

Viime vuosina onkin tapahtunut selvä siirtyminen kahdenvälisistä investointisopimuksista kohti alueellisia sopimuksia, joissa suorien investointien sääntely on osa laajempaa sopimuskokonaisuutta. EU:ssa tätä kehitystä on vauhdittanut vuonna 2009 voimaantullut perussopimuksen muutos, joka antoi komissiolle toimivallan neuvotella kaikkia Unionin jäsenvaltioita sitovat suoria investointeja koskevat sopimusjärjestelyt. EU on parhaillaan valmistelemassa useita alueellisia sopimusjärjestelyjä muun muassa Yhdysvaltojen, Kanadan ja Japanin kanssa. Korean kanssa tehty sopimus on jo tullut voimaan.

Kuten edellä olevasta suppeasta historiikista käy ilmi kansainvälisten investointien sääntelyä on pyritty aikaansaamaan jo 1800-luvulta alkaen. Mitään selkeää, kaikkialla sovellettavaa monenkeskistä sääntelymallia ei ole saatu aikaan. Maailmansotien jälkeisenä aikana WTO:ssa on onnistuttu sopimaan kuitenkin palveluihin liittyvien investointien osittaisesta liberalisoinnista (Trade in Services, GATS) ja niin sanottujen kauppiaan liittyvien rajoitustoimien (Trade Related Investment Measures, TRIMS), kuten ulkomaisille yrityksille asetettujen suoritusvaatimusten, sääntelystä. Pyrkimykset esimerkiksi ympäristöä tai työntekijöitä koskevan erityisesti monikansallisiin yrityksiin sovellettavan maailmanlaajuisen sääntelyn aikaansaamiseksi ovat säännönmukaisesti (viimeksi juuri päättyneellä niin sanotulla Dohan kierroksella) epäonnistuneet eri maaryhmien vahvasti poikkeavien intressien vuoksi.

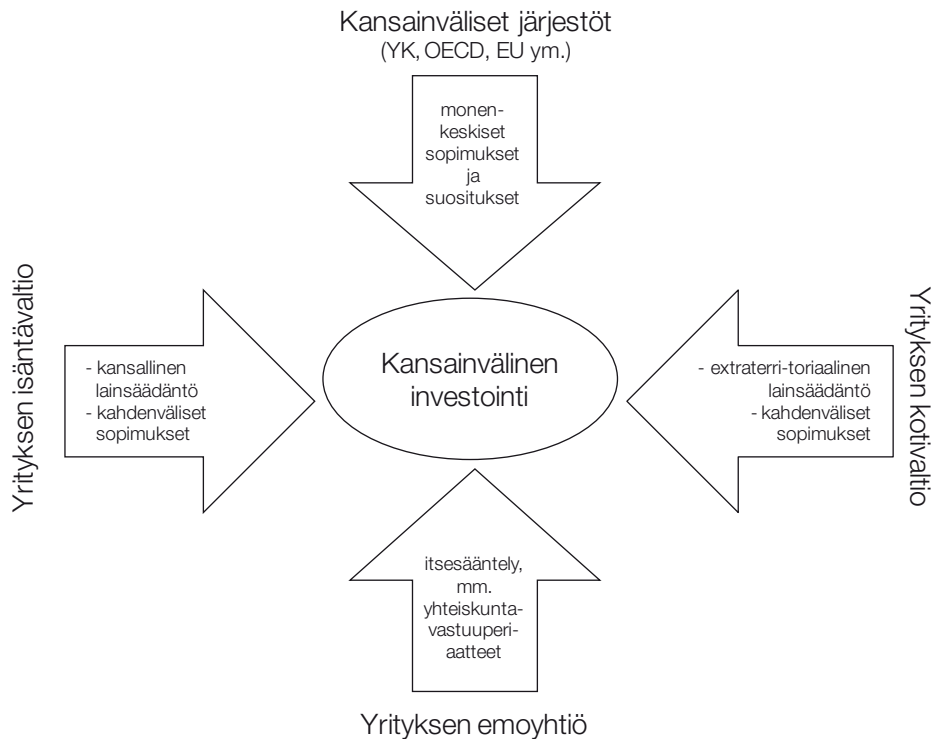
Luvussa VI käsitellään tarkemmin kansainvälisten järjestöjen roolia ja pyrkimyksiä kansainvälisten investointien sääntelyssä.

2 Sääntelyn mahdollisuuksista ja rajoituksista

Kansainväliseen investointiin kohdistuu sääntelyä monelta taholta. Jo lähtökohtaisesti tietyllä ulkomaisella investoinnilla on aina yhdessä valtiossa (kotivaltio) sijaitseva emoyhtiö ja toisessa valtiossa oleva tytäryhtiö (isäntävaltio). Näillä molemmilla valtioilla (erityisesti isäntävaltiolla) on intressi säännellä kyseistä ulkomaista investointia. Isäntä- ja kotivaltion kansallisen lainsäädännön lisäksi ulkomaiseen investointiin kohdistuu paljon monenkeskisiin sopimuksiin perustuvaa kansainvälistä sääntelyä. Lisäksi isäntä- ja kotivaltio ovat voineet tehdä keskenään kahdenvälisiä sopimuksia, kuten esimerkiksi investointisuoja-sopimuksen tai verosopimuksen. Kansainväliseltä yritykseltä edellytetään nykyään myös niin sanottua itsesääntelyä liittyen erityisesti yhteiskuntavastuuperiaatteiden noudattamiseen.

Seuraavassa kuviossa esitetään kansainvälisten yritysten sääntelyn kenttä eri toimijoiden kannalta:

Kuvio 1. Kansainväliseen yritykseen kohdistuva sääntely

Kansainvälisten investointien **sääntely perustuu edelleen suuressa määrin yrityksen isäntävaltion (toimintavaltion) kansalliseen suvereniteettiin kuuluvaan oikeuteen säännellä omalla alueellaan tapahtuvan taloudellisen ja muun toiminnan ehdoista**. Valtiot ovat kuitenkin tehneet keskenään tuhansia kahdenvälisiä investointisuojaus sopimuksia, joilla isäntävaltiot ovat kaventaneet itsensä määräämisoikeuttaan suhteessa toisen sopimusvaltion yritysten tekemiin investointeihin. Kansallisen lainsäädännön merkitys on kuitenkin keskeinen. Valtaosa kansallista lainsäädäntöä on erityisesti kehitysmaissa kansainvälisiä investointeja rajoittavaa, vaikka viime vuosina rajoituksia on paljolti poistettu tai lievennetty ulkomaisien investointien houkuttelemiseksi maahan. Aivan viime vuosina myös teollisuusmaat ovat kasvavassa määrin alkaneet kansallisen edun nimissä suojella huoltovarmuuden tai puolustusteollisuuden turvaamisen kannalta herkkiä aloja ulkomaisia yrityksiä vastaan. Maailmanlaajuisesti yleiskuvana on kuitenkin kansallisten lainsäädäntöjen laajamittainen liberalisointi ja sisääntulevien investointien esteiden vähentäminen. Esimerkiksi EU:n sisämarkkinoilla pääomien (kuten myös tavaroiden ja henkilöiden) liikkuminen vapaasti jäsenvaltiosta toiseen on EU:n perussopimuksen sisältyvä keskeinen periaate, jonka toteutumista EU:n komissio valvoo.

Myös kansainvälisen yrityksen kotivaltio (lähtövaltio) pyrkii turvaamaan yritystensä ulkomaiset investoinnit tekemällä erityisesti kehitysmaiden kanssa

kahdenvälisiä investointisuojausopimuksia. Lisäksi yritysten kotivaltiot pyrkivät joissakin tapauksissa sääntelemään omassa maassa toimivan emoyhtiön ulkomaisen tytäryhtiöiden toimintaa esimerkiksi verotuksen tai kolmansiin maihin kohdistettujen poliittisten sanktioiden noudattamisen osalta. Näin toimii muun muassa Yhdysvallat. Esimerkiksi Yhdysvaltojen Kuubaan kohdistamat sanktiot on laajennettu koskemaan myös amerikkalaisten yritysten tytäryhtiöitä ulkomailla. Samoin tietyt verosääntelyt on laajennettu koskemaan myös ulkomailla toimivia amerikkalaisten yritysten tytäryhtiöitä. Tällainen yrityksen **kotivaltion ekstraterritoriaalinen sääntely** on ongelmallista ja johtaa usein konfliktiin tytäryhtiön isäntävaltion kansallisen lainsäädännön kanssa. Muun muassa OECD:ssa on hyväksytty tietyt menettelytavat siitä, miten tällaisissa tilanteissa toimitaan. Pääsääntöisesti tällaisia ristiriitatilanteita ei pitäisi syntyä, vaan yrityksen isäntävaltion kansallinen suvereniteetti säädellä omalla alueellaan toimivien yritysten kohtelusta tulisi olla kaikkialla tunnustettua.

Kansainvälisiin sopimuksiin perustuvan globaalitason sääntelyn aikaansaaminen on suorien investointien osalta osoittautunut vaikeaksi. Eri maiden väliset kehityserot ja intressit ovat siinä määrin toisistaan poikkeavia, että poliittiseen yhteisymmärrykseen pääseminen globaalitasolla ei näytä lähivuosina onnistuvan. Kuitenkin erityisesti ympäristönsuojelun ja työnteon ehtojen osalta **monikansallisiin yrityksiin kohdistuvaa globaalitason sääntelyä tarvittaisiin, jotta estettäisiin monikansallisia yrityksiä hakeutumasta pelkästään kustannussyistä sellaisiin kehitysmaihin, joissa on kehittymätön ympäristö- ja työolojen sääntely.** Tämä johtaa epäterveeseen kilpailuun ja jopa äärimmäisissä tapauksissa merkittäviin ympäristötuhoihin ja syvällisiin sosiaalisiin epäkohtiin. Kansainvälinen yhteisö tarvitsee tällaisen kehityksen estämiseksi tietyt yhteisesti hyväksytyt periaatteet, joita kaikki yritykset sitoutuvat noudattamaan riippumatta siitä, missä maassa ne toimivat. Tällaisina toiminnan minimitason määrittelevinä periaatteina voisivat olla ympäristösääntelyn osalta Maailmanpankin piirissä hyväksytyt linjaukset sekä työolosuhteiden osalta Kansainvälisen työjärjestön ILO:n piirissä hyväksytyt keskeiset yleissopimukset.

Kahdenkeskisten sopimusten korvaamista vähitellen **alueellisilla sopimusjärjestelyillä on pidettävä askeleena oikeaan suuntaan.** Alueellisten sopimusten etuna verrattuna kahdenvälisiin sopimuksiin on niiden maantieteellisesti laajempi soveltamisala. Lisäksi alueellisessa sopimuksessa kansainvälisiä investointeja koskevaa sääntelyä tarkastellaan yhdessä esimerkiksi kauppaa ja aineettomia investointeja koskevien säännöksiensä kanssa. Alueelliset sopimukset johtavat usein myös sääntelyn yhtenäistämiseen aikaisempaa laajemmän maantieteellisen alueen puitteissa.

Kahdenvälisiin ja alueellisiin sopimuksiin perustuva globaali sääntelyjärjestelmä johtaa parhaimmillaankin sirpaleiseen lopputulokseen. Viime vuosina onkin alettu kehittää suositusluonteista (soft law-tyyppistä) sääntelyä, jota monikansallisten yritysten odotetaan noudattavan vapaaehtoisesti eräänlaisena itsesääntelynä.

Tällöin puhutaan monikansallisten yritysten niin sanotusta yhteiskunnallisesta vastuullisuudesta.

Yritysten yhteiskuntavastuun käsite on nykyään hyvin laaja sisältäen taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristöllisen ulottuvuuden. Taloudellisella ulottuvuudella tarkoitetaan muun muassa yrityksen toiminnan kannattavuutta ja tehokkuutta sekä myös pidättäytymistä esimerkiksi korruptiosta. Sosiaalisella ulottuvuudella taas tarkoitetaan erityisesti keskeisten ILO:n määrittelemien työelämän normien noudattamista. Näihin kuuluu muun muassa lapsi- ja pakkotyön kieltö sekä työntekijöiden järjestäytymisen salliminen. Yhteiskuntavastuun ympäristölliseen ulottuvuuteen kuuluu erityisesti niin sanotun kestävä kehityksen periaatteiden mukainen toimintatapa. Yrityksen yhteiskuntavastuuseen kuuluu myös, että yritys seuraa eri osa-alueitten ja myös ulkomaisten tytäryritystensä osalta toimintansa kehitystä sekä raportoi siitä julkisuuteen etukäteen hyväksytyjen mallien mukaisesti. Monikansallisten yritysten yhteiskuntavastuun voidaan katsoa merkitsevän niiden vastuuta oman toimintansa yhteiskunnallisista vaikutuksista.

Vapaaehtoisuuteen perustuvan yhteiskuntavastuu-mallin tehokkuudesta ja vaikuttavuudesta voidaan olla perustellusti montaa mieltä. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että erityisesti maailman suurimmat yritykset joutuvat noudattamaan hyvinkin tarkasti suositusluonteisia säännöstöjä, joihin ne ovat ilmoittaneet sitoutuvansa. Jos todetaan, että sitoumuksia ei ole pidetty, voi se johtaa yrityksen maineen menetyksen lisäksi myös vahingonkorvauksiin ainakin Yhdysvalloissa noudatettavassa oikeuskäytännössä. Kun toimitaan globaalissa talousmallissa, myös pelisääntöjen rikkomisella on globaalit seuraukset, vaikka oikeudellisesta sitovuudesta tai tuomioistuinten määräämistä sanktioista ei aina olekaan kysymys. Luvussa V käsitellään yksityiskohtaisemmin yritysten yhteiskuntavastuuta koskevia periaatteita ja niiden rikkomisesta aiheutuvia seuraamuksia.

3 Sääntelyn oikeudellisesta sisällöstä

Kansainvälistä investointitoimintaa säädellään yhtäältä kansainvälisten sopimusten kautta ja toisaalta kansallisella lainsäädännöllä. Lisäksi on suositusluonteista sääntelyä (soft law), joka perustuu monikansallisen yrityksen omaan päätöksentekoon. Käytännössä yritys kohtaa kansainvälisen sääntelyn kansallisen lainsäädännön kautta, koska kansainväliset sopimukset sitovat vain valtioita. Ratifioidessaan kansainvälisen sopimuksen valtio sitoutuu saattamaan sen voimaan alueellaan kansallisella lainsäädännöllä.

Kansainvälisiin sopimuksiin sisältyy eräitä keskeisiä periaatteita, jotka vaikuttavat kansallisen lainsäädännön muotoiluun ja sisältöön. Nämä periaatteet ovat kansainvälisessä käytännössä yleisesti noudatettavia, mutta ne saavat oikeudellisen perustan kunkin valtion hyväksymien sopimusten kautta. Ensimmäinen tällainen periaate on **suosituisimman maan kohtelun periaate**. Sen mukaan valtion on annettava tietyn maan yritykselle vähintään yhtä suojea kohtelu kuin se antaa jonkin

muun maan yritykselle. Toinen yleinen periaate on **kansallisen kohtelun eli syrjimättömyyden periaate**. Sen mukaan valtion on annettava ulkomaiselle yritykselle samanlainen kohtelu kuin millaisen se antaa kotimaisille yrityksille eli ulkomaista yritystä ei saa syrjiä suhteessa kotimaiseen yritykseen. Kolmantena yleisenä periaatteena voidaan pitää niin sanottua **läpinäkyvyyden eli avoimuuden vaatimusta**, joka tarkoittaa vaatimusta avoimesti ilmoittaa ulkomaisiin yrityksiin kohdistuvasta sääntelystä.

Ulkomaisen yrityksen sisääntulo (entry) toiseen valtioon edellyttää kansallisen suvereniteetti-periaatteen mukaisesti **isäntävaltion hyväksymistä**. Usein tämä hyväksyminen tapahtuu lainsäädäntöön perustuvan lupamenettelyn kautta. Lupamenettely voi olla hyvin laaja-alaista ja koskea kaikkia ulkomaisten yritysten yritysostoja tai uuden yrityksen perustamisia. Yleensä lupamenettely on kuitenkin rajattu joko koskemaan tiettyjä strategisia sektoreita tai tietyn prosenttirajan ylittäviä yritysostoja. Lupiin voidaan asettaa myös ehtoja, jotka joko asettavat toiminnalle joitakin rajoituksia tai edellyttävät yritykseltä joitakin suoritteita, jotka hyödyttävät isäntävaltion taloutta (niin sanotut suoritusvaatimukset). Isäntävaltio voi myös kieltää kaikki ulkomaiset yritysostokset esimerkiksi maan keskeisten luonnonvarojen osalta. Ulkomaisten yritysten sisääntulon kieltäminen kokonaan tai saattaminen laajan lupamenettelyn alaiseksi on tyyppillistä lähinnä kehitysmaissa ja niissäkin rajoituksista on viime vuosina paljolti luovuttu. OECD-maissa ulkomaisten yritysten liikkeenperustamista ei yleensä lainkaan rajoiteta, vaan ulkomainen pääoma päinvastoin toivotetaan tervetulleeksi.

Uutena piirteenä myös OECD-maissa ovat viime vuosina yleistyneet lainsäädännöt, joilla pyritään lupamenettelyn ja siihen kytkeytyvän ilmoitusvelvollisuuden kautta turvaamaan kansallisesti erittäin tärkeiden yritysten pysyminen kotimaissa määräämisvallassa. Tällöin sovelletaan kansainvälisiin sopimusjärjestelyihin sisältyvää niin sanottua **public order- poikkeusta**, jota usein tulkitaan laajentavasti. Myös Suomessa on äskettäin tullut voimaan tällainen lupamenettelyyn perustuva lainsäädäntö. Taustalla on muun muassa huoli siitä, että muiden maiden hallitusten hallinnoimat sijoitusrahastot (sovereign wealth funds) tai valtionyhtiöt saivat liikaa määräämisvaltaa maan kansallisesti tärkeissä yrityksissä.

Ulkomaisten investointien valvonta ja rajoittaminen tapahtuu yleensä sisääntulovaiheessa. Kun ulkomainen yritys on päästetty maahan, saa se yleensä toimia isäntävaltiossa samojen periaatteiden mukaisesti kuin puhtaasti kotimaiset yritykset toimivat (kansallisen kohtelun eli syrjimättömyyden periaate). Ulkomaisessa omistuksessa olevalle yritykselle voidaan edellä todetun mukaisesti asettaa kuitenkin toiminnan osalta tiettyjä rajoituksia ja suoritusvaatimuksia sekä myös erilaisia ilmoitusvelvollisuuksia. Alueellisilla ja kahdenvälisillä sopimusjärjestelyillä pyritään yhä laajemmin turvaamaan se, että ulkomaisille yrityksille asetettavista esteistä ja rajoituksista päästäisiin eroon sekä sisääntulon että itse toiminnan osalta.

Joissakin maissa ulkomaisessa omistuksessa olevat yritykset voidaan asettaa parempaan asemaan kuin puhtaasti kotimaiset yritykset muun muassa valtiontukien

ja verotuksen suhteen. Tällöin puhutaan niin sanotusta **positiivisesta syrjinnästä**. Yleensä tällöin on kysymys toimenpiteistä, joiden avulla ulkomaisia sijoituksia pyritään houkuttelemaan maahan. Jos maassa on esimerkiksi korkea henkilöverotuksen taso, voidaan ulkomaisen yrityksen avainhenkilöille myöntää alempi verotaso tietyn ajaksi. Vastaavasti valtio tai alueviranomaiset voivat myöntää julkisia tukia, joilla ulkomaisia yrityksiä houkutellaan siirtämään toimintaansa kyseiseen maahan. Ulkomaisten yritysten suosimiseen voi liittyä perustuslaillisia ongelmia riippuen eri valtioiden perustuslakien sisällöstä ja niiden tulkinnasta. Positiivista syrjintää käsitellään tarkemmin luvussa IV.2.4.

Radikaalia puuttumista ulkomaisessa omistuksessa olevan yrityksen toimintaan on joko yrityksen kansallistaminen (yrityksen omaisuuden siirtäminen pakolla valtion tai kotimaisten yritysten omistukseen) tai yrityksen voittojen tai pääomien kotiuttamiskielto.

Kansainvälinen oikeus pitää **kansallistamista sinänsä hyväksyttävänä**, valtion suvereniteettiin sisältyvänä toimenpiteenä, mutta **asettaa sille eräitä vaatimuksia**. Ensinnäkin kansallistamisen on perustuttava valtion tärkeisiin etuihin ja se on suoritettava normaalissa lainsäädäntömenettelyssä. Lisäksi ulkomaiselle yritykselle on maksettava korvaus. Korvauksen suuruudesta on käyty monia oikeudenkäyntejä ja välimiesmenettelyjä. Pääsääntöisesti korvauskysymykset pyritään ratkaisemaan nykyään alueellisissa tai bilateraalisisä sopimuksissa. Sopimusmääräyksissä yleensä todetaan, että korvauksen on oltava kansallistetun omaisuuden kohtuullista (fair) markkina-arvoa vastaava ja että korvaus on maksettava viipymättä vapaasti vaihdettavassa valuutassa. Molempia osapuolia tyydyttävien ratkaisujen aikaansaaaminen on osoittautunut vaikeaksi. Kansallistamisiin turvaututaan kuitenkin nykyään varsin harvoin. Suurimittaisia kansallistamisia on viime vuosina tehty esimerkiksi Venezuelassa öljyteollisuuden osalta.

Jos maan taloudellinen tilanne heikkenee voimakkaasti, voi se joutua rajoittamaan tai jopa kokonaan kieltämään valuuttaliikenteen ulkomaille. Tällainen taloustilanteen tervehdyttämiseen liittyvä väliaikainen valuuttaliikenteen rajoittaminen on kansainvälisissä sopimuksissa tietyn edellytyksin sallittua. Sen sijaan poliittisilla perusteilla tehty ulkomaisen yrityksen voittojen ja pääomien kotiutuskielto tai muu ulkomaista investointia merkittävästi rajoittava toimenpide voi olla ulkomaisen yrityksen kannalta verrattavissa kansallistamistilanteeseen (**niin sanottu epäsuora kansallistaminen**). Alueellisilla ja kahdenvälisillä sopimuksilla pyritään etukäteen turvaamaan, että yritys saa myös epäsuoran kansallistamisen tilanteissa vastaavan kohtelun esimerkiksi korvauksen maksamisessa kuin mistä on sovittu varsinaisten kansallistamisten osalta. Epäsuoran kansallistamisen käsite on useimmissa kahdenvälisissä investointisuojausopimuksissa jäänyt kuitenkin määrittelemättä, mikä johtaa helposti korvausriitaan investoinnin isäntävaltion ja monikansallisen yrityksen välillä.

Ulkomaisiin investointeihin liittyviin **riitoihin tarvitaan erityissääntelyä** riitojen rajat ylittävän luonteen vuoksi. Usein vastakkain ovat ulkomainen yritys ja

valtio (yritys vs. valtio). Jotta valtio saadaan riitojen ratkaisuun tasapuolisin menettelyin ulkomaisen yksityisen yrityksen kanssa, tarvitaan etukäteen sopimuksin määriteltäviä menettelytapoja. Erityisesti kehitysmaiden kanssa tehdyissä kahdenvälisissä investointisopimuksissa ei ole puolueettomuusnäkökulman vuoksi nähty yleensä perustelluksi turvautua kansallisiin tuomioistuimiin, vaan teollisuusmaat ovat säännönmukaisesti halunneet turvautua kansainväliseen välimiesmenettelyyn erikseen sovitulla menettelyillä. Yleisimmin käytetty välimiesmenettely on yritysten ja valtioiden välisissä riitatapauksissa Maailmanpankin yhteydessä toimiva ICSID-välimiestuomioistuin, joka voi soveltaa joko omia sääntöjään tai osapuolten sopimia muita sääntöjä, kuten YK:n alaisen UNCITRAL:in tai Kansainvälisen Kauppakamarin ICC:n sääntöjä. ICSID:iä koskevaa sääntelyä selvitetään tarkemmin luvussa IV.7. Viime aikoina on oikeustieteilijöiden piirissä alettu suhtautua kriittisesti yritysten oikeuteen vaatia valtioita kansainväliseen välimiesmenettelyyn asiaan liittyvien monien periaatteellisesti ongelmallisten piirteiden vuoksi.

Riitaa voi syntyä myös yrityksen kotivaltion ja yrityksen isäntävaltion välillä ulkomaiseen yritystoimintaan liittyvästä asiasta (valtio vs. valtio). Valtioiden välisten riitojen ratkaiseminen vaatii yleensä joko erikseen sovittavia järjestelyjä tai turvautumista YK:n alaiseen Haagin kansainväliseen tuomioistuimeen. Esimerkiksi Argentiinan ja Uruguayn välinen riita, joka liittyi suomalaisen Botnia Oy:n sellutehdashankkeeseen Uruguayssa, ratkaistiin lopulta Argentiinan nostamasta kanteesta Haagin kansainvälisessä tuomioistuimessa.

4 Viimeaikaisen talouskehityksen vaikutus sääntelyyn

Globaali työnjako on merkittävästi muuttunut viimeisten parin vuosikymmenen aikana. Kiinan ja muiden kehittyvien talouksien asema maailman teollisuustuotannossa on kasvanut nopeasti. Teollisuustuotteiden hinnat ovat laskeneet voimakkaasti. Tämän kehityksen ovat mahdollistaneet viime vuosikymmeninä tapahtunut poliittinen ja taloudellinen avautuminen, jonka seurauksena monet poliittiset, taloudelliset ja oikeudelliset esteet ulkomaiselta toiminnalta ovat poistuneet tai ainakin merkittävästi vähentyneet. Käytännön kannalta tärkeässä roolissa on ollut myös tieto- ja viestintäteknologian räjähdysmäisen nopea kehitys ja suoritehintojen vastaava lasku. Nykyistä kehitysvaihetta kutsutaan maailmantalouden ”toiseksi eriytymiseksi”.

Tässä uudessa kehitysvaiheessa teollisuusmaiden **yritykset ovat joutuneet etsimään uusia toimintatapoja pärjätäkseen globaaleilla markkinoilla**. Yritykset ovat hajauttaneet ja ulkoistaneet toimintojaan sekä myös laajentaneet toimintaansa erilaisten palvelujen tuottamiseen. Keskeinen muutostrendi liittyy globaalien arvoverkkojen pilkkoutumiseen. Yritykset hajauttavat toimintojaan parhaimmaksi ja edullisimmaksi katsomaansa paikkaan. Yhteen maantieteelliseen pisteeseen sidottu yritykset ja klusterit menettävät suhteellista osuuttaan. Myös valmistuksen rooli

arvoketjujen kokonaisuudessa on vähentynyt samalla kun valmistusta tukevien toimintojen merkitys on kasvanut. Brändinhallinta, tuotekehitystoiminta, muotoilu, markkinointi ja muut usein palvelutoimintaan luettavat tehtävät antavat yritykselle suurimman arvonmuodostuksen. Muutos koskee erityisesti globaalisti toimivia yrityksiä.

Teollisuusmaiden hallitusten näkökulmasta globaalitalouden muutokset asettavat harjoitettavalle politiikalle suuria haasteita. Erityisesti **suuret kansainväliset yritykset ovat pakotettuja hajauttamaan tuotantonsa maailmanlaajuisesti** hyödyntääkseen globaaleja tuotantotekijöiden hinta- ja laatueroja. Tällöin erityisesti tuotteiden valmistus (kokoaminen) usein karkaa halvempiin maihin aiheuttaen kyseisessä teollisuusmaassa lyhyellä tähtämellä työllisyys- ja rakenneongelmia. Arvonmuodostuksen kannalta fyysisiä tavaravirtoja olennaisempaa kuitenkin on se, missä arvonmuodostuksen kannalta merkittävät toiminnot kuten suunnittelu, tutkimus ja kehitys, design, myynti, markkinointi ja liikkeenjohto sijaitsevat. Teollisuusmaiden onkin omassa elinkeinopolitiikassaan tähdättävä siihen, että maan toimintaympäristö on sellainen, että arvonmuodostuksen kannalta olennaiset toiminnot pysyvät mahdollisimman laajasti kyseisessä teollisuusmaassa. Teollisuusmaiden tulee myös siirtää elinkeinopolitiikan painopistettä pienten ja keskisuurten yritysten kehittämiseen sekä palvelusektorin toimintaedellytysten parantamiseen.

Monikansallisen tuotannon ja omistuspohjan myötä **suurimpien yritysten etu ja yritysten kotivaltioiden kansallinen etu eriytyvät yhä enemmän**. Suurimpien yritysten rooli kasvaa suhteessa muuhun yrityskantaan. Myös rahoituksen ja pääomamarkkinoiden merkitys kasvaa, kun rahan saatavuus ja riskien hallinta tulevat entistä keskeisempään asemaan yritysten kasvun ja kehityksen kannalta.

Toisaalta globalisaation nykyiselle kehitysvaiheelle on tunnusomaista myös **uudenlainen yritysten yhteiskuntavastuu**. Monikansallisten suuryritysten on pidettävä yhä paremmin huolta toimintansa liittymäkohdista yhteiskuntiin, joissa yritykset toimivat. Valtioiden ja yritysten edut eivät voi pitkällä aikavälillä liiaksi poiketa toisistaan. Parhaat yritykset ovat oivaltaneet tämän etujen yhteen kietoutumisen ja korostavat toiminnassaan taloudellisen kestävyuden lisäksi myös sosiaalista ja ekologista kestävyyttä.

Samalla kun globalisaatio muuttaa voimakkaasti yritysten toimintaa, vaikuttaa se vahvasti myös valtioiden päätöksentekoon. Valtiot ovat laajasti ymmärtäneet globalisaatioon liittyvät hyödyt taloudellisen kasvun ja yhteiskunnallisen kehityksen näkökulmasta. Vaikka globalisaatioon liittyy myös monia ongelmallisia asioita, on vaikea nähdä, että valtiot palaisivat protektionistiseen politiikkaan edellyttäen, että nykyinen rauhanomainen ja taloudellista vaurautta lisäävä kehitys maailmassa jatkuu. Mikäli maailmassa ajaututtaisiin laajoihin sotilaallisiin konflikteihin tai vaikeisiin ja pitkäkestoisiin talous- ja finanssikriiseihin tilanne voisi radikaalistikin muuttua.

Ulkomaisia investointeja koskevan sääntelyn näkökulmasta **globaalitalouden aiheuttama monikansallisten yritysten toiminnan voimakas sirpaloituminen**

eri maihin sekä lukuisille ulkomaisille alihankkijoille merkitsee sellaisen sääntelyn tarpeen lisääntymistä, joka turvaa globaalien yritystoiminnan edellytykset. Kansainvälistynyt tuotanto ja siihen liittyvät oheistoiminnot on tullut entistä haavoittuneemmaksi erilaisille valtioiden arvaamattoman toiminnan aiheuttamille häiriöille. Tämä näkyy erityisen selvästi siinä, että kansainväliset yritykset ovat lisääntyvässä määrin nostaneet kansainvälisissä välimiestuomioistuimissa juttuja valtioita vastaan sellaisista väitetyistä vahingoista, joita valtiot ovat toimillaan aiheuttaneet yrityksille.

5 Kahdenväliset investointisuojausopimukset edelleen sääntelyn perustana

Kahdenväliset investointisuojausopimukset muodostavat edelleen sen oikeudellisen perustan, jonka turvin yritykset tekevät ulkomaisia investointeja. Maailmantasolla investointisuojausopimuksia on tehty toisen maailmansodan jälkeen lähes 3000 kappaletta. Useilla teollisuusmailla, kuten esimerkiksi Saksalla ja Iso-Britannialla, on tällaisia sopimuksia yli 100 valtion kanssa. Suomellakin sopimuksia on 66 kappaletta. **Sopimukset tehdään yleensä teollisuusmaan ja kehitysmaan tai niin sanotun kehittyvän talouden välillä.** OECD-maiden kesken ei yleensä tehdä kahdenvälisiä sopimuksia vaan luotetaan OECD-maiden kansallisiin oikeusturvajärjestelmiin. Eräät suuret kehittyvät taloudet, kuten esimerkiksi Intia ja Brasilia, ovat kieltäytyneet tekemästä kahdenvälisiä investointisuojausopimuksia, koska kyseisten maiden ja teollisuusmaiden intressit mahdollisten sopimusten sisällön suhteen eroavat voimakkaasti.

Valtioiden keskenään tekemät investointisuojausopimukset ovat yritysten kannalta erittäin tärkeitä, koska vieraisiin maihin tehtäviin investointeihin liittyy usein yrityksen kannalta suuri poliittinen, taloudellinen ja oikeudellinen riski. Sopimuksilla riskiä voidaan pienentää ja myös parantaa sijoitusympäristön ennakoitavuutta. Erityisesti milloin yritys suunnittelee suurta investointia johonkin muuhun maahan kuin OECD-maahan yritys yleensä edellyttää, että valtioiden kesken on tehty kahdenvälinen investointisuojausopimus.

Sisällön osalta kahdenväliset investointisuojausopimukset heijastelevat toisen maailmansodan jälkeistä ajattelutapaa, jossa kansainvälisen investointioikeuden keskeisenä näkökulmana oli investoijien suojaaminen. Sopimuksissa ei ole kiinnitetty paljoakaan huomiota isäntävaltioiden (yleensä kehitysmaiden) paikallisiin etuihin ja niiden kansalaisten elinolojen suojaamiseen. Nämä näkökohdat ovat käytännössä jääneet yritysten oman päätöksenteon piiriin osana yritysten yhteiskuntavastuuperiaatteita.

OECD:n sihteeristö on vuonna 2012 tehnyt tilastollisen selvityksen 1660 kahdenvälisen investointisuojausopimuksen sisällöistä erityisesti liittyen sopimusten riitojen ratkaisumääräyksiin. Yleinen johtopäätös oli, että **eri maiden tekemissä sopimuksissa** oli riitojenratkaisuvaihtoehtojen osalta **suuria eroavaisuuksia**. Nämä eroavaisuudet heijastelevat eri maiden erilaisia poliittisia tavoitteita investointeihin

liittyvissä riitojenratkaisukysymyksissä. Selvää on, että merkittäviä eroavaisuuksia löytyy myös kahdenvälisen investointisuojausopimusten muistakin kysymyksistä. Kussakin sopimuksessa on jouduttu yhteen sovittamaan teollisuusmaan ja kehittyvän talouden usein erilaiset politiikkatavoitteet. Teollisuusmaiden tavoitteita on pyritty yhteen sovittamaan OECD:n mallisopimuksen avulla. Kuitenkin kaikilla OECD-mailla on myös omat mallisopimukset, jotka ovat kunkin sopimusneuvottelun lähtökohtana.

Vaikka Euroopan unionin piirissä toimivalta neuvotella ulkomaisiin suoriin investointeihin liittyviä sopimuksia on vuonna 2009 voimaan tulleella Lissabonin sopimuksella siirtynyt jäsenvaltioilta EU:n komissiolle, ovat **EU-maiden tekemät kahdenväliset investointisuojausopimukset vielä pitkään operatiivisia** yhtäältä sen vuoksi, että ne ovat alaltaan laajempia kuin minkä EU:n saama toimivalta mahdollistaa ja toisaalta sen vuoksi, että menee vuosia ennen kuin EU ehtii neuvotella sellaisen määrän sopimuksia, että ne täysin korvaavat eri jäsenmaiden tekemät lukuisat kahdenväliset investointisuojausopimukset. Suomikin on Lissabonin sopimuksen voimaantulon jälkeen tehnyt uudet kahdenväliset sopimukset Nepalín, Panaman ja Hongkongin kanssa.

Suomen neuvottelemien kuudenkymmenenkuuden (66) kahdenvälisen sopimuksen sisältö eroaa paljonkin toisistaan sopimusten tekemisen ajankohdan ja toisen sopimusosapuolen tavoitteiden yhteensovittamisen vuoksi. Seuraavassa selostetaan lyhyesti Suomen tämänhetkisen mallisopimuksen sisältöä, jotta muodostuu käsitys kahdenvälisen investointisopimusten tavoitteista ja sisällöstä.

Suomen mallisopimuksessa tavoitteena on suomalaisten yritysten tekemiin **sijoituksiin kohdistuvan mielivaltaisen kohtelun mahdollisuuksien vähentäminen** ja sijoitusympäristön ennakoitavuuden lisääminen kohdemaassa. Sopimuksella pyritään vähentämään ulkomaisiin investointeihin liittyvää poliittista maa-riskiä ja alentamaan siten yritysten sijoituskynnystä. Sopimuksella halutaan myös lisätä maiden välistä yhteistyötä. Erikseen todetaan, että mainittuihin **tavoitteisiin pyritään ilman, että sopimusosapuolet tinkivät terveyteen, turvallisuuteen ja ympäristöön liittyvästä kansallisesta sääntelystä.**

Mallisopimuksessa on määritelmät sijoituksista, sijoittajista, tuotoista sekä sopimuksen maantieteellisestä ulottuvuudesta. Mallisopimuksen mukaan sijoitukset määritellään laajasti, jolloin sopimus kattaa suorien sijoitusten ohella muun muassa osakkeet, erilaiset toimiluvat ja henkisen omaisuuden. Epäsuorat sijoitukset (portfolio-sijoitukset) eivät yleensä kuulu tehtävien sopimusten piiriin.

Sopimusosapuolet sitoutuvat edistämään toistensa sijoittajien sijoituksia sekä suojelemaan alueellaan olevia toisen sopimuspuolen sijoittajien sijoituksia ja **myöntämään sijoituksille oikeudenmukaisen kohtelun ja täysimääräisen ja jatkuvan suojan.** Sijoituksiin ja niihin liittyvään liiketoimintaan ei saa isäntävaltion taholta kohdistua kohtuuttomia tai mielivaltaisia toimenpiteitä. Toisen sopimuspuolen sijoittajille ja heidän sijoituksilleen taataan sijoittumisen jälkeinen kansallinen tai suosituimman maan kohtelu sen mukaan kumpi on sijoittajan kannalta edullisempi.

Sodan, kapinan, kansallisen hätätilan, mellakan tai muun vastaavan tapahtuman aiheuttamat menetykset korvataan toisen sopijapuolen sijoittajille suosituimmuus- tai kansallisen kohtelun periaatetta noudattaen riippuen siitä, kumpi korvauskäytäntö on sijoittajan mukaan edullisempi.

Omaisuuksien pakkolunastukselle tai kansallistamiselle asetetaan tiukempia edellytyksiä kuin kansallisessa lainsäädännössä on tapana. **Pakkolunastukseen tai kansallistamiseen voi ryhtyä ainoastaan yleisen edun vaatiessa ja syrjimättömyyden pohjalta. Korvauksen on oltava välitön, riittävä ja tosiasiallinen.** Korvauksen saajalla on oikeus saada lunastuspäätös nopeasti uudelleen tarkasteluun isäntävaltion tuomioistuimessa tai muussa toimivaltaisessa viranomaisessa. Samoin sopimuksessa taataan vapaa siirto-oikeus pääomille, tuotoille, maksuille, korvauksille ja ulkomaisten työntekijöiden ansiotuloille. Siirtojen tulee tapahtua viipymättä ja rajoituksista vapaasti vaihdettavassa valuutassa.

Mallisopimus sisältää poikkeuksia pääsääntönä olevasta suosituimmuuskohtelusta. Muun muassa alueelliset taloudelliset järjestöt ja tulliliitot (esimerkiksi Euroopan unioni) erotetaan sopimuksen ulkopuolelle siten, että niistä koituvia etuja ei velvoiteta ulottamaan toisen sopimuspuolen sijoittajiin. Samoin sopimuksen ulkopuolelle suljetaan kansainvälisistä verosopimuksista aiheutuvat etuudet.

Mallisopimuksen mukaan sopimuspuolen ja toisen sopimuspuolen sijoittajan (valtion ja sijoittajan) väliset riidat ratkaistaan ensisijaisesti sovinnollisesti kolmen kuukauden kuluessa. Mikäli tämä ei tuota tulosta, **investoija voi viedä riidan ratkaistavaksi joko sijoituspaikan kansalliseen tuomioistuimeen tai alistettavaksi kansainväliseen sovittelumenettelyyn.** Sopimusosapuolet voivat valita kansainväliseksi välimiesmenettelyksi joko Maailmanpankin yhteydessä toimivan investointiriitoihin erikoistuneen ICSID-välimiestuomioistuimen tai kaupallisissa riidoissa käytettävän YK:n alaisen UNCITRAL-välimiestuomioistuimen taikka jonkin muun aikaisemmin hyväksytyyn ad hoc-välimiestuomioistuimen. Sopimuspuolet tunnustavat annettujen tuomioiden lopullisuuden ja sitovuuden sekä täytäntöönpanon alueellaan.

Sopimuspuolten (kahden valtion) väliset sopimuksen tulkintaa ja soveltamista koskevat riitaisuudet ratkaistaan mahdollisuuksien mukaan neuvotteluilla diplomaattiteitse. Mikäli riitaa ei voida ratkaista edellä mainitulla tavalla kuuden kuukauden kuluessa neuvottelujen pyytämisaikakohdasta lukien, voi kumpikin osapuoli saattaa riidan tilapäisen välimiesoikeuden käsiteltäväksi sopimuksessa määriteltyjen menettelytapojen mukaisesti.

Sopimusta sovelletaan sekä tuleviin että sopimuksen voimassaolopäivänä olemassa oleviin sijoituksiin. Sopimus on voimassa 20 vuotta ja sen jälkeenkin, jollei jompikumpi osapuoli irtisano sopimusta kahdentoista kuukauden irtisanomisajalla.

Suomen mallisopimukseen on vuosien varrella tehty lukuisia muutoksia, joten vanhemmat Suomen tekevät sopimukset voivat poiketa joiltakin osin Suomen nykyisestä mallisopimuksesta. Pääperiaatteet, kuten kansallisen kohtelun ja suosituimman maan kohtelun periaatteet sekä kansallistamisiin liittyvä korvauskäytäntö

ovat pitkälti pysyneet samansisältöisinä. Myös investoijan (yrityksen) oikeus saattaa valtio kansainväliseen välimiesmenettelyyn on ollut käytössä jo pitkään niin Suomen kuin muidenkin OECD-maiden tekemissä sopimuksissa. Sijoittajalle tarjolla oleva kansainvälinen välimieselin voi olla sopimuksesta riippuen ICSID, UNCITRAL tai Kansainvälinen kauppakamari. Tärkeätä on tältä osin kuitenkin huomata, että **Suomi, samoin kuin muutkin OECD-maat, on tehnyt kahdenvälisiä sopimuksia vain sellaisten maiden kanssa, jotka eivät ole sopimusta tehtäessä olleet OECD:n tai EU:n jäsenvaltioita.** Jotkut Suomen tekemien investointisopimusten sopimusosapuolet ovat investointisuojausopimuksen tekemisen jälkeen tulleet EU:n jäsenvaltioiksi (muun muassa Baltian ja Itä-Euroopan maat).

Vaikka EU on alkanut tekemään laajoja kauppaja- ja investointisopimuksia jäsenvaltioiden puolesta erityisesti EU:n suurimpien kauppakumppanien kanssa, jäsenvaltioiden tekemien kahdenvälisen investointisuojausopimusten merkitys tulee pysymään vielä pitkään tärkeänä. Toistaiseksi EU on saanut tehtyä kauppaja- ja investointisopimukset muun muassa Etelä-Korean ja Kanadan (sopimus ei ole tullut vielä voimaan) kanssa. Investointimääräysten osalta EU:n neuvottelemat alueelliset sopimukset ovat sisällöltään hyvin samankaltaiset kuin jäsenvaltioiden tekemät kahdenväliset investointisuojausopimukset. Kanadan kanssa neuvoteltuun sopimukseen on kuitenkin tullut merkittäviäkin muutoksia, joita EU:n komissio pyrkii saamaan mukaan myös Yhdysvaltojen kanssa neuvoteltavaan sopimukseen (näistä tarkemmin luvussa VI.5.3). Neuvottelut Yhdysvaltojen kanssa tehtävästä sopimuksesta ovat kesken ja ilmeisesti hyvin ongelmalliset. EU:n ja Yhdysvaltojen välinen niin sanottu transatlanttinen sopimus lienee mahdollinen aikaisintaan vuoden 2015 lopussa.

IV Kansainvälisten investointien sääntely investoinnin eri vaiheissa

1 Sisääntulevien ulkomaisten investointien sääntely (entry)

1.1 Yleistä

Yleisen kansainvälisen oikeuden mukaan valtion suvereenisuuteen kuuluu oikeus määrätä itsenäisesti niistä ehdoista, joilla ulkomaalaisten elinkeinotoiminta maassa on sallittua. Valtion toimintaa ulkomaisten investointien sääntelyssä, niin kuin kaikessa muussakin lainsäädäntö- ja hallintotoiminnassa, ohjaa kansallinen etu eli maan parlamentin ja hallituksen ymmärrys siitä, mikä on valtion kannalta järkevää politiikkaa ja mikä taas ei ole. Kansallisen edun erilaisen tulkinnan näkökulmasta eri valtiot voivat joko kokonaan kieltää ulkomaiset investoinnit tai sallia ne tietyin ehdoin tai tietyille sektoreille taikka sallia ne ilman mitään rajoituksia tai esteitä. Vaihtoehtoisia sääntelymalleja on useita ja niiden soveltaminen on riippuvainen siitä, miten valtio ymmärtää oman kansallisen etunsa.

Käytännössä valtiot ovat **rajoittaneet tätä periaatteessa täysin itsenäistä sääntelyoikeuttaan monin tavoin kansainvälisillä sopimusjärjestelyillä**. Pisimmälle menevät rajoitukset kansallisvaltion suvereenisuuteen säännellä ulkomaisia investointeja liittyvät esimerkiksi Euroopan unionin piirissä toteutettuun taloudelliseen integraatioon, jossa jäsenvaltiot ovat sitoutuneet myöntämään toisten jäsenvaltioiden yrityksille vapaan sisäänpääsyn omille markkinoilleen esimerkiksi tytäryhtiön perustamisen muodossa. Myös Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n jäsenyyteen liittyvät oikeudellisesti sitovat pääomaliikkeiden ja näkymättömien maksuliikkeiden liberalisointikoodit rajoittavat merkittävästi jäsenvaltioiden mahdollisuuksia itsenäisesti säännellä sisääntulevia ulkomaisia investointeja. Vastaavia alueellisia sopimusjärjestelyjä on voimassa tai valmistelussa myös muun muassa Aasiassa, Etelä-Amerikassa ja Afrikassa. Lisäksi voidaan todeta, että valtioiden tekemät lukuisat kahdenväliset investointisuoja-sopimukset sisältävät velvoitteita, jotka kyseisten valtioiden välillä rajoittavat ulkomaisiin investointeihin kohdistuvia sääntelymahdollisuuksia.

1.2 Kansainväliset periaatteet

Edellä on todettu, että valtiolla on suvereeni oikeus päättää siitä, päästääkö se maahan sisään ulkomaisia investointeja. Talouden globalisaation edetessä on tullut

ilmeiseksi, että mikään valtio, lukuun ottamatta joitakin eristäytyneitä diktatuuri-valtioita kuten Pohjois-Koreaa, ei voi tulla toimeen ilman taloudellista yhteistyötä muiden maiden kanssa. Taloudellinen yhteistyö edellyttää myös ulkomaisten investointien sallimista jossakin laajuudessa. Näin ollen on tullut välttämättömäksi ottaa käyttöön kansainvälisiä periaatteita, jotka täydentävät edelleen keskeistä kansallisen suvereniteetin periaatetta.

Kansainvälisen kaupan sääntelyssä, ensin kahdenvälisissä ystävyys-, kauppa- ja merenkulkusopimuksissa ja toisen maailmansodan jälkeen GATT:in ja Maailman kauppajärjestön WTO:n piirissä tehdyissä sopimuksissa, on **omaksuttu johtaviksi periaatteiksi yhtäältä suosituimman maan kohtelun periaate ja toisaalta kansallisen kohtelun periaate**. Nämä periaatteet on sisällytetty myös niihin tuhaan investointisuojausopimukseen, joita teollisuusmaat ovat tehneet kehitysmaiden kanssa suojatakseen omien yritystensä sijoituksia toisessa sopijavaltiossa. Voidaan katsoa, että näistä periaatteista on tullut yleisesti sovellettavia kansainvälisiin investointeihin liittyviä oikeusperiaatteita.

Suosituimman maan kohtelun periaate liittyy nimenomaisesti sisääntulevien ulkomaisten investointien sääntelyyn isäntävaltiossa. Periaatteen mukaan isäntävaltion on annettava jostakin maasta peräisin olevalle investoinnille, investoijalle tai investoinnin kotivaltiolle yhtä suotuisa kohtelu investointiin liittyvissä asioissa kuin se antaa minkä tahansa muun maan investoinnille. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että valtion on kohdeltava tasapuolisesti kaikkien muiden maiden yritysten investointeja. Mistään maasta peräisin olevia investointeja ei saa suosia muiden maiden kustannuksella. Yleisesti hyväksyttynä poikkeuksena suosituimman maan kohtelun periaatteesta on kuitenkin taloudelliseen integraatiojärjestelyyn, kuten Euroopan unioniin tai Pohjois-Amerikan vapaakauppajärjestelyyn NAFTA:an liittyvä, toisille jäsenvaltioille myönnetty suotuisampi kohtelu.

1.3 Oikeudellisten ja hallinnollisten esteiden poistaminen

Erityisesti taloudellisesti vaikeina aikoina valtiot ovat halukkaita saamaan alueelleen lisää ulkomaisia investointeja vahvistamaan maan taloudellista kasvua ja työllisyyttä. Ulkomaisten investointien saamisen edellytyksenä on, että investointia harmitseva ulkomainen yritys arvioi kyseisen maan investointi-ilmapiirin riittävän suotuisaksi. Tehdessään investoinnin ulkomaille yrityksellä on aina useita vaihtoehtoja, joiden kesken valinta tehdään. Kilpailussa ulkomaisista investoinneista valtiot joutuvat tarkkaan miettimään, millainen oikeudellinen ja hallinnollinen järjestelmä parhaiten houkuttelee ulkomaisia investointeja tarjoten valtiolle samalla riittävän suojan ulkomaisiin investointeihin mahdollisesti liittyvistä epävarmuus- ja haittatekijöistä.

UNCTAD on selvittänyt kansallisten sääntelyjärjestelmien muutoksia 2000-luvulla. Muutoksia on tehty vuosina 2000–2013 vajaat sata kappaletta vuodessa, joista valtaosa (vuonna 2013 73 prosenttia) on ollut esteitä poistavaa eli ulkomaisten

investointien sisääntuloa helpottavaa. Taloudellisen kehityksen vaihtelut heijastuvat myös sääntelymuutoksiin. Esimerkiksi vuonna 2013 sääntelyä tiukentavien toimien osuus oli noussut sääntelymuutosten kokonaismäärästä 27 prosenttiin, kun prosenttiosuus vuotta aikaisemmin oli 25 prosenttia. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että **politiikan suuntana on ollut 2000-luvulla ulkomaisia investointeja koskevan sääntelyn jatkuva liberalisointi**. Tästä yleiskehityksestä huolimatta rajoittavien toimien suhteellinen osuus vuosittain tehdyistä sääntelymuutoksista on UNCTAD:in mukaan noussut vuoden 2000 kuudesta prosentista vuoden 2013 27 prosenttiin.

Oikeudelliset ja hallinnolliset **esteet keskittyvät tietyille taloudellisille sektoreille**. Rahoitusala on ollut perinteisesti vahvasti säänneltyä sekä teollisuusmaissa että kehittyvissä talouksissa. Sääntely kohdistuu luonnollisesti myös ulkomaisiin toimijoihin. Toinen hyvin vahvasti säännelty ala on kaivosala. Myös maatalouteen liittyvä liiketoiminta (ns. agro-business) ja energia-ala ovat ulkomaisten investointien suhteen usein vahvasti suojeltuja. Aina sääntely ei ole sektorikohtaista, vaan esimerkiksi saattamalla kiinteistön hankinta luvanvaraiseksi voidaan samalla rajoittaa muun muassa kaivostoimintaa ja maatalousmaan hankintaa.

Oikeudelliset ja hallinnolliset **esteet voivat olla maasta riippuen hyvin erilaisia**. Yleisin tapa rajoittaa tai valvoa ulkomaista yritystoimintaa on kieltää ulkomaisia yrityksiä tai henkilöitä omistamasta kotimaista osakeyhtiötä tai muuta yhteisöä yli tietyn prosenttimäärän ilman viranomaisten myöntämää lupaa. Tällainen lupajärjestelmä oli voimassa Suomessakin aina 1990-luvun alkupuolelle saakka, jolloin ETA- ja EU-jäsenyys pakottivat Suomen poistamaan lupajärjestelmän ETA- ja EU-maiden yrityksiltä ja kansalaisilta. Lupajärjestelmää lievempi sääntelymalli on sellainen, että tietyn rahamäärän ylittävät ulkomaiset investoinnit on ilmoitettava viranomaisille, joilla on tietty laissa säädetty aika mahdollisesti puuttua investointiin. Tällaiset screening-mallit ovat voimassa useissa teollisuusmaissa joko yleisinä tai tiettyjen kansallisten etujen kannalta tärkeiden sektoreiden osalta. Monissa maissa myös edellytetään tiettyä kotimaista omistusosuutta (local content) yrityksen omistuksen osalta. Myös kilpailulainsäädäntöä (erityisesti fuusiovalvontaa) voidaan soveltaa ulkomaisia yrityksiä syrjivästi.

Esteiden poistaminen ulkomaisilta investoinneilta voi perustua joko maan omaan tilannearviointiin tai kansainväliseen sopimusjärjestelyyn. Esimerkiksi OECD:n piirissä käydään säännöllisesti läpi eri jäsenvaltioiden tekemiä varaumia ulkomaisten investointien esteistä. Lisäksi OECD-sääntelyssä on kielletty tekemästä uusia rajoittavia toimenpiteitä, jolloin sääntelyn suunta on aina liberalisointia lisäävä. Kokemukset tällaisesta jäsenvaltioiden toisilleen aiheuttamasta ns. vertaispaineesta (peer pressure) ovat olleet hyviä. Esteitä onkin OECD-maiden välillä pystytty merkittävästi vähentämään.

Kun kehittyvien talouksien merkitys maailmantaloudessa kasvaa, on esteiden poistamisen näkökulmasta **tärkeää, että OECD-maissa aikaansaatu myönteinen kehitys leviäisi myös kehitys- ja siirtymätalousmaihin**. Monenkeskisten

sopimusten aikaansaaminen ei ulkomaisten investointien osalta näytä lyhyellä tähtämällä realistiselta, jolloin huomio on kiinnitettävä bilateraalisten ja alueellisten sopimusten aikaansaamiseen teollisuusmaiden ja kehittyvien talouksien välillä. Alueellisten sopimusten aikaansaaminen on kuitenkin suhteellisen hidasta, joten esteiden poistaminen tulee vielä pitkään perustumaan maiden omiin tilannearvioihin ja niiden tekemisiin kahdenvälisiin investointisuoja-sopimuksiin.

1.4 Erilaiset lupa- ja sopimusjärjestelyt ja niiden ehdot

Varsinkin milloin kysymys on ulkomaisen sijoituksen sallimisesta kansallisesti tärkeiden luonnonvarojen hyödyntämiseen, isäntävaltiolla voi olla tarve säännellä sallittua taloudellista toimintaa yksityiskohtaisemmin. Tämä voi tapahtua joko asettamalla myönnettyyn toimintalupaan (konsessioon) erityisiä lupaehtoja tai tekemällä yrityksen kanssa erityisen investointiin liittyvän sopimuksen. Lupaehtojen asettaminen on oikeudellisesti isäntävaltion yksipuolinen toimenpide, joka ei välttämättä edellytä ulkomaisen yrityksen näkemysten huomioonottamista. Isäntävaltion ja ulkomaisen yrityksen välillä tehty sopimus taas edellyttää molempien osapuolten yksimielisyyttä sopimuksen sisällöstä. Tilanteesta riippuen molempia lähestymistapoja voidaan käyttää. Nykyään lienee suhteellisen harvinaista, että tehdään yrityksen kanssa erityisiä sopimuksia, vaan **toiminnan ehdot määrittelee yhtäältä voimassa oleva kansallinen sääntely ja sitä tarvittaessa täydentävät lupaehdot**. Tässä viimeksi mainitussa mallissa korostuu isäntävaltiolle kuuluva oikeus säännellä alueellaan tapahtuvaa toimintaa kansallisen suvereenisuuden perusteella.

Ulkomaisten investoijien ja isäntävaltioiden välisillä sopimuksilla on hyvin pitkät perinteet. Jo 1800-luvulla oli yleistä, että ulkomaisiin investointeihin liittyi isäntävaltion ja ulkomaisen (yleensä englantilaisen) yrityksen välinen sopimus. Sopimukset liittyivät yleensä kehitysmaassa ulkomaisen yrityksen toimesta suoritettavaan kaivostoimintaan tai muuhun luonnonvarojen hyödyntämiseen. Toisen maailmansodan jälkeen erityisesti öljyteollisuuden osalta tehtiin lukuisia tällaisia sopimuksia, joista myös usein riideltiin jälkeensä. Oikeudellisesti on väitelty paljon siitä, mitä lakia tällaisiin sopimuksiin tulisi riitatapauksessa soveltaa. Nytemmin on vakiintunut käsitys, että tällaiseen sopimukseen sovelletaan kansallista lakia, jollei osapuolten kesken ole nimenomaisesti muuta sovittu. Kansallisen lain ensisijaisuus kuvastaa myös osapuolten voimasuhteissa tapahtuneita muutoksia, kun kehitysmaat ovat tulleet aikaisempaa vahvemmiksi neuvotteluosapuoliksi suhteessa monikansallisiin yrityksiin ja niiden kotivaltioihin.

1.5 Public order (kansallisesti tärkeät edut)

Eri kansainvälisissä sopimuksissa, muun muassa OECD:n liberalisointiskodeissa, on lähdetty siitä, että **jäsenvaltiot voivat, sallittuna poikkeuksena liberalisointivoitteen, edelleen ylläpitää sääntelyä, jonka tavoitteena on yleisen**

järjestyksen (public order) ylläpitäminen tai olennaisten turvallisuusetujen suojaaminen. Tähän liittyy myös valtion oikeus valvoa ja suorittaa sellaisia valvontaan liittyviä tarkistustoimenpiteitä, joilla varmistetaan valtion lakien (esimerkiksi vero- ja valuuttalainsäädännön) noudattaminen. Samoin vakavat taloudelliset tai rahoitukselliset häiriötilat antavat valtiolle mahdollisuuden turvautua väliaikaisesti (yleensä enintään 18 kuukaudeksi) rajoituksiin liberalisointivoitteistaan. Näitä poikkeuksia ja rajoituksia tulisi soveltaa käytäntöön hyvin rajoitetusti ja suppean tulkinnan pohjalta. Lisäksi niiden käyttöönotto edellyttää aina raportointia kyseiselle kansainväliselle järjestölle.

Monet OECD-maat ovat viime vuosina laajentaneet oikeudellisia mahdollisuuksiaan puuttua ulkomaisiin investointeihin, joita ne pitävät omien tärkeiden kansallisten etujen vastaisina. Yhtenä syynä tähän ilmiöön on niin sanottujen ”**poliitisten**” **ulkomaisten investointien lisääntyminen.** Uutena piirteenä ulkomaisten investointien lähteenä ovat nimittäin valtioiden perustamat sijoitusrahastot (sovereign wealth funds), joihin erityisesti Kiina ja Lähi-idän öljyvaltiot, mutta myös muun muassa Venäjä ja Norja, ovat keränneet ylijäämävarojaan. Vaikka näiden sijoitusrahastojen tekemien sijoitusten määrä on maailmanmitassa vielä vaatimaton (kumulatiivisesti noin 125 biljoonaa dollaria), edustavat ne merkittävää sijoituspotentiaalia muille maille ja niiden yhtiöille. Kun sijoitusrahastojen hallinnointi ja sijoituspäätösten tekeminen on viime kädessä kyseisten maiden hallitusten käsissä, voi niihin liittyä myös poliittisen vaikutusvallan hankkimisen motiivi. Vastaavia motiiveja voi liittyä myös valtionyhtiöiden tekemiin ulkomaisiin investointeihin, joiden määrä on kasvanut merkittävästi viime vuosina. Tällaista potentiaalista uhkaa vastaan halutaan suojautua niissä tapauksissa, joissa sijoituskohteena on maan kannalta strategisesti tärkeä yritys. Tällaisen yrityksen joutuminen toisen hallituksen edes osittaiseen määräämisvaltaan, koetaan usein mahdottomaksi hyväksyä ja sen vuoksi siihen halutaan voida puuttua.

Muun muassa Saksa on vuonna 2009 muuttanut lainsäädäntöään siten, että EU:n ulkopuolelta tulevat ulkomaiset investoinnit voidaan estää, jos se on tarpeen yleisen järjestyksen ja yleisen turvallisuuden takaamiseksi. Muutos on teknisesti toteutettu viittaamalla suoraan EU:n perussopimuksen artikloihin 52 ja 65. Kiellon edellytyksenä on aito ja riittävän vakava uhka, joka vaikuttaa johonkin yhteiskunnan perustavaa laatua olevaan etuun. Kielto voidaan tällaisessa tapauksessa antaa, jos hankinnan kohteena on vähintään neljänosa saksalaisen yhtiön äänivallasta. Vastaavan sisältöinen muutos toteutettiin myös Suomessa vuonna 2012 (tarkemmin luvussa VII.2.).

Jotkut valtiot ovat asettaneet **varsinaisen puolustussektorin ohella myös muita yhteiskunnallisesti tärkeitä pidettäviä sektoreita lupamenettelyn piiriin.** Näin on toimittu muun muassa Ranskassa, Iso-Britanniassa ja Venäjällä. Isossa-Britanniassa on lisäksi määrätty puntamääräinen alaraja (70 miljoonaa puntaa) lupamenettelyn piiriin tuleville yritysostoille. Lupamenettelyyn asetettuja sektoreita ovat näissä maissa esimerkiksi energia-ala, kaivostoiminta, tietoliikenne, kulttuuriala ja rahapelit.

Vielä ei ole paljoakaan käytännön kokemusta siitä, miten näitä eri maissa äskettäin muutettuja lainsäädäntöjä tullaan käytännössä soveltamaan. Jonkinlaista kuvaa asiasta antanee Yhdysvalloissa viime vuosina toteutetut ulkomaisten yritysten tekemien yritysostojen estäminen Yhdysvaltojen turvallisuusetiin vedoten. Muun muassa kuwaitilaisen valtionyhtiön ei sallittu hankkia amerikkalaista satamayhtiötä omistukseensa. Samoin Yhdysvalloissa on estetty eräiden tietoliikenneyhtiöiden siirtyminen ulkomaiseen omistukseen.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että erityisesti kehittyvien talouksien taloudellinen voimistuminen lisää näiden maiden yritysten ja valtion sijoitusrahastojen yritysostoja OECD-maista, jolloin OECD-maille tulee houkutus tulkita OECD- ja EU-sopimuksiin sisältyviä poikkeuksia ulkomaisten investointien vapaasta sisäänpääsystä aikaisempaa laajemmin. Tällöin on **olemassa vaara, että koko maailman mitassa ulkomaisten investointien sisäänpääsyn vapauttamisessa otetaan taka-askeleita** ja mennään nykyistä protektionistisempaan sääntelyyn.

2 Sisääntulleiden ulkomaisten investointien oikeudellinen kohtelu isäntävaltiossa (operation)

2.1 Yleistä

Sen jälkeen kun ulkomaisen yrityksen on sallittu investoida maahan, ulkomainen investointi tulee kyseisen maan kansallisen lainsäädännön alaiseksi. Yrityksen on kaikissa suhteissa toimittava isäntävaltiossa voimassa olevan lainsäädännön mukaisesti. **Samalla kun valtioiden kansallinen suvereniteetti ulkomaisen yrityksen sääntelyyn tunnustetaan, kansainvälisessä käytännössä ja sopimusoikeudessa on lähtökohtana ja tavoitteena ulkomaisen investoinnin suhteen niin sanottu kansallisen kohtelun periaate.** Kansallisen kohtelun periaatteella tarkoitetaan ulkomaisen yrityksen syrjimätöntä kohtelua verrattuna puhtaasti kansallisiin yrityksiin kaikissa investointiin ja yrityksen toimintaan liittyvissä keskeisissä kysymyksissä.

2.2 Kansainväliset periaatteet

Kansainvälisten sopimusten keskeisenä tavoitteena on aikaansaada ulkomaisille investoinnille vastaava oikeudellinen kohtelu kuin puhtaasti kotimaisille yrityksille. Toisin sanoen **ulkomaisessa omistuksessa olevaa yritystä ei saisi syrjiä verrattuna puhtaasti kotimaiseen yritykseen.** Syrjimättömyysvaatimus koskee kaikkea ulkomaisen yrityksen toimintaa isäntävaltiossa, kuten yrityksen hallintoa ja toimintaa, yrityksen työntekijöitä, yrityksen laajentumista esimerkiksi yritysostojen kautta, voittojen kotiuttamista ja yrityksen harjoittamaa vienti- ja tuontitoimintaa. Kansainvälisissä sopimuksissa puhutaan kansallisen kohtelun periaatteesta, kun vaaditaan ulkomaisen yrityksen syrjimätöntä kohtelua. Käytännössä monissa tapauksissa tästä kansallisen kohtelun periaatteesta eri maissa poiketaan ainakin

joissakin suhteissa. Tähän antaa kansallisen suvereniteetin periaate mahdollisuuden. Maan niin sanottu investointi-ilmapiiri kuitenkin on sitä huonompi, mitä enemmän tällaisia syrjiviä poikkeuksia kansallisen kohtelun periaatteesta tehdään.

Toinen keskeinen kansainvälinen periaate ulkomaisen yrityksen toiminnan osalta on niin sanottu **avoimuuden periaate (transparensi)**. Isäntävaltion tulee julkaista tai muutoin saattaa tiedoksi kaikki ulkomaisia investointeja koskevat relevantit säädökset, hallinnolliset määräykset ja tuomioistuinpäätökset. Avoimuudella pyritään varmistamaan, että ulkomaiset yritykset tuntevat niitä koskevat säännökset ja määräykset ja että myös niiden kotivaltiot voivat tarvittaessa varmistaa, että syrjintää ei kyseisen maan yritysten suhteen tapahdu.

Keskeisiin kansainvälisiin periaatteisiin kuuluu myös **niin sanotun extraterritoriaalisen lainsäädännön kielto**. Tällä tarkoitetaan kieltoa saattaa jossakin valtiossa voimaan sääntelyä, jota sovelletaan valtion oman alueen lisäksi kyseisen valtion kansalaisten tai yritysten omistamiin yrityksiin, jotka toimivat muissa maissa. Mikäli näin toimitaan, luodaan varsin todennäköisesti tilanne, jossa maan ulkopuolella toimiva yritys on kahden erilaisen, yhtäältä kotivaltion ja toisaalta isäntävaltion, sääntelyn kohteena (oikeudellinen konfliktitilanne). Tällaisten konfliktitilanteiden välttämiseksi kansainvälisissä suhteissa lähdetään vahvasti kansallisen lainsäädäntövallan ensisijaisuudesta. Ulkomaisen yrityksen on toimittava aina kansallisen lain mukaisesti. Jos kuitenkin kaikesta huolimatta jokin maa päättää painavista kansallisista näkökohdistaan johtuen ulottaa sääntelyn koskemaan myös oman maan yritysten ulkomaisia tytäryhtiöitä, on muun muassa OECD:n piirissä hyväksytyt toimintamallit, miten tällaisissa konfliktitilanteissa toimitaan. Esimerkiksi Yhdysvallat on laajentanut eräiden verolakiensa ja eräiden poliittisiin painostustoimiinsa liittyvien sanktioiden soveltamisvastuuta myös amerikkalaisten yritysten ulkomaisiin tytäryhtiöihin. Vastaavia pakote- ja painostuslainsäädäntöön liittyviä käytäntöjä on myös Euroopan unionilla. Tällaisia konfliktitilanteita on mahdoton kokonaan estää, kun ulkomaisten yritysten emoyhtiöillä on mahdollisuus vaikuttaa tehokkaasti omistuksen kautta tytäryhtiönsä toimintaan.

Kansainvälisillä sopimuksilla pyritään varmistamaan se, että edellä mainittuja lähinnä tapaoikeuteen perustuvia kansainvälisiä periaatteita myös käytännössä sovelletaan. Kuten edellä on todettu monenkeskisiä sopimuksia ei ole suuremmin saatu aikaan. Valuuttalainsäädännön syrjivää soveltamista pyrkii torjumaan Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n puitteissa hyväksytyt sääntely. Sääntely on kuitenkin siinä määrin yleistä, että pelkästään IMF:n sääntelyn varassa ei syrjintää yleensä pystytä torjumaan. Tarvittaisiin Maailman kauppajärjestön WTO:n piirissä hyväksyttävää sääntelyä. Kansainvälisiin investointeihin liittyen sellaista on saatu aikaan vain niin sanottujen suoritusvaatimusten osalta (TRIMS-sopimus). Palvelujen kauppaa koskeva WTO:n niin sanottu GATS-sopimus sisältää myös ulkomaankauppaan suoranaisesti liittyviin investointeihin kohdistuvaa kansainvälistä sääntelyä. Myös korruption estämisen osalta on OECD-maiden kesken hyväksytyt oikeudellisesti sitovaa sääntelyä.

2.3 Kansallisen lainsäädännön ensisijaisuus

Valtioiden suvereniteettiin kuuluu, että sisääntulleiden ulkomaisten investointien on noudatettava kaikilta osin kansallista lainsäädäntöä toiminnassaan isäntävaltiossa. Toisaalta kansainvälisillä sopimusjärjestelyillä pyritään turvaamaan, että kansallisessa lainsäädännössä ei syrjitä ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä.

Ulkomaalaisomistuksesta aiheutuu kuitenkin eräitä erityistarpeita yhtäältä yritykselle ja toisaalta isäntävaltiolle. Näitä ulkomaalaisomistuksesta aiheutuvia erityistarpeita joudutaan ottamaan kansallisessa lainsäädännössä huomioon ilman, että yleensä on kysymys varsinaisesta ulkomaalaisen yrityksen syrjinnästä tai suosimisesta.

Yrityksen kannalta erityistarpeet liittyvät yleensä **niin sanottuihin avainhenkilöihin ja heidän verotukseen.** Kun ulkomainen yritys (emoyritys) joko perustaa tai ostaa toisessa valtiossa sijaitsevan yrityksen (tytäryritys), sillä on pääsääntöisesti tarve valvoa ja hallita tytäryritystä sellaisten yrityksen kotivaltiosta tai muualta ulkomailta siirtyvien henkilöiden kautta, jotka tuntevat hyvin emoyhtiön toiminnan ja joihin emoyhtiö voi luottaa. Myös yrityksen toimintaan ja erityisesti toiminnan käynnistämiseen voi liittyä erityisasiantuntemuksen tarvetta, jota ei voida hoitaa isäntävaltiossa palkatun henkilöstön avulla. Tällaisille avainhenkilöille emoyhtiö haluaa määräaikaiset oleskelu- ja työluvat, jotta tytäryrityksen toiminta saadaan käyntiin emoyhtiön haluamalla tavalla. Isäntävaltion tulisi lainsäädännössään ja hallintokäytännössään tunnustaa edellä mainitut perustellut tarpeet ja laatia sääntelynsä sen mukaiseksi. Muussa tapauksessa ulkomaiset investoinnit jäävät helposti saamatta.

Joissakin tapauksissa ulkomaiseen omistukseen siirtyminen ei aiheuta tytäryhtiössä tarvetta sellaisiin henkilövaihdoksiin, jotka edellyttävät määräaikaisten oleskelu- ja työlupien myöntämistä. Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin suhteellisen harvinaisia. Tällöin tytäryhtiön valvonta ja hallinta suoritetaan yksinomaan omistukseen perustuvan yhtiökokous- ja hallitusvaikuttamisen kautta.

Avainhenkilöiden väliaikaiseen siirtymiseen ulkomaisen tytäryhtiön isäntävaltioon voi liittyä merkittäviä, kyseisen henkilön kannalta haitallisia veroseurauksia. Näin käy esimerkiksi silloin, kun henkilö siirtyy alhaisen tuloverotuksen maasta työskentelemään esimerkiksi pohjoismaihin, joissa on tunnetusti hyvin korkea palkkatyön veroaste. Tällaisissa tapauksissa sellaiset isäntävaltiot, jotka ovat halukkaita helpottamaan ulkomaisten investointien saamista maahansa, luovat verolainsäädäntöönsä erityisen ulkomaalaisten tytäryritysten avainhenkilöiden verotusjärjestelmän. Sen puitteissa asianomainen henkilö saa väliaikaisen kiinteään veroprosenttiin perustuvan verokohtelun. Kiinteä veroprosentti pyritään asettamaan tällöin merkittävästi alhaisemmaksi kuin miksi verotus esimerkiksi pohjoismaissa sovellettavan progressiivisen veroprosentin mukaan muutoin asettuisi, mutta kuitenkin riittävän korkealle tasolle, jotta verotuksen suhteellinen oikeudenmukaisuus toteutuu.

Yrityksen ulkomaalaisomistus voi aiheuttaa myös **valtiolle tarpeen varmistaa, että ulkomainen tytäryritys huolehtii vero- ja muista julkisoikeudellisista velvollisuuksistaan isäntävaltiossa**. Samoin esimerkiksi yksityisoikeudellisten vahingonkorvaus- ja muiden mahdollisten vaatimusten täytäntöönpanon osalta ulkomainen tytäryritys voi joissakin tapauksissa osoittautua vaikeaksi perinnän kohteeksi verrattuna puhtaasti kotimaiseen yritykseen. Näitä käytännössä mahdollisesti esiintyviä tilanteita silmälläpitäen isäntävaltiot usein vaativat ulkomaiselta yritykseltä tietyn vähimmäissumman siirtämistä isäntävaltioon joko normaalia korkeamman osakepääoman muodossa tai erityisenä talletuksena sulkutilille. Usein myös edellytetään, että vähintään yhden hallituksen jäsenen tai toimitusjohtajan on oltava isäntävaltiossa pysyvän kotipaikan omaava henkilö. Näin varmistetaan, että isäntävaltiossa on tietty rahamäärä ja ainakin yksi vastuullinen henkilö, jos yrityksen toimintaan joudutaan viranomaisten toimesta jollakin tavalla puuttumaan. Tällaiset isäntävaltion puolelta asetettavat vaatimukset ulkomaalaisomistuksessa olevalle yritykselle eivät ole varsinaista syrjintää, vaan pyrkivät poistamaan ulkomaalaisomistukseen liittyvät erityispiirteet ja saattamaan ulkomaalaisomistuksessa olevat yritykset vastuullisuuden suhteen samaan asemaan puhtaasti kotimaisten yritysten kanssa. Sitä mukaan kuin kansainväliset järjestelyt tuomioiden vastavuoroisesta tunnustamisesta ja tuomioiden täytäntöönpanosta ulkomailla ovat edenneet, tällaisista ulkomaalaisomistuksessa oleviin yrityksiin kohdistuvista vaatimuksista on luovuttu. Näin on käynyt muun muassa Suomessa.

Yhtiölainsäädännössä on usein erityissäännöksiä ulkomaalaisomistuksessa oleville yrityksille. Usein vaaditaan esimerkiksi, että toimitusjohtajan ja osan hallituksen jäsenistä on oltava isäntävaltion kansalaisia, jolleivät viranomaiset anna poikkeuslupaa. Osakeyhtiöitä koskevassa lainsäädännössä voidaan myös asettaa tietyn prosenttimäärän ylittävälle ulkomaalaisomistukselle suoranainen kielto tai esimerkiksi luvan hakemisvaatimus. Aina näissä lupaprocedureissa ei ole kysymys suoranaisesta syrjinnästä, vaan luvat myönnetään säännönmukaisesti kyseisen maan hallituksen jo ennalta antaman ilmoituksen mukaisesti. Lupakäytännön taustalla on ensisijaisesti halu valvoa ulkomaalaisomistuksen kehitystä isäntävaltiossa. Toisaalta on selvää, että ulkomaalaiset yritykset ja niiden kotivaltiot pitävät tällaisia lupamenettelyjä syrjivinä ja pyrkivät pääsemään niistä eroon. Useissa kahdenvälisissä investointisuojasopimuksissa poistetaan tällaiset lupamenettelyt vastavuoroisuus pohjalta.

Kilpailulainsäädäntö on usein koettu ulkomaalaisia yritysostoja rajoittavaksi. Erityisesti **niin sanottu fuusiovalvonta**, jossa kilpailuviranomaisten on hyväksyttävä kahden yrityksen sulautuminen yhdeksi yritykseksi (yritysfuusio), voi käytännössä estää jonkin ulkomaalaisen yrityksen aikoman fuusion muodossa tapahtuvan yritysoston, koska viranomaiset arvioivat syntyvän uuden yrityksen saavan liian hallitsevan aseman tietyllä markkinalla. Kilpailulainsäädäntöä sovelletaan sekä yhden valtion sisällä että esimerkiksi EU:ssa myös rajojen yli tapahtuvissa fuusioissa. Tämän vuoksi kilpailulainsäädännön soveltamista ei voida pitää sellaisenaan syrjivänä

toimena, vaan markkinatalousjärjestelmään olennaisena osana kuuluvana menettelynä riittävän kilpailun ylläpitämiseksi markkinoilla, jotka ovat koko ajan enemmän kansainvälisiä. Myös kansainvälisten fuusioiden määrä on kasvanut lähes räjähdysmäisesti viime vuosina. Myös fuusioiden koko ja vaikutukset ovat kasvaneet. Ei ole mitenkään ihmeellistä, että usein ulkomaiset yritykset ja niiden kotivaltiot väittävät, että fuusiovalvontaa käytetään osana keinovalikoimaa, jonka puitteissa ei-haluttuja ulkomaisia yritysostoja estetään. Nämä väitteet voivat joissakin tapauksissa olla perusteltuja, mutta aina on pidettävä mielessä, että fuusiovalvonnan tavoite ei ole ulkomaalaisomistukseen puuttuminen vaan reilun kilpailun ylläpitäminen. Eri-tyisesti Euroopan unionin ja Yhdysvaltojen välillä on aika ajoin esitetty väitteitä kilpailulainsäädännön väärinkäytöksistä.

Kehitysmaissa on usein **asetettu ulkomaalaisille yrityksille niin sanottuja suoritusvaatimuksia (performance requirements)**. Suoritusvaatimuksella tarkoitetaan ulkomaiselle yritykselle isäntävaltion lainsäädännön tai hallituksen määräyksen nojalla asetettua vaatimusta tai sitoumusta, että ulkomaisen tytäryhtiön tulee esimerkiksi viedä maasta tietty osa kyseissä maassa valmistamista tuotteistaan tai palveluksista, tai käyttää tuotteissa tietty määrä isäntävaltiosta tehtyä alihankintaa (local content-vaatimus), tai rajoittaa isäntävaltiossa tapahtuva myynti tiettyyn osaan isäntävaltiosta tapahtuvaa vientiä tai valuutanansaintaa, tai siirtää teknologiaa isäntävaltion yritykselle, taikka perustaa tiettyä laajempaa aluetta hallinnoiva pääkonttori isäntävaltioon. Tällaiset suoritusvaatimukset on koettu erityisen haitallisiksi ulkomaiselle investointitoiminnalle. WTO:n niin sanotulle Uruguayn kieroksella näiden suoritusvaatimusten poistamisesta päästiinkin yksimielisyyteen ja asiasta tehtiin kaikissa WTO:n jäsenvaltioissa sovellettava niin sanottu TRIMS-sopimus. TRIMS-sopimus on ensimmäinen maailmanlaajuisesti sovellettava monenkeskinen sopimus, joka koskee erityisesti kansainvälisiä investointeja.

2.4 Ulkomaalaisten investointien positiivinen syrjintä

Monet valtiot haluavat omalle maaperälleen kotimaisten investointien ohella myös mahdollisimman paljon ulkomaisia suoria investointeja. Ulkomaisia investointeja voidaan houkuttaa parhaiten luomalla maan investointi-ilmapiiiri mahdollisimman suotuisaksi. Koska kilpailu ulkomaisista investoinneista on kovaa, jotkut valtiot ovat **valmiita antamaan maahan tuleville ulkomaisille uusinvestoinneille sellaisia rahoituksellisia, verotuksellisia tai muita etuja, joita puhtaasti kotimaiset yritykset eivät saa**. Tällaisista vain ulkomaisille yrityksille myönnettävistä etuuksista käytetään nimitystä ”positiivinen syrjintä”. Kysymys on ulkomaiden investointien suosimisesta suhteessa kotimaisiin yrityksiin, jotta maahan saadaan houkuteltua lisää taloudellista aktiviteettia ja osaamista ulkomaisten investointien muodossa.

Tällaisten pelkästään ulkomaisille investoinneille annettavat etuudet (insentiivit) ovat oikeudellisesti täysin mahdollisia ja kuuluvat valtion kansallisen suvereniteetin

piiriin. Useissa valtioissa tällaisiin vain ulkomaisille yrityksille annettaviin etuihin liittyy kuitenkin **perustuslaillisia ongelmia**. Poliittisesti tällaisten tukien myöntäminen onkin usein ongelmallista, kun tällöin itse asiassa syrjitään omistukseltaan puhtaasti kotimaisia yrityksiä suhteessa ulkomaisiin yrityksiin. Useimmissa maissa lähdetäänkin siitä, että erilaiset valtion tuet ovat tasapuolisesti sekä kotimaisten että ulkomaisten yritysten käytössä.

Kansainvälisissä yhteyksissä (muun muassa MAI-sopimusneuvotteluissa) on tunnustettu valtioiden oikeus myöntää tällaisia vain ulkomaisille yrityksille myönnettäviä tukia. Toisaalta on todettu, että myös tällainen ulkomaalaisten yritysten positiivinen syrjintä tukien muodossa, voi vääristää kansainvälistä kilpailua ulkomaisista yrityksistä. Tämän vuoksi on pidetty tärkeänä, että **ulkomaisiin investointeihin yleisesti sovellettavia suosituimman valtion kohtelun ja kansallisen kohtelun periaatteita sovelletaan myös liittyen positiiviseen syrjintään**. Positiivisen syrjinnän osalta on myös korostettu avoimuuden (läpinäkyvyyden) merkitystä. Mikäli jossakin valtiossa pelkästään ulkomaisille investoinneille myönnettävät tuet johtavat tai saattavat johtaa investointivirtojen tai -päätösten kannalta haitallisiin vaikutuksiin, toisilla valtioilla ja niiden yrityksillä tulisi olla oikeus käydä asiasta neuvotteluja kyseisen valtion kanssa. Julkisuuteen ei ole tullut tietoa, missä määrin tällaisia neuvotteluja on kansainvälisellä tasolla käyty ja ovatko mahdolliset neuvottelut johtaneet konkreettisiin tuloksiin. Monenkeskisen sopimuksen puuttuessa positiiviseen syrjintään puuttuminen voi tapahtua lähinnä bilateraalisten tai alueellisten sopimusjärjestelyjen puitteissa.

2.5 Kansainvälisten investointien suojaaminen

Valtion puuttuminen ulkomaisiin investointeihin, esimerkiksi kansallistamalla jonkin strategisen sektorin yritystoiminnan kokonaisuudessaan, on perinteisesti nähty suurena uhkana kansainväliselle investointitoiminnalle. Kansallistamiset olivat erityisesti 1950- ja 1960- luvuilla hyvin yleisiä äskettäin itsenäistyneiden kehitysmaiden halutessa päästä määräämään omien luonnonvarojensa hyödyntämisestä. Kansallistamisella tarkoitetaan kotimaisessa tai ulkomaisessa omistuksessa olevan **yri-tyksomaisuuden ottamista valtion tai valtionyhtiön haltuun joko suoranaisesti tai välillisesti**. Ulkomaalaisiin investointeihin kohdistuvina toimina kansallistamisiin rinnastetaan yleensä myös valtion suorittamat valtiolistamistoimet, konfiskaatiot ja pakkolunastukset, mikäli ne kohdistuvat ulkomaalaisten omistamiin yhtiöihin tai muuhun omaisuuteen.

Kansainvälisen oikeuden mukaan **valtiolla on kansallisen suvereniteettinsa puitteissa oikeus ryhtyä myös kansallistamisiin** ja muihin edellä mainittuihin pakkotoimenpiteisiin, kun se vain noudattaa edellä luvussa 2.2 mainittuja kansainvälisiä periaatteita sekä tiettyjä kansainvälisessä tapaoikeudessa ja bilateraalisisissa investointisuojasopimuksissa edellytetyjä erityisvaatimuksia. Kansallistamisille asetettuja erityisvaatimuksia ovat yleensä seuraavat:

- a) tarkoituksena tulee olla julkinen etu,
- b) kansallistaminen tulee toteuttaa ei-syrjivästi,
- c) päätöksenteossa tulee noudattaa asianmukaista lainsäädäntömenettelyä ja
- d) kansallistamisen tulee perustua välittömästi suoritettavaan, riittävään ja tehokkaaseen korvaukseen.

Erityisesti korvauskysymyksistä on usein syntynyt kiistoja ja oikeudellisia prosesseja. Käytännössä valtiot eivät ole useinkaan halunneet maksaa niin sanottua täyttä korvausta ulkomaisen yritysomaisuuden kansallistamisesta, jonka vuoksi **kansainvälisen oikeuden kannaksi on tullut osakorvauksen maksaminen**, jollei bilateraalisisissa tai muissa sopimuksissa ole nimenomaisesti edellytetty täyttä korvausta. Osakorvauksen periaatteeseen ovat johtaneet eräät YK:n yleiskokouksen päätöslauselmat, jotka ovat syntyneet 1970-luvulla erityisesti kehitysmaiden vaatimuksesta ja niiden tukemina.

Jos tarkastellaan toisen maailmansodan jälkeen suoritettuja kansallistamisia esimerkiksi Euroopassa, Afrikassa ja Etelä-Amerikassa korvausprosentin suuruus on vaihdellut suuresti. Kansallistamisella on aina vahva kansallinen ja poliittinen tausta, jolloin täyden korvauksen maksamisen ajatellaan vesittävän kansallistamisella aikaansaattavan hyödyn kyseiselle valtiolle. Toisaalta suhteiden säilyminen niihin maihin, joiden yritykset joutuvat kansallistamisen kohteeksi, edellyttävät jonkinlaisen korvauksen maksamista. Korvauksen määrä ja tapa onkin yleensä monenlaisten neuvottelujen ja poliittisten kiistojen jälkeen tehty sovitte-luratkaisu. Monesti korvausta maksava valtio sitoutuu maksamaan sovitun korvauksen tietyn ajan kuluessa esimerkiksi valtion obligaatioilla, joille sovittu korko voi olla hyvinkin mitätön.

Viime vuosina teollisuusvaltiot ovat erilaisin sopimusjärjestelyin pyrkineet turvaamaan niin sanotun täyden korvauksen periaatteen muodostumista pääperiaat-teeksi, milloin ulkomaiset yritykset joutuvat kansallistamistoimien kohteeksi. Täydellä korvauksella tarkoitetaan korvausta, joka vastaa kansallistetun omaisuuden markkina-arvoa juuri ennen kansallistamisen suorittamista. Täyden korvauksen periaatteeseen kuuluu myös, että korvaus maksetaan välittömästi (ilman viivästystä) ja vapaasti vaihdettavassa valuutassa. Korvauksen maksamiseen tulisi myös liittyä maksuvaluutan markkinakoron suuruinen korko, jota suoritetaan kansallistamisen suorittamisesta korvauksen tosiasialliseen maksamiseen saakka.

Varsinaiset kansallistamiset ovat viimeisinä vuosikymmeninä tulleet kaiken kaikkiaan harvinaisiksi. Globalisaatio ja siihen perustuvan markkinatalousajattelun leviäminen myös kehitysmaihin on kansallistamisten sijaan korostanut päinvastoin valtioiden halua suosia ulkomaisia investointeja maansa taloudellisen aktiivisuuden lisäämiseksi. **Kansallistamisten sijaan valtiot turvautuvat esimerkiksi luonnonvarojensa osalta yhä useammin pehmeämpiin keinoihin kuten verotukseen ja erilaisiin lupamenettelyihin**, joiden avulla voidaan turvata kansallisia intressejä suuttamatta kansainvälistä yhteisöä ja mahdollisia investoivia yrityksiä.

Kansallistamisia kuitenkin edelleen ilmenee, viime vuosina esimerkiksi Venezuelassa, joka kansallisti Hugo Chavezin tullessa valtaan öljyteollisuutensa.

Varsinaiseen kansallistamiseen rinnastetaan muun muassa kahdenvälisissä investointisopimuksissa niin sanottu epäsuora kansallistaminen. Epäsuoralla kansallistamisella tarkoitetaan investoinnin isäntävaltion toimia, joiden tosiasiallinen vaikutus on verrattavissa kansallistamiseen, vaikka kyse ei ole varsinaisesta kansallistamisesta sanan ahtaassa merkityksessä. Kysymys voi olla lainsäädännöstä tai viranomaisen muusta toimenpiteestä, joka investoijan mielestä estää tai olennaisesti rajoittaa ulkomaisesta investoinnista saatavan hyödyn. Epäsuora kansallistaminen on käsitteenä pakosta hyvin tulkinnanvarainen. Investoijalla ja isäntävaltiolla on molemmilla usein omat näkemyksensä asiasta, jotka voivat poiketa merkittävästi toisistaan. **Viime vuosina suurimmat kiistat on käyty nimenomaan epäsuoran kansallistamisen käsitteen piirissä.** Näin ollen on selvää, että edelleen syntyy kiistoja kansallistamisiin (erityisesti epäsuoriin kansallistamisiin) liittyvistä korvauksista ja muista seikoista. Kiistat johtavat oikeudenkäynteihin ja kansainvälisiin sovitteluihin. Niitä käsitellään tarkemmin luvussa IV.7.

3 Ulosmenevien investointien sääntely (exit)

Globalisaatiolla ja siihen olennaisesti kuuluvilla ulkomaisilla investoinneilla on monenlaisia vaikutuksia. Laaja-alaisten maailmantaloudellisten vaikutusten ohella ulkomaiset investoinnit vaikuttavat erityisesti ulosmenevän investoinnin tehneen yrityksen kotivaltioon sekä sisääntulevan investoinnin saaneeseen isäntävaltioon. Eri kansallisvaltiot tekevät omat arvionsa näistä vaikutuksista ja ottavat niiden tulokset huomioon muokatessaan omaa kansallista sääntelyään.

Viime vuosina jotkut **valtiot ovat omaksuneet entistä kriittisemmän suhtautumistavan ulosmeneviin investointeihin. Taustalla on pelko, että ulosvirtaava yritysomaisuus heikentää yrityksen kotivaltion työllisyyttä ja teollista perustaa.** Monet teollisuusmaatkin ovat joutuneet huomaamaan, että niiden perinteinen tuotantotoiminta uhkaa karata yhä laajemmassa mitassa Aasiaan ja muihin kustannustasoltaan halvempiin maihin. Halvemman kustannustason lisäksi siirtymistä edesauttaa monien kehittyvien maiden työvoiman koulutustason parantuminen ja näiden maiden teollisuusmaita vahvempi talouskasvu.

Keinoina ulosmenevien investointien aiheuttamien kielteisten vaikutusten hillitsemiseksi **valtiot ovat turvautuneet yhtäältä ulosmeneviä investointeja rajoittavaan sääntelyyn ja toisaalta kotimaahan palaaville investoinneille myönnettäviin insentiiveihin (taloudellisiin etuihin).** Esimerkkinä rajoittavasta sääntelystä voidaan mainita Argentiinan vuonna 2011 hyväksymä lainsäädäntö, joka kieltää argentiinalaisia vakuutusyhtiöitä investoimasta ulkomaille ja lisäksi pakottaa yhtiöt palauttamaan takaisin Argentiinaan (repatriate) kaikki ulkomaille jo tehdyt suorat investoinnit. Erilaisiin insentiiveihin (tukiin tai helpotuksiin esimerkiksi lupa- tai verosäännöksistä) ulkomaisten investointien saamiseksi takaisin kotivaltioon ovat

turvautuneet viime vuosina muun muassa Intia, Yhdysvallat ja Ranska. Erityisesti Yhdysvallat onkin viime vuosina onnistunut saamaan takaisin monia investointeja, jotka oli tehty kustannussyistä esimerkiksi Kiinaan. Vastaavaa ilmiötä ei ole suuremmassa mitassa toistaiseksi ollut nähtävissä Euroopan osalta.

4 Ulkomaisiin investointeihin liittyvät verotuskysymykset

Verotus on jokaiselle valtiolle perustavanlaatuinen asia, koska verotuksella valtio hankkii varat erilaisten menojensa rahoittamiseen. Verotuksen taso ja rakenne myös vaikuttavat monin tavoin valtion kansalaisten ja yritysten elämään ja mahdollisuuksiin menestyä. Esimerkiksi talouskriisin aikana valtiolla on houkutus nostaa veroja saadakseen katetuksi erilaiset sosiaalisen turvajärjestelmän vaatimat kustannukset. Verojen korottaminen voi kuitenkin johtaa taloudellisen aktiviteetin vähentymiseen, joka vaikuttaa heikentävästi verotulojen kertymään. Verojen korotuksilla ja laskemisilla sekä verotuksen rakenteella voidaan vaikuttaa markkinataloudessa merkittävällä tavalla esimerkiksi kansalaisten ja yritysten toimintaan. Verotuksen keskeinen merkitys valtioiden tulonhankinnalle ja verotukseen liittyvät politiikka-vaikutukset ovat myös syy siihen, että valtiot haluavat pitää verotuksen mahdollisimman pitkälle omissa käsissään ja kansallisen päätäntävällän piirissä.

Kun yritystoiminta kansainvälistyy voimakkaasti ja monikansallisilla yrityksillä on toimintaa monissa maissa, on selvää, että tarvitaan sääntelyä sen suhteen, miten verotulot jakautuvat eri valtioiden kesken. Samoin tarvitaan sääntelyä sen suhteen, miten yhden monikansallisen yrityksen sisällä verotettava tulo jakautuu eri maissa olevien emo- ja tytäryhtiöiden kesken. Käytännössä **valtioiden välisiä veron määrätymis- ja jakautumisperiaatteita säännellään valtioiden tekemillä kahdenkeskisillä verosopimuksilla**, joiden tarkoituksena on yhtäältä estää saman tulon kahdenkertainen verottaminen ja toisaalta myös estää tilanne, jossa verotusta ei tapahdu ollenkaan. Valtioiden kesken on tehty **yhteensä noin 3600 kahdenkeskistä verosopimusta**. Näistä pääosa (yli 3000 kappaletta) perustuu OECD-maiden kesken hyväksytyyn malliverosopimukseen (OECD Model Tax Convention). Myös YK on hyväksynyt malliverosopimuksen, joka on pitkälti yhteneväinen OECD:n hyväksymän mallisopimuksen kanssa. Yleisesti ottaen voidaankin todeta, että maailmassa sovelletaan tietyn poikkeuksin (veroparatiisit) hyvin samankaltaisia periaatteita valtioiden rajojen yli tapahtuvassa verotuksen määräytymisessä ja jakaantumisessa.

Monikansallisiin yrityksiin liittyvä **keskeinen verotuskysymys on monikansallisen yrityksen eri osien välisten suoritusten hinnoittelu eli niin sanottu siirtohinnoittelu**. Monikansallisen yrityksen sisällä tapahtuvaan tavaroiden ja palvelusten tuottamiseen sekä aineettoman pääoman siirtämiseen liittyvä hinnoittelu varsinkin, kun se tapahtuu eri maissa toimivien emo- ja tytäryhtiöiden kesken, ei välttämättä määräydy samalla tavalla kuin se määräytyy markkinataloudessa kahden riippumattoman toimijan kesken. Lähtökohtaisesti on täysin mahdollista, että

kansainvälisen konsernin sisäisessä kaupassa sovellettava niin sanottu siirtohintaa voi poiketa markkinahinnasta, jolloin tällä olisi vaikutuksia veron määräytymiseen ja jakautumiseen eri valtioiden kesken. OECD:n piirissä onkin luotu suuntaviivat siitä, miten siirtohinnat tulee määrittellä monikansallisten yritysten eri maissa sijaitsevien yksiköiden välisessä konsernin sisäisessä kaupassa. Nämä **OECD:n vuonna 1995 hyväksymät siirtohinnoittelun suuntaviivat monikansallisille yrityksille ja verohallinnoille (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations) perustuvat niin sanottuun arm's length- periaatteeseen.** Tällä periaatteella tarkoitetaan vertailevan analyysin tekemistä sen suhteen, mikä olisi hinnoittelu kahden itsenäisen markkinatoimijan kesken verrattuna monikansallisen yrityksen sisällä suoritettuun siirtohinnoitteluun vastaavissa olosuhteissa. Mikäli hinnoissa on eroa, voidaan verotuksessa käyttää siirtohinnan sijasta hintaa, joka perustuu markkinatoimijoiden vastaavissa olosuhteissa sovelta- maan hintaan.

Monikansallinen yritys joutuu pakosta tekemään jonkinasteista verosuunnitel- lua, kun eri maissa tapahtuva toiminta on eri kansallisten verojärjestelmien piirissä. Verosuunnittelu ja myös siihen usein liittyvä verojen minimointi erilaisilla yritys- ja lainajärjestelyillä on sinänsä sallittua, kunhan toimitaan voimassa olevan lainsäädännön ja myös lainsäädännön sisältämän tarkoituksen mukaisesti. Yritys- ja laina- järjestelyiden ainoa tarkoitus ei saa olla verotuksen siirtäminen sellaiseen maahan, jossa veroaste on alhainen tai veroja ei tarvitse maksaa lainkaan (veroparatiisit).

OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden mukaan monikansallisen yrityksen tulee toimia yhdenmukaisesti isäntävaltion verosääntelyn kirjaimen ja hengen kanssa, jolloin myös verosääntelyn tarkoitus (kerätä isäntävaltiolle sille kuu- luvat verot) täyttyy. Tähän liittyy toimintaohjeiden mukaan se, että monikansallisen yrityksen tulee toimittaa isäntävaltion veroviranomaisille verolainsäädännön vaa- timat tiedot sekä muut asiaan liittyvät (relevantit) ja ajantasaiset tiedot, jotka tar- vitaan oikeudenmukaisen verotuksen suorittamiseksi isäntävaltiossa. Asiaan liitty- vien tietojen toimittaminen mahdollistaa verojen lainmukaisen määräämisen ottaen huomioon toiminnan todellisen luonteen ja myös siirtohinnoittelussa noudatetun arm's length- periaatteen. Tietojen toimittamisvelvoite ei kuitenkaan saa muodostua sellaiseksi, että se aiheuttaa monikansalliselle yritykselle kohtuuttoman hallinnolli- sen taakan. OECD:n toimintaohjeissa vahvistetaan myös periaate, että monikansal- lisen yrityksen toimintoja ei saa pelkästään verotussyistä muodostaa erilaisilla yri- tys- ja lainajärjestelyillä sellaisiksi, että lainmukainen verotus kunkin kansainväli- seen konserniin kuuluvan yrityksen isäntävaltiossa ei toteudu.

OECD:n piirissä on kehitetty suuntaviivoja verotuksessa tarvittavien tie- tojen ja läpinäkyvyyden parantamiseksi. Tarkoituksena on aikaansaada asiasta monenkeskinen kansainvälinen sopimus. Ensimmäisessä vaiheessa lisätään eri val- tioiden käytäntöjen monitorointia. Läpinäkyvyyden lisääminen on myös tärkeää, jotta veroparatiisien käytön voitaisiin kieltää tai ainakin saada nykyistä parempaan valvontaan.

Monikansalliset yritykset käyttävät erilaisten selvitysten mukaan hyvin laajasti veroparatiiseja verotuksensa minimoimiseen. Mitään tarkkoja lukuja veroparatiisien käytöstä ei voida antaa, vaan kaikki eri selvityksissä esitetyt luvut ovat suuntaa-antavia. Erityisen laajaa veroparatiisien käyttö on pankkitoiminnassa. Myös noin kolmanneksen monikansallisten yritysten ulkomaisista suorista sijoituksista on amerikkalaisissa tutkimuksissa arvioitu kulkevan veroparatiisien kautta.

OECD on omassa työssään omaksunut käytännön, jonka mukaan veroparatiisi määritellään seuraavien neljän arviointikriteerin perusteella: 1) tulosta ei tarvitse lainkaan maksaa veroa tai veron määrä on minimaalinen, 2) puuttuu tehokas tietojen vaihto, 3) järjestelmä ei ole läpinäkyvä (transparent) ja 4) verotuksen kohteena olevalla yrityksellä ei ole kyseisessä maassa merkittävää toimintaa. Näiden neljän kriteerin perusteella OECD on katsonut, että maailmassa on 35 valtiota tai itsenäistä hallinnollista aluetta, joita voidaan pitää veroparatiiseina (vuonna 2000 julkaistu selvitys). Yleisesti veroparatiisi voidaan määritellä paikaksi, joka pyrkii houkuttelemaan liiketoimintaa tarjoamalla poliittisesti vakaat puitteet ja sellaiset rakenteet, jotka helpottavat henkilöiden tai yritysten mahdollisuuksia kiertää veroja toisten oikeudenkäyttöalueiden vahingoksi.

Veroparatiisien kieltämiseksi tai ainakin niiden toiminnan läpinäkyvyyden lisäämiseksi on viime aikoina tehty monia yrityksiä esimerkiksi G 20-ryhmän, OECD:n ja EU:n toimesta. Tulokset ovat toistaiseksi olleet vaatimattomia. Keinona on ollut esimerkiksi **automaattisen tiedonvälityksen aikaansaaminen**. Tällä tarkoitetaan sitä, että tiedonvälityssopimuksen piiriin kuuluvien maiden viranomaiset voivat saada käyttöönsä helposti (automaattisesti) yksilöityjä yrityksiä koskevat tiedot. Tällöin tiedot käyttöönsä saanut toisen valtion veroviranomainen voi helpommin arvioida, onko veroja kyseisessä maassa jäänyt perimättä ja veroviranomainen voi tarvittaessa ryhtyä maksamatta jääneiden verojen jälkipierintään. Automaattisella tiedonvälityksellä on ennaltaehkäisevä vaikutus veroparatiisien käyttöön, kun kiinnijäämisriski veroparatiisin käytöstä kasvaa. Riski lienee toistaiseksi vielä liian vähäinen päätellen siitä, miten laajasti esimerkiksi monikansalliset yritykset ja myös yksityishenkilöt käyttävät veroparatiisien tarjoamia etuja verojen välttämiseksi.

Varsinaisten veroparatiisien ohella on valtioita, joiden yritysverotuksen taso ja verojärjestelmän rakenne on kansainvälisten yritysten kannalta edullinen, jolloin monikansallisen yrityksen esimerkiksi kannattaa kierrättää voittoja kyseisessä valtiossa sijaitsevan holding-yhtiön kautta. Voittojen kierrättäminen tapahtuu usein hyvin keinotekoisesti verojen minimoimistarkoituksessa. Voidaankin todeta, että **rajankäynti yhtäältä laillisen verojen minimoinnin ja verosuunnittelun sekä toisaalta laittomana tai ainakin moraalisesti arveluttavana pidettävän veronkierron välillä on joskus vaikeaa**. Kun valtiot ovat alkaneet katsoa yhä tarkemmin verotulojensa perään, lienee selvää, että konflikteilta monikansallisten yritysten verotuksessa ei voida välttyä.

5 Ulkomaisiin investointeihin liittyvät rahoituskysymykset

Perustettaessa ulkomaista yritystä toiseen maahan rahoituksella on tärkeä merkitys. Sama koskee tilannetta, jossa ostetaan ulkomainen jo toimiva yritys. Rahan siirtäminen maasta toiseen ei yleensä ole ongelma, jos investoinnin kohdemaana ylipäättään sallii ulkomaisten investointien tekemisen. Maailmantalouden siirryttyä toisen maailmansodan jälkeen kultakannasta niin sanottujen kelluvien valuuttojen kauteen myöskään valuuttakysymykset eivät yleensä muodosta ylitsepääsemättömiä ongelmia.

Tehtäessä ulkomaista uusinvestointia rahaa tarvitaan ensinnäkin ulkomaisen yrityksen perustamispääomaa varten. Yleensä tämä perustamispääoma tulee ulkomaisen yhtiön emoyhtiöltä. Tarvittava perustamispääoma on usein määrältään suhteellisen vähäinen. Perustamispääoman lisäksi tarvitaan käyttöpääomaa itse toimintaa varten (muun muassa palkat sekä koneet ja laitteet). Alkuvaiheessa myös käyttöpääoma tulee usein emoyhtiöltä, koska ulkoinen pankkirahoitus ei ole yleensä mahdollista, jollei yrityksellä ole jo todennettua historiaa toiminnastaan. Emoyhtiön lisäksi jo perustamisvaiheessa voivat yrityksen vähemmistöomistajiksi tulla myös niin sanottut pääomasijoittajat, jotka ovat valmiita sijoittamaan omia varojaan alkavaan yritykseen ehdolla, että mahdollisen menestyksen myötä taikka yhtiötä myytäessä tai littaessa pörssiin pääomasijoittajat saavat riskisijoitukselleen merkittävän tuoton.

Milloin ulkomainen yritys syntyy yritysoston kautta, yritysostoon tarvittava pääoma tulee yleensä ostavalta yritykseltä joko sen omasta taseesta tai pankkirahoituksen kautta. Myös pääomasijoittajat voivat osallistua yritysoston rahoittamiseen. **Todella suuret ulkomaiset yritysostot toteutetaan usein joko kokonaan tai osittain käyttämällä ostavan yrityksen osakkeita maksuvälineenä.**

Kansainväliset finanssivirrat ovat nykyään valtavia. Niiden määrä on moninkertainen maailman valtioiden yhteenlaskettuun bruttokansantuotteeseen verrattuna. Kansainvälisen sijoitusrahan valtava määrä, joka liikkuu vapaasti maasta ja sijoituskohteesta toiseen, on viime vuosina aikaansaanut toistuvia finanssikriisejä. Jos sijoittajat menettävät luottamuksen jonkin maan kykyyn hoitaa asioitaan tai keskeisen valuutan arvon uskotaan merkittävästi heikkenevän, sijoitusvarat siirtyvät hetkessä muihin kohteisiin. Tällöin kyseinen maa tai pahimmassa tapauksessa koko maailmantalous ajautuu vaikeaan finanssikriisiin, joka voi muuttua hyvinkin nopeasti taluskriisiksi. Näin on viime vuosikymmeninä muutaman kerran tapahtunut. Finanssikriisien myötä keskuspankkien rooli talouden säätelijänä ja yksittäisten valtioiden tukijana on ajoittain tullut hyvinkin merkittäväksi. Myös pankkien toimintaa sääntelevää niin sanottua Basel-säännöstöä on jouduttu huomattavasti tiukentamaan, jotta estettäisiin erityisesti suurten kansainvälisten pankkien ajautuminen maksukyvyttömiksi. Pankkitoiminnan kansainvälistyttyä pankkien kaanvalvonta ja sääntely ei enää ole mahdollista yhden valtion toimin, vaan tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä.

Yleisellä taloudellisella tilanteella on merkittäviä vaikutuksia yritysten rahoituksen saantiin. Jos maailmantalous on lamassa, yritysten investointihalut ja -mahdollisuudet heikkenevät. Yleensä rahan saanti on lamatilanteessa mahdollista vain hyvin kannattaville yrityksille ja rahan hinta on korkea pankkien laskiessa mukaan normaalia korkeamman marginaalin. **Maailmantalouden joutuessa lamaan ulkomaisten investointien määrä samalla pienenee muun muassa yritysrahoituksen vaikeutumisen myötä.** Lamatilanteessa myös yrityksen mahdollisuudet investoida oman taseensa kautta heikkenevät, kun yritysten tuotot pienenevät.

Maailman finanssi- ja rahajärjestelmän perustana on toisen maailmansodan jälkeen perustettu Kansainvälinen valuuttarahasto, IMF (International Monetary Fund), jonka tehtävänä on edistää kansallisten ja kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden vakautta. Valuuttarahasto suorittaa laajaa jäsenmaidensa (188 valtiota) raha- ja valuuttakurssipolitiikan seurantaan sekä valvoo jäsenvaltioidensa yleistä talouspolitiikan toteuttamista. Valuuttarahasto voi myös myöntää lyhyitä ja keskipitkiä luottoja lähinnä tilanteissa, joissa jokin sen jäsenvaltio on joutunut vaikeisiin maksutaseongelmiin eikä lainansaanti pääomamarkkinoilta ole enää mahdollista. Tällaiselle luotonannolle on tyypillistä, että luoton saaja sitoutuu tiettyyn IMF:n kanssa sovittuun talouspoliittiseen ohjelmaan. Suomi on ollut IMF:n jäsenvaltio vuodesta 1948 alkaen.

IMF:n tapaa hoitaa valuuttakriisejä ja yksittäisten maiden talousongelmia on usein kritisoitu kehittyvien maiden sekä erilaisten kansalaisjärjestöjen ja myös joidenkin taloustieteilijöiden taholta. Joissakin tapauksissa maille on jäänyt valtavat velat IMF:n epäonnistuneesta valuutan tukemisyrytyksestä. Monesti myös kansalaisten taloudellinen tilanne on heikentynyt kohtuuttomaksi katsotulla tavalla IMF:n vaatiman talouden kuntoonsaattamisohjelman toteuttamisen yhteydessä. Kun IMF:n päätöksenteko perustuu maan rahoitusosuuteen järjestössä ja rahoitusosuus taas perustuu maan bruttokansantuotteeseen, IMF on usein leimattu rikkaiden läntisten teollisuusmaiden hallitsemaksi järjestöksi. Esitetystä kritiikistä on ollut seurauksena, että nopeasti kasvavat kehittyvät taloudet, niin sanotut BRICS-maat, ovat käynnistäneet hankkeen, jonka tarkoituksena on aikaansaada IMF:ää vastaava järjestö, jonka toimintaperiaatteet ottavat paremmin huomioon myös kehittyvien talouksien tarpeet ja näkökohdat. Jos hanke johtaa konkreettisiin toimiin, tällaista kehitystä on pidettävä maailmantalouden kannalta ongelmallisena. Parempi olisi, että IMF itse pystyisi muuttamaan päätöksentekomalliaan ja toimintaperiaatteitaan.

IMF pyrkii luomaan maailman raha- ja valuuttajärjestelmälle yleiset puitteet. Varsinainen oikeudellinen sääntely on edelleen kansallisvaltioiden tai alueellisten integraatiojärjestöjen toimivallassa. Kaikissa valtioissa ja alueellisissa rahaunioneissa on omat kansalliset valuutta- ja luottolaitoslakinsa ja niitä toteuttavat keskuspankkinsa ja hallintoyksikkönsä. Valuuttalaeissa valta on yleensä uskottu itsenäisesti toimivalle keskuspankille, jonka tehtävänä on erityisesti hintavakauden turvaaminen. Yleensä keskuspankin vastuulla on myös maan pankkijärjestelmän toimivuuden takaaminen. Viime vuosina keskuspankit ovat joutuneet laajentamaan

reviiriään pitkittyneiden talous- ja finanssikriisien helpottamiseksi erilaisilla korkotasoon ja pankkirahoituksen turvaamiseen liittyvillä toimenpiteillä.

**Kansainvälinen ja kansallinen oikeudellinen sääntely mahdollistaa ulkomai-
siin investointeihin liittyvien rahavirtojen siirtymisen suhteellisen vapaasti
maasta toiseen.** Maailmassa löytyy kuitenkin edelleen maita, jotka turvautuvat
joko pysyvästi tai ajoittain valuutan tai rajan yli tapahtuvien rahavirtojen säänte-
lyyn. Yleensä kaikkien maiden valuuttalait mahdollistavat myös puuttumisen eri-
tyisesti maasta poislähteviin rahavirtoihin tilanteissa, joissa maa on ajautunut talou-
dellisesti kestävämpään tilanteeseen esimerkiksi vaikeaan maksutasekriisiin. Täl-
löin maa voi ottaa käyttöön myös OECD:n hyväksymien periaatelinjausten mukaan
sallitut väliaikaiset valuutan ja rahaliikenteen rajoittamistoimet. Toimien pitää olla
ajallisesti mahdollisimman lyhytkestoiset ja niillä ei saa olla mitään konfiskoivaa vai-
kutusta muun muassa ulkomaisten sijoittajien omaisuuden suhteen.

Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa tai vaalien seurauksena tapahtuneen poli-
tiikkamuutoksen seurauksena maa voi myös ryhtyä puuttumaan ulkomaiseen sijoit-
tusomaisuuteen joko kansallistamalla sen tai rajoittamalla tai kieltämällä esimer-
kiksi yrityksen voittojen kotiuttamisen. Tällaisessa tilanteessa ulkomaiselle yritykselle
antaa oikeudellista suojaa investointisuojausopimukset, jotka voivat olla joko
kahdenvälisiä tai alueellisia. Näiden sopimusten sisältönä on, että ulkomaisen inves-
toinnin kansallistaminen on mahdollista ainoastaan lainsäädäntötoimin ja täyttä
korvausta vastaan. Korvaus on maksettava välittömästi ja kansainvälisesti vaihdet-
tavalla valuutalla. Myös voittovarojen kotiuttamisen kieltäminen isäntävaltion toi-
mesta on vastoin investointisuojausopimusten määräyksiä. Jotkut maat, kuten esi-
merkiksi Argentiina on toiminut tietoisesti tällaisten sopimusvelvoitteidensa vas-
taisesti. Seurauksena on ollut pitkäaikaisia kansainvälisiä oikeusprosesseja, jotka
varjostavat vuosikausia tällaisten maiden toimintaa kansainvälisillä pääomamark-
kinoilla. Samoin ulkomaisten investointien saaminen tällaiseen maahan vaikeutuu
merkittävästi.

6 Korruption estäminen

Ulkomainen investointi kohtaa usein isäntävaltiossa yrityskulttuurin, joka voi olla
hyvin erilainen kuin mihin yritys on tottunut kotivaltiossaan. Erityisen suureksi
ongelmaksi voi muodostua suhtautuminen korruptioon sen eri muodoissa. Monissa
kehitysmaissa ja niin sanotuissa siirtymätalousmaissa viranomaiset ovat usein voi-
makkaastikin korruptoituneita, joka helposti johtaa tilanteeseen, jossa erilaiset
ulkomaisen investoinnin vaatimat viranomaisten luvat ja hallintopäätökset edel-
lyttävät käytännössä viranomaisten lahjomista. Monet ulkomaiset yritykset näke-
vätkin pienemmäksi pahaksi lahjontaan suostumisen kuin investoinnin estymisen
taikka olennaisen vaikeutumisen tai hidastumisen. **Taistelu korruptiota vastaan
edellyttääkin laaja-alaista yhteistoimintaa lahjontaa vastustavien valtioiden
taholta.**

Korruption vastaisessa taistelussa on **konkreettisia tuloksia saavutettu erityisesti OECD:n piirissä**. Yli 30 valtiota on allekirjoittanut OECD:n kansainvälisissä liikesuhteissa tapahtuvan ulkomaisiin virkamiehiin kohdistuvan lahjonnan torjuntaa koskevan sopimuksen, joka tuli kansainvälisesti voimaan 15.2.1999. Yleissopimuksen ja siihen liittyvien kahden OECD:n suosituksen tarkoituksena on eliminoida lahjusten tarjonta ulkomaisille viranomaisille siten, että kukin maa vastaa omien yhtiöidensä toiminnasta ja siitä, mitä niiden alueella tapahtuu. Lahjontaa koskevat oikeudenkäynnit käydään yleissopimuksen määräysten mukaan siinä maassa, jonka yritysten epäillään syyllistyneen viranomaisten lahjontaan (eli yrityksen kotivaltiossa). Syytteiden toteennäyttämistä helpottaa myös se, että yleissopimuksen mukaisissa oikeudenkäynneissä sovelletaan niin sanottua käänteistä todistustaakka, jolloin syytetyn (eikä syyttäjän kuten normaalisti) tulee pystyä osoittamaan todistusaineiston syyttömyytensä tueksi.

Tärkeä askel korruption vastaisessa taistelussa ovat myös **Kansainvälisen kauppakamarin suositukset**, jotka koskevat kiristystä ja lahjontaa liiketoiminnassa. Kyseisiä suosituksia sovelletaan paitsi viranomaisten toimintaan niin myös yritysten välisiin suhteisiin. Eivät ainoastaan viranomaiset vaan myös toiset kyseisessä isäntävaltiossa toimivat yritykset voivat vaatia ulkomaiselta investoijalta lahjuksien maksamista tai muulla tavoin syyllistyä korruptioon. Suositukset sisältävät yrityksille laaditut näihin kysymyksiin keskittyvät käyttäytymissäännöt.

Huolimatta edellä mainituista toimista **korruption kitkemiseksi korruptio on edelleen merkittävä ongelma kansainvälisissä taloussuhteissa**. Vuosittain julkaistava Transparency International'in raportti kertoo karua kieltä monien maiden tilanteesta korruption suhteen. Voidaankin sanoa, että **avoimuus on avaintekijä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla kamppailussa lahjontaa ja kiristystä vastaan**. Tarvitaan liike-elämän, kansalaisjärjestöjen, valtiovallan ja valtioiden välisen järjestöjen yhteistyötä, jotta saadaan yleistä kannatusta korruption vastaisille toimille. Samoin vaaditaan aikaisempaa laajempaa avoimuutta ja kansalaisten tietoisuutta korruption ja lahjonnan aiheuttamista ongelmista. Erityisesti tiedotusvälineillä on tässä työssä merkittävä rooli. Lopullisena **tavoitteena tulisi kuitenkin olla laaja-alainen ja oikeudellisesti sitova kansainvälinen sopimus korruption kieltämisestä kokonaisuudessaan**. Tähän suuntaan kansainvälisen yhteisön tulisi pyrkiä, vaikka nopeata edistymistä tällaisen sopimuksen voimaan saattamiseksi ei olekaan realistista odottaa.

7 Riitojen ratkaisu ja vahinkojen korvaaminen

Kun monikansallinen yritys tekee sijoituksen toiseen valtioon, yritys tutkii tarkasti kyseisen valtion taloudelliset, oikeudelliset ja muut olosuhteet investoinnin onnistumisen kannalta. Milloin investoinnin kohdemaana on kehitysmaa tai niin sanottu kehittyvä talous **monikansallinen yritys edellyttää yleensä investointisuoja-**
sopimuksen olemassaoloa yrityksen kotivaltion ja kyseisen isäntävaltion välillä,

jotta yritys voi tarvittaessa saada suojaa sellaisia isäntävaltion toimenpiteitä vastaan, jotka puuttuvat olennaisella tavalla tytäryrityksen omistukseen ja taloudelliseen kannattavuuteen. Toisaalta kansainvälisen oikeuden näkökulmasta on selvää, että jokaisella valtiolla on oikeus kansallisen suvereenisuuden nimissä harjoittaa ulkomaiseen yritystoimintaan kohdistuvaa määräysvaltaa oman lainsäädäntönsä edellyttämällä tavalla ja kansallisten päämäärien ja tavoitteiden mukaisesti. Tätä taustaa vasten on mahdollista, että yhtäältä isäntävaltio sekä toisaalta monikansallinen yritys ja joissakin tapauksissa myös sen kotivaltio voivat ajautua oikeudelliseen riitaan monikansallisen yrityksen tytäryrityksen kohtelusta.

Pisimmälle menevästä puuttumisesta ulkomaisen tytäryrityksen toimintaan on kysymys silloin, kun isäntävaltio päättää kansallistaa (ottaa valtion tai valtioyhtiön omistukseen) tytäryrityksen. Kansallistamisia on tapahtunut jo 1800-luvulta alkaen ja niiden suhteen on paljon kansainvälistä sääntelyä ja oikeustapausaineistoa. **Ongelmallisempi on sen sijaan tilanne, josta käytetään usein ilmaisua ”epäsuora kansallistaminen” tai ”piilokansallistaminen”.** Tällaisessa tilanteessa valtio toiminnallaan puuttuu ulkomaisen yrityksen toimintaan sellaisella tavalla, että toiminnan vaikutukset ovat verrattavissa omistuksen ottamiseen pois ulkomaiselta tytäryhtiöltä. Suora tai epäsuora kansallistaminen johtaa yleensä tilanteeseen, jossa ulkomainen investoija vaatii valtiolta korvausta kärsimästään taloudellisesta menetyksestä.

Kansainvälisen oikeuden vakiintuneen käytännön mukaan **kansallistamisen seurauksena valtiolle syntyy velvollisuus maksaa korvaus kansallistetusta omaisuudesta.** Korvausvelvollisuuden sisältö on jatkuvasti kiistanalainen kysymys. Viime vuosisadan alkupuolella vakiintui kansainvälisessä oikeudessa käsitys, jonka mukaan kansallistetun omaisuuden omistajilla oli oikeus täysimääräiseen, tehokkaaseen ja välittömästi suoritettuun korvaukseen. Neuvostoliitto ja monet sosialistiset maat kuitenkin kieltäytyivät maksamasta mitään korvauksia omille ja muiden maiden kansalaisille, kun heidän omistamat yritykset otettiin vallankumousten jälkeen valtion haltuun ideologisista syistä. Myös monet toisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneet Afrikan, Etelä-Amerikan ja Aasian valtiot kieltäytyivät suorittamasta täyttä korvausta kansallistamistaan kaivos- ja öljyteollisuuden yrityksistä. Yleensä kuitenkin maksettiin jonkinlainen valtion taloudelliseen suorituskykyyn suhteutettu osakorvaus. Perusteena käytettiin valtiolle kuuluvaa oikeutta käyttää suvereenisti omia luonnonvarojaan ja säätää taloudellisen toiminnan harjoittamisen ehdoista omalla maaperällä. YK:n yleiskokouksen vuonna 1974 hyväksymässä valtioiden taloudellisia oikeuksia ja velvoitteita koskevassa peruskirjassa tämä erityisesti kehitysmaiden ajama linja sai oikeudellisen muodon, vaikka kysymys ei ollut mistään oikeudellisesti sitovasta sopimuksesta vaan YK-maiden enemmistön julki lausumasta poliittisesta julistuksesta. Peruskirjan mukaan kansallistamiseen ryhtyvän valtion tulisi maksaa ”asianmukainen” (”appropriate”) korvaus ottaen huomioon sen voimassa olevat lait ja määräykset sekä muut asianomaisen valtion mielestä asiaan vaikuttavat olosuhteet. Kaikissa niissä tapauksissa, joissa korvauskysymys

aiheuttaa vaikeuksia, se on ratkaistava peruskirjan mukaan kansallistavan valtion voimassa olevan lainsäädännön mukaisesta sen omien tuomioistuimien toimesta. Näin ollen voidaan katsoa, että **toisen maailmansodan jälkeen kansainvälisen oikeuden linjaksi on kansallistamistapauksissa tullut kansallisen päätäntävällän korostaminen ja ainoastaan osakorvauksen maksaminen kansallistusta omaisuudesta.**

Korvauskysymyksen osalta kansainvälisessä oikeuskäytännössä viitataan usein niin sanottuun **Amaco-tapaukseen**, joka liittyi Iranin valtion suorittamaan öljyteollisuuden kansallistamiseen. Iranin ja Yhdysvaltojen välitystuomioistuin katsoi vuonna 1987 antamassaan päätöksessä yhdysvaltalaisen yhtiön osuuden iranilaisessa yhtiössä tulleen laillisesti kansallistettua, mutta edellytti myös, että toimenpiteestä maksetaan korvausta kansallistetun omaisuuden entiselle omistajalle. Tämän katsotaan merkitsevän, ettei kansallistamistoimen laillisuus välttämättä riipu riittäväksi katsotun korvauksen maksamisesta. Amaco-tapaus ei ota selkeää kantaa korvauksen määrään, vaan siihen vaikuttavat monenlaiset tekijät kuten edellä on todettu.

Teollisuusmaiden on ollut vaikea hyväksyä kehitysmaiden YK:n avulla läpi ajamia periaatteita kansallistamistilanteiden hoitamiseksi. Erityisesti osakorvauksen periaate on ollut omiaan estämään investointeja sellaisiin maihin, joissa on ollut pieniäkin vaara kansallistamisiin tai niihin rinnastettaviin toimenpiteisiin ryhtymisestä. Teollisuusmaat ovatkin pyrkineet erilaisin sopimusjärjestelyin pääsemään tilanteeseen, jossa ulkomainen investoija on tasavertaisemmassa asemassa suhteessa investoinnin isäntävaltioon.

Teollisuusmaat alkoivat viime vuosisadan loppupuolella edistää omien monikansallisten yritystensä mahdollisuuksia investoida myös sellaisiin kehitysmaihiin, joissa lainsäädäntö oli puutteellinen ja joissa riski joutua suoran tai epäsuoran kansallistamisen kohteeksi oli merkittävä. **Keinona oli neuvotella kyseisten valtioiden kanssa kahdenvälisiä investointisuojaosopimuksia.** Investointisuojaosopimukset perustuvat yleensä OECD:n piirissä valmisteltuun niin sanottuun mallisopimukseen. Tällä hetkellä tällaisia kahdenvälisiä investointisuojaosopimuksia on **maailmassa yhteensä lähes 3000 kappaletta.** Kahdenvälisten investointisuojaosopimusten rinnalle on viime vuosina tullut monia alueellisia kauppa- ja investointisopimuksia, joissa on investointien suojan osalta hyvin samantapaiset määräykset kuin on kahdenvälisissä investointisuojaosopimuksissa.

Investointisuojaosopimukseen on sisällytetty myös tehokkaat riitojen ratkaisusäännöt. Lähtökohtana yleisesti on, että ensimmäisessä vaiheessa mahdolliset riidat pyritään saamaan hoidetuiksi kahdenvälisin neuvottelu- tai konsultaatiomenettelyjen avulla. Useimmat riidat saataneen ratkaistua tällä tavoin. Kuitenkin on tapauksia, joissa neuvottelemalla ei ratkaisua saada. Tältä varalta sopimukseen sisältyvät erityiset riitojen ratkaisumenettelyt.

Kahdenvälisissä investointisuojaosopimuksissa on yhtäältä säännökset sopimuspuolten (valtio vs. valtio) välisten riitojen ratkaisusta sekä toisaalta sijoittajan ja

sopimuspuolen (yritys vs. valtio) välisten riitojen ratkaisusta. Sopimusosapuolten (valtioiden) välisistä riidoista yleensä todetaan, että sopimusten tulkintaa ja soveltamista koskevat **riidat ratkaistaan mahdollisuuksien mukaan neuvotteluilla diplomaattiteitse**. Mikäli sopimusvaltioiden välistä riitaa ei voida edellä mainitulla tavalla ratkaista tietyn määräajan kuluessa (yleensä kuuden kuukauden kuluessa) neuvottelujen pyytämisajankohdasta lukien, **voi kumpikin valtio saattaa riidan tilapäisen välimiesoikeuden käsiteltäväksi**. Sopimuksissa on yleensä yksityiskohtaiset menettelytapamääräykset siitä, miten yksittäistä tapausta varten perustettava välimiesoikeus perustetaan ja miten se toimii. Yleensä osapuolet valitsevat välimiesoikeuteen kolme jäsentä, joista yksi toimii puheenjohtajana. Lisäksi voidaan pyytää ulkopuolista tieteellistä ja teknistä asiantuntemusta välimiesoikeuden käyttöön. Välimiesoikeuden tulee päätöksessään ottaa kantaa siihen, onko sopimusta rikottu ja mitä seuraamuksia mahdollisesta rikkomisesta aiheutuu. Välimiesoikeuden päätös on lopullinen ja osapuolia oikeudellisesti sitova. Välimiesoikeuden päätöksen täytäntöönpano valtiota vastaan, jos kyseinen valtio kieltäytyy panemasta päätöstä täytäntöön, on käytännössä hankalaa. Lähinnä voidaan ryhtyä konsultaatioihin kyseisen valtion kanssa, mutta varsinaisia tehokkaita pakkokeinoja valtiota vastaan ei ole. Poikkeuksena ovat sellaiset hyvin vakavat tapaukset, joissa asia voidaan saattaa YK:n turvallisuusneuvoston tai Haagin Kansainvälisen tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Valtioiden välisten riitojen ratkaisun lisäksi **investointisuoja sopimukset tyyppillisesti mahdollistavat myös valtion ja investoijan välisten riitojen ratkaisun**. On hyvin poikkeuksellista, että kansainvälisellä sopimuksella annetaan yksityiselle taholle (ulkomaiselle investoijalle) oikeus käynnistää kansainvälinen riitojen ratkaisumenettely valtiota vastaan kyseisen valtion toisen valtion kanssa tekemän sopimuksen perusteella. Kahdenvälisissä investointisuoja sopimuksissa tällaiseen menettelyyn on kuitenkin menty, koska se on nähty välttämättömäksi, jotta yksityinen investoija ylipäättään uskaltaa investoida kyseiseen valtioon. Kysymys on yleensä kehityksmaasta tai niin sanotusta kehittyvästä taloudesta, jonka lainsäädäntö ja oikeudellisen taloudellisen infrastruktuuri on OECD-maihin verrattuna puutteellinen. Käytännössä investoinnin isäntävaltio, suostuessaan siihen, että ulkomaiselle investoijalle myönnetään näin pitkälle menevä suoja, kaventaa omaa kansallista suvereniteettiaan. Suvereniteetin kaventaminen on ikään kuin hinta, jonka sisään tulevia investointeja haluava valtio maksaa siitä, että investoija uskaltaa investoida kyseiseen valtioon. Minkään valtion tai alueellisen organisaation ei tarvitse suostua tällaiseen oman suvereniteettinsa kaventamiseen, mutta käytännössä tällaisesta menettelystä on tullut teollisuusmaiden ja kehitysmaiden välisissä suhteissa vallitseva käytäntö. Jos kehitysmaa tai kehittyvä talous kieltäytyy myöntämästä näin pitkälle menevää suojaa investointisuoja sopimuksissaan, vaarana on, että kyseinen valtio ei saa teollisuusmaiden yritysten suorittamia ulkomaisia investointeja omalle maaperälleen siinä mitassa kuin muutoin olisi mahdollista. Lisäksi on muistettava, että tällaiset sopimukset perustuvat aina vastavuoroisuuteen eli

avaamalla oma maa toisen sopimusvaltion yritysten tekemille suorille investoinneille myös maan omat yritykset pääsevät investoimaan vastaavin ehdoin kyseiseen toiseen sopimusmaahan.

Myös sopimusvaltion ja investoijan välisissä riidoissa pyritään ensisijaisesti ratkaisuun neuvottelemalla tai konsultaation avulla. Yleensä sovinnollisen ratkaisun löytämiselle on asetettu tietty määräaika (yleensä kolme kuukautta). Mikäli neuvottelut tai konsultaatiot eivät johda myönteiseen lopputulokseen, investoijalla on käytössään erilaisia oikeudellisia vaihtoehtoja riidan ratkaisemiseksi. Ensimmäisenä vaihtoehtona investoijalla on viedä riita ratkaistavaksi sopimusvaltion oikeus-toimikelpoiseen tuomioistuimeen tai hallinto-oikeuteen. Toisena vaihtoehtona on, että investoija sopii kyseisen sopimusvaltion kanssa riidan ratkaisemiseksi käytettävistä riitojen ratkaisumenettelyistä, esimerkiksi välimiesmenettelyistä. Mikäli investoija ei halua turvautua kumpaankaan edellä mainittuun riitojen ratkaisumenettelyyn tai niiden käyttö ei johda investoijaa tyydyttävään ratkaisuun, kolmantena vaihtoehtona **investoijalla on alistaa riita kansainväliseen sovittelu- tai välimiesmenettelyyn**. Toimijoina tulevat yleensä kysymykseen Maailmanpankin yhteydessä oleva investointeja koskeviin riitoihin erikoistunut ICSID-keskus (International Centre for Settlement of Investment Disputes, ICSID) tai YK:n alainen kauppariitoihin erikoistunut UNCITRAL (United Nation's Centre for International Trade Law). Joissakin tapauksissa voidaan turvautua myös Kansainvälisen Kauppakamarin (ICC) piirissä tapahtuvaan riitojen ratkaisumenettelyyn. Näistä **useimmiten käytetty on ICSID, koska se on perustettu nimenomaan ratkomaan kansainvälisiä investointeja koskevia riitoja**.

ICSID-keskuksen toiminta pohjautuu vuonna 1966 voimaan tulleeseen yleissopimukseen valtioiden ja toisen valtion investoijien välisten investointiriitojen ratkaisemisesta. Yleissopimuksen on ratifoinut yli 150 valtiota, joten sen voidaan katsoa edustavan vallitsevaa oikeuskäytäntöä investointiriitojen ratkaisemisessa. Yleissopimuksessa on määräykset yhtäältä investointiriidan sovittelulle ja toisaalta riitaa koskevan välimiesoikeuden perustamiselle.

Sovittelussa on kysymys niin sanotun sovittelukomission perustamisesta, joka rittää löytää riitaan sovintoratkaisun. Komissio käyttää riidan ratkaisemiseen ensisijaisesti ICSID:in sovittelusääntöjä, mutta komissiolla on oikeus käyttää muitakin menettelysääntöjä, jos ne ovat ratkaisun löytämiseksi käyttökelpoisia. Sovintomenettely edellyttää, että riidan osapuolet vapaaehtoisesti hyväksyvät sovintoratkaisun ja panevat sen täytäntöön.

Mikäli käy ilmeiseksi, että sovintoratkaisua ei ole mahdollista löytää sovintomenettelyn avulla, kumpikin osapuoli voi saattaa riidan ICSID:in välimiestuomioistuimen ratkaistavaksi. Välimiestuomioistuimen käyttö on mahdollista myös ilman sitä edeltävää sovintomenettelyä. Toisin kuin sovittelumenettelyssä mahdollisesti aikaansaatu ratkaisu, **välimiestuomioistuimen päätös on osapuolia oikeudellisesti sitova ja täytäntöön pantavissa kyseisessä sopimusvaltiossa samoin ehdoin kuin kyseisen maan oman tuomioistuimen tekemä päätös**.

ICSID:in sääntöjen mukainen välimiestuomioistuin voi koostua joko yhdestä tai useammasta parittomasta määrästä välimiehiä sen mukaan, miten osapuolet päättävät. Normaali kokoonpano on kolme jäsentä, joista yksi toimii puheenjohtajana. Yleensä välimiehet valitaan eri sopimusvaltioiden ICSID:lle esittämien paneelijäsenten joukosta. Välimiesten enemmistön on oltava muista valtioista kuin riidan osapuolena olevista valtioista. Mikäli osapuolet eivät pääse yksimielisyyteen välimiestuomioistuimeen valittavista jäsenistä, ICSID-keskuksen pääsihteeri tekee valinnan ICSID:in sääntöjä noudattaen. Sääntönä on, että välimiestuomioistuimen on oltava asetettuna kolmen kuukauden kuluessa pyynnön esittämisestä.

Välimiestuomioistuimella on itsenäinen ja yksinomainen toimivalta riidan ratkaisemiseen. Tuomioistuin ratkaisee riidan ensisijaisesti niiden sääntöjen mukaan (rules of law), joista riidan osapuolet ovat sopineet. Mikäli sovellettavista säännöistä ei ole sovittu, tuomioistuin soveltaa ratkaisussaan riidan osapuolena olevan valtion lainsäädäntöä ja kysymykseen tulevia kansainvälisen oikeuden sääntöjä ja periaatteita. Proseduurin osalta noudatetaan ICSID:in hyväksymiä menettelytapasääntöjä, jolleivät osapuolet ole muuta sopineet.

Tuomioistuin tekee päätöksensä jäsenten enemmistön kannan mukaisesti. Päätöksen tulee olla kirjallinen ja siinä on otettava kantaa kaikkiin kysymyksiin, jotka on riitakysymyksiä tuomioistuimelle alistettu. Mikäli yksittäinen jäsen on eri mieltä kuin enemmistö ratkaisusta, hän voi liittää päätökseen oman kantansa ja perustelut sille. **Päätös ei tule julkiseksi ilman, että osapuolet siitä sopivat.**

Päätös on lopullinen ja osapuolia oikeudellisesti sitova. Lopullisuus tarkoittaa sitä, että **päätöksestä ei voi valittaa eikä riidan johdosta voi hakea enää muuta ratkaisua muualta.** Osapuolten on tunnustettava päätös ja pantava se täytäntöön samalla tavoin kuin täytäntöön pannaan kyseisessä valtiossa tehty kansallisen tuomioistuimen päätös.

Investointisopimuksiin liittyvästä riitojen ratkaisusta ja erityisesti investoijan mahdollisuudesta saada kansainvälisessä välimiesmenettelyssä suojaa isäntävaltiota vastaan on viime aikoina käyty kiivastakin poliittista keskustelua. Ongelmallisena on nähty tilanne, jossa **ulkomainen investoija voi viedä kansainväliseen riitojen ratkaisuun isäntävaltion viranomaisen tekemän päätöksen tai jopa parlamentin säätämän lain väittäen sen aiheuttavan merkittäviä taloudellisia menetyksiä investoijalle (niin sanottu epäsuora kansallistaminen).** Tällainen tilanne voi tulla esille esimerkiksi kaivosteollisuuden tai energiahuollon aloilla. Tällaista **investoijalle myönnettyä oikeutta on pidetty puuttumisena valtion oikeuteen päättää kansanvaltaisesti omasta taloudellisesta sääntelystä.** Kysymys on tullut esille muun muassa neuvoteltaessa parhaillaan Euroopan Unionin ja Yhdysvaltojen välistä vapaakauppa- ja investointikumppanuussopimusta. Yhdysvallat haluaa sisällyttää sopimukseen samanlaisen riitojen ratkaisusääntelyn, joka on yleisesti omaksuttu kahdenvälisissä investointisuojasopimuksissa ja joka mahdollistaisi, että investoija voi ryhtyä oikeustoimiin (yleensä ICSID:in välimiestuomioistuimen kautta) isäntävaltiota vastaan, jos investoija katsoo isäntävaltion puuttuneen

yrityksen investointiin siinä määrin merkittäväällä tavalla, että voidaan puhua epäsuorasta kansallistamisesta.

Kahdensivuisissa **investointisuojasopimuksissa ei ole yleensä määritelty, mitä epäsuoralla kansallistamisella tarkoitetaan. Asiasta on kuitenkin jonkin verran oikeuskäytäntöä**, joka sekin on sisällöltään jossain määrin ristiriitaista. Kansainväliset yritykset ovat lisääntyvässä määrin tehneet erityisesti ICSID-välimiestuomioistuimeen korvausvaatimuksia, joissa perustana on isäntävaltion sellainen lainsäädäntö tai viranomaiskäyttäytyminen, jonka katsotaan merkittävästi vaikuttaneen kyseiseen maahan tehtyyn investointiin (vedotaan epäsuoraan kansallistamiseen). Tällaisia tapauksia on viime aikoina ollut esimerkiksi kanadalaisen kaivosyhtiön Infinito Goldin vaatimus saada Costa Rican valtiolta yli miljardi dollaria vahingonkorvauksena toteutumatta jääneestä kaivoshankkeesta. Myös Ecuadorin valtio on ICSID:in välimiestuomioistuimessa määrätty maksamaan yhdysvaltalaiselle öljy-yhtiölle Occidentalille 1,8 miljardia dollaria valtion toimesta tapahtuneen sopimuksen purkamisen vuoksi. OECD-maiden välisestä korvausvaatimuksesta voidaan mainita ruotsalaisen Vattenfallin vaatimus saada Saksan valtiolta lähes viiden miljardin euron korvaus sen johdosta, että Saksa päätti luopua kokonaan ydinvoimasta vuoteen 2022 mennessä, jolloin Vattenfallin 30 vuoden käyttöajaksi tekemät investoinnit menettävät osan arvostaan. Myös yhdysvaltalainen Philip Morris tupakkayhtiö on vaatinut Australialta korvauksia sillä perusteella, että Australian lainsäädäntöä on muutettu Philip Morrisin tekemän investoinnin jälkeen siten, että lainsäädäntö vaatii varoitustekstien lisäämisen tupakka-askeihin.

UNCTAD:in mukaan **vuonna 2012 pantiin vireille uusia ulkomaisiin investointeihin liittyviä sovittelutapauksia yhteensä 62 kappaletta, joka on kaikkien aikojen ennätysmäärä**. Vastaava luku vuonna 2013 oli 56 kappaletta. Korkeat luvut myös kertovat siitä, että ulkomaiset investoijat ovat alkaneet käyttää kansainvälistä sovittelumenettelyä aikaisempaa huomattavasti aktiivisemmin isäntävaltioita vastaan. Vuonna 2012 vireille pannuista 62 tapauksesta 58 nostettiin ICSID:in piirissä ja niistä 70 prosenttia päättyi investoijan eduksi. Ei olekaan yllättävää, että valtioiden suvereniteetin säilyttämistä puoltavat tahot, ovat tuoneet esiin huolensa uudesta tilanteesta. On katsottu, että **nykytilanne vaarantaa valtioiden oikeuden säätää esimerkiksi ympäristö- tai terveyspoliittista lainsäädäntöä ilman uhkaa mittavista taloudellisista seuraamuksista**. Erityisesti on oltu huolestuneita investointisuojasopimuksiin sisältyvästä korvausmahdollisuudesta niin sanotun epäsuoran kansallistamisen perusteella ja ICSID-välimiesoikeuden roolista kyseisten kiistojen ratkaisemisessa.

Tähänastinen oikeuskäytäntö antaa jonkinlaista ohjetta sen suhteen, millaisia kriteereitä epäsuoran kansallistamisen sisältöä ja korvausvelvollisuutta arvioitaessa tulisi ottaa huomioon. Samoin oikeuskäytäntö antaa viitteitä sen suhteen, millaisissa tilanteissa isäntävaltion sääntelyoikeus menee edelle investoijan oikeutta saada riita ratkaistua kansainvälisessä välimiesoikeudessa. Oikeuskäytännössä ollaan yksimielisiä siitä, että isäntävaltio voi säätää esimerkiksi veroja, ryhtyä kansainvälisesti

hyväksytyihin sääntelytoimiin tuontinsa ja vientinsä sääntelemiseksi (kaupparajoitukset ja erilaiset kiintiöt tietyille tuonti- tai vientituotteille) ja devalvoida valuuttansa ilman, että joutuu korvausvelvolliseksi ulkomaisille investoijille. Kaikille näille toimille on luonteenpiirteistä, että niitä sovelletaan kaikkiin yrityksiin (eivät ole syrjiviä) ja ne ovat olennaisia valtion normaalin ja tehokkaan toiminnan kannalta.

Ristiriitaisia tulkintoja oikeuskäytännössä esiintyy sen sijaan siitä, oikeuttaako korvauksiin sellainen valtion ei-syrjivä lainsäädäntö, jolla de facto rajoitetaan ulkomaisen yrityksen (samoin kuin kotimaisen yrityksen) oikeutta omaisuutensa täysimääräiseen käyttöön esimerkiksi kuluttaja-, kilpailu-, ympäristö-, terveys-, sosiaali- tai maankäyttölainsäädännöllä. **Monet tutkijat ovat ottaneet kannan, että tällaisen valtion normaalin toiminnan ja hyvinvointipalvelujen hoitamisen turvaamiseksi luotu lainsäädäntö ei oikeuta korvauksiin epäsuoran kansallistamisen käsitteen alla.** Toisaalta on joitakin ICSID-välimiestuomioistuimen ajankohtaisia päätöksiä, joissa on esimerkiksi ympäristölainsäädännön osalta otettu päinvastainen eli korvaukseen oikeuttava kanta (esimerkiksi edellä mainittu Costa Rican tapaus).

Rajankäynti yhtäältä korvaukseen oikeuttavan epäsuoran kansallistamisen ja toisaalta valtion oikeuden säännellä ilman korvausvelvollisuutta välillä on väkisin epä-määräinen, jollei sopimuksissa ole asiasta nimenomaisia määräyksiä. Oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden perusteella voidaan kuitenkin esittää joitakin kriteereitä, joiden perusteella tätä rajankäyntiä voidaan yrittää ratkaista: i) omaisuuteen puuttumisen aste, ii) valtion toimenpiteen luonne (tarkoitus, asiayhteys), ja iii) puuttumisen ja toimenpiteen suhde investoijan kohtuullisiin ja investointiin normaalisti kuuluviin odotuksiin. Näitäkin kriteerejä käyttäen on etukäteen vaikea päätellä, mihin ratkaisuun esimerkiksi ICSID-välimiestuomioistuin yksittäisessä tapauksessa päätyy. Voidaankin perustellusti katsoa, että tilanne on sekä valtion että investoivan yrityksen kannalta epätydyttävä, kun etukäteen ei voi luotettavasti arvioida oikeudellista tilannetta.

Eräs ratkaisumalli olisi, että **nykyinen sopimuskäytäntö tehtäisiin epäsuoran kansallistamisen käsitteen ja siihen liittyvän korvausvelvollisuuden osalta selkeämmäksi itse sopimukseen otettavilla tarkennuksilla.** Valtiot voisivat esimerkiksi nimenomaisesti todeta, että valtion normaalina lainsäädäntönä toteutettu ei-syrjivä ympäristölainsäädäntö ei oikeuta korvauksiin. Sopimukseen voitaisiin ottaa myös säännökset kriteereistä, joiden nojalla rajankäyntiä korvattavan ja ei-korvattavan epäsuoran kansallistamisen välillä tehdään. Välimieselimen valintaan ja rooliin sekä sovellettaviin oikeussäännöksiin voitaisiin sopimuksessa myös ottaa kantaa. Kansallisten tuomioistuinten roolia tulisi samoin pyrkiä vahvistamaan ainakin, jos kysymyksessä on OECD-valtion ja toisesta OECD-valtiosta peräisin olevan yrityksen välisestä investointikiistasta. OECD-maiden tulisi voida luottaa toistensa lainsäädännön ja tuomioistuinkäytännön oikeudenmukaisuuteen, koska OECD-maiden tuomioistuimet soveltavat kansanvaltaisesti säädettyjä lakeja ja noudattavat oikeusvaltioperiaatteita. EU:n ja Kanadan välinen valmiiksi neuvoteltu vapaakauppasopimus

(CETA) ja erityisesti EU:n Yhdysvaltojen välillä parhaillaan neuvoteltava vapaa-kauppa- ja investointisopimus (TTIP) tullevat antamaan uusia linjauksia erityisesti riitojenratkaisun osalta.

8 Suuret monikansalliset yritykset – sääntelyn ulkopuolella?

Yrityksen keskeisenä tavoitteena on tuottaa omistajilleen lisäarvoa eli tehdä voittoa. Kasvaessaan yrityksestä tulee monikansallinen, kun toimiminen kansallisten rajojen sisäpuolella ei mahdollista enää kannattavaa ja kilpailukykyistä toimintaa. Kilpailukyvyyn vahvistaminen ja globaalien markkinoiden hyödyntäminen edellyttää usein kotivaltiota tapahtuvan viennin ohella tuotannon ja tuotekehityksen ainakin osittaista siirtämistä maihin, joissa on kotivaltiota paremmat tuotannon ja tutkimustoiminnan edellytykset esimerkiksi työvoimakustannusten halpuuden, maan hyvän koulutusjärjestelmän ja/tai edullisemmän logistisen aseman vuoksi. Vähitellen monikansallisen yrityksen toimintalogiikka ja usein myös omistus muuttuu aidosti kansainväliseksi, jolloin **monikansallisen yrityksen ja niiden valtioiden väliset intressit, joissa yritys toimii, voivat joutua törmäyskurssille**. Onhan kiistatonta, että yritystoiminnalla, varsinkin jos kysymys on suurista monikansallisista yrityksistä, on laajoja sekä positiivisia että joskus myös haitallisia vaikutuksia isäntävaltioihin. Joudutaankin kysymään, miten tämä mahdollinen intressien erilaisuus voidaan sovittaa esimerkiksi oikeudellisen sääntelyn avulla. **Voidaanko nykyisellä tai nykyistä paremmalla oikeudellisella sääntelyllä vaikuttaa tehokkaasti monikansallisten yritysten toimintaan vai ovatko suuret monikansalliset yritykset nykyisessä globaalissa maailmassa merkittävässä määrin oikeudellisen sääntelyn ulottumattomissa, sen ulkopuolella?**

Vastaaminen edellä mainittuun kysymykseen edellyttää, että lyhyesti kerrataan, mitkä ovat monikansallisiin yrityksiin usein liittyvät ongelmat ja toisaalta hyödyt. Keskeinen suuriin monikansallisiin yrityksiin liittyvä ongelma on yksinkertaisesti **tällaisten yritysten suuri koko verrattuna valtioihin, joissa ne toimivat**. Esimerkiksi vuonna 2004 maailman suurimman yhtiön amerikkalaisen General Motorsin liikevaihto oli 191 miljardia dollaria eli suurempi kuin 148 valtion bruttokansantuote oli samana vuonna. On selvää, että suuri koko ja globaali toimintalogiikka antavat esimerkiksi General Motorsille vaikutusvaltaa suhteessa kansallisvaltioihin, kun yhtiö suunnittelee esimerkiksi uuden tuotantolaitoksen perustamista johonkin maahan.

Toinen monikansallisiin yrityksiin usein liitetty ongelma on **ympäristöön ja paikalliseen työvoimaan liittyvien vaatimusten puutteellinen huomioonottaminen**. Kun monikansallinen yritys hakee maailmasta edullisinta paikkaa esimerkiksi ympäristön kannalta haasteellisen tuotantolaitoksen perustamiseen, on vertailussa mukana muun muassa eri paikkakuntien ympäristö- ja sosiaalilainsäädännön arviointi. Ulkopuolisen on vaikea tietää, mikä painoarvo eri tekijöille annetaan lopullista

sijoituspäätöstä tehtäessä, mutta varmasti myös lainsäädäntöjen eroilla on merkitystä, kun tavoitteena on löytää kustannusten ja muiden tekijöiden kannalta optimaalinen tuotantolaitoksen sijaintipaikka.

Optimaalinen sijaintipaikka voi jossakin tapauksessa olla valtio, jossa toimilupien ja muiden viranomaispäätösten saaminen edellyttää viranomaisten lahjomista. Monikansalliseen yritystoimintaan voikin tällaisessa tapauksessa liittyä myös **korruptio**. Vaikka korruption ilmeneminen jossakin maassa ei ole jonkin yksittäisen yrityksen syy, voi monikansallinen yritys käyttäytymisellään joko edistää tai vähentää korruptiota maailmanlaajuisesti tarkasteltuna. **Korruption verrattavissa oleva ilmiö on niin sanottujen veroparatiisien käyttö** monikansallisten yritysten yrittäessä minimoida maksamiaan veroja. Verosuunnittelu ja siihen liittyvä verojen minimoitypyrkimys on sinänsä markkinatalouteen sisältyvä piirre, jossa ei ole lähtökohdaisesti mitään moitittavaa. Ongelmalliseksi verojen minimointi tulee silloin, kun verot maksetaan keinotekoisien järjestelyjen avulla sellaiseen maahan, jonka veroste on alhainen tai nolla, eikä siihen maahan, jossa verojen perustana oleva tulo on syntynyt. Tällaisissa keinotekoisissa järjestelyissä käytetään usein hyväksi konsernin sisäisiä virheellisiä siirtohintoja sekä niin sanottuja veroparatiiseja. Suuri osa monikansallisista yrityksistä toimii luonnollisesti täysin moitteettomasti suhteessa viranomaisiin ja verotukseen, mutta suurten monikansallisten yritysten toimintalogiikka ja mahdollisuus hyödyntää valtioiden erilaisista toimintakulttuureista ja heikosta kansainvälisestä yhteistyöstä aiheutuvia aukkokohтия johtaa toisinaan siihen, että jotkut monikansalliset yritykset syyllistyvät kyseenalaisiin käytäntöihin.

Monikansallisiin yrityksiin liittyvien mahdollisten ongelmien ja riskien vastapainona on syytä todeta, että **monikansalliset yritykset hyödyttävät yleensä merkittävästi isäntävaltion taloutta ja myös yhteiskuntaa laajemmin**. Juuri näiden moninaisten hyötyjen takia valtiot suorastaan kilpailevat monikansallisten yritysten investoinneista. Ulkomaiset niin sanotut "green field"-investoinnit tuovat isäntävaltioon uusia työpaikkoja ja sitä kautta talouskasvua. Samoin ulkomainen investointi tuo usein mukanaan uutta osaamista ja uutta teknologiaa, jota kyseisessä maassa voidaan yleensä hyödyntää laajemminkin teollisoikeuksista johtuvista rajoituksista huolimatta. Usein monikansalliset yritykset maksavat myös muita yrityksiä parempia palkkoja ja muita etuja.

Edellä mainittujen suuriin monikansallisiin yrityksiin liittyvien ongelmien poistamiseen ei aina riitä kansallinen lainsäädäntö tai kansallisvaltioiden toisten kansallisvaltioiden kanssa tekemät kahdenväliset sopimusjärjestelyt. Monissa kysymyksissä tarvitaan maailmanlaajuisia kansainvälistä sääntelyä esimerkiksi YK-järjestelmän puitteissa. Edellytykset maailmanlaajuisen sääntelyyn eivät kuitenkaan näytä lyhyellä tähtäimellä kovin hyviltä.

Monikansallisten yritysten **suureen kokoon voidaan puuttua jossakin määrin kilpailulainsäädännöllä**, erityisesti niin sanotulla fuusiovalvonnalla. Esimerkiksi EU:ssa kilpailulainsäädännön toteuttaminen kuuluu EU:n komission toimivaltaan, jolloin komissio voi halutessaan estää liian suurten eurooppalaisten yritysten

syntymisen. Samoin Yhdysvaltojen anti trust -viranomaisella on vastaavat mahdollisuudet amerikkalaisten yritysten suhteen. Yrityskokoon puuttuminen muulla kuin kilpailuperusteella on kuitenkin vaikeaa ja ehkä myös tarpeetonta. Markkinatalous johtanee kuitenkin siihen, että vain sellaiset yritykset pysyvät hengissä, joita voidaan johtaa yhtenäisen strategisen tavoitteen mukaisesti. Vaikka yrityskokoon ei yleensä voida eikä ehkä pidäkään suoranaisesti puuttua, tulisi monikansallisten yritysten kotivaltioiden lisätä monikansallisten yritysten läpinäkyvyyttä esimerkiksi kehittämällä tilinpäätöskäytäntöjä sellaisiksi, että yrityksen maailmanlaajuinen toiminta tulee nykyistä paremmin esille.

Tehokas puuttuminen niin sanottuun ”ympäristö- ja sosiaalidumppaukseen” edellyttää käytännössä maailmanlaajuista WTO:n piirissä tehtävää sääntelyä. Tällaista sääntelyä on yritetty saada aikaan muun muassa nykyisellä Dohan-kierroksella, mutta yritykset ovat epäonnistuneet maiden ja maaryhmien erilaisten etujen vuoksi. Kun Dohan kierros on keväällä 2014 saatu päätökseen yli 10 vuoden työn jälkeen hyvin vaatimattomin tuloksin, on ilmeistä, että maailmanlaajuista ympäristö- ja sosiaalisääntelyä ei tulla WTO:n kautta saamaan aikaan ainakaan lähi-vuosien aikana.

Yhteiskuntavastuukäytäntöjen sisältöä ja niistä raportointia tulee kehittää nykyistä yksityiskohtaisemmaksi. Erityisesti käytäntöjen noudattamisen valvontaan ja valvonnassa mahdollisesti esille tulleiden epäkohtien saattamiseen julkisuuteen tulee panostaa. Kokemus on osoittanut, että erityisesti suuret monikansalliset yritykset eivät halua joutua kiinni annettujen yhteiskuntavastuulupausten rikkomisesta. Pelko yhteiskunnallisista velvoitteistaan huolehtivan yrityksen maineen menettämisestä on monikansalliselle yritykselle monesti se ratkaiseva tekijä, joka saa yritykset panostamaan ympäristö- ja sosiaalikysymysten saattamiseen hyvälle tasolle myös toimittaessa sellaisissa kehitysmaissa, joissa lainsäädäntö ja viranomaistoiminta ovat puutteellista.

Korruptioon puuttuminen on käytännössä vaikeaa. Korruptio on monissa kehitysmaissa ja myös niin sanotuissa siirtymätalousmaissa siinä määrin rakenteellista, että sen poistaminen edellyttäisi merkittäviä rakenteellisia muutoksia kyseisessä maassa. Esimerkiksi virkamiesten palkkoja ja toimintaolosuhteita tulisi parantaa sekä johtavan eliitin valtaan tulisi puuttua kansanvaltaisia käytäntöjä vahvistamalla. Parannusten täytyy tulla maan sisältä. Ulkopuolelta rakenteellisia muutoksia ei voida saada aikaan. Kun monikansallinen yritys harkitsee investointia maahan, jossa korruptio on systemaattista, vaihtoehtoina on usein joko suostua maksamaan lahjusrahaa investoinnin mahdollistamiseksi tai jättää investointi tekemättä kyseiseen maahan.

Korruptioon verrattava hankala kysymys on monikansallisten yritysten harjoittamaan veronkiertoon puuttuminen. Niin kauan kuin maailmassa on alhaisen verotuksen maita, monikansalliset yritykset pyrkivät tehokkaalla verosuunnittelulla vaikuttamaan verotuksensa tasoon. Kun tiedetään kuinka vaikeaa on vetää raja laillisen ja laittoman verosuunnittelun välille, on selvää, että hyväkään kansainvälinen sääntely

ei täysin poista kansainvälisten yritysten verotukseen liittyviä ongelmia. G20-ryhmän piirissä ja OECD:ssä on viime vuosina edistytty taistelussa veroparatiiseja vastaan. Ensimmäisessä vaiheessa pyritään lisäämään tiedonsaantia veroparatiisien käytöstä ainakin sellaisissa tapauksissa, että on epäilyjä laittomasta toiminnasta.

Kaiken kaikkiaan monikansallinen yritystoiminta on elimellinen osa markkinataloutta ja globaalia taloutta. Globaalin markkinatalouden oikeutus tulee siitä, että historiallinen kokemus osoittaa tavaroiden, pääomien ja yritystoiminnan vapaan liikkumisen kansallisvaltioiden rajojen yli tuovan mukanaan talouskasvua ja hyvinvoinnin lisääntymistä ainakin suurimmalle osalle globaalin markkinatalouden piirissä olevista valtioista.

Oikeudellisen sääntelyn tarve liittyy globaalissa markkinataloudessa erityisesti siihen, että eri valtioiden kehitystaso ja osaaminen ovat erilaisia. Samaan tapaan kuin valtioiden sisällä **tarvitaan myös globaalitasolla oikeudellisia mekanismeja, joilla määritellään monikansallisten yritysten toiminnalle kansainvälisesti hyväksyttävät pelisäännöt ja periaatteet sekä joiden avulla monikansallisten yritysten toimintaan voidaan tarvittaessa puuttua, jos ne toimivat hyväksytyjen kansainvälisten pelisääntöjen ja periaatteiden vastaisesti.** Kansallisella sääntelyllä puuttuminen suurten monikansallisten yritysten toimintaan ei aina ole mahdollista, vaan tarvitaan aidosti kansainvälistä sääntelyä.

Edelleen ollaan kuitenkin tilanteessa, jossa voidaan todeta yritystoiminnan kansainvälisen sääntelyn olevan heikkoa ja sattumanvaraista, jolloin suuret monikansalliset yritykset voivat joidenkin toimintojensa osalta halutessaan jäädä oikeudellisen sääntelyn ulottumattomiin. Tyydyttävään sääntelytilanteeseen pääsemiseksi tarvittaisiin uusia aloitteita sekä valtioiden nykyistä parempaa yhteistoimintaa. Luvussa VIII pyritään esittämään keinoja, joilla tässä luvussa esiin tullessiin epäkohtiin ja puutteisiin voitaisiin puuttua.

V Yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat periaatteet

1 Yleistä

Globalisaation laajeneminen ja syventyminen merkitsee samalla ulkomaisten investointien ennennäkemätöntä lisääntymistä. Ulkomaisia investointeja tekemällä yritykset hakevat toiminnalleen mahdollisimman suotuisat olosuhteet sekä itse tuotantoon että niiden markkinointiin hyödyntäen erilaisia toimintaympäristöjä, joita maailman 200 valtion muodostama kokonaisuus tarjoaa. Erityisen tehokkaasti ulkomaisia investointeja hyödyntävät muutama sata, lähinnä teollisuusmaista peräisin olevaa suuryritystä, joita usein kutsutaan monikansallisiksi yrityksiksi. Monikansallisten yritysten toimintapiiri on maailmanlaajuinen ja niiden merkitys maailman taloudelle ja kehitykselle on usein suurempi kuin kansallisvaltioiden. Myös yhä useammat pienemmät yritykset ovat kansainvälistäneet toimintaansa ulkomaisten investointien avulla. Ei ole lainkaan yhdentekevää, miten nämä suuret ja pienemmät yritykset käyttäytyvät toimiessaan muissa valtioissa kuin omassa kotivaltiossaan.

Kuten edellä on todettu lähtökohtana ulkomaisten investointien sääntelyssä on aina isäntävaltion kansallisen lainsäädännön ensisijaisuus. Ongelmaksi usein muodostuu se, että kansallinen sääntely ja viranomaistoiminta on monissa kehitysmaissa ja siirtymätalousmaissa puutteellista verrattuna monikansallisten yritysten kotivaltioiden lainsäädäntöön ja hallintotoimintaan. Kun monenkeskistä, oikeudellisesti sitovaa kansainvälistä sääntelyä ei ole onnistuttu merkittävässä määrin saamaan aikaan, kansainvälinen yhteisö on pyrkinyt luomaan erilaisia suositustyyppisiä kansainvälisiä ohjeistoja ja aloitteita monikansallisten yritysten toiminnalle. Taustalla on tavoite aikaansaada yritystoimintaan yleismaailmallisesti sovellettava vähimmäisnormisto, jota yritysten odotetaan vapaaehtoisesti noudattavan toimiesseen missä tahansa maailmassa, mutta erityisesti toimiessaan valtiossa, jonka lainsäädännön ja viranomaistoiminnan taso puutteellinen.

Yritysten yhteiskuntavastuulla (corporate social responsibility, CSR) ei ole yhtä, yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Yleisesti yritysten yhteiskuntavastuulla (elinkeinoelämä puhuu mielellään pelkästä yritysvastuusta) **tarkoitetaan yritysten taloudellista, sosiaalista ja ympäristöllistä vastuuta toimintansa vaikutuksista ympäröivään yhteiskuntaan ja sidosryhmiin.** Yritysten yhteiskuntavastuu on yritysten vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintaa, joka ylittää lainsäädännön tai muiden säännösten asettamat vähimmäisvaatimukset. Vastuullisuus ilmenee toimintaa ohjaavina arvoina, toteutettuina toimenpiteinä sekä näitä koskevana avoimuutena. Erityisesti kestävän kehityksen edistäminen on noussut keskeiseksi arvoksi.

Yritysten yhteiskuntavastuun edistämiseksi eri **kansainväliset järjestöt ja yhteisöt sekä yritysten omat toimialajärjestöt ja myös yksittäiset yritykset ovat**

kehittäneet omia toimintaohjeistojaan. Sisällöltään ja laajuudeltaan kuten myös vaativuustasoltaan eri toimintaohjeistot eroavat usein huomattavastikin toisistaan. Tilanne mahdollistaa sen, että yksittäiset yritykset voivat valita tarjolla olevista toimintaohjeistoista itselleen parhaiten sopivan. Tämä on tavallaan joustavaa, mutta vaarana on, että yritykset hakevat itselleen toimintaohjeiston, joka ei vaikuta parantavasti yritysten tosiasialliseen käyttäytymiseen ja sen vastuullisuuteen, vaan kysymys on pikimminkin eräänlaisesta ”vastuullisuus- tai viherpesusta”. Tämän vuoksi olisikin tärkeää, että julkinen valta (kotivaltio) määritteli käytettävien toimintaohjeistojen vähimmäistason, jotta voitaisiin riittävällä tavalla varmistaa, että kyseisen maan yritykset toimivat maailmalla vastuullisesti.

Yritykset ovat osa yhteiskuntaa, eivätkä ne tai niiden tytäryritykset voi toimia ulkomaillaakaan ristiriidassa niiden kotivaltiossa yleisesti hyväksytyjen arvojen kanssa. Erityisesti tämä pätee valtionyhtiöihin sekä yrityksiin, jotka saavat kansainvälisen toimintansa tukemiseen valtion avustuksia. Yritysten kilpailukykyyn ja kilpailuedun ylläpitäminen sekä lisäarvon tuottaminen omistajille on elinkeinotoiminnassa edelleen elinehto, mutta kotimaiset ja ulkomaiset sidosryhmät asettavat yrityksille jatkuvasti aiempaa enemmän vastuullisuuteen liittyviä odotuksia ja vaatimuksia. Yritysten motiiveina vastuullisen toiminnan kehittämässä voikin olla maineen hallinta, sisäisen tehokkuuden tavoittelu, sisäisen tai ulkoisen sidosryhmän paine taikka toimintaympäristöön liittyvä ympäristö- tai sosiaalinen ongelma.

Kansainvälisesti keskeisimmät yritysten yhteiskuntavastuuta sääntelevät toimintaohjeistot ovat **YK:n vuonna 1999 hyväksymä niin sanottu Global Compact-aloite ja OECD:n vuonna 1976 hyväksymät toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.** Kumpikin säännöstö perustuu yritysten vapaaehtoisuuteen, eikä periaatteiden tai toimintaohjeiden rikkomiseen liity suoraa rankaisukäytäntöä. OECD:n toimintaohjeiden rikkomisen voi kuitenkin laukaista tutkimusmenettelyn asianomaisessa kansallisessa yhteyselimessä ja aikaansaada sen seurauksena yrityksen maineelle haittaa.

YK:n Global Compact muodostuu kymmenestä periaatteesta, joita yritysten kehoitetaan noudattavan. Säännöstön taustalla on neljä keskeistä kansainvälistä asiakirjaa tai sopimusta: YK:n ihmisoikeuksien julistus, Kansainvälisen työjärjestön (ILO) työelämää koskevat keskeiset periaatteet, kestävää kehitystä käsittelevä niin sanottu Rion julistus sekä YK:n korruption vastainen yleissopimus. Periaatteet ovat varsin yleisluonteisia, mistä johtuen niiden tulkinta konkreettisissa tilanteissa voi muodostua vaikeaksi. Yritykset voivat suoraan allekirjoittaa periaatteet ja siten sitoutua niiden noudattamiseen. Monet monikansalliset yritykset ovat valinneet juuri Global Compact periaatteet ohjenuorakseen yrityksen yhteiskunnallisen vastuullisuuden osalta. Taustalla on ilmeisesti periaatteiden yleisyys, jolloin esimerkiksi amerikkalaiset yritykset pyrkivät torjumaan sen riskin, että joutuisivat vahingonkorvausvastuuseen yrityksen julkisten sitoumusten rikkomisen perusteella.

Toisin kuin YK:n Global Compact -periaatteet OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille ovat huomattavasti yksityiskohtaisemmat ja konkreettisemmat.

Vuonna 1976 hyväksytyt toimintaohjeita on jatkuvasti tarkistettu ja pidetty ajan tasalla (viimeksi vuonna 2011). Myös kansallisten yhteyselinten toimintaa on pyritty aktivoimaan, jolloin toimintaohjeiden merkitys on kasvanut. Vaikka yritys ei ole sitoutunut noudattamaan OECD:n toimintaohjeita, joutuu se kuitenkin ottamaan ne maineriskin kannalta huomioon, jos yrityksen kotivaltio on OECD:n jäsenvaltiona tai muutoin sitoutunut edistämään toimintaohjeiden soveltamista ja saattamaan toimintaohjeita rikkoneen yrityksen toiminnan kansallisen yhteyselimen tutkinnan kohteeksi.

YK:n ja OECD:n lisäksi myös EU on ollut aktiivinen vastuullisen yritystoiminnan edistämässä. **EU:n komissio on hyväksynyt tiedonannon yritysten yhteiskuntavastuuta käsitteleväksi EU:n strategiaksi vuosiksi 2011–2014.** Tiedonanto luettelee erilaisia toimenpiteitä, joita EU:n piirissä on tarkoitus tehdä yritysten vastuullisuuden lisäämiseksi. Varsinaisia toimintaohjeita yritysten käyttäytymiselle komission tiedonanto ei sisällä. Komissio tyytyy lähinnä viittaamaan kansainvälisesti tunnustettuihin periaatteisiin ja ohjeistoihin, joilla EU tarkoittaa erityisesti YK:n ja OECD:n piirissä hyväksytyjä säännöksiä. Komissio tuo esiin myös ISO 26000 -yhteiskuntavastuustandardin, joka tarjoaa yrityksille konkreettisen työvälineen yhteiskuntavastuusioiden soveltamiseen yrityksessä. Komissio edellyttää lisäksi, että jokainen jäsenvaltio laatii YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien perusperiaatteiden mukaisen toimeenpanosuunnitelman. Komission tavoitteena on, että lähi-vuosina keskeisimmistä yhteiskuntavastuusiosta säädetään EU:n direktiiveillä.

Yritysten yhteiskuntavastuussa on oikeudellisesti kysymys niin sanotusta ”pehmeästä sääntelystä” (”soft law”), joka ei perustu oikeudellisesti sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin vaan yritysten itsesääntelyyn. Yhteiskuntavastuuperiaatteiden sisältö (esimerkiksi ihmisoikeuksien tai työntekijöiden suoja) voi sinänsä perustua esimerkiksi YK:n piirissä hyväksytyihin kansainvälisiin sopimuksiin. Jos monikansallisen yrityksen isäntävaltio on kuitenkin jättänyt ratifioimatta kyseiset kansainväliset sopimukset, ei monikansallinen yritys ole velvollinen toimintavaltion kansallisen lainsäädännön nojalla noudattamaan kyseiseen kansainväliseen sopimukseen sisältyvää sääntelyä, vaan sääntelyn mahdollinen noudattaminen jää tällaisessa tapauksessa yrityksen vapaaehtoisuuden varaan.

Soft law-sääntelyyn on kansainvälisessä oikeudessa suhtauduttu ristiriitaisesti. Kuitenkin kansainvälisissä neuvotteluissa joudutaan valtioiden tai muiden neuvotteluosapuolten eriaivien kantojen takia yhä useammin turvautumaan erilaisiin julkilausumiin ja periaatelinjauksiin, joilla ei kansainvälisen oikeuden näkökulmasta ole sitovaa vaikutusta. Toisaalta moniin tällaisiin kannanottoihin sisältyy moraalinen velvoittavuus, jos valtiot tai yritykset ovat ilmoittaneet julkisesti noudattavansa niitä. Samoin soft law- tyyppinen sääntely muuttuu usein velvoittavaksi sääntelyksi myöhemmässä vaiheessa, jos todetaan, että soft law- tyyppinen itsesääntely ei johda toivottuihin tuloksiin. Esimerkiksi yritysten yhteiskuntavastuun osalta ollaan EU:n piirissä liikkumassa entistä sitovamman sääntelyn suuntaan, kun EU:n komissio on ilmoittanut valmistelevänsä yritysten yhteiskuntavastuusta direktiivejä.

Seuraavassa käsitellään tarkemmin eri kansainvälisten toimijoiden (erityisesti YK, OECD ja EU) piirissä hyväksytyjen ulkomaisiin investointeihin sovellettavien ei-sitovien säännösten sisältöä ja soveltamista. Käsittely rajataan vain keskeisimpiin asiakysymyksiin.

2 Ihmisoikeudet

Ihmisoikeudet ja niiden suojelu on ollut keskeisenä oikeudellisena periaatteena käytännöllisesti katsoen yhtä kauan kuin valtiot ovat laatineet kirjoitettuun lakiin perustuvia säännöksiä. Englannissa vuonna 1215 voimaan saatettuun Magna Charta'an sisältyi säännöksiä ihmisoikeuksien suojelemiseksi. Erityisesti vuoden 1789 Ranskan vallankumouksen ja vuonna 1809 annetun Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen jälkeen ihmisoikeudet saivat paljon huomiota ja niiden merkitys vahvistui huomattavasti.

Toisen maailmansodan jälkeen ihmisoikeuksien suojeleminen on perustunut erityisesti YK:n piirissä neuvoteltuihin yleissopimuksiin ja muihin YK:n hyväksymiin periaatteisiin ja linjauksiin. **YK hyväksyi jo vuonna 1948 Ihmisoikeuksien julistuksen**, joka oli sisällöltään varsin yleinen eikä se ollut myöskään jäsenvaltioita oikeudellisesti sitova. Julistukseen kuului laaja johdanto ja 30 artiklaa. Johdannossa julistetaan, että kaikkien kansojen ja kansakuntien yhteisen tavoitetaso vahvistamiseksi kaikkien yksityisten henkilöiden ja yhteiskunnan eri elinten tulee pyrkiä lisäämään ihmisoikeuksien ja perusvapauksien merkitystä sekä pyrkiä aikaansaamaan sekä kansallisin että kansainvälisin keinoin niiden yleisen ja tehokkaan kunnioittamisen ja noudattamisen.

Vuonna 1976 YK:ssa hyväksyttiin kaksi yleissopimusta, jotka edelleen muodostavat globaalitasolla ihmisoikeuksien keskeisen sisällön. Ensimmäinen yleissopimus koskee taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia. Yleissopimuksen 1 artiklan mukaan kaikilla kansoilla on itsemääräämisoikeus. Kansat voivat vapaasti omiin tarkoituksiinsa käyttää luonnonrikkauksiaan ja -varojaan, mikäli se ei vahingoita yhteisen edun periaatteeseen perustuvan kansainvälisen taloudellisen yhteistyön ja kansainvälisen oikeuden velvoituksia. Lisäksi yleissopimukseen sisältyy erittäin laaja syrjimättömyyskielto. Sopimusvaltiot sitoutuvat tähän liittyen takaamaan, että yleissopimuksessa valtiolle myönnettyjä oikeuksia käytetään ilman minkäänlaista rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskuntoon, poliittiseen tai muuhun mieltäpöteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa syrjintää. Yleissopimuksen mukaan sopimusvaltiot myös tunnustavat jokaiselle oikeuden vapaasti valitsemaansa työhön sekä oikeuden nauttia oikeudenmukaisista ja suotuisista työoloista. Yleissopimus myös vahvistaa perheiden asemaa ja turvaa jokaiselle oikeuden opetuksen saamiseen.

Toinen YK:ssa vuonna 1976 hyväksytty yleissopimus koskee kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia. Tämä yleissopimus on edellä mainittuun taloudellisia,

sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan yleissopimukseen verrattuna huomattavasti laajempi. Molempien yleissopimusten ensimmäiset artikkelit ovat lähes identtiset. Niiden päämääränä on vahvistaa kansojen itsemääräämisoikeutta ja kielittää kaikkinaisen syrjintä. Syrjinnän kieltoa tehostaa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa säädelty tehokas oikeussuojajärjestelmä, johon syrjinnän kohteeksi joutunut voi vedota. Yleissopimuksen valvonta on uskottu erityiselle YK:n ihmisoikeuskomitealle. Jokainen jäsenvaltio on veloitettu antamaan komitealle määrävuosin kertomuksen ihmisoikeuksien toteutumisesta maassaan. Lisäksi komitea käsittelee sille tehtyjä ilmoituksia, joissa sopimusvaltio väittää, että toinen sopimusvaltio ei täytä yleissopimuksen mukaisia velvoitteita.

YK:n piirissä voimaan tulleiden ihmisoikeussopimusten ohella Euroopan valtiota sekä eurooppalaisia henkilöitä ja yhteisöjä sääntelee **Euroopan yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojelemiseksi**, joka on hyväksytty Euroopan neuvostossa jo vuonna 1950. Yleissopimusta on sittemmin muutettu useaan kertaan erityisillä lisäpöytäkirjoilla. Suomi liittyi yleissopimukseen vuonna 1990. Yleissopimus kattaa kaikki nykyaikaiseen ihmisoikeusajatteluun sisältyvät oikeudet, kuten oikeuden elämään, vapauteen ja turvallisuuteen, oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja oikeussuojaan, syrjinnän ja kidutuksen kiellon sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapauden ja sananvapauden. Yleissopimuksessa yksilöityjen ihmisoikeuksien soveltamista valvoo ja niiden toteutumisen takaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, johon valtiot sekä yksittäiset ihmiset tai yhteisöt voivat tehdä valituksen, jos katsovat ihmisoikeuksien tulleen loukatuiksi.

Yritysten yhteiskuntavastuuseen katsotaan yleisesti kuuluvan **toimiminen siten, että yrityksen toiminnan seurauksena ihmisoikeuksien toteutuminen ei vaarannu**. Kun OECD:n monikansallisten yritysten käyttäytymissäännöstöä viimeksi muutettiin vuoden 2011 ministerikokouksessa, käyttäytymissäännöstöön sisällytettiin erityiset määräykset ihmisoikeuksien kunnioittamisesta ja huomioon ottamisesta. Määräysten mukaan monikansallisen yrityksen tulisi, kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien sekä yrityksen isäntävaltion hyväksymien ihmisoikeusvelvoitteiden ja yrityksen kotivaltion lainsäädännön ja määräysten puitteissa, kunnioittaa ihmisoikeuksia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että yrityksen tulisi välttää toisten tahojen ihmisoikeuksien rikkomista ja yrityksen tulisi puuttua erikseen sovitulla tavalla sen toiminnasta aiheutuneiden ihmisoikeuksien kannalta vahingollisten vaikutusten torjumiseen. Tarvittaessa yrityksen tulisi tehdä erityinen due diligence -selvitys yrityksen suunniteltuun toimintaan mahdollisesti liittyvien ihmisoikeusriskien ja -vaikutusten osalta.

Myös YK:n Global Compact -periaatteet ja YK:ssä hyväksytyt liike-elämän ja ihmisoikeuksien perusperiaatteet edellyttävät kansainvälisten yritysten ottavan toiminnassaan huomioon ihmisoikeuksien kunnioittamisen. **YK:n perusperiaatteet sisältävät kolme pilaria:** 1) valtion velvollisuuden kunnioittaa ihmisoikeuksia, 2) yhtiön vastuun ihmisoikeuksien kunnioittamisesta sekä 3) tarpeen luoda tehokas oikeussuojakeino, jos ihmisoikeuksia vastaan rikotaan. Muun muassa EU:n komissio

kehottaa yritysten yhteiskuntavastuuta koskevassa tiedonannossaan EU:n jäsenvaltioita kehittämään vuoden 2012 loppuun mennessä kansalliset suunnitelmat YK:n peruseriaatteiden täytäntöön panemiseksi.

Kansainvälisten yritysten käytännön toiminnassa ihmisoikeuksien huomioon ottaminen voi olla toisinaan vaikeaa tai jopa mahdotonta. Usein ihmisoikeuksien toteutuminen jossakin maassa on kyseisen maan lainsäädäntövaltaan kuuluva asia. Jos maa ei esimerkiksi ole ratifioinut Kansainvälisen työjärjestön ILO:n keskeisiä sopimuksia, joilla turvataan muun muassa työntekijöiden kokoontumis- ja neuvotteluvapaus ja oikeus tehdä kollektiivisia työehtosopimuksia ja jotka kuuluvat ihmisoikeuksien piiriin, voi olla käytännössä vaikeata toimia vastoin kyseisen maan lainsäädäntöön perustuvaa kansallista käytäntöä. Esimerkkinä voi käyttää Kiinaa, joka ei salli ammattiyhdistysliikkeen toimintaa ja oikeutta työtaisteluihin, mutta siitä huolimatta kaikki teollisuusvaltiot ja muutkin valtiot käyvät kauppaa Kiinan kanssa ja investoivat Kiinaan. Vastaavasti monissa Afrikan ja Aasian maissa lapsityövoiman käyttö on hyvin yleistä ja maan lainsäädännön sallimaa, vaikka lapsityövoiman käyttö on vastoin ihmisoikeuksia ja ILO:n peruseriaatteita. Vastaavanlaisia esimerkkejä voidaan löytää myös ympäristöasioiden suhteen.

Kyynisesti voidaan todeta, että kun taloudelliset edut ovat riittävän suuret, syrjäyttävät ne valtioiden ja yritysten toiminnassa hyvinkin perustavanlaatuiset periaatteet, jos näillä periaatteilla ei ole oikeudellista sitovuutta ja/tai tehokasta viranomaisvalvontaa kyseisessä isäntävaltiossa. **Usein väärinkäytösten saattaminen julkisen keskustelun kohteeksi yrityksen kotivaltiossa, on tehokkain keino yrityksen toiminnan saamiseksi yhteiskuntavastuuta kunnioittavaksi.** Varsinkin suuret monikansalliset yritykset ovat hyvin herkkiä oman maineensa ja yrityskuvansa puhtauden suhteen, jolloin kaikenlainen negatiivinen julkisuus saa yrityksissä aikaan korjausliikkeitä sellaisissakin tapauksissa, joissa yritys ei varsinaisesti riko minkään maan lakeja, mutta toimii muutoin eettisesti vastuuttomasti.

3 Työntekijöiden asema

Työntekijöiden aseman turvaaminen on yleisellä tasolla sidoksissa ihmisoikeuksiin ja niiden kunnioittamiseen, mutta sillä on myös oma erityinen sisältönsä. YK:n erityisjärjestö Kansainvälinen työjärjestö ILO on keskeinen elin työntekijöiden aseman turvaamiseen tähtäävän sääntelyn aikaansaamisessa globaalitasolla. **ILO hyväksyi jo vuonna 1977 niin sanotun kolmikanta (tripartite) julistuksen periaatteista koskien monikansallisia yrityksiä ja sosiaalipolitiikkaa.** Nämä periaatteet, joita on viimeksi tarkistettu vuonna 2006, määrittelevät perusteet, joita tulisi soveltaa työntekijöiden aseman, koulutuksen, työolosuhteiden ja työelämän ulkoisten suhteiden osalta. Myös OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeet on laadittu kyseisen ILO:n julistuksen pohjalta. Keskeisenä monikansallisille yrityksille asetettuna vaatimuksena on OECD:n toimintaohjeissa samoin kuin ILO:n julistuksessa **ILO:n neljän niin sanotun peruseriaatteen noudattaminen.** Näitä

peruseriaatteita, jotka sisältyvät myös niistä hyväksytyihin erityisiin ILO-yleissopimuksiin, ovat 1) vapaus perustaa yhdistyksiä ja tehdä kollektiivisia työehtosopimuksia, 2) lapsityövoiman käytön tehokas kieltäminen, 3) kaikenlaisen pakkotyön estäminen ja 4) kieltäminen syrjiä työhön otossa ja työsuhteessa.

Monissa kehitysmaissa ja myös muun muassa Kiinassa **rajoitetaan edelleen työntekijöiden oikeutta perustaa ammattiliittoja ja liittyä niihin**. Tällainen rajoittaminen heikentää työntekijöiden asemaa suhteessa työnantajiin ja johtaa usein palkkojen ja muiden työehtojen hyvinkin kirjavaan soveltamiseen sekä yrityksissä että valtiotasolla. Ammattiliiton kautta työntekijät voivat vahvistaa neuvotteluasemaansa ja saada aikaan kollektiivisia työehtosopimuksia, jotka luovat sovitut minimiehdot työsuhteille ja tasoittavat tietyn sektorin työolosuhteita. OECD:n toimintaohjeissa edellytetään ryhtymistä rakentaviin neuvotteluihin työntekijäpuolen kanssa. Tällä tarkoitetaan muun muassa sellaisten riittävien tietojen antamista työntekijöille, jotka mahdollistavat rakentavien neuvottelujen käymisen. Toimintaohjeissa nimenomaisesti edellytetään, että työnantaja antaa työntekijäpuolelle todenperäisen näkemyksen koko yrityksen tai ainakin kyseisen yksikön taloudellisesta tilanteesta (performance). ILO:n ja OECD:n periaatteet ja toimintaohjeet eivät mainitse mitään työntekijöiden oikeudesta ryhtyä lakkoon, milloin neuvottelut eivät johda molempia osapuolia tyydyttävään ratkaisumalliin. Tätä lienee tulkittava siten, että mahdollinen **lakko-oikeus on jätetty kansallisen lainsäädännön varaan**. Monissa maissa on lakko-oikeus nimenomaisesti lainsäädännöllä kielletty ja mahdollisesti korvattu jonkinlaisella pakkosovittelulla.

Lapsityövoiman kiellon sisältö OECD:n monikansallisten yhtiöiden toimintaohjeissa määräytyy pitkälti ILO:n yleissopimusten no 138 ja 182 sekä ILO:n suosituksen no 146 nojalla. Erityisesti lähdetään siitä, että lapsityövoiman käytön pahimmat muodot, sellaisina kuin ne on tarkemmin määritelty ILO:n yleissopimuksessa no 182, tulisi kiireellisesti poistaa. Monikansallisilta yrityksiltä edellytetään lapsityövoiman käytön suhteen positiivista panosta osana kyseisessä maassa tapahtuvaa köyhyyden poistamista. Erityisesti lasten koulutuksen tukeminen ja sen turvaaminen, että kaikki lapset saavat riittävän koulutuksen, ovat OECD:n toimintaohjeiden mukaan kestävä tapa tukea lapsityövoiman käytön kieltä.

Myös pakkotyön kiellon sisältö perustuu pitkälti ILO:n yleissopimuksiin ja vuoden 1998 julistukseen. Jo vuonna 1930 hyväksytty ILO:n yleissopimus no 29 kehotti hallituksia kieltämään kaikenlaisen pakkotyön mahdollisimman nopeasti. Pakkotyö liittyy usein erityisesti vankiloissa tai työsiirtoloissa teetettävään työhön, josta ei voi kieltäytyä. Lievemmissä muodossa pakkotyötä voi esiintyä myös kulttuurisidonnaisesti valtioissa, joiden kehitysaste on alhainen. Erityisen ongelmallisena pidetään sitä, että vankeja vuokrataan vankiloitten ulkopuolelle tekemään pakkotyötä yksityisen yrityksen tai henkilön lukuun.

Keskeisiin ihmisoikeuksiin sisältyvä **kaikenlaisen syrjinnän kieltäminen on erityisen tärkeä työhön ja työelämään liittyvissä kysymyksissä**. ILO:n hyväksymissä linjauksissa ja OECD:n toimintaohjeissa monikansallisia yrityksiä ohjataan toimimaan

yhdenvertaisuusperiaatteen pohjalta työhönotossa ja työsuhteeseen liittyvissä kysymyksissä sekä välttämään kaikenlaista rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, uskontoon, poliittisiin mielipiteisiin, kansalaisuuteen tai yhteiskunnalliseen alkuperään taikka muuhun asemaan (other status) liittyvää syrjintää. Syrjintäkieltoa yritysten tulee soveltaa kaikenlaisiin työelämän kysymyksiin, kuten työhönottoon, työtehtävien vaihtoon, irtisanomisiin, palkkaan ja muihin työsuoritukseen liittyviin etuihin, koulutukseen sekä eläköitymiseen. OECD:n toimintaohjeissa tarkoitetaan muulla asemalla (other status) muun muassa toimintaa ammattiyhdistysliikkeessä tai henkilökohtaisia ominaisuuksia kuten ikää, rajoitettua työkykyä, raskautta, aviosäätystä, seksuaalista suuntautumista tai HIV-positiivisuutta. Monikansallisten yritysten odotetaan myös kohtelevan miehiä ja naisia tasapuolisesti esimerkiksi työhönotossa, palkkauksessa ja uralla etenemisessä.

ILO:n peruseriaatteiden noudattamisen lisäksi OECD:n monikansallisille yrityksille suunnatuissa toimintaohjeissa edellytetään yrityksiltä myös erilaisia toimenpiteitä liittyen 1) yritystä koskevien tietojen antamiseen, 2) neuvotteluihin ryhtymiseen työntekijäpuolen kanssa ja 3) käyttäytymiseen erilaisissa yrityksen olemassaolon kannalta keskeisissä tilanteissa kuten yrityksen lopettamisessa.

Erytisesti koko yritystä koskevien työehtosopimuksien tekemistä varten myös **työntekijäpuolella tulisi olla riittävät tiedot yrityksen todellisesta tilanteesta**, jotta voidaan aikaansaada tasapuolinen ja rakentava neuvottelutilanne. Toimintaohjeissa edellytetään sellaisten yrityksen kokonaistilannetta (performance) koskevien tietojen antamista työntekijäpuolelle, jotka antavat todenmukaisen ja oikean kuvan (true and fair view) yrityksen tilanteesta. Tietojen tulisi liittyä muun muassa yrityksen rakenteeseen, yrityksen taloudelliseen ja rahoitukselliseen tilanteeseen ja niissä odotettavissa oleviin muutoksiin, yrityksen työllistämisenäkymiin sekä näköpiirissä oleviin merkittäviin muutoksiin yrityksen toiminnassa. Tietojen antoon liittyy usein liikesalaisuuksia, joiden turvaaminen voi edellyttää erityisiä toimenpiteitä (esimerkiksi vaitiolovelvoitteita) tai jopa rajoituksia tietojen antamisessa.

Riittävien tietojen antaminen työntekijäpuolelle mahdollistaa rakentavien ja tasa-
puolisten neuvottelujen käymisen yritystä koskevista työehdoista. Työehtojen tulee luonnollisesti olla kyseisen isäntävaltion kansallisen lainsäädännön ja standardien mukaiset. Sen lisäksi OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeissa niiden edellytetään olevan vertailukelpoiset kyseisessä maassa toimivien vastaavien työnantajien soveltamien käytäntöjen kanssa. Toimiessaan sellaisissa maissa, joissa vertailukelpoisia työnantajia tai kansallisia standardeja ei ole olemassa, monikansallisia yrityksiä kehoitetaan ottamaan käyttöön parhaat mahdolliset palkat ja muut työelämän ehdot ottaen kuitenkin huomioon kyseisen valtion hallituksen politiikan. **Palkkojen ja työehtojen tulisi tällaisissa tapauksissa olla kuitenkin riittävät turvaamaan työntekijöiden ja heidän perheidensä perustarpeet.** Työehtoihin kytetään toimintaohjeissa myös vaatimus ryhtyä riittäviin toimenpiteisiin, jotta työntekijöiden terveys ja turvallisuus työpaikalla turvataan.

Yrityksen lopettaminen tai muut tilanteet, joissa yrityksen toimintaa olennaisesti muutetaan, ovat työntekijöiden kannalta merkittäviä, koska ne usein johtavat työntekijöiden irtisanomisiin tai ainakin muutoksiin työn suorittamisessa. Tämän vuoksi OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeissa, kuten myös monien OECD-maiden kansallisissa lainsäädännöissä, edellytetään riittävän tiedon antamista yrityksen suunnittelemista toimenpiteistä työntekijöiden edustajille ja tarvittaessa myös viranomaisille. Lisäksi toimintaohjeissa edellytetään monikansallisten yritysten olevan yhteistyössä työntekijöiden edustajien ja asianomaisten viranomaisten kanssa, jotta yrityksen toiminnan muutosten aiheuttamat haitalliset vaikutukset työntekijöiden asemaan voidaan, siinä määrin kuin mahdollista, minimoida (mitigate). Ottaen huomioon kuhunkin tapaukseen liittyvät erityiset olosuhteet yrityksiä kehoitetaan myös mahdollisuuksien mukaan **antamaan yrityksen suunnittelemista toimenpiteistä tieto työntekijäpuolelle jo ennen kuin lopullinen päätös toimenpiteisiin ryhtymisestä tehdään**. Tällaisen etukäteistiedon antamisen toteaminen on monikansallisten yritysten osalta usein vaikeaa, kun yrityksen päätöksenteko tapahtuu tosiasiallisesti usein kyseisen, toimenpiteiden kohteena olevan, maan ulkopuolella monikansallisen yrityksen pääkonttorimaassa. Useiden OECD-maiden kansallisissa yhteistoimintaa sääntelevissä laeissa tällaisen etukäteistiedon antaminen on nimenomaisena vaatimuksena, koska vasta käytävien yhteistoimintaneuvottelujen jälkeen tulee tehdä lopulliset päätökset mahdollisesti toteutettavista irtisanomisista tai muista työntekijöiden työsuhteisiin olennaisesti vaikuttavista toimenpiteistä, jotta yhteistoimintaneuvotteluilla olisi tosiasiallinen vaikutus tehtäviin päätöksiin.

OECD:n toimintaohjeiden mukaan monikansallinen yritys ei saisi uhata tytäryrityksen tai sen osan siirtämisellä toiseen valtioon vaikuttaakseen epäreilulla tavalla käytävien neuvottelujen lopputulokseen tai estääkseen työntekijöiden oikeuden järjestäytyä. Työntekijöiden järjestäytymisoikeus on jo ihmisoikeuksilla suojattu oikeus, joten sen käyttämiseen ei millään uhkauksilla saisi vaikuttaa. Tästä huolimatta maailmassa on monia maita, joissa työntekijöiden järjestäytyminen on lailla nimenomaisesti kielletty.

Eri maat ovat ratifioineet ILO:n peruseriaatteet sisältävät yleissopimukset vaihtelevalla tavalla. Tämän vuoksi **työntekijöiden oikeuksien toteutuminen ja työelämän sääntely on monissa maissa hyvin puutteellista**. Kun monikansallisten yritysten kotivaltion lainsäädäntö kuitenkin useimmissa tapauksissa antaa työnteolle kyseisessä maassa riittävän suojan, on tärkeää, että yritysten yhteiskuntavastuun avulla pyritään työelämän suhteita koskevat peruseriaatteet ulottamaan maailmanlaajuisiksi.

4 Ympäristön suojeleminen ja kestävä kehitys

Ympäristön suojeleminen ja kestävä kehitys ovat hyvin laaja-alaisia ja monitahoisia asioita. Ympäristön suojeleminen keskeinen merkitys ihmiskunnalle ja koko elämälle maailmalla on oivallettu vasta suhteellisen äskettäin. Ympäristöongelmia on luonnollisesti

käsitelty paikallisesti ja suppeassa merkityksessä jo siitä asti kuin ihminen on maapallolla vaikuttanut. Laajemmassa, globaalissa merkityksessä ympäristöasiat ovat tulleet poliittisen keskustelun piiriin varsinaisesti vasta 1960-luvulla.

Ympäristönsuojelulla tarkoitetaan toimintaa, jonka tavoitteena on ratkaista, lievittää ja ennaltaehkäistä ympäristöongelmia. Ympäristönsuojelun yleisten tavoitteiden voidaan katsoa olevan luonnonympäristön (maaperä, ilma, vesi) suojeleminen, ihmisen hyvinvoinnin turvaaminen ja kestävä kehityksen edistäminen. **Kestävällä kehityksellä taas tarkoitetaan paikallista ja globaalia yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata tuleville sukupolville yhtä hyvät tai paremmat toimintamahdollisuudet kuin nykyisillä sukupolvilla on.** Kestävään kehitykseen päästään niin, että ympäristö, ihminen ja talous otetaan tasavertaisesti huomioon kaikessa päätöksenteossa ja toiminnassa. Kestävä kehitys jaetaan usein kolmeen osatekijään (pilariin), jotka kaikki tulee ottaa yhtä lailla huomioon kaikessa päätöksenteossa ja toiminnassa. Näitä osatekijöitä (pilareita) ovat: 1) ekologinen kestävyys, joka edellyttää, että ihmisen toiminta asettuu luonnon kantokyvyn rajoihin siten, etteivät luonnon monimuotoisuus tai ekosysteemien toimivuus vaarannu, 2) sosiaalinen kestävyys, jolla tarkoitetaan ihmisoikeuksien kunnioittamista ja ihmisarvosta kiinnipitämistä sekä ihmisten mahdollisuutta vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon niin työelämässä kuin ihmisten normaalissa elämässä ja 3) taloudellinen kestävyys, joka edellyttää elinkeinoelämän toiminnan järjestämistä siten, että toiminta on sopuissa luonnon kanssa eikä toiminta perustu velkaantumiseen tai henkisten tai aineellisten voimavarojen tuhlaamiseen. Kestävä kehitys ei siten ole ristiriidassa talouskasvun tavoitteen kanssa, mutta asettaa sille reunaehdoja.

Kansainvälisellä tasolla ympäristöongelmia on **pyritty ratkaisemaan erityisesti YK:n ja sen erityisjärjestöjen piirissä ottaen huomioon ympäristökysymysten globaali luonne.** Rio de Janeirossa vuonna 1992 järjestetty YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssi (UNCED) hyväksyi niin sanotun Rion julistuksen, jossa ensimmäisen kerran globaalitasolla tunnustettiin ympäristökysymysten maailmanlaajuisen ratkaisemisen välttämättömyys ja sovittiin kestäväälle kehitykselle asetettavat tavoitteet. Tavoitteita täsmennettiin Rion kokouksessa alulle saatetussa Kestävän kehityksen peruskirjassa, joka hyväksyttiin lopullisesti vuonna 2000. Kestävän kehityksen peruskirja on julistus, johon on koottu oikeudenmukaisen, kestävä ja rauhanomaisen nyky-yhteiskunnan rakentamiseen tähtäävät eettiset peruseriaatteet. Keskeisiä kansainvälisiä sopimuksia, jotka on neuvoteltu YK:n ja sen erityisjärjestöjen piirissä, ovat muun muassa luonnon monimuotoisuutta turvaava biodiversiteettisopimus vuodelta 1992, ilmaston lämpenemistä sääntelevä Kiotossa vuonna 1997 hyväksytty sopimus sekä otsonikerroksen suojelua koskeva Wienin yleissopimus vuodelta 1995 ja sitä täydentävä CFC-yhdisteitä rajoittava Montrealin pöytäkirja vuodelta 1997.

Valtioita sitovia kansainvälisiä sopimuksia on saatu aikaan hyvin rajoitusti ottaen huomioon ympäristöongelmien laajuus ja niiden maailmanlaajuinen

luonne. Erityisesti ilmaston lämpenemisen estäminen energia-, teollisuus- ja kotitalouspäästöjä vähentämällä on maapallon tulevaisuuden kannalta keskeinen kysymys. Ilmastopöytäkirjoitusta käydään parhaillaan tavoitteena aikaansaada mahdollisimman laaja, valtioita sitova kansainvälinen sopimus, joka tulisi voimaan vuonna 2015 ja joka korvaisi vuoden 1997 Kioton sopimuksen. Suppeampia alueellisia ympäristösopimuksia on saatu aikaan muun muassa OECD-maiden kesken.

Ympäristönsuojelun parantamiseksi ja kestävä kehityksen edistämiseksi joudutaan puuttumaan markkinoiden toimintamekanismeihin ja viime kädessä yksittäisten yritysten toimintaan. Julkisen vallan keinoina tällaiseen puuttumiseen ovat **yhtäältä säädösohjaus ja toisaalta taloudellinen ohjaus**. Säätely tai taloudellinen ohjaus voi perustua kansainvälisiin sopimusvelvoitteisiin tai se voi olla puhtaasti kansallisista lähtökohdista tapahtuvaa.

Säädösohjauksessa hallintoviranomaiset päättävät yleensä erilaisten lupamenettelyjen puitteissa, mikä on sallittu määrä saastuttamista tai muuta haittaa aiheuttavaa toimintaa. Joissakin tapauksissa (esimerkiksi CFC- yhdisteet) suoraan lainsäädännöllä kielletään tiettyjen aineiden tai toimintojen käyttäminen. Säädösohjauksen ongelmana on sen joustamattomuus ja usein hidas vaikuttavuus verrattuna taloudelliseen ohjaukseen. Säädösohjauksesta myös puuttuu usein kannustin, jolla pyritään kehittämään toimintaa vähemmän saastuttavaksi.

Taloudellinen ohjaus kattaa kaikki toimenpiteet, jotka perustuvat ympäristöhaitan aiheuttajan taloudellisen tilanteen muuttamiseen riippuen ympäristöhaitan suuruudesta. Taloudellinen ohjaus voi perustua muun muassa 1) veroihin ja maksuihin (esimerkiksi erilaiset haittaverot), 2) julkisen vallan rahoitustukiin (esimerkiksi erilaiset investointituet, joilla yrityksiä kannustetaan investoimaan ympäristön laatua parantaviin laitteistoihin), 3) päästökauppaan, jossa julkinen valta antaa yrityksille joko ilmaiseksi tai tiettyä korvausta vastaan markkinoilla myytäviä päästökiintiöitä, joita joko ostetaan tai myydään riippuen yrityksen toiminnan päästöistä suhteessa asetettuihin päästörajoihin, ja 4) korvausvastuuseen, jossa vahinkojen aiheuttaja määrätään "aiheuttaja vastaa" -periaatteen mukaisesti korvaamaan aiheuttamansa vahingot niiden kärsijöille (korvausvastuu sopii hyvin erittäin riskialttiiseen toimintaan, joka aiheuttaa ympäristöhaittoja vain onnettomuuksien yhteydessä).

Yritysten yhteiskuntavastuulla täydennetään kansainväliseen ja kansalliseen lainsäädäntöön perustuvaa oikeudellisesti sitovaa säätelykehikkoa, joka on sisällöltään erilainen eri valtioissa. YK:n Global Compact- periaatteiden mukaan yritysten tulisi soveltaa niin sanottua ennakoivaa lähestymistapaa ympäristöä koskeviin haasteisiin. Yritysten tulisi myös tehdä aloitteita, jotka edistävät yrityksen suurempaa ympäristövastuuta. Samoin yritysten tulisi rohkaista ympäristöystävällisten teknologioiden kehittämistä ja käyttöönottoa. YK:n hyväksymät periaatteet ovat varsin yleisiä eivätkä tuo yritysten ympäristövastuuseen sisällöllisesti mitään erityisiä velvoitteita. Periaatteet pyrkivät muuttamaan yrityksen ja sen johdon toimintaa sellaiseksi, että ympäristöasiat otetaan yrityksessä oikealla tavalla huomioon ja riittävässä määrin mukaan yrityksen päätöksentekoon. YK:n

periaatteet eivät puutu yritykselle asetettaviin sisällöllisiin velvoitteisiin, vaan sisällölliset velvoitteet perustuvat kussakin valtiossa voimassa olevaan kansalliseen lainsäädäntöön ja käytäntöön sekä kyseisen valtion ratifioimiin kansainvälisiin sopimuksiin. YK:n hyväksymät ympäristöperiaatteet on muotoiltu pääosin vuoden 1992 Rion julistuksen perusteella.

OECD:n toimintaohjeisiin sisältyvät ympäristönsuojelua koskevat suositukset ovat huomattavasti yksityiskohtaisempia kuin YK:n Global Compact -aloitteeseen sisältyvät periaatteet. Keskeisenä periaatteena OECD:n toimintaohjeissa on, että **yritysten tulisi ottaa riittävällä tavalla huomioon tarve suojella toimintavaltion ympäristöä, julkista terveyttä ja turvallisuutta, sekä järjestää toimintansa siten, että toiminta edistää laaja-alaisempaa tavoitteena olevaa kestävä kehitystä.** Myös OECD:n toimintaohjeet heijastelevat vuonna 1992 hyväksytyin Rion julistuksen tavoitteita, mutta ottavat sen lisäksi huomioon Århusin sopimuksen koskien tiedonsaantia ja osallistumista ympäristöasioita koskevaan päätöksentekoon sekä pääsyä tuomioistuimiin samoin kuin ISO-standardin koskien ympäristöasioiden hallinnoinnissa käytettäviä menetelmiä.

OECD:n toimintaohjeiden mukaan yrityksen tulisi perustaa ja ylläpitää ympäristöasioiden hallinnointia koskeva menettely, jonka puitteissa kerätään ja analysoidaan riittävää ja ajantasaista tietoa koskien yrityksen toiminnan vaikutuksia ympäristön, terveyden ja turvallisuuden kannalta. Tähän liittyen yrityksen tulisi kehittää mitattavia tavoitteita, joiden avulla arvioidaan yrityksen suoriutumista ja resurssien käytön tehokkuutta yrityksen ympäristöasioiden hoidossa. Tavoitteiden tulisi mahdollisuuksien mukaan olla yhteismitallisia relevanttien kansallisten ja kansainvälisten tavoitteiden kanssa.

OECD:n toimintaohjeet myös suosittelevat, että edellä mainitun yrityksen ympäristöasioiden hallinnointimenettelyn puitteissa saadut tiedot yrityksen toiminnan vaikutuksista ympäristöön, terveyteen ja turvallisuuteen tulisi, siinä määrin kuin se on mahdollista, saattaa julkisiksi ja antaa tiedoksi myös yrityksen työntekijöille. Yrityksen tulisi myös käydä keskustelua sellaisten yhteisöjen (communities) kanssa, joita yrityksen toiminnan mahdolliset ympäristö-, terveys- tai turvallisuusvaikutukset suoranaisesti koskevat.

Yrityksille suositellaan OECD:n toimintaohjeissa **ennakoivaa lähestymistapaa ympäristö-, terveys- ja turvallisuusriskien eliminoinnissa.** Jos yrityksellä on toimintoja, joihin tiedetään yleisen kokemuksen pohjalta liittyvän esimerkiksi ympäristöriskejä, yrityksen tulisi pyrkiä mahdollisuuksien mukaan etukäteen torjumaan tällaisten riskien toteutuminen. Toimintaohjeet perustuvat myös ajattelutapaan, että yrityksellä on vastuu tuotteiden ympäristö- ja terveysvaikutuksista tuotteen koko elinkaaren aikana. Tämä on otettava toiminnassa huomioon. Monesti yritykset voivat torjua tällaisia mahdollisiin ympäristö- ja terveysvaikutuksiin liittyviä mainey-m. riskejä soveltamalla jotakin yleisesti käytössä olevaa verifointi- tai arviointimalia toiminnassaan. Myös avoimuus yrityksen raportoinnissa vähentää yrityksen toimintaan mahdollisesti liittyvää epäluuloa tai maineriskiä. Toimintaohjeet korostavat

myös yrityksen työntekijöiden koulutuksen merkitystä ympäristö-, terveys- ja turvallisuusriskien vähentämisessä.

Ympäristö-, terveys- ja turvallisuusriskien minimoinnissa ei ole kysymys yksinomaan velvoitteiden asettamisesta yritysten kannettaviksi. **Huolehtimalla näiden riskien vähentämisestä yritys saa usein taloudellista ja muuta hyötyä** vähentyneiden toiminta- ja vakuutuskulujen muodossa, parantuneena tilanteena energian kulutuksessa ja resurssien tehokkaassa käytössä, pienentyneenä riskinä joutua maksamaan erilaisia korvauksia, parempina mahdollisuuksina saada yhtiöön rahoitusta ja pääomia sekä pystyvää henkilökuntaa samoin kuin parantuneena asiakas-tyytyväisyytenä sekä yhteiskuntasuhteina.

5 Toiminnan avoimuus ja siihen liittyvä raportointi

Toiminnan avoimuus ja siihen liittyvä riittävä raportointi ovat tärkeitä erityisesti sellaisten monikansallisten yritysten suhteen, jotka toimivat kotivaltionsa ulkopuolella usein sellaisissa valtioissa, joissa yritysten toimintaa sääntelevä lainsäädäntö ja viranomaisvalvonta on puutteellista. Sekä YK:n Global Compact- aloite että OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeet korostavat avoimuuden ja raportoinnin tärkeyttä kansainvälisessä yritystoiminnassa.

Global Compact -aloitteeseen ei sisälly erityistä avoimuutta koskevaa periaatetta. Yritykselle ei siten aseteta velvollisuutta raportoida ulkopuolisille tahoille yritysvastuuperiaatteiden toteutumisesta yrityksessä, vaan raportointivelvollisuus määräytyy kyseisen valtion kansallisen lainsäädännön pohjalta. Periaatteisiin liittyvän yrityksen edellytetään kuitenkin toimivan aloitteen toimeenpanoon sisältyvän avoimuus- ja vastuullisuuspolitiikan (Communication on Progress, COP) mukaisesti. Poliitiikkaan kuuluu, että aloitteeseen liittynyt yritys vastaa vuosittain lähetettävään kyselylomakkeeseen, jonka pohjalta YK:n aloitteen sihteeristö arvioi periaatteiden toteutumista kyseisessä yrityksessä. Mikäli yritys kieltäytyy toimittamasta riittäviä tietoja sihteeristölle, seurauksena voi olla yrityksen poistaminen aloitteen piiristä. Yritysten lähettämien tietojen perusteella sihteeristö julkaisee vuosittain raportin siitä, miten aloitteeseen liittyneet yritykset ovat soveltaneet Global Compact- periaatteita. Julkaistavassa vuosiraportissa ei tuoda esiin yksittäisiä yrityksiä, jolloin raportti jää ulkopuolisen lukijan kannalta yleiseksi ja erilaisia kehityslinjoja kuvaavaksi. Tämä on ymmärrettävää sitä taustaa vastaan, että YK:n Global Compact-aloitteeseen on tähän mennessä liittynyt yli 10000 yritystä tai muuta tahoja yli 130 maasta. Yleisellä tasolla Global Compact- aloitteessa kuitenkin korostetaan sen tärkeyttä, että yritysten tulisi toimia isäntävaltiossa mahdollisimman avoimesti ja informoida myös ulkopuolisia tahoja yrityksen toiminnasta yleisesti ja yrityksen vastuullisuuteen liittyvistä asioista erityisesti.

OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeisiin sisältyy erityinen luku yrityksiltä edellytetystä avoimuudesta ja yritystä koskevien tietojen antamisesta

ulkopuolisille tahoille (disclosure). Yritysten tulisi toimintaohjeiden mukaan varmistaa, että ulkopuolisten tahojen saatavilla on ajantasainen ja riittävä tieto kaikista sellaisista asioista, joilla on merkitystä ulkopuolisten tahojen taloudellisten päätösten tekemiselle. Tällaisiksi tiedoiksi toimintaohjeissa mainitaan yrityksen toimintaa, rakennetta, taloudellista tilannetta ja suorituskykyä, omistusta sekä hallintoa koskevat tiedot. Tarkoituksena ei ole, että yrityksiltä edellytetty tietojen antaminen muodostaisi yrityksille kohtuuttoman hallintotyön tai kustannuksen. Myöskään ei edellytetä, että yritys antaisi tietoja liikesalaisuuden piiriin kuuluvista asioista.

OECD:n toimintaohjeissa ulkopuolisille annettavat tiedot jaetaan kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat **tiedot, joita OECD:n hyväksymät niin sanotut corporate governance -periaatteet muutoinkin edellyttävät yrityksen julkistavan**. Nämä tiedot ovat sellaisia, joita useimpien OECD-maiden pörssinoteeratuille yhtiöille määrittelemä tietojen julkistamisvelvoite sisältää ja joita ainakin kotivaltiossaan pörssinoteerattujen yritysten odotetaan noudattavan niiden toimissa myös kotivaltion ulkopuolella. Tavanomaisten yritystä koskevien talustilannetietojen lisäksi pörssien soveltama ja OECD:n toimintaohjeiden sisältämä tiedonantovelvollisuus kattaa myös muun muassa hallituksen ja keskeisten johtajien palkio- ja rekrytointipolitiikan, nähtävissä olevat riskitekijät, työntekijöitä ja sidosryhmiä koskevat kysymykset sekä yrityksen hallinnoinnissa sovellettavat periaatteet ja käytännöt.

OECD:n toimintaohjeiden toiseen ryhmään kuuluvat tiedot ovat sellaisia, joita yritysten rohkaistaan julkaisevan lisätietoina verrattuna ensimmäiseen ryhmään kuuluvien tietojen kanssa. Näiden tietojen julkistamisvelvoite on heikompi verrattuna ensimmäisen ryhmän tietoihin. Toiseen ryhmään kuuluvat yrityksen omat arviot ja kannanotot sen suhteen, miten yritys on soveltanut OECD:n toimintaohjeisiin sisältyviä periaatteita liittyen esimerkiksi ihmisoikeuksiin, kestävään kehitykseen ja korruption vastustamiseen. Arvioiden tekeminen voidaan myös ulkoistaa riippumattomille toimijoille kuten suurille tilintarkastus- ja konsultointiyrityksille. Tähän toiseen ryhmään kuuluvien tietojen osalta kansallinen ja kansainvälinen lainsäädäntö ja käytäntö on vielä kehitysvaiheessa ja sen vuoksi eräät kansalaisjärjestöt ovat kehittäneet omia suosituksiaan siitä, mitä tietoja yritysten tulisi yhteiskuntavastuun nimissä julkistaa. Eräs **paljon käytetty yhteiskuntavastuuraportoinnin apuväline on Global Reporting Initiative (GRI)**.

GRI on vuonna 1997 perustettu monikansallinen, valtioista riippumaton yhteistyöjärjestö, joka on kehittänyt erilaisille yrityksille sopivan yhteiskuntavastuun raportointimallin. Malli pyrkii olemaan mahdollisimman laaja-alaisesti sovellettu, vapaaehtoisuuteen perustuva kehys, jonka puitteissa yritykset raportoivat taloudellisista, ympäristöön liittyvistä ja sosiaalisista suorituksistaan. Mikäli yhteiskuntavastuuraportointi saadaan joko GRI:n kehittämältä pohjalta tai muutoin riittävän yhteismittaiseksi, voidaan eri yritysten suoriutumista verrata yhtenäiseltä pohjalta. Viime kädessä yhteiskuntavastuun raportointi tulisi saada harmonisoitua kansainvälisesti samaan tapaan kuin yritysten talousraportointi on harmonisoitu IFRS:n puitteissa.

GRI on toiminut läheisessä yhteistyössä YK-järjestelmän kanssa juuri globaalin harmonisoinnin lisäämistarkoituksessa.

Monien maiden **kansallisiin kirjanpitosäännöksiin on otettu suurille yrityksille esimerkiksi ympäristönsuojeluun ja työntekijöihin liittyviä raportointivelvoitteita. Myös EU:ssa on kesällä 2014 hyväksytty tilinpäätösdirektiivin muutos**, jonka mukaan yli 500 henkilöä työllistävät pörssiyritykset veloitetaan raportimaan muun muassa ympäristöön, työntekijöihin, ihmisoikeuksiin ja korruption torjuntaan liittyvistä toimistaan. OECD-maiden suuret yritykset ovat jo tähänkin asti julkistaneet osana vuosikertomuksiaan hyvinkin laajoja yhteiskuntavastuureportteja vapaaehtoisuuden pohjalta. Raportit lähetetään usein myös ulkopuolisten tahojen arvioitaviksi esimerkiksi siten, että yritys osallistuu yhteiskuntavastuureportointia koskeviin kilpailuihin. Yhteiskuntavastuureportoinnin lisääntyminen osoittaa, että yritykset kiinnittävät aikaisempaa enemmän huomiota yhteiskuntavastuukysymyksiin ja ovat valmiit panostamaan hyvään suorituskykyyn yritys vastuun toteuttamisessa. Hyväkään raportointi ei kuitenkaan riitä, jos yhteiskuntavastuuta ei ole otettu osaksi yrityksen kokonaisstrategiaa ja ulotettu koskemaan myös korkeinta johtoa.

6 Vastuu koko tuotantoketjusta

Maailmantalouden uudessa kehitysvaiheessa yritykset ovat entistä laajemmin hajauttaneet ja ulkoistaneet toimintaansa paitsi kotimaassaan niin myös kansainvälisesti. Kuluttajalle tai toiselle yritykselle myytävä tuote on lähes poikkeuksetta syntynyt pitkän tuotantoketjun tuloksena. Lopputuotteeseen on sitoutunut merkittävässä määrin eri maissa ja yrityksissä tapahtunutta alihankintaa ja palvelua. Tätä taustaa vasten on **entistä tärkeämpää, että yritykset pystyvät valvomaan ja hallitsemaan tuotannon koko ketjua**. Tämän vuoksi myös yritysten yhteiskuntavastuuta koskevat periaatteet on tarpeen ulottaa koskemaan tuotteen markkinoille myyvän yrityksen lisäksi myös niitä yrityksiä, jotka ovat osallistuneet lopputuotteen valmistukseen tuottamalla lopputuotteeseen sisältyvän raaka-aineen, osatuotteen tai palveluksen.

OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita muutettaessa viimeksi vuonna 2011 eräänä keskeisenä kysymyksenä oli uuden, entistä laaja-alaisemman lähestymistavan omaksuminen yritysten yhteiskuntavastuun ulottuvuuteen. Ratkaisuksi tuli, että yritysten tulee soveltaa yhteiskuntavastuuperiaatteita tuotteen koko tuotantoketjuun.

Toimintaohjeiden yleisiä periaatelinjauksia koskevaan toiseen lukuun lisättiin kohta, jonka mukaan yritysten tuli estää tai korjata myös sellaiset tuotteeseen suoranaisesti liittyvät vahingolliset vaikutukset, jotka oli aiheuttanut yrityksen alihankkija tai muu tuotteen valmistamiseen osallistunut taho, jolla oli liikesuhde (business relationship) tuotteen loppuvalmistajaan. Käytännössä tämä kohta tarkoittaa sitä, että **lopputuotteen valmistaja on vastuussa koko tuotantoketjun osalta siitä,**

että tuotteesta ei aiheudu vahingollisia vaikutuksia tuotteen ostajalle tai käyttäjälle, vaikka haitallinen vaikutus liittyisikin esimerkiksi alihankkijan menettelyyn tai käytetyn raaka-aineen laatuun.

Lisäksi toimintaohjeisiin lisättiin kohta, jonka mukaan monikansallisten yritysten liikekumppaneita, kuten tavarantoimittajia ja alihankkijoita, kehoitettiin sovelta- maan omassa toiminnassaan sellaisia vastuullisia toimintatapoja, jotka ovat yhden- mukaisia OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden kanssa. Jotkut ali- hankkijoista ovat itsekin OECD-maista peräisin olevia monikansallisia yrityksiä, joita toimintaohjeet sitovat muutoinkin. Osa alihankkijoista on esimerkiksi kehitys- maassa toimivia pieniä ja keskusuuria yrityksiä, joiden toivotaan toimivan samojen periaatteiden mukaisesti kuin tilaajana toimiva monikansallinen yritys.

Monikansallisten yritysten toimintaohjeisiin lisättiin myös vaatimus, että **moni- kansallisten yritysten tulee luoda due diligence -menettelyyn perustuvat riskien hallintajärjestelmät**, joilla voidaan havaita ja ennaltaehkäistä monimutkaisista tuo- tantoketjuista mahdollisesti aiheutuvat vahingolliset vaikutukset. Milloin alihankki- joiden lukumäärä on suuri, ei voida edellyttää, että monikansallinen yritys voi turvau- tua due diligence- menettelyyn kaikkien alihankkijoiden suhteen, vaan monikansalli- nen yritys voi valita due diligence -menettelyn kohteeksi sellaiset tahot, joiden toimin- taan liittyvä riski on merkittävä. Mikäli monikansallinen yritys havaitsee due diligence -menettelyn kautta tai muutoin tuotantoketjuunsa liittyviä vahingollisia vaikutuksia, yrityksen on ryhdyttävä tarpeellisiin toimiin vahingollisten vaikutusten estämiseksi tai lopettamiseksi. Yritys voi esimerkiksi väliaikaisesti lakkauttaa alihankinnan yri- tykseltä, jonka toimintaan liittyy riskejä. Yritys voi myös pyrkiä koulutuksen tai mui- keinoin pyrkiä poistamaan alihankkijan toimintaan liittyvät epäkohdat. Äärimmäi- senä toimenpiteenä tulee kysymykseen alihankkijasuhteen lopettaminen kokonaan. Toimintaohjeissa myös rohkaistaan yrityksiä yhteistoimintaan alihankinnassa esille tulleiden epäkohtien korjaamisessa. Esimerkkinä yritysten yhteistoiminnasta voidaan mainita Bangladeshissa tapahtuneen vaaratetehtaan talon romahdus, jossa kuoli satoja länsimaisten yritysten alihankkijoiden palveluksessa olleita työntekijöitä. Länsimai- set tilaajayritykset pyrkivät yhdessä neuvottelemalla aikaansaamaan alihankkijayri- tysten työntekijöille turvallisemmat työolosuhteet ja paremmat ansiotulot.

YK:n Global Compact- periaatteet eivät nimenomaisesti ota kantaa sen suhteen, tuleeko säännöstöön sisältyviä kymmentä periaatetta soveltaa koko tuotantoket- jun osalta. Vaikka YK:n Global Compact -periaatteet ovat käytäntöön soveltamisen osalta huomattavasti väljemmät ja yleisemmät verrattuna OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeisiin, voitaneen niidenkin sisältöä tulkita niin, että säännös- tön soveltaminen on yleismaailmallista ja yrityksen koko tuotantoketjua koskeva. Nimenomaisen maininnan puuttuessa yrityksillä on YK:n Global compact -periaat- teiden osalta kuitenkin OECD:n toimintaohjeita enemmän vapausasteita tulkita peri- aatteita ja niiden soveltamisen ulottuvuutta omien näkökohtiensa mukaisesti.

Monet viime aikoina esille tulleet yksittäisiä monikansallisia yrityksiä koske- neet tapaukset osoittavat, että **monikansalliset yritykset eivät voi enää välttää**

vastuutaan alihankkijoidensa ihmisoikeus- tai vastuullisuusrikkomuksista. Tiedotusvälineet ja kansalaisjärjestöt seuraavat aikaisempaa huomattavasti tarkemmin yritysten toimintaa myös niiden kaukaisissa tytär- ja alihankkijayhtiöissä. Esimerkiksi lapsityövoiman käyttö pakistanialaisessa alihankkijayrityksessä aiheutti StoraEnso-yhtiölle huonoa mainetta. Vastaaviin rikkomuksiin lapsityövoiman käytössä ovat syllistyneet eräät muutkin suuryritykset, vaikka lapsityövoiman käytön kieltö on yksiselitteisesti todettu sekä YK:n hyväksymissä kansainvälisissä sopimuksissa että Kansainvälisen työjärjestön yleissopimuksissa. Samoin korruptioon turvautuminen sopimusten aikaansaamiseksi on koitunut monen kansainvälisen yrityksen maineelle kohtalokkaaksi. Esimerkkinä voidaan mainita Telia-Soneran menettely Uzbekistanissa, jossa yritys syllistyi johtavien poliitikkojen laajamittaiseen lahjontaan. Seurauksena oli maineen tahrautumisen lisäksi muun muassa merkittävät vahingonkorvaukset sekä toimitusjohtajan ja muun asiaa hoitaneen johtajiston erottaminen.

7 Vastuullisen sijoittamisen periaatteet

Yritysten ohella myös yritysten omistajat ovat vastuussa omistamansa yrityksen toiminnasta. Yritysten omistajat ovat usein niin sanottuja institutionaalisia sijoittajia, kuten vakuutusyhtiöitä, pankkeja ja eläkerahastoja. Myös toiset yritykset ja luonnolliset henkilöt toimivat yritysten omistajina. Vastuullisen sijoittamisen periaatteilla kannustetaan kaikkia näitä yritysten omistajatahoja varmistamaan sen, että heidän omistamansa yritys toimii vastuullisesti.

Yhdistyneet Kansakunnat (YK) on vuonna 2006 hyväksynyt Vastuullisen sijoittamisen periaatteet (UN Principles for Responsible Investment, UNPRI). YK kannustaa yrityksiä paitsi toimimaan, myös sijoittamaan vastuullisesti. Periaatteiden mukaan sijoittajien tulee toimia itse vastuullisesti ja **ottaa huomioon myös sijoituskohteidensa ekologinen ja sosiaalinen vastuu sekä sijoituksen hallinnointitapaan liittyvät kysymykset (environmental, social and corporate governance issues, ESG).** Periaatteet perustuvat ajattelulle, että sijoittaminen vastuullisesti toimiviin yrityksiin on pitkällä tähtäimellä kannattavaa. Kun sijoittaja ottaa ESG-näkökulman osaksi sijoitusanalyysijään ja päätöksentekoaan, edistää se samalla rahoitettavan yrityksen vastuullista toimintaa. Tämä luonnollisesti edellyttää, että omistaja toimii aktiivisesti ja sisällyttää ESG-näkökulman omistuskäytäntöihinsä.

Kun yhä useampi sijoittajataho ilmoittaa sitoutuvansa noudattamaan vastuullisen sijoittamisen periaatteita toiminnassaan, edistää se vastuullisen sijoittamisen periaatteiden hyväksymistä ja käyttöönottoa rahoitusosalalla. Tärkeätä on myös, että vastuullisesti sijoittava taho työskentelee yhdessä muiden periaatteisiin sitoutuneiden tahojen kanssa edistääkseen periaatteiden soveltamista. Vastuulliseen sijoittamiseen liittyy myös säännöllinen raportointi omistettujen yritysten edistymisestä vastuullisen sijoittamisen periaatteiden käyttöönotossa.

YK:n sihteeristö toimii vastuullisen sijoittamisen periaatteiden soveltamisen hallinnoijana samaan tapaan kuin se toimii Global Compact- periaatteiden soveltamisen osalta. UNPRI:n noudattamiseen sitoutuneet tahot muodostavat yhteistyöverkoston, joka raportoi vuosittain YK:n sihteeristölle ja joka kokoontuu vuosittaiseen kansainväliseen tapahtumaan. Yhteistyöverkoston kautta sijoittajataho voi saada käyttöönsä raportointityökaluja ja muiden yritysten parhaita käytäntöjä.

8 Yhteiskuntavastuuperiaatteiden käytäntöön soveltaminen

Yhteiskuntavastuun toteutuminen myös käytännössä **edellyttää, että useassa maassa toimivien monikansallisten yritysten toimintaa ja käyttäytymistä voidaan riittävällä tavalla valvoa.** Tämä edellyttää, että yrityksen soveltamat yhteiskuntavastuuperiaatteet hyväksynyt järjestö luo periaatteiden käytäntöön soveltamista tukevan hallintomallin ja tarvittaessa voi puuttua havaittuihin epäkohtiin. Periaatteiden soveltamisvelvollisuuden tulisi olla maantieteellisesti maailmanlaajuinen ja ulottua paitsi konsernin kaikkiin tytäryrityksiin myös emo- ja tytäryhtiöiden kaikkiin tavarantoimittajiin ja alihankkijoihin. Kun edellytetään monikansallisen yrityksen koko tuotantoketjun toimivan yhteiskuntavastuullisesti, ollaan luonnollisesti käytännössä varsin vaativan tehtävän edessä. Alihankkijoiden toiminnan vastuullisuuden varmistaminen esimerkiksi jossakin kaukana sijaitsevassa kehitysmaassa edellyttää usein ulkopuolisten konsulttiyritysten käyttöä ja tarvittaessa yhteistyötä muiden samaa alihankkijaa käyttävien yritysten kanssa.

YK:n Global Compact -periaatteiden soveltamista valvoo YK:n päämajan yhteydessä toimiva sihteeristö ja kerran vuodessa kokoontuva neuvosto sekä eri maissa toimivien periaatteisiin liittyneiden yritysten ja muiden tahojen muodostama paikallisverkosto. Periaatteiden käytäntöön soveltamista valvotaan lähettämällä vuosittain kaikille periaatteet hyväksyneille tahoille kyselykaavake, johon saatujen vastausten pohjalta laaditaan vuosikatsaus, jossa kerrotaan yleisellä tasolla (mainitsematta yrityksiä nimeltä) periaatteiden soveltamisesta. Lisäksi levitetään tietoa niin sanotuista hyvistä käytännöistä, joiden käyttöön ottoa suositellaan. Erityisesti paikallisverkoston rooli on keskeinen näiden hyvien käytäntöjen löytämisessä ja levittämisessä. **Global Compact -periaatteiden osalta ei ole olemassa mitään mekanismia, jonka puitteissa periaatteita vastaan rikkonut yritys voitaisiin saattaa tutkinnan tai sanktioiden kohteeksi.** Käytännössä ainoa kysymykseen tuleva sanktio on, että periaatteita noudattamatta jättänyt yritys poistetaan periaatteet hyväksyneiden yritysten joukosta. Myöskään periaatteiden käytäntöön soveltamisen laajuudesta tai tarkemmasta sisällöstä ei ole selkeitä tulkintoja, vaan tulkinta jää viime kädessä yritysten omalle vastuulle. Tämän vuoksi on hyvin ymmärrettävää, että monet suuret monikansalliset yritykset (erityisesti amerikkalaiset yritykset) valitsevat yhteiskuntavastuun viitekehyykseksi YK:n Global Compact -periaatteet, kun riski joutua vastuuseen periaatteiden rikkomisesta on periaatteiden yleisyyden ja tulkinnanvaraisuuden vuoksi suhteellisen pieni.

Myös OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden käytäntöön soveltamisesta vastaavat ensisijaisesti yritykset itse. Kansainvälisiä investointeja ja monikansallisia yrityksiä koskevassa julistuksessa vuodelta 1976 OECD:n jäsenvaltioiden hallitukset yhteisesti suosittelevat, että OECD-maista peräisin olevien yritysten tulisi kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon julistuksen osana olevat monikansallisten yritysten toimintaohjeet.

Kuten edellä on todettu monikansallisten yritysten toimintaohjeet eivät ole oikeudellisesti sitovia vaan suosituksia. Näin ollen yritykset eivät ole velvollisia noudattamaan toimintaohjeita. Toimintaohjeiden noudattamisen velvoittavuutta kuitenkin vahvistaa OECD:n neuvoston tekemä kaikkia jäsenvaltioita oikeudellisesti sitova päätös, jonka mukaan jäsenvaltioiden on perustettava niin sanottu kansallinen kontaktielin (national contact point). Kansallisen kontaktielimen tehtävänä on edistää toimintaohjeiden tunnettavuutta yritysten ja niiden sidosryhmien piirissä sekä muodostaa keskustelufoorumi monikansallisten yritysten toimintaohjeiden soveltamiseen liittyvistä asioista. Lisäksi tehdyn kantelun johdosta tai omasta aloitteestaan kansallisen kontaktielimen tehtävänä on, jos osapuolet eivät ole keskenään tai kontaktielimen taikka muun tahon avustuksella päässeet neuvottelemalla yksimielisyyteen epäilyistä toimintaohjeiden rikkomisasiasta, laatia selvitys siitä, onko jossakin yksittäistapauksessa kyseisestä OECD-maasta peräisin oleva tai siellä toimiva toisen OECD-maan monikansallinen yritys toiminut vastoin toimintaohjeita. Yksittäistapauksesta tehty selvitys, jossa todetaan käsitellyt asiat ja kontaktielimen kannanotot käsiteltyihin asioihin, saatetaan julkisuuteen sekä toimitetaan lisäksi tiedoksi OECD:n investointikomitealle. Jos kontaktielin on katsonut, että kyseinen selvityksen kohteena ollut yritys on toiminut vastoin toimintaohjeita, tällainen **hallituksen asettaman toimielimen julkinen kannanotto on yrityksen toiminnan kannalta vakava, koska yrityksen maine vastuullisena toimijana vaarantuu** ja tällä voi olla merkittäviäkin vaikutuksia yrityksen toimintaan ja sen tuotteiden menemiseen kaupaksi. Vaikka OECD:nkaan toimintaohjeiden rikkomiseen ei liity varsinaisia sanktioita, joilla kansallisen kontaktielimen selvityksessä mahdollisesti esiin tullut yrityksen toimintaohjeiden vastainen toiminta voitaisiin kieltää tai muutoin saattaa korjaavien toimien kohteeksi, on julkisuus ja siihen liittyvä maineriskin realisoituminen usein kaikkein tehokkain tapa saada korjauksia yritysten toimintaan. Kansallisen kontaktielimen rooli on hyvä ottaa huomioon, kun yritykset miettivät, mihin yhteiskuntavastuuperiaatteisiin ne sitoutuvat. OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeet tulevat joka tapauksessa sovellettaviksi OECD-maiden yrityksiin siinä laajuudessa kuin edellä on todettu, ilman että yritys itse nimenomaisesti sitoutuu niitä noudattamaan.

OECD:n toimintaohjeissa monikansallisia yrityksiä rohkaistaan myös estämään niiden liikekumppaneita (alihankkijoiden ja tavarantoimittajien) aiheuttamasta haittaa, milloin haitan aiheuttaminen aiheutuu liikekumppanin OECD:n toimintaohjeiden vastaisesta toiminnasta ja haitta liittyy suoranaisesti monikansallisen yrityksen toimintaan joko tuotteiden tai palvelusten suorittamisen kautta. Samoin

toimintaohjeiden mukaan monikansallisen yrityksen tulisi rohkaista liikekumppaneitaan myös itse soveltamaan toiminnassaan OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita. Näiden suositusten tarkoituksena on varmistaa, että monikansalliset yritykset varmistaisivat koko tuotantoketjun osalta, mukaan lukien myös alihankkijat ja tavarantoimittajat, toimintaohjeiden mukaisen toiminnan.

Eri OECD-maissa on **käsitelty vuoden 2000 jälkeen noin 300 valitusta OECD:n toimintaohjeiden rikkomisesta**. Eniten tapauksia on ollut Yhdysvalloissa, Isossa Britanniassa ja Ranskassa. Suomen kansallinen yhteyselin on toistaiseksi käsitellyt ainoastaan kolme OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden rikkomista koskevaa valitusta. Kahdessa käsitellyssä tapauksessa (Botnia Oy:n sellutehdashanke Uruguayssa ja Pöyry Oy:n sveitsiläisen tytäryhtiön suorittama konsultointi Laosin patohankkeessa) valitukset johtivat varsinaiseen kannanottoon toimintaohjeiden noudattamisen suhteen. Kolmannen tapauksen (Fujitsu Computers Oy:n tuotannon lopettaminen Suomessa) osalta taas kansallinen kontaktielin luopui käsittelestä, kun vastaava valitus oli tehty yhteistoimintalain nojalla käräjäoikeuteen. Suomen kolmea tapausta selvitetään yksityiskohtaisemmin luvussa VII.4.

Yhteiskuntavastuun toteutumisen valvonnassa on julkisuuden ja avoimuuden merkitys keskeinen. Yritysten omat raportit muodostavat hyvän perustan valvonnan julkisuudelle ja avoimuudelle. Raportointi tulisikin saada ainakin osittain kansainvälisen kirjanpitosääntelyn (IAS, IFRS) piiriin, jotta ainakin kaikki niin sanotut pörssiyritykset raportoisivat toiminnastaan myös muissa maissa olevien tytäryritysten osalta ainakin jossakin laajuudessa. Toisaalta on kuitenkin selvää, että valvonnassa ei voida jäädä vain yrityksen itsensä antamien raporttien varaan, koska yritykset eivät välttämättä ole halukkaita raportoimaan toimintaansa liittyvistä ongelmallisista asioista. Raportit (vaikka ne jäisivät yrityksen sisäisiksi) voivat kuitenkin saada yrityksen johdon ja muut yrityksen vastuulliset tahot tietoisiksi mahdollisista yrityksen toimintaan liittyvistä epäkohdista yhteiskuntavastuun toteutumisen suhteen, jolloin yritys voi itse ennakoivasti hoitaa ongelman kuntoon. Tämä on luonnollisesti paras ja nopein tapa päästää hyvään lopputulokseen.

On selvää, että **kansainvälisen yritystoiminnan valvonnassa ja epäkohtien korjaamisessa tarvitaan myös yrityksen ulkopuolisia tahoja kuten kansainvälisiä järjestöjä, kansallisia viranomaisia, kansalaisjärjestöjä sekä tiedotusvälineitä**. Usein tiedotusvälineiden kautta tietoon saatettavat epäkohdat on tehokain tapa parannusten aikaansaamiseen. Maineen menetys on yrityksille merkittävä taloudellinenkin uhka, jota halutaan kaikin tavoin välttää. Tiedotusvälineiden roolia ei voida yhteiskuntavastuun toteutumisessa olla korostamatta. Tiedotusvälineet saavat tietonsa usein paikallisten kansalaisjärjestöjen tai Finnwatch-tyyppisten toimijoiden avulla. Tiedotusvälineillä onkin tällaisissa tapauksissa suuri vastuu tarkistaa, että väitetyt epäkohdat perustuvat tosiasioihin, koska kansainvälisen yrityksen perusteeton leimaaminen voi johtaa ääritapauksessa yrityksen osalta merkittäviin taloudellisiin seuraamuksiin ja myös oikeudellisiin vastatoimenpiteisiin.

VI Kansainvälisten järjestöjen pyrkimykset säännellä kansainvälistä investointitoimintaa

Kansainvälinen yritystoiminnan voimakas kasvu on viime vuosikymmeninä haastanut toden teolla kansallisvaltiot. Valtiot ovat joutuneet toteamaan, että monikansallisiin yrityksiin ei pystytä vaikuttamaan yksin kansallisin toimenpitein, vaan tarvitaan yhä enemmän kansainvälistä yhteistyötä. Eri valtioiden ja valtioryhmien edut ovat kuitenkin erilaiset, mikä on vaikeuttanut tehokkaan ulkomaisten investointien kansainvälisen sääntelyn aikaansaamista, vaikka jonkinasteisen sääntelyn tarve on ilmeinen. **Pyrkimyksiä maailmanlaajuisen sääntelyn aikaansaamiseksi on toisen maailmansodan jälkeen ollut useita, mutta tulokset ovat toistaiseksi vaatimattomia.** Kahdenvälisiä investointisuojasopimuksia on sen sijaan tehty useita tuhansia kappaleita ja myös alueellisia järjestelyjä on saatu aikaan. Useita alueellisia neuvotteluhankkeita on myös parhaillaan käynnissä. Tässä luvussa käydään läpi keskeisten kansainvälisten toimijoiden piirissä tapahtuneita kansainvälisen investointitoiminnan sääntely-yrityksiä sekä niiden taustoja ja tuloksia.

1 YK-järjestelmä

1.1 Yleistä

Yhdistyneet Kansakunnat (jäljempänä YK) perustettiin toisen maailmansodan voittajavaltioiden toimesta heti sodan päättymisen jälkeen vuonna 1945 San Franciscossa Yhdysvalloissa. YK:n perustamisen yhteydessä hyväksytyn peruskirjan mukaan järjestön keskeisenä tehtävänä on ylläpitää kansainvälistä rauhaa ja turvallisuutta, jotta tulevat sukupolvet eivät joutuisi kärsimään sotien vitsauksesta. Rauhan ja turvallisuuden ylläpitämisen lisäksi YK:n toisena keskeisenä tehtävänä on aikaansaada kansainvälistä yhteistyötä kansainvälisiä taloudellisia, sosiaalisia, sivistyksellisiä tai humanitaarisia kysymyksiä ratkaistaessa. Tähän toiseen tehtävään kuuluu myös kaikille kuuluvien ihmisoikeuksien turvaaminen ja kaikenlaisen syrjinnän estäminen. YK on avoin kaikille valtioille, jotka hyväksyvät peruskirjan sisältämät velvoitteet. Käytännössä kaikki maailman valtiot ovat nykyisin YK:n jäseniä. Jäsenvaltioiden lukumäärä on tällä hetkellä 193 valtiota.

YK:n keskeiset elimet ovat yleiskokous ja turvallisuusneuvosto. Muita elimiä ovat talous- ja sosiaalineuvosto, huoltohallintoneuvosto, kansainvälinen tuomioistuin ja sihteeristö.

Yleiskokouksella on yleinen toimivalta käsitellä kaikkia YK:n tehtäviin kuuluvia asioita lukuun ottamatta turvallisuusneuvostolle uskottua yksinomaista toimivaltaa käsitellä akuutteja konfliktitilanteita maailmalla. Yleiskokouksen muodostavat kaikki YK:n jäsenet. Yleiskokouksessa kullakin jäsenellä on yksi ääni, vaikka YK:n rahoitus perustuu kunkin jäsenvaltion taloudelliseen maksukykyyn. Esimerkiksi Yhdysvallat maksavat tällä hetkellä noin 22 prosenttia YK:n budjetista, vaikka sillä on yleiskokouksessa sama yksi ääni kuin kaikilla muillakin jäsenillä. Yleiskokouksen ja koko järjestön rooli onkin YK:n jäsenmäärän lisääntymisen seurauksena heikentynyt, kun enemmistön muodostavat kehitysmaat ovat alkaneet käyttää yleiskoukusta ja YK:ta omien tarkoitusperiensä ajamiseen.

Suurvaltojen rooli on edelleen keskeinen rauhan turvaamisessa ja konfliktien ratkaisemisessa. Tämä johtuu siitä, että rauhan turvaaminen on uskottu turvallisuusneuvostolle, jossa viidellä suurvallalla (Yhdysvallat, Venäjä, Kiina, Iso-Britannia ja Ranska) on niin sanottu veto-oikeus. Veto-oikeus tarkoittaa, että päätöstä ei synny, jos yksikin viidestä suurvallasta vastustaa päätösehdotusta, vaikka kaikki muut turvallisuusneuvoston 15 jäsenestä olisivat toista mieltä. Veto-oikeus on, paitsi antanut suurvalloille paljon valtaa, myös tehnyt YK:sta usein toimintakyvyttömän ratkaisemaan konflikteja, joissa suurvaltojen edut eivät ole yhteneväiset.

YK:n asialistalla on tällä hetkellä keskeisinä asiaryhminä ajankohtaisten konfliktien (erityisesti Lähi-itä ja Afrikka) ohella **YK:n hyväksymien niin sanottujen Vuosituhannen Kehitystavoitteiden (Millenium Development Goals) toteuttaminen ja taistelu ilmaston muutosta vastaan**. YK:n kehitystavoitteisiin kuuluvat erityisesti köyhyyden poistaminen maailmasta, tasavertaisuuden lisääminen erityisesti köyhissä kehitysmaissa (muun muassa naisten ja lasten aseman parantaminen), koulutuksen ja terveyden parantaminen sekä ympäristö- ja energiakysymykset. Ilmaston muutoksen alueella YK:n piirissä käydään neuvotteluja kansainvälisesti sitovasta sopimuksesta, johon kaikki jäsenvaltiot tulisivat mukaan ja joka turvaisi kehityksen, jolla maapallon lämpiäminen voidaan rajata kahteen asteeseen verrattuna vuoden 1990 maapallon keskilämpötilaan. Tehtävä on vaikea, mutta koko maapallon elinkelpoisena säilymisen kannalta äärimmäisen tärkeä.

YK-järjestelmään kuuluvat YK-järjestön lisäksi YK:n noin 20 erityisjärjestöä sekä noin 10 yhteistyöjärjestöä. Erityisjärjestöihin kuuluvat muun muassa Maailman kauppajärjestö WTO, Maailmanpankki ja Kansainvälinen Valuuttarahasto IMF. YK:n alaisia yhteistyöjärjestöjä ovat muun muassa YK:n kauppajärjestö ja kehitysjärjestö UNCTAD ja YK:n ympäristöohjelma UNEP.

YK:n rooli kansainvälisen yritystoiminnan sääntelyn osalta ei ole niin merkittävä kuin se voisi olla. Itse pääjärjestö on keskittynyt lähinnä turvallisuus- ja kehityskysymyksiin. Kehityskysymyksissä on luonnollisesti talouskysymyksillä merkittävä osuus, mutta YK:n rakenne ja päätöksentekomalli ei ole mahdollistanut sille keskeistä roolia varsinaisissa talouskysymyksissä, vaikka kehitysmaat sellaista 1970-luvulla YK:lle halusivatkin. Voidaankin sanoa, että **YK-järjestelmässä erityisjärjestöjen rooli talouskysymyksissä on merkittävämpi kuin itse pääjärjestön.**

Toisaalta on todettava, että erityisjärjestöissäkkin aikaan saadut tulokset kansainvälisen talouden ja yritystoiminnan sääntelyn suhteen ovat olleet varsin vaatimattomia kuten edellä on eri yhteyksissä tuotu esiin.

1.2 Ylikansallisia yrityksiä koskeva käyttäytymissäntö

Toisen maailmansodan jälkeen sodassa heikentyneet Euroopan suurvallat menettivät käytännössä kaikki siirtomaansa voimakkaan nationalistisen hyökyaallon seurauksena. Kymmenet Afrikan, Aasian ja Etelä-Amerikan kansakunnat vaativat itsenäisyyttä ja myös saivat sen – jotkut helposti ja jotkut katkeran sodankäynnin jälkeen. Seurauksena oli, että YK:n jäsenmäärä kasvoi voimakkaasti ja kehitysmaat saivat selvän enemmistön YK:n päätöksenteossa turvallisuusneuvostoa lukuun ottamatta.

Monet itsenäistyneistä kehitysmaista olivat taloudellisesti heikosti kehittyneitä ja edelleen hyvin riippuvaisia entisten emämaiden hallituksista ja yrityksistä. Eriyisesti kehitysmaissa toimivat monikansalliset suuryritykset nähtiin merkittävänä uhkana itsenäistyneiden valtioiden taloudelle ja niiden kehittymiselle tasapuoliseksi osapuoliksi kansainvälisessä yhteistyössä. Monikansalliset yritykset olivat usein taloudellisilta voimavaroiltaan ylivoimaisia suhteessa useimpiin kehitysmaihin. Kehitysmaat halusivatkin käyttää YK:tä hyväksi, jotta valtioiden ja monikansallisen yritystoiminnan välille saataisiin tasapuoliset pelisäännöt sitovan kansainvälisen säätelyn avulla.

YK:n talous- ja sosiaalineuvoston päätöksellä **YK:hon perustettiin joulukuussa 1974 Ylikansallisten yritysten komissio ja sen alaisuuteen YK:n ylikansallisten yritysten keskus**. Komissioon valittiin 48 YK:n jäsenvaltiota. Keskuksen ensimmäiseksi johtajaksi valittiin suomalainen Klaus Sahlgren, joka oli taustaltaan diplomaatti. Komission ja keskuksen tehtäväksi annettiin valmistella mahdollisimman pikaisesti ylikansallisten yritysten käyttäytymissäntö. Käyttäytymissäännön aikaansaamisen tavoitteena oli vahvistaa kansainvälistä taloudellista ja sosiaalista kehitystä ja erityisesti saada ylikansalliset yritykset toimimaan siten, että ne toiminnallaan mahdollisimman suuressa määrin hyödyttäisivät kansainvälistä kehitystä ja taloudellista kasvua ja aiheuttaisivat mahdollisimman vähän kielteisiä seurausvaikutuksia.

Käyttäytymissäntöä työstämään komissio valitsi erityisen työryhmän, jossa oli valtioiden ohella edustus eri sidosryhmistä ja tutkimuslaitoksista. Työryhmän ensimmäisenä puheenjohtajana toimi Ruotsin Sten Niklasson ja se aloitti työnsä vuonna 1977. Keskus toimi työryhmän sihteeristönä ja tausta-asiakirjojen valmistelijana. Työryhmä piti vuosina 1977–82 yhteensä 17 istuntoa, jonka jälkeen se lakkautettiin ja työ siirrettiin suoraan komission vastuulle. Valmistelu oli kaiken kaikkiaan vaikeaa ja poliittisten ristiriitojen sävyttämää. Kehitysmaiden ja läntisten teollisuusmaiden näkemyserot olivat huomattavat, minkä vuoksi yhtenäisten kantojen löytäminen oli usein ylivoimaista.

Keskeinen erimielisyys koski käyttäytymissäännön oikeudellista luonnetta. **Kehitysmaat kannattivat kansainvälisesti sitovaa sopimusta, kun taas teollisuusmaat olivat valmiita neuvottelemaan ainoastaan suositustyyppisistä linjauksista.** Kun asiasta ei päästy yksimielisyyteen, jätettiin käyttäytymissäännön oikeudellinen luonne auki ajatuksella, että siihen palataan valmistelun loppuvaiheessa, kun tiedetään, millaisista käyttäytymissäännöistä on sisällöllisesti kysymys.

Seuraavassa käsitellään yksityiskohtaisemmin YK:n piirissä valmisteltua käyttäytymissääntöluonnosta. Käsitelly perustuu Ylikansallisten yritysten komission silloisen puheenjohtajan Miguel Marin-Boschin nimissä vuonna 1990 julkaistuun käyttäytymissääntöjen versioon. Ylikansallisten yritysten käyttäytymissäännöistä ei koskaan päästy yksimielisyyteen, minkä vuoksi työ päätettiin lopettaa 1990-luvulla. Yhden, kaiken kattavan säännösten sijasta YK:n päätettiin keskittyä YK:n muissa elimissä, kuten Maailmanpankissa, UNCTAD:issa, ILO:ssa sekä GATT:issa (myöhemmin WTO:ssa) tapahtuvaan säännösalusteluun, jossa monikansallista yritystoimintaa tarkastellaan kunkin järjestön toimivaltaan kuuluvasta kapeammasta näkökulmasta. YK:n hanke kokonaisvaltaisen käyttäytymissäännön aikaansaamiseksi oli kuitenkin tärkeä kehitysvaihe pyrkimyksessä aikaansaada tasapuoliset, käytännössä toimivat ja kansainvälisesti yhteneväiset pelisäännöt kansallisvaltioiden, erilaisten integraatiojärjestelmien kuten EU:n ja NAFTA:n sekä monikansallisten yritysten välisten monimutkaisten oikeudellisten suhteiden ratkaisemiseksi.

YK:n käyttäytymissäännöissä **pyrittiin määrittelemään ylikansallinen yritys oikeudellisesti yhtenäisellä tavalla.** Määritelmä on asian luonteesta johtuen pitkä ja monimutkainen. Määritelmän mukaan ylikansallisena yrityksenä pidetään sellaista, yksityistä tai julkista, ja millä tahansa sektorilla toimivaa yritystä, jolla on toimintaa vähintään kahdessa valtiossa ja jonka oikeudellinen rakenne mahdollistaa merkittävän vaikutusvallan harjoittamisen sekä yhtenäisten strategisten ja taloudellisten tavoitteiden toteuttamisen konsernin eri maissa toimivien yritysten välillä.

Käyttäytymissääntöjen rakenne koostui kolmesta kokonaisuudesta. Ensimmäinen, selvästi laajin kokonaisuus sisälsi **käyttäytymissäännöt, joita monikansallisten yritysten tuli noudattaa.** Toisena kokonaisuutena olivat valtioille /hallituksille asetetut velvoitteet, miten kyseisessä valtiossa toimivia ylikansallisia yrityksiä tuli kohdella. Lopuksi olivat säännökset käyttäytymissääntöjen soveltamisesta ja panemisesta täytäntöön.

Ylikansallisille yrityksille asetettiin ensinnäkin velvoite kunnioittaa isäntävaltion kansallista suvereniteettia ja erityisesti kullekin valtiolle kuuluvaa pysyvää oikeutta hallita rikkauksiaan ja luonnonvarojaan. Tähän liittyi läheisesti ylikansallisille yrityksille asetettu velvollisuus kunnioittaa isäntävaltion oikeutta säätää ja valvoa omassa maassaan tapahtuvaa toimintaa. Tämän velvoitteen asettaminen monikansallisille yrityksille oli nimenomaan kehitysmaille keskeinen vaatimus, koska monet juuri itsenäistyneet kehitysmaat olivat tilanteessa, jossa niiden entisistä emävaltioista peräisin olevat ylikansalliset yritykset hallitsivat niiden keskeisiä luonnonvaroja. Velvoite on sinänsä kansainvälisen oikeuden mukainen, mutta teollisuusmaat

pelkäsivät velvoitteen korostamisen johtavan monikansallisten yritysten aseman heikentymiseen.

Kehitysmaiden lähtökohtaisesti heikkoon asemaan suhteessa ylikansallisiin yrityksiin liittyi myös ylikansallisille yrityksille asetettu velvollisuus neuvotella uudelleen sellaiset hallituksen ja ylikansallisen yrityksen välillä tehdyt sopimukset, jotka olivat pitkäaikaisia ja joiden perustana olevat olosuhteet olivat olennaisesti muuttuneet. Sopimusten uudelleen neuvottelemisen ja uusien sopimusten soveltamisen tuli tapahtua ”hyvässä uskossa”.

Ylikansallisten yritysten tuli myös YK:n muissa yhteyksissä hyväksymien periaatteiden mukaisesti kunnioittaa isäntävaltiossa voimassa olevia arvoja ja sosiaalikulttuurisia tavoitteita sekä ihmisoikeuksia kuten myös pidättäytyä isäntävaltion tai sen virkamiesten lahjonnasta.

YK:n luonnostelemaat **käyttäytymissäännöt olisivat puuttuneet varsin yksityiskohtaisella tavalla ylikansallisen yrityksen tytäryhtiön toimintaan kehitysmaassa**. Kehitysmaassa toimivaa ylikansallisen tytäryhtiötä tuli ohjata siten, että sitä ei millään tavoin estettäisi toimimasta isäntävaltion taloudellisten tavoitteiden mukaisesti. Käyttäytymissääntöluonnos asetti kehitysmaassa toimiville tytäryhtiöille pitkälle menevät velvoitteet toimia yhteistyössä isäntävaltion kanssa tilanteessa, jossa kehitysmaalla on vakavia vaihtotase- ja rahoitusongelmia. Tytäryhtiöiden haluttiin isäntävaltion kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta muun muassa edistävän ja monipuolistavan vientiään isäntävaltiossa ja suuntaavan hankintoja isäntävaltion paikallisiin tuotteisiin. Tytäryhtiöiden haluttiin myös tällaisessa tilanteessa pidättäytyvän määräajaksi maasta ulospäin suuntautuvista rahoitustoimista ja vastaavasti nopeuttavan sisään tulevia valuuttamääräisiä saamisiaan.

Tytäryhtiöitä myös vaadittiin olemaan tekemättä mitään sellaisia keinotekoisia järjestelyjä esimerkiksi konsernin sisäisen siirtohinnoittelun avulla, jotka vähentäisivät kehitysmaalle niiden lakien mukaan kuuluvia verotuloja. Ylikansallisten yritysten tytäryhtiöiden odotettiin myös neuvottelevan isäntävaltion viranomaisten kanssa siitä, miten niiden hallussa olevaa teknologiaa voitaisiin mahdollisimman suurena määränä hyödyntää isäntävaltion taloudellisten tavoitteiden edistämiseksi. Tytäryhtiöiden tulisi esimerkiksi käynnistää isäntävaltiossa teknologian kehityshankkeita, jotka samalla hyödyttävät isäntävaltiota muun muassa sitä kautta, että hankkeissa käytettäisiin paikallista työvoimaa.

Käyttäytymissääntöihin sisältyivät myös varsin yksityiskohtaiset määräykset kuluttajien ja ympäristön suojelemiseksi. Määräyksillä haluttiin **estää se, että ylikansallinen yritys siirtäisi kehitysmaihin tuotantoa, joka on kuluttajille tai ympäristölle vaarallista**. Kehitysmaassa toimivien tytäryhtiöiden tulisi muun muassa toimittaa isäntävaltion viranomaisille tietoja tuotteista ja niiden ominaisuuksista sekä siitä, mitä mahdollisia kieltoja ja rajoituksia kyseinen tuotanto on muissa valtioissa kohdannut. Mikäli tuotantoon tai tuotteisiin sisältyisi kuluttajille tai ympäristölle vaarallisia vaikutuksia, tytäryhtiön tulisi tiedottaa asiasta yleisölle ja myös merkitä kyseiset tiedot tuoteselostuksiin.

Ylikansallisille yrityksille olisi asetettu käyttäytymissäännöissä varsin **laajat tiedonantovelvoitteet**. Ylikansallisten yritysten tuli kaikissa toimintavaltioissa toimittaa julkisuuteen ylikansallista yritystä kokonaisuudessaan koskevat tiedot, jotka olivat selkeät ja täydelliset ja jotka sisälsivät ylikansallisen yrityksen rakenteen, tavoitteet ja toiminnan kokonaisuudessaan. Riittävää ei käyttäytymissääntöjen mukaan ollut tehdä julkisiksi ainoastaan kyseisessä valtiossa toimivaa tytäryhtiötä koskevat tiedot, vaan käyttäytymissääntö edellytti tietojen antamista konsernin muodostavan ylikansallisen yrityksen muissakin valtioissa toimivista osista ja ylikansallisesta yrityksestä kokonaisuudessaan. Laajan tiedonsaannin avulla kunkin ylikansallisen yrityksen isäntävaltioista ajateltiin pystyvän arvioimaan omassa maassaan tapahtuvaa toimintaa ja sen käyttäytymissääntöjen mukaisuutta osana ylikansallisen yrityksen toimintaa kokonaisuudessaan.

Ylikansallisille yrityksille asetettavien velvoitteiden vastapainoksi valtiot /hallitukset olisivat sitoutuneet YK:n ylikansallisten yritysten käyttäytymissäännöissä kohtelemaan ylikansallisia yrityksiä kansainvälisen oikeuden asettamien velvoitteiden ja käyttäytymissäännöissä erikseen mainittujen määräysten mukaisesti. Yleisenä periaatteena käyttäytymissäännöissä todettiin, että **isäntävaltion tulisi antaa ylikansallisille yrityksille oikeudenmukainen ja tasapuolinen kohtelu**. Ylikansallisen yrityksen kohtelun olisi oltava yhtäläistä verrattuna puhtaasti kansallisiin yrityksiin lukuun ottamatta välttämättömyyttä ylläpitää yleistä järjestystä (ordre public) sekä pitää huolta kansallisesta turvallisuudesta. Kolmantena, vain kehitysmaihin sovellettavana poikkeuksena ulkomaisen yritystoiminnan syrjimättömyysperiaatteesta, käyttäytymissäännöt mainitsevat lainsäädäntöön pohjautuvat kehitysmaiden kehitystavoitteet.

Käyttäytymissäännöt olisivat myös taanneet ylikansallisille yrityksille oikeuden siirtää pois toimintavaltioista kaikki ne varat, jotka ylikansalliselle yritykselle laillisesti kuuluvat. Siirtojen olisi kuitenkin tapahduttava isäntävaltion lainsäädännön mukaisesti ja siirroissa olisi otettava huomioon maan noudattama valuutan säännöstely ja mahdolliset maksutaseongelmista aiheutuvat määräaikaisten valuutansiirtoa koskevat rajoitukset.

Käyttäytymissäännöt olisivat myös tunnustaneet, että **ylikansallinen yritys on oikeutettu asianmukaiseen (appropriate) korvaukseen siinä tapauksessa, että sen jossakin maassa sijaitseva tytäryhtiö päätettäisiin kansallistaa**. Korvauksen määräytymisen osalta viitattiin sovellettaviin sääntöihin ja oikeudellisiin periaatteisiin. Määräyksen sisältö jäi oikeudellisesti varsin epäselväksi ja ylikansallisen yrityksen näkökulmasta heikoksi. Yleensä kahdenvälisissä investointisuojo sopimuksissa sovelletaan täyden korvauksen periaatetta. Lisäksi olisi todettu, että korvaus on maksettava välittömästi ja vapaasti vaihdettavissa valuutoissa. YK:n ylikansallisten yritysten käyttäytymissääntöjen kansallistamissäännöksen heikoutta teollisuusmaiden näkökulmasta lisäsi vielä se, että **riitatapauksessa tuomiovalta olisi ollut isäntävaltion tuomioistuimilla**. Ainoastaan siinä tapauksessa, että osapuolet olisivat erikseen sopineet muusta riitojen ratkaisusta kuten

esimerkiksi kansainvälisestä välimiesmenettelystä, ylikansallinen yritys olisi voinut siihen vedota. Muussa tapauksessa riidat olisi ratkaistu isäntävaltion tuomioistuimissa tai muissa kansallisissa riitojen ratkaisuelimissä.

Käyttätymissäntöjen soveltamisessa toimijoita olisivat olleet lähinnä käyttäytymissäännöt hyväksyneet valtiot ja YK:n ylikansallisten yritysten komissio. Valtioiden tehtävänä olisi ollut edistää käyttäytymissäntöjen tunnettavuutta omalla alueellaan ja toimittaa vuosittain raportti säännösten soveltamisesta komissiolle. Komission tehtävä olisi ollut edistää ja kehittää käyttäytymissäntöjen soveltamista maailmanlaajuisesti. Komissio olisi laatinut vuosittain raportin käyttäytymissäntöjen tilanteesta ja toiminut neuvonantajana ja tulkitsijana käyttäytymissäntöihin liittyvissä kysymyksissä.

YK:n ylikansallisten yritysten **käyttätymissäntöluonnos oli monessa kohdin liikaa kehitysmaiden näkökantoja heijastava. Teollisuusmaiden oli mahdoton hyväksyä useita sääntöihin sisältyneitä muotoiluja.** Myös taloudelliset realiteetit alkoivat 1990-luvulla vaikuttaa siten, että valtiot siirtyivät ajattelussaan aikaisempaa liberalistisempaan suuntaan. Kun ulkomaisten investointien merkitys maiden kehitykselle ja talouskasvulle alkoi muodostua entistä merkittävämmäksi, **käyttätymissäntöjen nähtiin monessa kehittyvässä taloudessakin edustavan liian ohjailevaa ajattelua.** Vaikka monien valtioiden mielestä ylikansallisten yritysten toimintaan tulisivat puuttua nykyistä kokonaisvaltaisemmalla tavalla, YK:ssa valmistellut käyttäytymissäännöt eivät olleet enää jäsenvaltioiden enemmistön mielestä toteuttamiskelpoisia, vaan niiden annettiin jäädä yhdeksi monista epäonnistuneista sääntely-yrityksistä kansainvälisissä yhteyksissä.

YK:n työ suuntautui tämän jälkeen eri erityisjärjestöihin, joissa monikansalliseen yritystoimintaan liittyviä kysymyksiä pyrittiin ratkaisemaan aikaisempaa kapeammalta, mutta käytännönläheisemmältä pohjalta. Kokonaisvaltaista lähetystapaa YK:ssa edustavat Kofi Annanin pääsihteerikaudella 2000-luvun alkupuolella hyväksytyt Global Compact-periaatteet, jotka edustavat hyvin joustavaa lähestymistapaa monikansallisten yritysten luomaan sääntelyhaasteeseen (niistä tarkemmin luvussa V).

Ihmisoikeuksien osalta **YK:n piirissä on kesäkuussa 2014 käynnistetty valmistelutyö, joka tähtää oikeudellisesti sitovaan instrumenttiin ylikansallisten yritysten suhteesta ihmisoikeuksiin.** Tavoitteena on aikaansaada ihmisoikeuksien rikkomisen uhreille, milloin rikkojana on ylikansallinen yritys, nykyistä tehokkaammat puuttumis- ja korjaamisjärjestelmät. Valmistelutyön mahdollisia tuloksia on tässä vaiheessa liian aikaista arvioida.

1.3 YK:n kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTAD

YK:n kauppa- ja kehitysjärjestö UNCTAD:in ensimmäinen kokous pidettiin vuonna 1964. UNCTAD perustettiin YK:n erityisjärjestöksi, jonka tehtävänä oli muodostaa foorumi teollisuusmaiden ja kehitysmaiden väliselle niin sanotulle pohjois-etelä-dialogille. UNCTAD:in perustamiseen liittyi myös kehitysmaiden ryhmittäminen niin

sanotuksi ryhmä 77:ksi (ryhmään alun perin liittyneiden kehitysmaiden määrä oli 77 valtiota; tällä hetkellä ryhmään kuuluu 131 valtiota). UNCTAD:illa oli alusta pitäen myös tärkeä rooli kehitysmaiden neuvomisessa ja avustamisessa kauppaja-kehitysasioissa. UNCTAD:issa tehdään analyttistä tutkimustyötä, kerätään tilastoja, selvitetään ja analysoidaan eri maiden käytäntöjä, neuvotaan ja tehdään linjaussuosituksia erityisesti kehitysmailla sekä annetaan kehitysmailla niin sanottua teknistä tukea järjestön toimialaan liittyvissä kysymyksissä. Järjestön piirissä on myös neuvoteltu kehitysmaiden markkinoille pääsyä helpottava GPS-järjestelmää koskeva sopimus sekä monia kehitysmailla tärkeitä raaka-aineita (commodities) koskevia sopimuksia.

Kansainväliset investoinnit ovat olleet UNCTAD:in asialistalla alusta alkaen. Vuonna 1993 UNCTAD:ille siirrettiin myös aikaisemmin New Yorkissa YK:n päämajan yhteydessä toiminut Ylikansallisten yritysten keskus. Tällä hetkellä **UNCTAD on keskeinen toimija kansainvälisiin investointeihin globaalitasolla liittyvässä tutkimuksessa sekä seuranta- ja kehitystyössä**. UNCTAD julkaisee vuosittain kansainvälisiä investointeja koskevan raportin (World Investment Report), jossa käydään läpi kansainvälisten investointivirtojen viimeaikainen kehitys sekä maailmanlaajuisesti että eri alueiden osalta, todetaan eri maiden käyttöönottamat politiikkalinjaukset ja niissä mahdollisesti havaitut muutokset sekä esitetään katsaus johonkin ajankohtaiseen ilmiöön tai kehityspiirteeseen. Vuosiraportin lisäksi UNCTAD julkaisee erilaisia suppeampia aihekohtaisia raportteja kansainvälisiin investointeihin liittyvistä kysymyksistä. Vuosittain erilaisia julkaisuja ja raportteja valmistuu noin 80 kappaletta. Kansainvälisiä investointeja käsittelevässä UNCTAD:in osastossa työskentelee noin 100 henkeä.

Vuosiraportin ja muun julkaisutoiminnan ohella UNCTAD järjestää vuosittain Maailman investointifoorumin (World Investment Forum), joka pidetään jossakin YK:n jäsenvaltiossa tai Genevessä. Foorumissa käsitellään UNCTAD:in sihteeristön tuottaman aineiston pohjalta ajankohtaisia investointikysymyksiä. Foorumin lisäksi UNCTAD järjestää vuosittain noin 100 erilaista koulutustilaisuutta tai työpajaa, jotka ovat hyvin käytännönläheisiä ja usein räätälöityjä tietyille maalle tai maaryhmälle. Tämän niin sanotun teknisen avun kohteena on vuosittain yli 100 valtiota.

2 Maailman kauppajärjestö WTO

2.1 Yleistä

Maailman kauppajärjestö (World Trade Organisation, WTO) perustettiin vuonna 1995. Sen päämaja on Genevessä, Sveitsissä. Järjestöön kuuluu tällä hetkellä 159 valtiota, joiden joukossa ovat kaikki tärkeimmät ulkomaankauppaa käyvät valtiot. Viime vuosina WTO:hon on saatu mukaan myös muun muassa Kiina ja Venäjä. WTO on YK:n erityisjärjestö, jonka tehtävänä on edistää maailmankaupan vapauttamista ja samalla poistaa kauppaa haittaavia esteitä. WTO:n edeltäjänä toimi heti toisen

maailmansodan jälkeen vastaavaan tarkoitukseen perustettu niin sanottu GATT-järjestelmä (General Agreement on Tariffs and Trade). Keinona ovat WTO:n (aikaisemmin GATT:in) piirissä tehtävät laajapohjaiset kaupan vapauttamiseen tähtäävät sopimukset, joista muodostuvaa kokonaisuutta kutsutaan kierroksiksi. Vuosina 1986-1994 käytiin niin sanottu Uruguayn kierros, jonka tulokset olivat varsin mittavat. Sen jälkeen vuonna 2001 käynnistetty ja maaliskuussa 2014 päättynyt Dohan kierros jäi sen sijaan tuloksiltaan hyvin vaatimattomaksi. Kauppaneuvottelujen käymisen lisäksi WTO:n tehtäviin kuuluu WTO:n piirissä neuvoteltujen sopimusten hallinnointi, sopimuksiin liittyvien riitojen ratkaisu erityisten paneelien avulla sekä jäsenmaille (erityisesti kehitysmaille) annettava tekninen apu.

GATT- ja WTO-kierrosten avulla aikaansaatu ulkomaankaupan ja siihen liittyvien toimintojen vapauttaminen (kokonaan tai osittain) erilaisista valtioiden asettamista tullitariffeista ja muista esteistä on aikaansaanut maailmassa toisen maailmansodan jälkeen ennen näkemätöntä vaurauden kasvua. Edistyminen kaupan vapauttamisessa on kuitenkin ollut hidasta, kun päätöksenteossa vaaditaan YK-järjestelmän mukaisesti käytännössä yksimielisyyttä. Erityisesti kehitysmaat ovat olleet haluttomia liian pitkälle menevään kaupan ja investointien vapauttamiseen. Kehitysmaat ovat pelänneet, että niiden yritykset eivät menesty vapaassa kansainvälisessä kilpailussa teollisuusmaista peräisin olevia suuria moni- kansallisia yrityksiä vastaan, vaan kehitysmaat joutuvat liian riippuvaiseksi ulkomaisesta vaikutusvallasta. Kehitysmaat ovatkin vaatineet itselleen poikkeuksia ja pitkiä siirtymäaikoja moniin päätettyihin menettelyihin. Tästä on ollut seurauksena, että kaikki maat ja kaikki sektorit eivät ole tulleet läheskään täysimääräisesti kaupan vapauttamisen piiriin, vaan eri maiden väliset erot esteiden poistamisessa ovat edelleen varsin huomattavat. Myös investointien liberalisoinnin suhteen WTO-kierroksilla aikaansaadut tulokset ovat olleet suhteellisen vaatimattomia.

2.2 Uruguayn kierros

Vuosina 1986-1994 käyty Uruguayn kierros oli tuloksiltaan hyvin merkittävä. 1990-luvun alussa koettu talouskriisi mahdollisti sen, että eri valtiot ja maaryhmät olivat valmiita vapauttamaan maailmankauppaa, jotta talouskasvu saataisiin uudelleen käyntiin. Myös Yhdysvalloissa poliittinen tilanne oli sellainen, että maalla oli vahva halu saada kierros menestyksellisesti käytyä niin sanottua fast track- menettelyä hyödyntäen. Uruguayn kierroksella saatiin aikaan muun muassa **palvelujen kauppa (mukaan lukien kauppaan liittyvät investoinnit) vapauttava GATS-sopimus (General Agreement on Trade of Services) ja ulkomaisille investoijille asetettuja niin sanottuja suoritusvaatimuksia koskeva TRIMS-sopimus (Trade Related Investment Measures)**. Molemmat sopimukset ovat merkittäviä ulkomais- ten investointien sääntelyn osalta, mutta soveltamisalaltaan varsin suppeita.

GATS-sopimus pyrkii vapauttamaan jäsenvaltioiden rajojen yli tapahtuvaa kauppa- a. Palvelut muodostavat kaikissa kehittyneissä valtioissa pääosan kaikesta taloudellisesta

toiminnasta. Myös palvelujen vienti on viime vuosina kasvanut voimakkaasti, vaikka tavaroiden tuotantoon verrattuna palvelujen kauppa on edelleen pääosin yhdessä valtiossa tapahtuvaa kotimaista toimintaa. GATS-sopimuksen mukaan valtiot voivat itse päättää, haluavatko ne jättää joitakin palvelusektoreita (esimerkiksi julkiset terveys- ja sosiaalipalvelut ja kulttuurisektori) liberalisointivelvoitteen ulkopuolelle. Päätökset teko perustuu valtion esittämään listaan liberalisoitavista sektoreista (tarjous), johon muut valtiot voivat vaatia lisäyksiä, jotta liberalisoinnissa saavutetaan hyväksyttävä tasapaino eri maiden listojen välillä. GATS-sopimuksessa sovelletaan myös niin sanottua ratchet effect- menettelyä, jonka mukaan kerran liberalisoitua sektoria ei voi enää uudelleen ottaa rajoitusten piiriin (taka-askeleiden ottamisen kieltö).

Ulkomaisiin investointeihin GATS-sopimuksessa liittyy niin sanottu **commercial presence- ulottuvuus. Sen mukaan liberalisointivelvoite ulottuu myös kyseisen palvelun markkinointiin ja myymiseen perustettavan ulkomaisen myyntiyrityksen perustamiseen ja toimintaan.** Tällaisen myyntiyrityksen osalta ei siis saa kansallisessa lainsäädännössä asettaa rajoituksia, jos kyseinen palvelusektori on valtion hyväksymien liberalisointivelvoitteiden piirissä. Tätä voidaan pitää merkittävä liberalisointisaavutuksena, kun muistetaan palveluiden kaupan lisääntyvä merkitys kansainvälisessä yhteistyössä.

Toinen Uruguayn kierroksella hyväksytty sopimus, jolla on merkitystä ulkomaisien investointien osalta, on TRIMS-sopimus. Sopimuksen tavoitteena on kieltää sellaiset kansalliseen lainsäädäntöön sisältyvät rajoitukset ja velvoitteet, jotka koskevat ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä ja joilla syrjitään tällaisia yrityksiä suhteessa puhtaasti kotimaisiin yrityksiin. **Sopimuksessa luetellaan erikseen kiellettyinä syrjimistoimina seuraavat niin sanotut suoritusvaatimukset (performance requirements):** (i) kotimaisuusastevaatimuksen asettaminen (isäntävaltiossa tuotettujen tavaroiden tai palvelusten arvon on oltava vähintään yli tietyn prosenttirajan), (ii) vientisuoritusvaatimus (vientiin menevän tuotannon osuus on oltava vähintään/enintään tietyn prosentin suuruinen), (iii) kauppataasevaatimus (tuotavien ja vietävien tavaroiden arvon on oltava valtion kauppataaseyistä asettamien rajoitusten mukainen) ja (iv) valuutanvaihtovaatimukset (tuotavien ja vietävien tavaroiden maksamisessa käytettävien valuuttojen on oltava isäntävaltion asettamien rajoitusten mukaisia). Edellä lueteltuja toimia ei ole tarkoitettu tyhjentäväksi listaksi kielletyistä syrjimistoimista, vaan muutkin vastaavatyypiset vain ulkomaisiin yrityksiin kohdistuvat syrjimistoimet voivat olla säännöksen piirissä. Suorien rajoitusten ja vaatimusten ohella kiellettyä on myös tällaisten rajoitusten ja vaatimusten kytkeminen valtion myöntämiin tukiin tai verohelpotuksiin. Tältä osin on kuitenkin huomattava, että edellä mainittuja suoritusvaatimuksia voidaan asettaa, jos ne koskevat tasapuolisesti sekä kotimaisia että ulkomaisia yrityksiä. Esimerkiksi monet valtion suorat tuet sidotaan teollisuusmaissakin kotimaisuusastevaatimukseen. Tämä on täysin hyväksyttävää edellyttäen, että vaatimuksella ei syrjitä ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä vaan toimitaan niin sanotun kansallisen kohdelun periaatteen mukaisesti.

2.3 Dohan kierros

Dohan kierros käynnistyi vuonna 2001 suurien odotusten siivittämänä hyvin onnistuneen Uruguayn kierroksen jälkeen. Dohan kierros osoittautui kuitenkin liian kunnianhimoiseksi muuttuneessa taloudellisessa ja erityisesti poliittisessa tilanteessa. World Trade Centeriin kohdistuneen terroriteon jälkeen Yhdysvallat keskittyi terrorismin vastaiseen taisteluun ja maailmankaupan liberalisointi jäi amerikkalaisessa ajattelussa sivurooliin. Kehitysmaat halusivat käyttää Dohan kierrosta erityisesti maatalouskaupan esteiden purkamiseen. EU:n ja Yhdysvaltojen mittavat maatalouden tukitoimet olivat kehitysmaiden mielestä keskeinen syy siihen, että kehitysmaiden maataloustuotteet eivät päässeet teollisuusmaiden markkinoille. Teollisuusmaat olisivat halunneet Dohan kierroksen asialistalle myös investointien vapauttamisen sekä ympäristö- ja sosiaalisääntelyn harmonisoinnin. Kehitysmaiden vastustuksen vuoksi näitä asiaryhmiä ei asialistalle saatu. Lopputuloksena pitkittyneistä ja usein turhauttavista neuvotteluista oli maaliskuussa 2014 aikaansaatua sopimus, jolla jossain määrin pystytään helpottamaan tullimuodollisuuksia. Odotuksiin nähden lopputulosta voidaan pitää vaativammattomana. Neuvottelukierros pyritään kuitenkin saamaan uudelleen liikkeelle kevään 2015 aikana. Neuvottelujen piirissä olisi muun muassa palvelujen kauppaa koskeva GATS-sopimus.

2.4 WTO:n roolista ulkomaisten investointien liberalisoinnissa

WTO:n tehtävänä on kaupan vapauttaminen ja siihen liittyen kauppaan vaikuttavien rajoitusten ja esteiden poistaminen maailmanlaajuisesti. Myös ulkomaisten investointien vapauttaminen ja sääntely kuuluu luontevasti WTO:n mandaattiin (toimialaan). Ulkomaisten investointien osalta WTO onkin jo saanut aikaan joitakin, vaikkakin vain suhteellisen suppeita liberalisointitoimia. **WTO:ta voidaan pitää sopivimpana kansainvälisenä organisaationa saamaan aikaan soveltamisalaltaan maailmanlaajuisen sopimuksen kansainvälisten investointien kohtelusta**, vaikka tämä saattaa vaatia WTO:n mandaatin laajentamisen. Kaikki ulkomaisten investointien kannalta keskeiset valtiot ovat WTO:n jäseniä. Ongelmana on toistaiseksi ollut, että eri valtiot ja maaryhmät ovat keskenään hyvin erimielisiä sen suhteen, millaista ulkomaisiin investointeihin kohdistuvan maailmanlaajuisen sääntelyn tulisi olla. Tämän vuoksi näyttää todennäköiseltä, että WTO ei ole kykenevä lähitulevaisuudessa saamaan aikaan ulkomaisiin investointeihin tai monikansallisiin yrityksiin kohdistuvaa sääntelyä, vaan sääntely tulee vielä pitkään perustumaan kahdenvälisiin ja alueellisiin sopimuksiin. Varsinaisen sääntelyn rinnalla monikansallisten yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyvä pehmeä sääntely (soft law) tulee olemaan myös vielä pitkään merkittävässä roolissa.

3 Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD

3.1 Yleistä

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) perustettiin vuonna 1961. Järjestön päämaja on Pariisissa Ranskassa. Järjestöön kuuluu tällä hetkellä 34 jäsenvaltiota. OECD:n tehtävänä on jäsenvaltioiden talouskasvun ja hyvinvoinnin lisääminen sekä vapaan kaupan ja muun taloudellisen toiminnan (ml. investointien) esteiden poistaminen. OECD:tä kutsutaan usein ”teollisuusmaiden klubiksi”. Viime vuosina OECD on pyrkinyt ottamaan mukaan toimintaansa myös suuret kehittyvät taloudet kuten Kiinan, Intian, Brasilian ja Venäjän. OECD:n pääasiallinen toimintatapa on analysoida erilaisia talouteen, ympäristöön ja sosiaalisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä ja keskustella niistä sekä laatia keskustelujen pohjalta suosituksia ja toimintalinjauksia. Joissakin asioissa OECD on myös pyrkinyt saamaan aikaan jäsenvaltioita sitovia kansainvälisiä sopimuksia. OECD:n keskeisenä moottorina on 2500 hengen osaava ja kokenut sihteeristö. Vuosittain OECD julkaisee noin 250 selvitystä tai analyysia toimialaansa kuuluvista asioista. Järjestön pääsihteerinä toimii tällä hetkellä meksikolainen Jose’ Angel Gurria.

OECD:n vuotuinen budjetti on noin 350 miljoonaa euroa. Valtioiden maksuosuudet määräytyvät valtioiden taloudellisen kantokyvyn perusteella. Näin ollen esimerkiksi Yhdysvallat maksaa yli 20 prosenttia OECD:n menoista. Toiseksi suurin maksaja on Japani. OECD:n päätöksenteko OECD:n neuvostossa perustuu niin sanottuun konsensukseen (yhteisymmärrykseen). Käytännössä Yhdysvalloilla ja muilla suurilla maksajilla on hyvin vahva rooli järjestön päätöksenteossa, varsinkin kun on kysymys järjestön hallinnosta ja taloudesta. Komiteoissa ja työryhmissä tehtävässä käytännön työssä maiden vaikutusvalta perustuu edustajien aktiivisuuteen ja asiaosaamiseen, koska päätöksenteossa pyritään laajaan konsensukseen.

3.2 Pääomaliikkeiden ja näkymättömien maksuliikkeiden vapauttamiskoodit

Kun OECD vuonna 1961 perustettiin, hyväksyttiin samalla OECD:n pääomaliikkeiden vapauttamiskoodi ja OECD:n näkymättömien maksuliikkeiden vapauttamiskoodi. Nämä **molemmat koodit ovat jäsenvaltioita sitovia kansainvälisiä säännöksiä**. Jäsenvaltio on koodien mukaan **velvollinen poistamaan kaikki esteet ja rajoitukset sellaisten jäsenvaltioiden välisten näkymättömien maksuliikkeiden ja pääomaliikkeiden osalta, jotka yksilöidään koodien liitteinä olevissa luetteloissa**. Luettelot kattavat nykyään käytännössä kaikki merkittävät juoksevat maksut ja pääomaliikkeet. **Jäsenvaltiolla on kuitenkin liittyessään OECD:hen oikeus tehdä varauksia koodien velvoitteisiin, milloin kyseisen**

valtion lainsäädäntö poikkeaa joltakin osalta koodien velvoitteista. Hyväksytyjen varaumien määrän tulee kuitenkin olla kohtuullinen ja niidenkin osalta jäsenvaltion tulee olla valmis liberalisoimaan käytäntönsä myöhemmässä vaiheessa. Varaumia käydään läpi aika ajoin toteutettavissa maatutkinnoissa, joissa niin sanotulla ”peer pressure”llä (muista jäsenvaltioista tuleva paine) pyritään saamaan valtio luopumaan tekemistään varaumista. OECD:ssä sovelletaan myös niin sanottua ”ratchet effect” -periaatetta, jonka mukaan kerran poistettua rajoitusta ei saa uudelleen ottaa käyttöön.

Varaumiin ohella jäsenvaltiolla on oikeus väliaikaiseen poikkeamiseen koodien velvoitteista (derogaatio), jos poikkeaminen on maksutaseongelman tai vakavien talous- ja rahoitushäiriöiden vuoksi välttämätöntä. Lisäksi koodit sallivat ulkomaalaisia syrjivien rajoitusten pitämisen, milloin rajoitukset perustuvat yleisen järjestyksen ylläpitämiseen (ordre public) tai tarpeellisten turvallisuusasetusten suojelemiseen.

Suurien sijoitusten kannalta pääomaliikkeiden vapauttamiskoodi on koodeista merkittävämpi. Pääomaliikkeiden vapauttamiskoodin velvoitteet kattavat nimenomaan yrityksen perustamisvaiheen pääomansiirrot. Koodin perusteella vapautettaviin toimintoihin kuuluvat lähes kaikki tavanomaiset keskipitkän ja pitkän ajan pääomaliikkeet. Koodi kattaa niin maahan tulevat kuin maasta lähtevät pääomansiirrot. Näkymättömien maksuliikkeiden vapauttamiskoodi on tärkeä monien palvelusektoreiden vapauttamisen osalta, koska palveluiden suorittaminen kansallisten rajojen yli ei useinkaan edellytä haaraliikkeen tai tytäryrityksen perustamista toiseen valtioon.

Vapautetut toiminnot tulee ulottaa kaikkiin OECD:n jäsenvaltioihin syrjimättömyysperiaatteen mukaisesti. Jäsenvaltioiden syrjimätön (yhdenvertainen) kohtelu on keskeinen vapauttamiskodeihin sisältyvä periaate. Ainoa sallittu poikkeus on jäsenvaltion kuuluminen erityiseen tulli- tai rahaliittoon (esimerkiksi EU), jolloin tulli- tai rahaliiton jäsenet voidaan liberalisoida keskenään laajemmin myöntämättä vastaavia etuja OECD:n muille jäsenvaltioille. Tiukka syrjimättömyys- periaatteen noudattaminen tarkoittaa myös sitä, että niin sanotun vastavuoroisuusehdon asettaminen ei ole mahdollista OECD:n jäsenvaltioiden välillä. OECD:n ulkopuolisten maiden suhteen sen sijaan voidaan soveltaa vastavuoroisuusehtoa, jos sen kohteena on laajempi maantieteellinen alue ja useita liiketoimintasektoreita.

Kokemukset OECD:n näkymättömien maksuliikkeiden ja pääomaliikkeiden vapauttamiskodeista ovat olleet hyviä. **Pääomaliikkeet on käytännössä kokonaan vapautettu rajoituksista jäsenvaltioiden välillä.** Joitakin rajoituksia on jäljellä eri maiden osalta sisään tulevien investointien osalta. Erityisesti pankki-, vakuutus- ja liikennesektoreilla on edelleen varaumia. Samoin kulttuuri- ja terveydenhoitosektorit nähdään joissakin maissa ongelmallisina liberalisoinnin kannalta. Samoin liittovaltiot (esimerkiksi Yhdysvallat ja Saksa) ovat olleet haluttomia liberalisoimaan osavaltiotason rajoitettavaa sääntelyä.

3.3 OECD:n julkilausuma kansainvälisistä investoinneista ja monikansallisista yrityksistä

Kansainvälisten investointien osalta liberalisointikoodeja täydentää OECD:n vuonna 1976 hyväksymä julkilausuma koskien kansainvälisiä investointeja ja monikansallisia yrityksiä. Julkilausuma ei aseta jäsenvaltioille oikeudellisesti sitovia velvoitteita, vaan se on **oikeudelliselta luonteeltaan suositus**. Vaikka julkilausuma ei ole oikeudellisesti sitova, julkilausumaan sisältyviä suosituksia odotetaan noudatettavan kaikissa jäsenvaltioissa. Myös jäsenvaltioiden käytäntöjä julkilausuman eri osien soveltamisen osalta seurataan OECD:n investointikomitean toimesta samaan tapaan kuin koodeihin sisältyvien oikeudellisesti sitovien määräysten osalta.

OECD:n julkilausuma voidaan nähdä teollisuusmaiden käynnistämänä rinnakkaisena prosessina YK:n piirissä kehitysmaiden toimesta käynnistetylle ylikansallisten yritysten käyttäytymissäännön valmistelulle. Erityisesti julkilausumaan sisältyvät monikansallisten yritysten toimintaohjeet palveli tätä tarkoitusta. Toisena keskeisenä syynä julkilausuman hyväksymiseen oli liberalisoimiskoodien sääntelyn täydentäminen erityisesti sen vuoksi, että koodit eivät turvaa ulkomaiselle yritykselle perustamisvaiheen jälkeen tasapuolista kohtelua verrattuna isäntävaltion omiin puhtaasti kansallisiin yrityksiin.

Julkilausuman yksi **keskeinen sisältö on niin sanotun kansallisen kohtelun periaatteen soveltaminen jäsenvaltioon perustettuun ulkomaiseen yritykseen**. Kansallisen kohtelun periaatteen mukaan jäsenvaltioiden tulisi myöntää alueillaan toimiville ulkomaisessa omistuksessa oleville yrityksille lakiensa, muiden säädöstenä ja hallintokäytäntönsä mukainen kohtelu, joka ei ole epäedullisempi kuin vastaavissa tapauksissa kotimaisiin yrityksiin sovellettava kohtelu. Kansallisen kohtelun periaate ulottuu myös osavaltio- ja paikallishallintotasolle. Lisäksi julkilausumassa esitetään toivomus, että jäsenvaltiot harkitsisivat kansallisen kohtelun periaatteen soveltamista OECD:n jäsenvaltioiden ohella myös muiden maiden yrityksiin (niin sanottu ”erga omnes” soveltaminen). Useimmissa OECD-maissa kansallisen kohtelun periaate toteutuu kaikkien ulkomaisten yritysten osalta, vaikka siihen ei ole oikeudellisesti sitovaa velvoitetta. Ulkomaisten investointien mahdollinen rajoittaminen liittyy yleensä yrityksen perustamisvaiheeseen. Sen sijaan maahan päästettyjä yrityksiä kohdellaan yleensä kansallisen kohtelun periaatteen mukaisesti omistuksesta riippumatta.

Kansallisen kohtelun periaatteen lisäksi kansainvälisiä investointeja ja monikansallisia yrityksiä koskevaan julkilausumaan **sisältyvät niin sanottuja ristikkäisiä lainsäädäntövelvoitteita (conflicting requirements) koskeva osio, kansainvälisiin investointeihin liittyviä julkisen vallan tukitoimia tai rajoituksia (incentives and disincentives) koskeva osio sekä monikansallisten yritysten toimintaohjeet**.

Ristikkäisiä lainsäädäntövelvoitteita syntyy silloin, kun valtiot alkavat säännellä yritystensä ulkomailla toimivia tytäryrityksiä. Tytäryritys voi tällöin joutua

tilanteeseen, jossa isäntävaltion lainsäädäntö velvoittaa toimimaan tietyllä tavalla ja kotivaltion lainsäädäntö toisella tavalla. Kansainvälisen oikeuden mukaan tytäryritys on luonnollisesti velvollinen toimimaan isäntävaltion lakien mukaisesti, mutta yritys joutuu hankalaan tilanteeseen, jos emoyhtiö määrää kotivaltiossa voimassa olevan sääntelyn perusteella tytäryhtiön toimimaan vastoin isäntävaltion lainsäädäntöä. Tällaiset tilanteet liittyvät tyypillisesti yritysverotukseen ja erilaisiin kauppapakotteisiin. Muun muassa Yhdysvallat ja Euroopan unioni ovat aika ajoin hyväksyneet säädöksiä, jotka ovat luoneet tällaisen ristikkäissääntelytilanteen. OECD:n julkilausuma edellyttää, että tällaisessa tilanteessa **maiden tai maaryhmien on neuvoteltava asiasta ja ryhdyttävä yhteistyössä poistamaan tai minimoimaan ristikkäisestä sääntelystä syntyviä syrjiviä toimia**. OECD on myös hyväksynyt yleiset linjaukset ja yksityiskohtaisemmat käytännön ohjeet, miten tällaisessa tilanteessa menetellään.

Julkisen vallan erilaiset tukitoimenpiteet ja rajoitukset voivat myös vaikuttaa ulkomaisiin investointeihin merkittäväällä tavalla. Mikäli ulkomaisessa omistuksessa olevaa yritystä kohdellaan esimerkiksi valtion tukien myöntämisessä huonommin kuin kotimaisessa omistuksessa olevaa yritystä, kyseinen valtio syyllistyy syrjivään käyttäytymiseen, joka on kansallisen kohtelun vaatimuksen vastaista. Kun kansallisen kohtelun vaatimus ei sisälly liberalisointikoodeihin eikä siten ole oikeudellisesti sitova, OECD:n jäsenvaltiot voivat oikeudellisesti syrjiä julkisen vallan tukien myöntämisessä tai rajoitusten asettamisessa ulkomaisia yrityksiä. Käytännössä näin ei kuitenkaan yleensä OECD-maissa tapahdu, vaan kaikkia kyseisen valtion lakien nojalla perustettuja yrityksiä kohdellaan tasavertaisesti. De facto- syrjintää voi kuitenkin esiintyä esimerkiksi paikallistasolla. OECD:n kansainvälisiä investointeja koskeva **julkilausuma edellyttää tällaisessa julkisen vallan tukia tai rajoituksia koskevassa syrjimistilanteessa, että kyseiset jäsenvaltiot toimivat asiassa yhteistyössä** ja että yrityksen isäntävaltiot ottavat tarpeellisessa määrin huomioon ulkomaisten yritysten kotivaltioiden edut säätäessään ulkomaisia yrityksiä syrjivää tuki- tai rajoituslainsäädäntöä tai hallinnoidessaan tällaisia toimia. Lisäksi isäntävaltiolta edellytetään tällaisten syrjivien toimien tekemistä mahdollisimman läpinäkyviksi, jotta tuki- tai rajoitustoimien tärkeys ja tarkoitus voidaan arvioida ulkopuolisten toimesta.

3.4 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

Vuoden 1976 julkilausuman keskeisin osio on kansallisen kohtelun periaatteen ohella OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille. **Monikansallisten yritysten toimintaohjeet ovat kansainvälisille yrityksille suunnattu suositus, miten tällaisten yritysten tulisi käyttäytyä globaalitasolla**. OECD:n jäsenvaltiot ovat liittyessään toimintaohjeisiin sitoutuneet soveltamaan niitä ja perustamaan maahansa niin sanotun kansallisen yhteyselimen (national contact point). Yhteyselimen tehtävänä on edistää toimintaohjeiden tunnettavuutta maan ulkomaista

toimintaa harjoittavissa yrityksissä ja tarvittaessa suorittaa toimintaohjeiden rikkomista koskevia selvityksiä. Vaikka OECD:n toimintaohjeet ovat vain suosituksia, niiden oikeudellista perustaa vahvistaa se, että **yritys voi joutua toimintaohjeiden rikkomisesta kansallisen yhteyselimen tutkintaan. Mikäli tutkinnan jälkeen annettua julkisessa kansallisen yhteyselimen kannanotossa todetaan yrityksen syyllistyneen toimintaohjeiden rikkomiseen, siitä ei seuraa mitään rangaistusta, mutta tällaisella julkisella viranomaisten kannanotolla on yrityksen maineen kannalta negatiivinen vaikutus.** Riski yrityksen maineen tahrautumisesta onkin nykyaikana usein tehokkaampi tapa saada yritys toimimaan kansainvälisesti sovittujen pelisääntöjen mukaisesti kuin esimerkiksi sakot tai muut oikeudelliset rangaistukset. Tiedotusvälineiden ja erilaisten kansalaisjärjestöjen rooli on merkittävä yritysten käyttäytymisen seurannassa ja mahdollisten väärinkäytösten tuomisessa julkisuuteen.

Monikansallisten yritysten toimintaohjeet ovat varsin laaja ja yksityiskohtainen OECD-maiden hyväksymä ohjeistus siitä, miten monikansallisten yritysten odotetaan käyttäytyvän maailmanlaajuisesti. OECD:n investointikomitea tarkistaa aika ajoin toimintaohjeiden sisältöä, jotta ne pysyvät ajan tasalla ja ottavat huomioon monikansallisten yritysten toiminnassa esille tulleet uudet näkökohdat. Viimeisin toimintaohjeiden tarkistus hyväksyttiin vuonna 2011. Jos yritys toimii kaikissa suhteissa ja koko konsernin laajuudelta toimintaohjeiden mukaisesti, yrityksen ei tarvitse olla huolissaan maineensa tahraantumisesta ulkomailla tytäryhtiöiden toimesta tapahtuvan toiminnan johdosta. **Monikansallisen yrityksen yhteiskuntavastuun toteutumisessa monikansallisen yrityksen johdon linjaukset ovat keskeisessä roolissa.** Mikäli monikansallisen yrityksen kaikissa yksiköissä tiedetään johdon vaativan yhteiskuntavastuullista käyttäytymistä, todennäköisyys väärinkäytöksiin syyllistymisestä minimoituu.

Sisällöllisesti OECD:n **monikansallisten yritysten toimintaohjeet käsittävät 11 erillistä aihealuetta.** Nämä ovat: 1) käsitteet ja periaatteet, 2) yleiset politiikkalinjaukset, 3) tietojen julkistaminen ja toiminnan avoimuus, 4) ihmisoikeudet, 5) työntekijöihin ja työelämän suhteisiin liittyvät kysymykset, 6) ympäristöasiat, 7) lahjonnan estäminen, 8) kuluttajien etujen huomioonottaminen, 9) tiede ja teknologia, 10) kilpailu ja 11) verotus. Näitä asioita on käsitelty yksityiskohtaisemmin ja laajemmalla yhteydessä yritysten yhteiskuntavastuuta käsittelevässä luvussa V ja osittain myös luvussa IV.

3.5 MAI-sopimusneuvottelut

OECD:ssä käynnistettiin toukokuussa 1995 ministerineuvoston päätöksellä valmistelut monenkeskisestä investointeja koskevasta sopimuksesta (Multilateral Agreement on Investment, MAI). Tavoitteena oli aikaansaada **laaja-alainen ja oikeudellisesti sitova kansainvälisiä investointeja koskeva sopimus, jossa olisi korkeat standardit investointien liberalisoinnille ja investointien suojalle sekä joka**

sisältäisi tehokkaat riitojen ratkaisumenetelmät. Tavoitteena oli lisäksi, että sopimus olisi **avoin kaikille OECD:n ja EU:n jäsenvaltioille samoin kuin sellaisille OECD:n ulkopuolisille valtioille**, jotka haluavat sopimukseen liittyä. Sopimus tuli saada valmiiksi ministerineuvoston keväällä 1997 pidettävään kokoukseen mennessä. Jo paljon ennen sopimusneuvottelujen käynnistämistä OECD:ssä, erityisesti sen investointikomiteassa, oli tehty valmistavaa työtä sopimusneuvotteluihin liittyvistä keskeisistä kysymyksistä. Samoin monia kehittyneitä kehitysmaita oli informoitu tulevista sopimusneuvotteluista.

MAI-sopimusneuvottelujen pohjaksi otettiin **investointien laaja määritelmä**, joka perustui laajalle niin sanotulle omaisuuslajiluettelolle (asset based). Määritelmän mukaan sopimuksen piiriin kuuluisivat yritysten suorien investointien lisäksi osakkeisiin tehtävät portfolioinvestoinnit, velkakirjat, sopimukseen perustuvat oikeudet sekä aineettomat ja aineelliset omaisuuslajit. Määritelmä sisälsi myös niin sanotun negatiiviluettelon, jolla suljettiin määritelmän ulkopuolelle eräät investointeihin kuulumattomat omaisuuslajit.

Keskeisinä periaatteina (velvoitteina) sopimusluonnoksessa olivat kansallisen kohtelun (eli syrjimättömyyden) periaate ja suosituimman maan kohtelun periaate (eli sopimusosapuolelle on annettava samanlainen kohtelu kuin kolmannelle maalle annettu kohtelu). **Kansallisen kohtelun periaate** merkitsi käytännössä sitä, että ulkomainen investoija saisi saman (syrjimättömän) kohtelun kuin kotimainen yritys, jolloin kaikenlainen syrjintä ulkomaisten yrityksen sisääntulossa (uuden yrityksen perustaminen tai olemassa olevan yrityksen ostaminen) tai toiminnassa taikka yrityksen myymisessä olisi kiellettyä. Koska useilla OECD-valtioillakin on erilaisia sektorikohtaisia rajoituksia ulkomaisten yritysten sisääntulolle, sopimuksen osapuolille olisi annettu oikeus tehdä sopimuksen hyväksymisvaiheessa **maakohtaisia varauksia** samaan tapaan kuin OECD:n vapauttamiskoodien osalta on menetelty. Maakohtaisten varauksien vähittäisestä poistamisesta maatuokintojen ja sektorikohtaisten tarkastelujen avulla oli OECD:n piirissä hyviä kokemuksia.

Suosituimman maan kohtelun periaatteeseen EU-maat vaativat erityistä säännöstä, joka olisi antanut EU-tyyppiseen integraatiojärjestelyyn kuuluvien maiden liberalisoida keskenään pidemmälle kuin MAI-sopimus olisi edellyttänyt antamatta vastaavaa kohtelua MAI-sopimuksen muille jäsenvaltioille. Vastaava säännös sisältyy OECD:n vapauttamiskoodeihin. Muun muassa Yhdysvallat vastusti neuvotteluissa tällaista poikkeusta. Toisaalta Yhdysvalloille oli vaikeaa hyväksyä myös osavaltio- ja paikallistason ottamista mukaan sopimuksen liberalisointivelvoitteen piiriin, mitä useimmat muut maat pitivät välttämättömänä sopimuksen kattavuuden turvaamiseksi.

Investointien suoja perustui MAI-sopimusneuvottelujen aikaan, kuten vielä tänäänkin, pitkälti bilateraalisiin investointisuojaosopimuksiin. **MAI-sopimuksella haluttiin korvata tuhannet bilateraaliset sopimukset yhdellä multilateraalilla säännöksellä.** Investoinnin suojalla tarkoitettiin MAI-sopimusluonnoksessa valtion toiselle valtiolle antamaa suojaa esimerkiksi kansallistamistilanteessa tai

maksuliikenteen rajoitusten tai erilaisten konfliktien varalta. Tällaisissa tapauksissa isäntävaltion tulisi antaa toisen sopijaosapuolen investoinnille niin sanottu reilu ja tasapuolinen kohtelu ja suorittaa täysi korvaus tapahtuneesta vahingosta. Korvaus tulisi maksaa välittömästi vaihdettavalla valuutalla. MAI-sopimukseen suunniteltu säännös olisi ollut samansisältöinen kuin useimmissa bilateraalisisissa investointisuoja-sopimuksissa oleva vastaava säännös. Säännöksestä päästiinkin neuvotteluissa hyvin helposti yksimielisyyteen.

Sopimusneuvottelujen yksi **kiistanalaisimpia asioita oli riitojen ratkaisumenettely**. OECD:n ministerineuvosto oli asettamispäätöksessään edellyttänyt tehokkaita riitojen ratkaisumenetelmiä. Neuvotteluissa lähdettiin alusta alkaen liikkeelle ajattelusta, jonka mukaan valtioiden välisen WTO-tyyppisen riitojen ratkaisumallin rinnalla tarvitaan myös valtion ja investoijan välinen riitojen ratkaisumalli. Eräänä syynä valittuun linjaan oli se, että lähes kaikissa OECD-maiden ja kehitysmaiden välisissä kahdenvälisissä investointisuoja-sopimuksissa, jotka perustuivat OECD:ssa neuvoteltuun mallisopimukseen, investoijille on annettu oikeus käydä kansainvälistä välimiesmenettelyä valtiota vastaan. OECD-maat ovat ainakin kehitysmaihin tehtävien investointien osalta katsoneet, että kehitysmaiden kansallisten tuomioistuinten ratkaisuvallan varaan jääminen ei anna riittävästi turvaa ulkomaiselle investoijalle, vaan investoija tarvitsee oikeuden viedä mahdollinen riita kansainväliseen välimiesmenettelyyn. Myös kehitysmaat olivat hyväksyneet tällaisen ajattelun. Niinpä tällaista investoijan oikeutta turvautua valtiota vastaan kansainväliseen välimiesmenettelyyn pidettiin OECD-maiden keskuudessa olemassa olevana vakiintuneena linjana. Ehkä huomiota ei kiinnitetty riittävästi siihen, että kahden OECD-maan välisessä ulkomaiseen investointiin liittyvässä riitatilanteessa ei ole välttämättä perusteita antaa OECD-maan investoijalle oikeutta haastaa toinen OECD-valtio kansainväliseen välimiestuomioistuimeen vaan riittäisi, että investoija ajaa riitaansa kyseisen OECD-maan kansallisessa tuomioistuimessa. OECD-maathan ovat kaikki demokratioita ja kehittyneitä oikeusvaltioita, joiden tuomioistuinjärjestelmiin voi pääsääntöisesti luottaa toisin kuin on laita joidenkin kehitysmaiden osalta.

Erityisesti kansalaisjärjestöt, mutta myös eräät kansainväliseen oikeuteen perehtyneet lakimiehet toivat esiin **näkemyksen, että MAI-sopimusluonnoksen riitojen ratkaisumalli vaarantaisi oikeudenmukaisen, avoimen ja tasavertaisen oikeudenkäynnin periaatteita vakavalla tavalla**. Lisäksi kansalaisjärjestöt ja kyseiset lakimiehet katsoivat, että MAI:n riitojen ratkaisumalli olisi itsenäinen ja toimisi siten valtioiden kansallisten tuomioistuinten ja lakien ulkopuolella. Vaikka kyseistä mallia käytetään laajasti kansainvälisissä kauppasopimuskiistoissa, ovat ulkomaisiin investointeihin liittyvät kiistat kansalaisjärjestöjen mielestä luonteeltaan hyvin erilaisia verrattuna kaupallisiin kiistoihin. Lisäksi kiinnitettiin huomiota siihen, että investoijat saisivat suoran oikeuden vedota isäntävaltiota vastaan kansainväliseen välimiesmenettelyyn olematta MAI-sopimuksen osapuoli ja siten olematta sitoutunut MAI-sopimukseen sisältyviin velvoitteisiin.

Kaiken kaikkiaan kansalaisjärjestöissä nähtiin, että MAI-neuvotteluissa hahmoteltu riitojen ratkaisumalli muodostaisi suuren vaaran OECD-maiden oikeusjärjestelmän demokraattiselle perustalle. Yhdysvaltojen, Kanadan ja Meksikon välinen NAFTA-sopimus samoin kuin suurin osa kahdenvälisiä investointisuoja-sopimuksista sisältää investoijan oikeuden haastaa isäntävaltio kansainväliseen välimiesmenettelyyn, joten tällaisesta menettelystä oli jo MAI-sopimusneuvottelujen aikaan käytännön kokemuksia. MAI-sopimukseen kriittisesti suhtautuvien mielestä nämä käytännön tapaukset osoittivat heidän arvostelunsa perustelluksi. Esimerkiksi yhdysvaltalaiset monikansalliset yritykset olivat nostaneet NAFTA-sopimuksen perusteella Kanadan valtiota vastaan vahingonkorvausjuttuja kansainvälisessä välimiesmenettelyssä muun muassa myrkyllisen lisäaineen rajoittamisen johdosta (Ethyl), savukkeiden tietynlaisen pakkaamisen kieltämisen johdosta, Toronton kansainvälisen lentokentän terminaalien vuokrasopimusten lakkauttamisen johdosta sekä valtiollisen autovakuutusjärjestelmän luomisen johdosta. Esimerkit osoittavat, että juttujen kirjo on laaja ja että ne voivat puuttua valtion demokraattisiin perusoikeuksiin hyvin merkittävällä tavalla.

MAI-sopimusneuvottelujen loppuvaiheessa **oltiinkin taipumassa siihen, että investoijan oikeutta haastaa sopimusvaltio riitojen ratkaisumenettelyyn tul-taisiin joiltakin osin rajoittamaan.** Mikäli investoija valitsisi kansallisen tuomioistuimen sijasta kansainvälisen välimiesmenettelyn, pääsääntö olisi, että välimiesmenettelyn päätös olisi (toisin kuin valtioiden välisessä kiistatapauksessa tai kansallisen tuomioistuimen päätöksen osalta) ainoastaan suositusluonteinen, vaikka sopimusosapuolella olisi velvollisuus toteuttaa suositus mahdollisuuksien mukaan (best efforts-velvoite).

MAI-sopimusneuvotteluita ei koskaan saatu päätökseen, vaikka töitä tehtiin hartiavoimin noin kolmen vuoden ajan. Ratkaisevan iskun sopimusneuvottelujen päättymiselle antoi Ranska. Erityisesti ranskalaiset kulttuuripiirit pelkäsivät, että mahdollinen MAI-sopimus avaisi amerikkalaiselle audiovisuaaliselle tuotannolle liian vapaan pääsyn Eurooppaan sekä Ranskaan ja näin ollen sopimus ei olisi Ranskan etujen mukainen. Ranskan hallitus ilmoitti jättäytyvänsä pois sopimusneuvotteluista. Käytännössä sopimusneuvottelut pantiin Ranskan ilmoituksen jälkeen huhtikuussa 1998 tauolle eikä niitä sen jälkeen MAI-sopimusneuvotteluinakaan enää jatkettu. Neuvottelujen hollantilainen puheenjohtaja Franz Engering ilmoitti eroavansa tehtävästään ja vaikka Saksa vielä yritti saada aikaan suppeampaa MAI-sopimusta, mitään ei ollut enää tehtävissä. Myös Yhdysvallat oli tullut kriittiseksi MAI-sopimusta kohtaan, kun muut osapuolet vaativat Yhdysvaltojen osavaltioiden hyvinkin laajoja rajoituksia otettaviksi liberalisointivaatimuksen piiriin. Sopimusneuvottelujen aikana oli käynyt myös ilmeiseksi, että OECD:n ulkopuoliset maat eivät olleet valmiita liittymään sopimukseen, jota ne eivät olleet olleet mukana neuvottelemassa. Kun ulkomaisiin investointeihin liittyvät todelliset ongelmat olivat nimenomaan OECD-maiden ulkopuolella, mahdollinen MAI-sopimus ei olisi näitä ongelmia ratkaissut. Kehitysmaiden saaminen

sääntelyn piiriin olisi siten käytännössä edellyttänyt uusia neuvotteluja WTO:n piirissä.

MAI-sopimusneuvottelujen epäonnistuminen ei ollut jälkikäteen ajatellen yllättävää. Neuvotteluissa omaksuttu laaja asset based-investoinnin määritelmä toi neuvottelujen piiriin monia asiaryhmiä (tekijänoikeudet, kulttuurisektori), joiden ratkaiseminen yhtenä kokonaisuutena ei ollut helppoa. Kun neuvottelujen todellinen kohderyhmä olivat kehitysmaat, jotka osoittautuivat haluttomiksi omaksumaan OECD-maiden niille tarjoamaa hyvin liberaalia lähestymistapaa, oli se myös omiaan katkaisemaan oksaa neuvottelujen alta. Myös OECD-maiden kesken tuli esiin monia piilossa olleita ongelmia (osavaltiotaso, integraatiojärjestelyt), joita liberalisointikoodista ja vuoden 1976 julkilausumasta huolimatta ei oltu onnistuttu ratkaisemaan. **Kaiken kaikkiaan joudutaan toteamaan, että ulkomaisten investointien sääntelyssä liikutaan alueella, joka on jokaisen maan poliittisen ja taloudellisen itsemääräämisoikeuden ytimessä,** jolloin sääntelyn liberalisointi edellyttää laaja-alaista yhteisymmärrystä, joka on mahdollinen vain poliittisesti ja taloudellisesti tasavertaisten maiden välillä. Tämä myös selittää sen, miksi investointien liberalisointia ei ole saatu WTO:n asialistalle, vaikka WTO on ainoa olemassa oleva organisaatio, joka voisi ulkomaisten investointien sääntelystä maailmanlaajuisesti neuvotella. Vielä pitkään investointien liberalisoinnissa tultaneen etenemään kahdenkeskisten investointisuojasopimusten ja niitä täydentävän alueellisen sopimusverkoston avulla.

4 NAFTA-sopimus

4.1 Yleistä

Yhdysvallat, Kanada ja Meksiko aloittivat vuonna 1986 neuvottelut Pohjois-Amerikan vapaakauppasopimuksen (North American Free Trade Agreement, NAFTA) tekemisestä. Monien vaiheiden jälkeen sopimus allekirjoitettiin joulukuussa 1992 ja se tuli voimaan vuoden 1994 alusta. Sopimus oli siinä mielessä hyvin haasteellinen, että kaksi maailman vauraimpiin kuuluvaa maata, Yhdysvallat ja Kanada, halusivat muodostaa vapaakauppa-alueen kooltaan ja väkiluvultaan suuren, mutta lähinnä kehitysmaa-asteella tuolloin olleen Meksikon kanssa. Sopimukseen pääseminen edellyttikin vaikeita neuvotteluja maiden kesken ja myös kunkin maan sisällä. Sopimuksen hyväksyminen mahdollistui lopulta, kun sopimukseen liitettiin kaksi lisäpöytäkirjaa, joista toinen koski yhteistyötä ympäristönsuojelun alalla ja toinen yhteistyötä työvoimakysymysten osalta. Samoin vaikeat maataloutta koskevat kysymykset neuvoteltiin erillisinä kahdenkeskinä sopimuksina, kuitenkin osana kokonaissopimusta. Sopimus kattaa kaupan ja palvelujen ohella myös sopimusosapuolten väliset investoinnit.

NAFTA-sopimuksen piirissä on lähes 500 miljoonaa henkeä. Näin ollen sen piirissä on henkilömäärällä mitattuna suunnilleen sama määrä henkilöitä kuin Euroopan

Unionin piirissä. NAFTA-sopimus kattaa pääasiallisesti vain tavaroiden, palvelujen ja pääomien vapaan liikkumisen. EU-järjestely merkitsee huomattavasti syvällisempää integraatiota sisältäen myös muun muassa tulliliiton, henkilöiden vapaan liikkumisen sekä poliittisen yhteistyön. NAFTA-sopimus on suppeudestaan huolimatta osoittautunut menestykseksi ainakin siinä mielessä, että talouskasvu NAFTA-alueella on ollut tehtyjen selvitysten mukaan vahvempaa kuin mitä se olisi ollut ilman sopimusta. Samoin monet työvoimakysymyksiin ja ympäristöön liittyneet pelot ovat osoittautuneet liioitelluiksi.

4.2 NAFTA-sopimuksen investointisäännökset

NAFTA-sopimuksen tavoitteena on poistaa sopimusosapuolten välillä esteet tavaroiden ja palvelujen kaupalta kieltämällä muun muassa tuontia ja vientiä haittaavat tariffit ja muut kauppaa rajoittavat kansalliset säännökset. Erällä herkillä sektoreilla, kuten maataloudessa, autoteollisuudessa, tekstiiliteollisuudessa, telekommunikaatioalalla sekä rahoitussektorilla on kuitenkin erityissääntelyä.

Investointien osalta sopimusosapuolten on annettava alueellaan toisen sopimusosapuolen investoijille ja heidän investoinneilleen yhtä suotuisa kohtelu kuin sopimusosapuoli antaa omille investoijille ja heidän investoinneilleen. **Toisen osapuolen investoinneille on siis annettava toisen osapuolen alueella syrjimätön kohtelu eli niin sanottu kansallinen kohtelu.** Tältä osin NAFTA-sopimus on samansisältöinen kuin OECD:ssä voimassa oleva sääntely ja teollisuusmaiden kehitysmaiden kanssa tekemät kahdenväliset investointisuoja-sopimukset. NAFTA-sopimukseen sisältyy investointien osalta myös suosituimman maan periaate. Sen mukaan sopimusosapuolen on annettava toisen sopimusosapuolen yrityksille vähintään samanlainen kohtelu, jonka se myöntää suosituimmalle NAFTA-alueen ulkopuoliselle maalle. Kansallisen kohtelun ja suosituimman maan periaatteet koskevat sekä ulkomaisen yrityksen sisääntuloa että toimintaa sisääntulon jälkeen samoin kuin voittojen tai pääomien kotiuttamista.

NAFTA-sopimuksen **investointisäännökset sisältävät myös läpinäkyvän ja sitovan riitojen ratkaisumekanismin.** NAFTA-sopimuksen yleisten riitojen ratkaisusäännösten (luku 20) mukaan osapuolten on riidan sattuessa aina ensin yrittävä löytää ratkaisu kiistaan keskinäisin konsultaatioin. Jos konsultaatioiden avulla ei ole saatu riitaa ratkaistua, riita-asia on vietävä Vapaakauppakomission (Free Trade Commission) kokoukseen ministerien käsiteltäväksi ja mahdollisesti ratkaistavaksi. Vasta ministerien käsittelyn jälkeen on mahdollista saada riita-asia erityisen NAFTA-paneelin käsittelyyn. Tämä yleinen riitojen ratkaisusääntely koskee erityisesti sellaisia sopimusvaltioiden välisiä riitoja, joiden perustana on toisen sopimusvaltion säätämät lait tai muut rajoitukset.

Investointien osalta NAFTA-sopimuksessa on **riitojen ratkaisua koskevat erityissäännökset (luku 11), jotka antavat investoijalle oikeuden vaatia erityisen investointiriitojen ratkaisumenettelyn käynnistämässä riidassaan**

NAFTA-sopimusvaltiota vastaan. Käytännössä välimiestuomioistuimena toimii useimmiten Maailmanpankin yhteydessä toimiva ICSID (ks. tarkemmin lukua IV:7, jossa selvitetään ICSID:iä koskevaa sääntelyä). On erittäin poikkeuksellista, että yksityinen taho (maahan investoinnut tai investointia suunnitteleva sopimusosapuolen yritys) voi käydä välimiesoikeutta valtiota vastaan. Ainoastaan ihmisoikeus-sopimuksissa oli ennen NAFTA-sopimuksen voimaantuloa annettu tällainen oikeus ihmisoikeusrikkomuksista kärsimään joutuneelle henkilölle. Niissäkin riidat ratkaisee kansainvälisen järjestön yhteydessä toimiva pysyvä tuomioistuin eikä **investointiriidoissa muodostettava ad hoc-tyyppinen välimieselin, joka voi varsin vapaasti määritellä noudattamansa oikeusperiaatteet.** Ei ole mitenkään ihmeellistä, että myös NAFTA-valtioiden sisällä **monet lakimiehet ovat voimakkaasti arvostelleet tätä NAFTA-sopimuksen säännöstä. Kriittisissä puheenvuoroissa on erityisesti tuotu esiin, että tällaisessa välimiesmenettelyssä ei oteta riittäväällä tavalla huomioon monia yhteiskunnallisia ja ympäristönsuojeluun liittyviä näkökohtia.** Tältä osin sopimusosapuolet voivat viitata siihen, että hyvin vakiintuneesti kehitysmaiden kanssa tehdyissä kahdensivuisissa investointisuojaosopimuksissa on investoijille myönnetty oikeus hakea vahingonkorvausta tai muuta muutosta suoraan isäntävaltiota vastaan kansainvälisessä välimiesmenettelyssä. Järjestely on nähty tarpeelliseksi, koska se antaa ulkomaiselle investoijalle suojaa kansallisten tuomioistuinten pelättyä puolueellisuutta vastaan. Toisaalta tällaiseen käytäntöön voi liittyä isäntävaltion näkökulmasta puuttumista kansalliseen demokraattiseen päätöksentekoon ja valtiontalouden kannalta ylisuuria vahingonkorvauksia.

NAFTA-maiden yritykset ovat suhteellisen usein turvautuneet oikeuteensa haastaa NAFTA-sopimuksen sopijavaltioita välimiesmenettelyyn. Tarkastelemalla NAFTA-sopimuksen puitteissa käytyjä investointiriitoja voidaan parhaiten arvioida omaksutun mallin tarkoituksenmukaisuutta ja/tai ongelmia.

Yksi tunnetuimpia tapauksia on amerikkalaisen **Ethyl-yhtiön nostama juttu Kanadan valtiota vastaan**, kun Kanada oli kieltänyt Ethyl-yhtiön Kanadaan tuoman bensiinin lisäaineen käytön. Ethyl vaati Kanadalta NAFTA-sopimuksen perusteella noin 200 miljoonan dollarin vahingonkorvausta kiellon aiheuttamasta vahingosta. Lopputuloksena oli, että Kanada tekemiensä selvitysten jälkeen poisti tuontikiellon ja suostui maksamaan yhtiölle 13 miljoonan dollarin korvauksen. Vastavainlainen tapaus oli **kanadalaisen Methanex-yhtiön nostama kanne NAFTA-sopimuksen perusteella Yhdysvaltojen valtiota vastaan** sillä perusteella, että Kalifornian osavaltio oli päättänyt kieltää MTBE-nimisen aineen käytön, josta taas aiheutui haittaa yhtiön tuottaman metanolin myynnille. Tämä Methanexin vaatimus hylättiin välimiesmenettelyssä, koska kyseinen kieltäminen perustui ei-syrjivään lainsäädäntöön, joka oli hyväksytty julkisen edun edistämiseksi normaalissa lainsäädäntöjärjestyksessä. Näin ollen välimiestuomioistuin katsoi, että ulkomainen yritys oli samassa asemassa kuin kotimainen yritys eikä tämän vuoksi ollut kysymys sellaisesta NAFTA-sopimuksen vastaisesta menettelystä, joka olisi oikeuttanut korvaukseen.

Amerikkalaisen Metaclad- yrityksen NAFTA-sopimukseen perustuva vaatimus Meksikon hallitusta vastaan johti 15,6 miljoonan dollarin korvauksen tuomitsemiseen. Metaclad vaati korvausta, koska meksikolainen paikallisviranomaisen oli kieltäytynyt myöntämästä rakennuslupaa, vaikka Meksikon hallitus oli jo myöntänyt rakennusluvan tiukkojen ympäristövaatimusten kera. Välimiestuomioistuin katsoi, että paikallisviranomaisella ei ollut enää oikeutta olla antamatta rakennuslupaa ympäristösyihin vedoten. Toinen Meksikoon liittyvä oikeudellinen kysymys **koski Meksikon perustuslakiin sisältyvää pykälää, jonka mukaan intiaanien paikallinen maanomistus oli suojattu myyntiä tai yksityistämistä vastaan**. Neuvoteltaessa NAFTA-sopimuksesta neuvotteluosapuolet katsoivat, että kyseinen pykälä pitää poistaa Meksikon perustuslaista NAFTA-sopimuksen säännösten vastaisena. Seurauksena oli, että intiaanijärjestöt julistivat sodan Meksikon valtiota vastaan samana päivänä, kun NAFTA-sopimus tuli voimaan 1.1.1994.

Edellä olevat esimerkit osoittavat, että NAFTA-sopimukseen sisältyvällä investoijan oikeudella saattaa valtio välimiesmenettelyyn NAFTA-sopimuksen rikkomisesta voi olla kauaskantoisia vaikutuksia. Vaadittavat korvaukset voivat olla varsin huomattavia. Joissakin tapauksissa välimiesmenettelyssä tehtävät päätökset voivat vaikuttaa valtion lainsäädäntöön tai hallintovallan käyttöön. Ongelmallista on se, että **ad hoc-kokoonpanoissa tehtävät ratkaisut voivat olla hyvinkin arvaamattomia, kun niiden perustana ei ole selkeää kansainvälistä tai kansallista sääntelyä**. Tulisi arvioida, ovatko tällaisten ad hoc -tyyppisten välimiesoikeuksien kokoonpanot ja menettelysäännöt riittävän täsmälliset. Lisäksi tulisi harkita, pitäisikö esimerkiksi ympäristö- ja terveysperusteiset asiat jättää välimiesmenettelyn ulkopuolelle kansallisten tuomioistuinten yksinomaiseen tuomio.

5 Energiaperuskirjasopimus (ECT)

5.1 Yleistä

Neuvostoliiton hajoaminen ja kylmän sodan päättyminen mahdollisti sen, että 1990-luvun alussa käynnistettiin neuvottelut Energiaperuskirjasopimuksesta (Energy Charter Treaty, ECT). Sopimusneuvottelujen tavoitteena oli aikaansaada yhteiset energiamarkkinat koko Euroopan laajuisesti. Taustalla oli yhtäältä läntisen Euroopan kasvava energiatarve ja toisaalta itäisessä Euroopassa (erityisesti Venäjällä) olevat mittavat energiavarat, jotka tarjosivat merkittävän vientipotentiaalin. Energia-kaupan lisäksi sopimukseen haluttiin sisällyttää myös sopimusmaasta toiseen tehtävät energiainvestoinnit.

Julistus Euroopan energiaperuskirjasta hyväksyttiin joulukuussa 1991 Haagissa. Kolme vuotta kestäneiden neuvotteluiden jälkeen joulukuussa 1994 allekirjoitettiin varsinainen ECT-sopimus ja siihen liittyvä Energiatehokkuutta ja ympäristönäkökohtia koskeva pöytäkirja. ECT-sopimus ja siihen liittyvä pöytäkirja tulivat voimaan huhtikuussa 1998. Yhteensä 51 valtiota allekirjoitti ja/tai ratifioi sopimuksen.

Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1997. Kuitenkin viisi allekirjoittajavaltiota, nimittäin Australia, Valkovenäjä, Islanti, Norja ja Venäjä jättivät sopimuksen ratifioimatta. Vaikka Venäjä jätti ECT-sopimuksen ratifioimatta, oli se mukana sopimuksessa väliaikaisella statuksella vuosina 1994-2009. Venäjän väliaikaisen soveltamisstatuksen loppumisesta huolimatta Venäjä on kuitenkin ECT-sopimuksen riitojen ratkaisumääräysten piirissä vuoteen 2029 saakka sellaisten investointien osalta, jotka on tehty ennen 19.10.2009.

Energiaperuskirjasopimus on itsenäinen sopimus, jolla on omat hallintoelimensä. Sen päämaja sijaitsee Brysselissä. Korkein päätäntävalta sopimukseen liittyvissä asioissa kuuluu Energiaperuskirjakonferenssille, jonka jäseniä kaikki osallistujavaltiot ovat. ECT-sopimuksella on oma noin 30 hengen sihteeristö, joka yhdessä konferenssin alaisten työryhmien ja komiteoiden kanssa huolehtii sopimuksen käytännön toiminnasta ja jäsenvaltioiden avustamisesta esimerkiksi sopimukseen liittyvissä oikeudellisissa asioissa.

ECT-sopimuksen keskeisinä tavoitteina on helpottaa energiatuotteiden kauppaa sopimusvaltioiden välillä ja taata toiseen sopimusvaltioon tehtyjen energiainvestointien turvallisuus. Lisäksi sopimuksella pyritään turvaamaan energiatuotteiden vapaa kauttakulku sopimusvaltioiden kesken. ECT-sopimuksen puitteissa tehtävä yhteistyö perustuu markkinatalouden, keskinäisen avun ja syrjimättömyyden periaatteille. Keskeisenä perustana ECT-sopimuksessa on, että kussakin sopimusvaltiossa olevat energiavarat kuuluvat yksinomaan kyseisen valtion kansallisen suveriniteetin piiriin. Samoin kukin valtio voi itse päättää siitä, miten se kehittää energia-sektoriaan ja päästääkö se ulkomaisia investointeja energiasektorilleen.

5.2 ECT-sopimuksen investointimääräykset

ECT-sopimuksella pyritään turvaamaan toiseen sopimusvaltioon tehtävät energiainvestoinnit. **Pääperiaatteina ovat syrjimättömyys (kansallisen kohtelun periaate) sekä vakaan, läpinäkyvän ja tasavertaisen investointiympäristön tarjoaminen.** Jo tehtyjen investointien suhteen kansallisen kohtelun periaatetta noudatetaan täysimääräisesti. Sen sijaan investoinnin sisäntulovaiheessa (pre-investment) kansallisen kohtelun periaatetta sovelletaan ainoastaan tavoitteellisesti (best efforts- klausuuli). Mikäli investoinnin isäntävaltio kansallistaa toisen sopimusvaltion yrityksen tai tällainen yritys joutuu muutoin poliittisen syrjinnän kohteeksi, sopimuksessa edellytetään korvauksen maksamista. Samoin voittojen ja pääomien kotiuttaminen on turvattava. ECT-sopimukseen sisältyvät määräykset investoinnin suojasta ja maksettavista korvauksista ovat hyvin samankaltaisia kuin mitä eri valtioiden tekemissä kahdenvälisissä investointisuojaosopimuksissa on yleisesti sovellettu.

ECT-sopimukseen sisältyvät kahdenvälisen investointisuojaosopimusten tapaan myös riitojen ratkaisua koskevat määräykset sekä sopimusvaltioiden välisten riitojen osalta että sopimusvaltion ja investoijan välisten riitojen osalta. Kahden valtion välisissä riidoissa sovelletaan WTO-mallin mukaista riitojen ratkaisua.

Investoijan ja valtion välisessä riidassa edellytetään aina ensin pyrkimystä neuvotteluratkaisuun. Jos tämä epäonnistuu, investoijalla on valittavanaan useita vaihtoehtoja. Ensinnäkin investoija voi päättää turvautua isäntävaltion kansalliseen tuomioistuimeen. Toisena vaihtoehtona on **kansainvälinen välitysmenettely, jossa investoija voi valita ICSID-sopimuksen mukaisen välimiesmenettelyn, UNCITRAL-sääntöjen mukaisen menettelyn tai Tukholman kauppakamarin sääntöihin perustuvan menettelyn**. Investoijan valittua jonkun edellä mainituista vaihtoehtoista hän ei voi enää turvautua toiseen riitojen ratkaisuvaihtoehtoon (forum shopping-kielto). Välimiesmenettelyn päätös on lopullinen ja osapuolia oikeudellisesti sitova.

ECT-sopimuksen perusteella on ECT-sihteeristön antamien tietojen mukaan käynnistetty yhteensä 51 välimiesmenettelyä. Näistä noin puolet (53 %) on käynnistetty ICSID-sopimuksen piirissä, 27 % UNCITRAL-sääntöjen pohjalta ja loput 20 % Tukholman kauppakamarin sääntöjen pohjalta. Käynnistetyistä 51 tapauksesta 17 on toistaiseksi lopullisesti ratkaistu. Jutuista 28 kappaletta on edelleen kesken ja 6 juttua sovittiin ilman välimiestuomioistuimen ratkaisua.

Yksittäisistä välimiestuomioista eniten julkisuutta on saanut **öljy-yhtiö Yukos'in omistajien ajama vahingonkorvauskanne Venäjän valtiota vastaan**. Venäjän valtio katsoi, että kysymys on venäläisestä yhtiöstä, jolloin vahingonkorvauskannetta ei voida ajaa ECT-sopimuksen perusteella. UNCITRAL-sääntöjen perusteella asetettu välimiesmiestuomioistuimien katsoi kuitenkin, että koska Yukos'in omistus oli Venäjän ulkopuolella Gibraltarissa sijaitsevan holding-yhtiön käsissä, Yukos'in vahingonkorvauskannetta voitiin ajaa ECT-sopimuksen perusteella (sisältyi ECT:n investoija-käsitteen piiriin). Vuonna 2005 käynnistyneen välimiesmenettelyn lopputuloksena oli, että **wälimiestuomioistuin tuomitsi heinäkuussa 2014 Venäjän valtion maksamaan Yukos'in omistajilla yhteensä 50 miljardin Yhdysvaltain dollarin korvauksen**. Tuomioistuimien katsoi, että Yukos'in omaisuuden siirtäminen valtionyhtiö Rosneft'ille oli poliittisiin tekijöihin perustunut toimenpide ja siten ECT-sopimuksen nojalla korvaukseen oikeuttava. Venäjä puolestaan katsoi, että välimiestuomioistuimen päätös oli poliittisesti motivoitu **eikä Venäjä sen vuoksi pidä päätöstä hyväksyttävänä**. Venäjä ilmoitti hakevansa päätökseen muutosta, vaikka ECT-sopimuksen mukaan välimiestuomioistuimen päätös on sitova ja lopullinen eikä siihen voi hakea muutosta. Ilmeistä onkin, että Venäjä ei suostu maksamaan tuomittua korvausta, koska se pitää sitä poliittisena päätöksenä.

Venäjän irtaantuminen ECT-sopimuksesta heikentää sopimuksen merkitystä Euroopan energiamarkkinoilla. On kuitenkin muistettava, että ECT-sopimuksessa on mukana monia Euroopan ulkopuolisia maita, kuten esimerkiksi Japani ja Turkki sekä eräät Aasian maat. Tämä voi pitkällä tähtäimellä merkitä sitä, että ECT-sopimuksesta tulee energiamarkkinoille globaalitason sopimus pohja. Toisaalta ECT-sopimuksen investointimääräykset perustuvat perinteisissä kahdensivuisissa investointisuojasopimuksissa investoijille myönnettyyn vahvaan suojaan (mukaan lukien oikeus saattaa isäntävaltio kansainväliseen välimiesmenettelyyn). Viime aikaisissa

sopimusneuvotteluissa muun muassa alueellisista kauppaa- ja investointisopimuksista on pyritty löytämään nykyistä parempi tasapaino yhtäältä investoijan suojaamisen ja toisaalta valtion sääntelyoikeuden välillä.

6 Euroopan Unioni

6.1 Yleistä

Euroopan Yhteisöt (nykyisin Euroopan Unioni, EU) perustettiin vuonna 1958 Rooman sopimuksella. Alun perin jäsenmaita oli kuusi (Ranska, Saksa, Italia, Hollanti, Belgia ja Luxemburg). Nykyään jäsenvaltioita on 28 kappaletta. Euroopan yhteisöjen perustamiseen liittyi ajattelu, että luomalla tiivis talousunioni estetään talousunionissa mukana olevien maiden väliset sodat. Euroopan yhteisöt on siten paitsi taloudellinen liitto niin samalla poliittinen rauhaa edistävä liitto.

Euroopan unioni on osoittautunut menestystarinaksi. Koko ajan unioniin on liittynyt uusia valtioita ja tällä hetkellä unionin piirissä on yli 500 miljoonaa henkeä. Myös unionin toimintaa on jatkuvasti viety uusille aloille muuttamalla unionin perussopimusta. Merkittävä merkkipaalu oli Maastrichtin sopimus vuodelta 1993, jolloin yhteisiin sisämarkkinoihin ja yhteiseen kauppapolitiikkaan lisättiin yhteiseen valuuttaan euroon perustuva talous- ja rahaliitto sekä uusina ”pilareina” yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ja yhteistyö oikeus- ja sisäasioissa. Euro otettiin käyttöön vuonna 2002 ja tällä hetkellä 18 jäsenvaltiota on mukana yhteisessä valuutassa. Euroopan unionin nykyinen perussopimus on Lissabonin sopimus, joka tuli voimaan vuoden 2009 alusta.

Viime vuosina Euroopan unioni on paininut niin sanotun eurokriisin pyörteissä, kun osa euromaista on ylivelkaantunut ja toisaalta osa jäsenvaltioista on kieltäytynyt kehittämästä unionia sellaiseen liittovaltiomaiseen suuntaan, jossa jäsenvaltiot ottavat vastuuta toisten jäsenvaltioiden veloista yli sen, mitä jäsenvaltiot maksavat unionin kassaan jäsenmaksuina. Eurokriisin johdosta koko unionin talouskasvu on kärsinyt ja Euroopan keskuspankki on joutunut omilla toimillaan elvyttämään jäsenvaltioiden taloutta ja samalla turvaamaan heikompien eurovaltioiden taloutta. Eurokriisi on osoittanut, että EU on poliittisista syistä tapahtuneen voimakkaan laajentumisen seurauksena tullut tilanteeseen, jossa unionia on joko kehitettävä entistä vahvemmin liittovaltion suuntaan tai jäsenvaltioiden jakautuminen heikkoihin ja vahvoihin valtioihin johtaa jollakin aikavälillä unionin jakautumiseen tai ainakin vähittäiseen rapautumiseen.

Euroopan unionin ytimen muodostavat yhteiset sisämarkkinat sekä yhteinen kauppapolitiikka. Vaikka unioni alkaisi vähitellen rapautua, vaikuttaa todennäköiseltä, että valtaosa nykyisistä jäsenvaltioista haluaa säilyttää aikaansaadun integraation keskeisen sisällön, jonka yhteiset sisämarkkinat ja yhteinen kauppapolitiikka muodostavat. Euroopan unionin muodostamat sisämarkkinat ovat maailman suurin yhtenäinen kaupallinen toimija, joka antaa kaikille jäsenvaltioille yhteisen

kauppapolitiikan avulla vahvan aseman maailman markkinoilla. **Yhteiseen kauppapolitiikkaan kuuluvat tehtyjen sopimusmuutosten jälkeen myös suorat ulkomaiset investoinnit, joiden osalta unioni neuvottelee yhtenä blokkina.**

6.2 EU:n liikkeenperustamisoikeus ja yritysten vapaan liikkumisen turvaaminen

Liikkeenperustamista koskevat säännökset kuuluvat Euroopan yhteisön perustamissopimuksen (konsolidoitu versio, jäljempänä perustamissopimus) kolmannen osan III osastoon ”Henkilöiden, palvelujen ja pääomien vapaa liikkuvuus”. Kyseisen osaston 2 luvussa liikkeenperustamista (tai sijoittautumisoikeutta) koskevat säännökset ovat artikloissa 49–55. Säännöksillä pyritään poistamaan jäsenvaltioiden väliset pääomien liikkumisvapautta koskevat rajoitukset ja estämään uusien rajoitusten syntyminen. Jotta yhteisön voimavaroja voitaisiin käyttää tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti, edellyttää se, että kansallinen lainsäädäntö ei estä eikä rajoita pääomien ja muiden tuotantotekijöiden liikkuvuutta.

Perustamissopimuksen 49 artikla muodostaa perustan liikkeenperustamista koskeville säännöksille. **Artiklan mukaan kielletään rajoitukset, jotka koskevat jäsenvaltion kansalaisten tai yritysten vapautta sijoittautua toisen jäsenvaltion alueelle.** Myös kielletään rajoitukset, jotka estävät jäsenvaltion alueelle sijoittautuneita jäsenvaltion kansalaisia tai yrityksiä perustamasta kauppaedustajan liikkeitä, sivuliikkeitä ja tytäryhtiöitä. Kyseisen artiklan toisessa momentissa **liikkeenperustamisen keskeiseksi periaatteeksi määritellään kansallisen kohtelun periaate.** Sen mukaan toisen jäsenvaltion kansalaiselle tai yritykselle on annettava samanlainen kohtelu, joka sijoittautumisvaltion lainsäädännön mukaan koskee sen omia kansalaisia ja yhtiöitä (syrjintäkielto). Kansallisen kohtelun periaate sisältää sen, että jäsenvaltiot voivat soveltaa sellaisia rajoituksia, jotka koskevat sekä omia että muiden jäsenvaltioiden kansalaisia ja yrityksiä.

Jotta yritys voi hyödyntää yhteisön liikkeenperustamisoikeutta, **edellytyksenä on, että yrityksellä on todellinen yhteys johonkin yhteisön jäsenvaltioon.** Artiklan 54 mukaan tällainen todellinen yhteys edellyttää, että kysymyksessä on jonkin jäsenvaltion lainsäädännön mukaisesti perustettu yhtiö, jonka sääntömääräinen kotipaikka, keskushallinto tai päätoimipaikka on yhteisön alueella. Tällä säännöksellä halutaan estää se, että ulkopuolisten valtioiden yhtiöt voisivat fiktiivisiä yrityksiä perustamalla päästä yhteisön liikkeenperustamisoikeuden piiriin.

Liikkeenperustamista koskevien **kansallisten lainsäädäntöjen ja hallintokäytäntöjen harmonisointia** on toteutettu neuvoston antamalla direktiiveillä. Direktiivit ovat joko yleisiä tai koskevat tiettyä toimialaa. Etusija on annettu sellaisille toimialoille, jotka vaikuttavat hyvin suotuisasti tuotantoon ja kauppaan. Direktiiveillä on myös pyritty edistämään toisen jäsenvaltion työntekijöiden mahdollisuutta jäädä toisen jäsenvaltion alueelle harjoittamaan itsenäistä ammattia. Myös liikkeenperustamiseen tarvittavan, toisen jäsenvaltion alueella sijaitsevan kiinteän omaisuuden

hankintaa ja käyttöä on direktiiveillä pyritty helpottamaan. Samoin on pyritty parantamaan jäsenvaltioiden toimivaltaisten viranomaisten yhteistyötä liikkeenperustamisen alalla. Käytännössä liikkeenperustamisen vapaus toteutuu yhteisön alueella tänä päivänä varsin hyvin.

Perustamissopimukseen sisältyy myös **eräitä poikkeuksia** jäsenvaltioiden liikkeenperustamisoikeuteen. Ensinnäkin 51 artiklan mukaan liikkeenperustamisoikeutta koskevia **määräyksiä ei jäsenvaltiossa sovelleta toimintaan, joka jatkuvasti tai tilapäisesti liittyy julkisen vallan käyttöön kyseisessä jäsenvaltiossa.** Julkisen vallan käytöllä tarkoitetaan esimerkiksi osakeyhtiömuodossa tapahtuvaa valtion tai kunnan toimintaa, johon liittyy norminantoa tai julkisten tukien myöntämistä. Vastaavasti liikkeenperustamisoikeutta koskevat perustamissopimuksen määräykset eivät artiklan 52 mukaan rajoita sellaisten lakien, asetusten ja hallinnollisten määräysten soveltamista, joiden mukaan ulkomaalaisiin tai ulkomaisiin yhtiöihin sovelletaan **erityissääntelyä yleisen järjestyksen tai turvallisuuden taikka kansanterveyden perusteella.** Näitä poikkeusmääräyksiä tulee tulkita ahtaasti, jotta niitä ei väärinkäytetä jäsenvaltioiden toimesta. Poikkeusten on myös oltava yleisiä ja niitä on sovellettava yhdenmukaisesti suhteessa kaikkiin jäsenvaltioihin.

Perustamissopimuksella pyritään myös jäsenvaltioiden sellaisten lainsäädäntöjen lähentämiseen (harmonisointiin), jotka suoraan vaikuttavat yhteismarkkinoiden toteuttamiseen tai toimintaan. Liikkeenperustamisoikeuden kannalta tärkeitä on **kansallisten yhtiöoikeudellisten säännösten yhdenmukaistamiseen tähtäävä työ.** Neuvosto on hyväksynyt useita direktiivejä, joilla harmonisoidaan esimerkiksi jäsenvaltioiden kansallisia osakeyhtiölakeja. Samoin liikkeenperustamisoikeuden kannalta on keskeistä, että toisessa jäsenvaltiossa annettu oikeuden tuomio tai päätös voidaan saada täytäntöön toisessa jäsenvaltiossa. Lainsäädäntöjen harmonisointiin liittyy myös niin sanotun **eurooppayhtiön perustaminen.** Eurooppayhtiö on ylikansallinen yhtiömuoto, joka on periaatteessa riippumaton kansallisista rajoista ja rajoituksista. Tällainen yhtiömuoto mahdollistaa toiminnan useammassa jäsenvaltiossa ja fuusioitumisen eri jäsenvaltioissa perustettujen yhtiöiden kesken. Käytännössä tällä hetkellä on toiminnassa vain muutama europpayhtiö, koska yhtiömuoto sopii vain erittäin isoille yhtiöille ja sen käytännön toimintaan liittyy vielä vaikeasti ratkaistavia ongelmia.

Liikkeenperustamisoikeuteen vaikuttavat merkittävästi myös perustamissopimuksen määräykset pääomaliikkeiden ja maksujen vapauttamisesta. Nämä määräykset ovat perustamissopimuksen kolmannen osan III osaston 4 luvussa. Niiden mukaan **kiellettyjä ovat kaikki rajoitukset, jotka koskevat pääomaliikkeitä jäsenvaltioiden välillä taikka jäsenvaltioiden ja kolmansien maiden välillä.** Käytännössä kaikki rajoitukset koskien jäsenvaltioiden välisiä suoria investointeja on poistettu jo vuosia sitten. Sen sijaan jäsenvaltioiden ja kolmansien maiden välisen suorien investointien osalta rajoituksia edelleen on, koska perustamissopimus ei sellaisenaan koske jäsenvaltioiden suhteita kolmansiin maihin. Perustamissopimuksen mukaan myös EY:n neuvosto voi määränemmistöllä toteuttaa toimenpiteitä,

jotka koskevat pääomaliikkeitä kolmansiin maihin tai kolmansista maista, jos näihin liittyy esimerkiksi suoria investointeja. Käytännössä jäsenvaltiot ovat olleet haluttomia päättämään tällaisten kolmansia maita koskevien rajoitusten purkamisesta yhteisön puitteissa, vaan ovat halunneet pitää ne omassa päätäntävallassaan. Muutos tilanteeseen tuli vasta Lissabonin sopimuksen hyväksymisen yhteydessä vuonna 2009, kun komission toimivaltaan kuuluvaan yhteiseen kauppapolitiikkaan lisättiin myös jäsenvaltioiden ja kolmansien maiden väliset suorat investoinnit. Jäsenvaltioiden bilateraaliset investointisuojaus sopimukset tulevat suoria investointeja koskevien säännösten osalta näin ollen vähitellen korvautumaan yhteisön neuvottelemilla vapaakauppa- ja investointisopimuksilla. Tällaisia sopimuksia on jo tehty muun muassa Etelä-Korean ja Kanadan kanssa. Parhaillaan neuvotellaan vastavasta sopimuksesta Yhdysvaltojen kanssa.

6.3 EU:n ja Yhdysvaltojen välistä vapaakauppa- ja investointisopimusta koskevat neuvottelut

Euroopan unionin ja Yhdysvaltojen väliset **neuvottelut vapaakauppa- ja investointisopimuksesta (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP)** aloitettiin heinäkuussa 2013. Neuvottelujen tarkoituksena on purkaa esteitä niin tavara- ja palvelukaupalta ja investoinneilta kuin henkilöiden liikkuvuudelta. Tavara- ja palvelukaupan esteitä purettaisiin erityisesti karsimalla tarpeetonta sääntelyä ja yhdenmukaistamalla käytäntöjä, mukaan lukien erilaisia standardeja. CERP-tutkimuslaitoksen mukaan neuvoteltava sopimus lisäisi alueen talouksien kansantuotetta noin 75 miljardilla Yhdysvaltain dollarilla vuodessa. CERP:in ja muidenkin tutkimuslaitosten esittämiin hyötylaskelmiin on useilla tahoilla suhtauduttu kriittisesti. Sopimus kattaisi noin puolet maailman tuotannosta, 30 prosenttia maailman kaupasta ja 20 prosenttia maailman suorista investoinneista. **Tavoitteena on saada neuvottelut päätökseen viimeistään vuoden 2015 loppuun mennessä.**

Sopimusneuvottelut ovat jo alkuvaiheessaan saaneet osakseen tiukkaakin kritiikkiä. EU on Ranskan vaatimuksesta jättänyt audiovisuaalisen teollisuuden hyväksymänsä neuvottelumandaatin ulkopuolelle. Samoin geenimanipuloitujen maataloustuotteiden ottaminen mukaan sopimukseen aiheuttaa EU:n piirissä voimakasta vastustusta. Myös nettipalvelujen sääntely on Snowden -kohun myötä tullut vaikeaksi asiaksi EU:n puolella. Ongelmallisia asioita neuvotteluissa tulevat olemaan myös Buy American Act'in soveltamiskäytäntöjen muuttaminen vähemmän protektionistiseksi sekä osavaltiotason (erityisesti Yhdysvalloissa) mukaan ottaminen sopimukseen. EU:ssa pelätään myös standardien yhtenäistämisen johtavan EU:n nykyisiä käytäntöjä huomattavasti löysempään menettelyyn. Ehkä eniten kritiikkiä on kuitenkin aiheuttanut investointien suojaan liittyvät käytännöt, jotka nähdään demokratian vastaisiksi.

EU:n päätäntäelimien hyväksymissä **neuvotteluohjeissa linjattiin, että EU:n tulisi pyrkiä saamaan sopimukseen mukaan investointien suoja koskevat**

määräykset, joihin sisältyisi myös nykyisten bilateraalisten investointisuojausopimusten mukaiset määräykset investoijan (yrityksen) oikeudesta käynnistää kansainvälinen riitojen ratkaisumenettely sopimusvaltiota vastaan. Neuvottelujen alkamisen jälkeen **kansalaisjärjestöjen ja oikeudellisten asiantuntijoiden taholta alettiin voimakkaasti arvostella erityisesti investoijalle annettavaa oikeutta käydä riitojen ratkaisumenettelyä suoraan valtiota vastaan, koska sitä pidettiin epädemokraattisena ja oikeusvaltioperiaatteen vastaisena.**

Tämän arvostelun seurauksena EU:n komissio päätti aloittaa **investointisuojausopimuksesta julkisen konsultaatiomenettelyn**, jossa kaikki asiasta kiinnostuneet sidosryhmät voivat vapaasti lausua käsityksensä. Konsultaatioiden pohjaksi EU:n komissio laati asiakirjan, joka sisälsi 12 kysymystä arvostelun kohteena olleista kysymyksistä. Kunkin kysymyksen osalta asiakirjassa selvitetään tarkemmin käsiteltävää kysymystä ja sitä, miten tähän mennessä voimaantulleet kansainväliset sopimukset ovat kysymykseen suhtautuneet. Sen jälkeen kerrotaan EU:n tavoitteet ja lähestymistapa kyseiseen kysymykseen. EU:n komission esiintuomissa tavoitteissa ja esityksissä on pitkälti noudatettu EU:n aikaisemmin Kanadan kanssa valmiiksi neuvotteleman vapaakauppasopimuksen (EU-Canada Free Trade Agreement, CETA) määräyksiä. Kanadalla on Yhdysvaltojen ja Meksikon kanssa tekemänsä NAFTA-sopimuksen perusteella käytännön kokemuksia kolmen OECD-valtion välisen investointisopimuksen toimivuudesta, sekä sopimuksen hyvistä ja huonoista puolista.

Konsultaatiomenettelyn tuloksena EU:n komissio vastaanotti yli 150.000 kannanottoa. Kannanottojen läpikäynti on johtanut siihen, että varsinaiset neuvottelut TTIP-sopimuksen investointimääräyksistä alkavat vasta vuoden 2015 alkupuolella.

EU:n komission konsultaatioiden pohjaksi laatiman asiakirjan mukaan EU kannattaa TTIP-sopimukseen laajaa investoinnin määritelmää, joka kattaa itse yrityksen ohella myös investointiin liittyvät kiinteistöt, aineettomat oikeudet sekä erilaiset luvat, sopimukset ja rahoitusinstrumentit. Parannuksena useimpiin voimassa oleviin sopimuksiin EU liittäisi määritelmään lisäedellytyksenä vaatimuksen, että investoivalla yrityksellä tulee olla merkittävää liiketoimintaa kyseisessä valtiossa. EU:n lähestymistavan mukaan investoijan syrjimätön kohtelu turvataan sillä, että sopimukseen otetaan muiden investointisuojausopimusten mukaisesti kansallisen kohtelun ja suosituimman maan periaatteet.

Keskeinen kaikkiin investointisuojausopimuksiin sisältyvä standardi on, että **isäntävaltion on myönnettävä ulkomaiselle investoijalle reilu ja tasapuolinen kohtelu (fair and equitable treatment). Tämän käsitteen avoimuutta ja epämääräisyyttä ovat oikeusoppineet voimakkaasti kritisoineet.** Käsitellyissä oikeustapauksissa käsitteen epämääräisyys on johtanut päätöksiin, jotka ovat olleet satunnaisia ja ovat usein vastaavissa tapauksissa eronneet selvästi toisistaan. EU haluaa kuitenkin pitäytyä tähän kansainvälisessä oikeudessa jo vakiintuneeseen käsitteeseen, mutta esittää siihen tarkennuksia, jotta nykyisistä tulkintaongelmista päästään eroon. EU:n ehdotuksen mukaan itse sopimustekstiin otettaisiin suljettu viiden

kohdan luettelo tilanteista, joissa reilun ja tasapuolisen kohtelun vaatimuksesta on poikettu. Poikkeamisperusteiden luettelossa olisi muun muassa oikeudenmukaisen ratkaisun selkeä kieltäminen (denial of justice), poikkeaminen hyvän prosessin peruseriaatteista ja päätöksen ilmeinen mielivaltaisuus tai syrjivä luonne. Tällaisen luettelon saamista sopimukseen olisi sinänsä pidettävä parannuksena, vaikka kyseisen viiden poikkeusperusteen tulkinta voisi yksittäistapauksessa olla vaikeaa ja sattumanvaraista.

Kysymykseen reilusta ja tasapuolisesta kohtelusta **liittyy läheisesti myös ulkomaisen yrityksen kansallistaminen (expropriation)**. Isäntävaltiot voivat käyttää kansallistamista reilun ja tasapuolisen kohtelun vaatimuksen vastaisesti. Investointisuojasopimuksissa kansallistaminen on sinänsä sallittu toimenpide, jos se tapahtuu julkisen tarkoituksen toteuttamiseksi, tehdään syrjimättömästi, perustuu lakiin sekä johtaa täyteen ja välittömään korvaukseen. Varsinaiseen kansallistamiseen rinnastetaan myös niin sanottu epäsuora kansallistaminen. Tämä epäsuoran kansallistamisen käsite on usein johtanut tulkinnallisiin tilanteisiin, joissa investoija on turvautunut riitojen ratkaisumenettelyyn. **EU haluaa selkeyttää epäsuoran kansallistamisen käsitettä tulkinnallisilla ohjeilla.** Ensinnäkin epäsuoraa kansallistamista ei olisi valtion politiikkatavoitteisiin sisältyvä ei-syrjivä lainsäädäntö, jolla suojellaan esimerkiksi kansanterveyttä tai ympäristöä. Toisaalta epäsuoran kansallistamisen piiriin eivät myöskään kuuluisi tilanteet, joissa jokin valtion legitiimi lainsäädäntötoimi aiheuttaa ulkomaisen investoinnin arvon tai investoijan voiton alentumisen. Näillä tarkennuksilla pyritään estämään aikaisemmassa oikeuskäytännössä esiin tulleet ja eniten kritiikkiä aiheuttaneet tapaukset.

Demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen kannalta **keskeinen kysymys EU:n ja Yhdysvaltojen vapaakauppasopimuksessa on investoinnin suojan suhde valtion oikeuteen säätää lainsäädäntöä ja hoitaa hallintoa (right to regulate)**. Esimerkiksi ihmisoikeuksien turvaaminen EU:n jäsenvaltioissa on oltava mahdollista ilman riskiä joutumista ulkomaisen monikansallisen yhtiön nostaman riitojen ratkaisumenettelyn kohteeksi. Useimmat voimassa olevat investointisuojasopimukset ovat jättäneet tämän kysymyksen avoimeksi, jolloin on **jääty hyvin avointen ja tulkinnanvaraisten sopimusmääräysten varaan.** Seurauksena voi olla jopa tilanne, että valtio ei uskalla säätää jotakin lakia, koska pelätään ulkomaisten investoijien vahingonkorvauskanteita (niin sanottu **”legislative freeze”-ongelma**). EU yrittää omassa lähestymistavassaan löytää tasapainon yhtäältä investoinnin suojan ja toisaalta valtion lainsäädäntövallan välille. EU haluaa ottaa sopimukseen nimenomaisen määräyksen, jonka mukaan valtion oikeus lainsäädäntö- ja hallintovaltaan on sopimuksen peruseriaate. Tasapainon aikaansaamiseen tähtää myös edellä todettu viiden kohdan tyhjentyvä luettelo tilanteista, joissa poiketaan reilun ja tasapuolisen kohtelun vaatimuksesta. EU:n tavoitteena on myös saada sopimukseen sisältyvään syrjintäkiellon periaatteeseen poikkeuksia, jotka koskisivat muun muassa kansanterveyttä, ympäristöä ja kuluttajansuojaa. Tällöin poikkeuksen piirissä olevaan lainsäädäntöön investoija ei voisi vedota korvauksen saamiseksi. Sopimukseen pyritään

saamaan myös normaalit määräykset siitä, että kriisitilanteissa voidaan väliaikaisesti ryhtyä syrjiviinkin toimiin ulkomaiseen investointiin liittyen ja että rahoitusjärjestelmän turvaamiseen liittyvät toimet ovat sallittuja.

Edellä on jo todettu, että kansainvälisessä oikeudessa on erittäin poikkeuksellista, että yksityinen ulkomainen yritys voi saada valtion korvausmenettelyyn sen johdosta, että yritys katsoo valtion rikkoneen sopimusvelvoitteitaan. Käytännössä lähes kaikissa nykyisissä noin 3000 kahdenvälisissä investointisuojaosopimuksissa on kuitenkin tällaiseen sääntelyyn menty, koska se on nähty ulkomaisten investointien turvaamisen kannalta perustelluksi. On kuitenkin huomattava, että valtaosa näistä sopimuksista on tehty teollisuusmaan ja kehitysmaan välillä, jolloin teollisuusmaa ei ole aina luottanut kyseisen kehitysmaan oikeusjärjestelmän oikeudenmukaisuuteen ja on tämän vuoksi halunnut saada mahdolliset kiistat kansainvälisen välimiesmenettelyn piiriin. EU:n ja Yhdysvaltojen vapaakauppasopimuksen osalta on kysymys maista, joilla kaikilla on hyvin kehittyneet oikeusjärjestelmät, jolloin tällaista epäilyä järjestelmien oikeudenmukaisuudesta ei pitäisi olla.

Investointia koskevissa kiistoissa ollaan hyvin samantapaisessa tilanteessa kuin kauppaa koskevissa kiistoissa, joissa on perinteisesti ollut mahdollista saada kahden yrityksen välinen kiista kansainvälisen välimieselimen ratkaistavaksi (yleensä UNCITRAL:in puitteissa). Perusteena kansainvälisen välimiesmenettelyn käyttämiselle kauppariidoissa on yleensä mainittu se, että kansallisten tuomioistuinten kautta toimiminen kestäisi liian kauan ja että tuomioistuinten asiantuntemus ei aina ole riittävä ratkaisemaan monimutkaisia kaupallisia sopimusriitoja. Toisin kuin investointeja koskevissa kiistoissa kansainvälistä kauppaa koskevissa kiistoissa yritys ei voi kuitenkaan saattaa valtiota suoraan välimiesmenettelyyn, vaan yritys joutuu toimimaan kotivaltionsa kautta. Valtioiden väliset kauppakiistat ratkaistaan pääsääntöisesti WTO:n riitojen ratkaisumekanismin puitteissa. Investointien osalta WTO:lla ei ole suoraan toimivaltaa, vaan toimivalta pitää erikseen perustaa kahdenvälisellä tai alueellisella sopimuksella yhteistyössä WTO:n kanssa.

Oikeusoppineet ovat voimakkaasti arvostelleet sitä, että EU:n ja Yhdysvaltojen väliseen vapaakauppasopimukseen aiotaan ottaa mukaan investoijan oikeus saattaa valtio kansainväliseen välimiesmenettelyyn. Tätä pidetään demokratian ja oikeusvaltioperiaatteiden kannalta kyseenalaisena erityisesti ottaen huomioon käydyissä noin 500 välimiesmenettelyssä esille tulleet puutteet järjestelmän toiminnassa. EU:n komissio on perustellut myönteistä kantaansa viittaamalla noin 3000 kahdenvälisen investointisuojaosopimuksen (näistä 1400 on EU-maiden tekemiä) luomaan kansainväliseen käytäntöön. EU viittaa myös siihen, että yhteisö aikoo saada sopimukseen useita parannuksia ja muutoksia verrattuna nykyisiin investointisuojaosopimuksiin. Edellä on jo käyty EU:n esittämiä parannuksia sopimuksen substanssimääräyksiin. Sen lisäksi EU esittää neuvottelujen alla olevaan sopimukseen **monia muutoksia verrattuna olemassa oleviin investointisuojaosopimuksiin koskien kansainvälistä välimiesmenettelyä.** Tarkoituksena on aikaansaada läpinäkyvä ja hyvin toimiva järjestelmä, joka samalla ottaa huomioon yleisen edun ja valtioiden politiikkatavoitteet.

Välimesmenettelyn läpinäkyvyyttä ja avoimuutta EU parantaisi määräämällä kaikki välimesmenettelyyn liittyvät asiakirjat julkisesti saataviksi edellyttäen, että asiakirjoihin ei liity luottamuksellista tietoa tai liikesalaisuuksia. Lisäksi välimesmenettelyyn liitettäisiin julkisia kuulemistilaisuuksia, joihin kaikki kiinnostuneet sidosryhmät voisivat osallistua ja lausua kantansa asioihin. Tarkoituksena on, että YK:n piirissä hyväksytyt UNCITRAL:in kauppaa koskevien kiistojen läpinäkyvyysperiaatteet otetaan osaksi EU:n ja Yhdysvaltojen välistä investointien suojaa koskevaa sääntelyä.

Esitetystä kritiikissä on yleensä tarjottu kansallisia tuomioistuimia kansainvälisen välimesmenettelyn sijaan investointeja koskevien riitujen ratkaisuinstantssina. EU ilmoittaa pitävänsä kansallisia tuomioistuimia suositeltavana kiistojen ratkaisupaikkana, mutta toteaa samalla, että kansallisten tuomioistuinten käyttäminen investointikiistoissa ei ole aina mahdollista. Kansalliset tuomioistuimet eivät voi useissa maissa perustaa tuomioitaan kansainvälisen sopimuksen määräykseen, koska niitä ei saateta osaksi kansallista lainsäädäntöä. Joissakin maissa valtiolla voi olla oikeus olla tulematta kansalliseen tuomioistuimeen vastaajana (valtion immunitetti). Vaikka kysymys on teollisuusmaiden välisestä sopimuksesta, neuvotteluissa on esitetty epäilyjä siitä, että kansalliset tuomioistuimet voivat suosia tuomioissaan paikallisia tahoja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa voimassa olevan lainsäädännön mukaan ei ole kiellettyä suosia paikallisia yrityksiä riitatapauksissa. Näillä perusteilla EU:n komissio puoltaa sitä, että kansallisten tuomioistuinten rinnalla investoija voi tiettyjen aikamäärien kuluttua valita riidassa valtiota vastaan kansainvälisen välimesmenettelyn. Mikäli riita on viety kansalliseen tuomioistuimeen ratkaistavaksi, riita ei voi enää saattaa kansainväliseen välimesmenettelyyn. Vastavasti jos yritys on päättänyt mennä suoraan kansainväliseen välimesmenettelyyn, samaa riitaa ei voi enää tuoda kansalliseen tuomioistuimeen.

Toisena vaihtoehtona kansainväliselle välimesmenettelylle on **kriitikkojen taholta esitetty WTO:n riitujen ratkaisujärjestelmän mukaista mallia**, jossa investoineen yrityksen kotivaltio hakisi vahingonkorvausta WTO-tyyppiseltä paneelilta. Paneeli perustettaisiin kutakin tapausta varten erikseen, mutta sen toiminta perustuisi kansainvälisesti etukäteen hyväksytyihin sääntöihin ja periaatteisiin. Paneelin tekemistä päätöksistä voisi valittaa pysyvään muutoksenhakuelimeen ("Appellate Body"). Tässä mallissa investoija joutuisi toimimaan kotivaltion kautta, jolloin kotivaltio joutuisi ottamaan kantaa siihen, onko tapauksessa aihetta ryhtyä käymään oikeutta toista sopimusvaltiota vastaan. Muutoksenhakumahdollisuus toisi tehtäviin päätöksiin johdonmukaisuutta ja ennakoitavuutta. Ei ole kuitenkaan mitenkään varmaa, että Yhdysvallat ja erityisesti yhdysvaltalaiset yritykset olisivat valmiita hyväksymään tällaisen mallin.

Ehkä merkittävin näkökohta kansainvälistä välimesmenettelyä vastaan on, että **se antaa yhdysvaltalaisille yrityksille paremman aseman riitatilanteissa kuin EU:n jäsenvaltioiden omilla yrityksillä on EU-lainsäädännön perusteella.** EU:n yritykset eivät voi hakea korvausta EU-valtiota vastaan suoraan kansainvälisen

välimiesmenettelyn kautta, vaan joutuvat aina turvautumaan kansallisiin tuomioistuimiin. Sen sijaan amerikkalaiset yritykset voisivat (jos neuvoteltava sopimus menisi suunnitellussa muodossa läpi) mennä EU-valtion kanssa syntyneessä kiistassa suoraan kansainväliseen välimiesmenettelyyn. Tässä olisi kysymys amerikkalaisten yritysten suosimisesta suhteessa EU:n omiin yrityksiin. Tällaista eurooppalaisten yritysten syrjintää olisi vaikea poliittisesti hyväksyä. Toisaalta on muistettava, että EU-valtion yritys saisi sopimuksen perusteella vastavuoroisesti oikeuden ryhtyä kansainväliseen välimiesmenettelyyn Yhdysvaltojen valtiota vastaan mahdollisessa riitatilanteessa koskien Yhdysvaltoihin tehtyä investointia.

Kansainvälisten **välimeselinten muodostamistapaa ja menettelysääntöjä on myös kritisoitu** voimakkaasti. Valitut välimiehet eivät ole aina olleet riippumattomia ja puolueettomia. Välimiesten valinta on myös keskittynyt harvalukuiselle kansainvälisten asianajajien ja tutkijoiden joukolle. Kun sovellettavat oikeussäännökset ovat olleet hyvin epämääräisiä ja varsinaisia menettelysääntöjä ei ole sopimuksissa määritelty, on tuloksena ollut hyvin sattumanvaraisia päätöksiä, joiden sisältökin yleensä jää suurelta osin salaiseksi. Kuitenkin kyseessä voivat olla hyvinkin huomattavat korvausvaatimukset. Esimerkiksi Ecuadorin valtio on välimiesmenettelyssä määrätty maksamaan amerikkalaiselle Occidental Petrol- yhtiölle vahingonkorvausta 2,3 miljardia Yhdysvaltain dollaria.

Nykyiseen kansainväliseen **välimiesmenettelyyn liittyvien ongelmien poistamiseksi EU:n komissio esittää erityistä käyttäytymissääntöä (code of conduct)**, jonka avulla välimiesten valintaan ja toimintaan saadaan hyväksyttävät säännöt. Käyttäytymissäännön avulla on tarkoitus turvata, että valittavat välimiehet ovat riippumattomia ja puolueettomia sekä toimivat kaikissa tilanteissa eettisesti kestäväällä tavalla. Mikäli joku välimies poikkeaa eettisestä toimintatavasta, voitaisiin välimies poistaa välimiestuomioistuimesta. Välimiestuomioistuimen toimintaan liittyy myös EU:n komission ehdotus, että sopimuksen osapuolivaltio voisi puuttua välimiestuomioistuimen toimintaan, jos valtio katsoo tuomioistuimen tulkitsevan sopimusta toisin kuin mikä oli sopijapuolien alkuperäinen tarkoitus. Tällainen väliintulomahdollisuus olisi käytännössä ongelmallinen ja tulisi kysymykseen hyvin rajoitetuissa tapauksissa, mutta olisi kuitenkin omiaan lisäämään luottamusta välimiestuomioistuimen toimintaan.

Nykyisissä kahdensivuisissa investointisopimuksissa todetaan yksiselitteisesti, että välimiestuomioistuimen päätös on lopullinen ja osapuolia sitova ja että siihen ei voi hakea muutosta. Tätä käytäntöä EU:n komissio haluaisi muuttaa. **EU:n komissio esittää kannanotossaan, että neuvoteltavaan sopimukseen tulisi sisällyttää muutoksenhakumekanismi**, joka mahdollistaa välimiestuomioistuimen päätösten tarkistamisen. Muutoksenhakumahdollisuutta perustellaan erityisesti sillä, että se turvaisi sopimuksen yhdenmukaisen tulkinnan. Muutoksenhaku antaisi myös riidan osapuolille mahdollisuuden saada muutoksen välimiestuomioistuimen päätökseen ja korjata mahdolliset päätökseen sisältyvät virheet. Tätä EU:n ehdotusta muutoksenhakumahdollisuudesta on pidettävä erittäin

merkittävänä ottaen huomioon esitetty oikeudellinen kritiikki. On vaikea perustella sitä, että investointikiistoissa annettavissa päätöksissä ei olisi muutoksenhakumahdollisuutta, kun esimerkiksi WTO:n riitojen ratkaisupaneelin päätöksiin voidaan valtion välisissä kiistoissa hakea muutosta. Samoin oikeusvaltioperiaatteisiin kuuluu, että myös kansallisten tuomioistuinten päätöksiin voidaan hakea muutosta. Yritysten välisissä kaupallisissa kiistoissa muutoksenhakumahdollisuus yleensä puuttuu, jos turvaututaan välimiesmenettelyyn, mutta tällaisia yritysten välisiä kaupallisia kiistoja ei voida verrata yrityksen ja valtion välisiin investointikiistoihin, joihin väistämättä liittyy vahva valtiollinen ja poliittinen intressi.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että EU:n komissio on muutosehdotuksillaan pyrkinyt ottamaan huomioon investointisuoja sääntelyn suhteen esitetyn kritiikin. Monet komission esittämät muutosehdotukset ovat sinänsä perusteltuja ja korjaisivat nykyisiin kahdenvälisiin investointisuoja sopimuksiin sisältyviä puutteita ja epäkohtia. Silti **joudutaan kysymään, menevätkö komission muutosehdotukset riittävän pitkälle.** Onko esimerkiksi perusteltua antaa investoijalle oikeus nostaa korvausvaatimus toista sopimusvaltiota vastaan kansainvälisessä välimiesmenettelyssä, vaikka EU saisi neuvoteltua valtaosan esittämistään muutoksista sopimukseen? Tällöinkin hyväksyttäisiin se, että yksityisen yrityksen etu voisi mennä riitatilanteissa julkisen edun edelle. Tällainen lopputulos olisi todennäköisesti hyvin vaikeasti läpivietyissä EU:n hyväksymisprosessissa. **Olisiko sittenkin parempi tukeutua nykyiseen tilanteeseen, jossa useimpien EU-valtioiden tapauksessa kiistatilanteessa joudutaan kansalliseen tuomioistuimeen,** kun kahdenvälisiä investointisuoja sopimusta ei ole olemassa eikä myöskään OECD-sääntely mahdollista yrityksen ja valtion välistä välimiesmenettelyä. Myös edellä kuvattu WTO-tyyppinen riitojenratkaisumalli olisi monien kriitikoiden mielestä parempi vaihtoehto kuin nykyisiin investointisuoja sopimuksiin perustuva malli, vaikka mallia muutettaisiinkin komission esittämällä tavalla.

EU:n komission mukaan ainoastaan yhdeksällä EU-valtiolla on voimassa oleva investointisuoja sopimus Yhdysvaltojen kanssa, johon investoijan ja valtion välinen kansainvälinen riitojenratkaisu sisältyy. Useimmilla jäsenvaltioilla tällaista sopimusta ei ole, koska sopimuksia ei ole pidetty teollisuusmaiden välillä tarpeellisina. Kahdenvälisen investointisuoja sopimusten puuttumisesta huolimatta investointivirrat EU:n ja Yhdysvaltojen välillä eivät ole kärsineet. Päinvastoin EU-maiden ja Yhdysvaltojen väliset investoinnit muodostavat noin 20 prosenttia maailman kaikista suorista investoinneista.

EU:n ja Yhdysvaltojen välinen TTIP-sopimus voi hyvinkin saada aikaan merkittäviä muutoksia kansainvälisten investointien sääntelyssä. Teollisuusvaltioiden välisissä suhteissa ei voida kansainvälisten investointien suojaamisessa noudattaa samoja periaatteita kuin kehitysmaiden kanssa tehdyissä kahdenvälisissä sopimuksissa on ollut käytäntönä. Aika näyttää, millaisia muutoksia EU:n ja Yhdysvaltojen väliset neuvottelut tuovat mukanaan.

VII Suomi ja ulkomaiset investoinnit

1 Yleistä

Suomen noin satavuotisen itsenäisyyden aikana suhtautuminen ulkomaisiin investointeihin on vaihdellut laidasta laitaan. Kun Suomi vuonna 1917 itsenäistyi nähtiin erityisesti Venäjä suurena uhkana Suomen metsien omistuksen suhteen. Metsäteollisuus oli tuohon aikaan Suomen merkittävin teollisuuden haara ja metsien pysyminen kansallisessa omistuksessa nähtiin keskeiseksi kysymykseksi. Suomi pyrki muutoinkin ajan protektionistisen hengen mukaan suojaamaan omaa teollisuuttaan ja maaomaisuuttaan. Heti itsenäistymisen jälkeen pantiin vireille lainsäädäntöhanke, jonka tuloksena Suomessa oli voimassa vuodesta 1939 aina vuoteen 1992 asti yhtiöiden ja kiinteän omaisuuden omistuksen osalta tiukka viranomaislupiin perustuva sääntely.

Toisen maailmansodan jälkeen ilmapiiri Euroopassa ja maailmanlaajuisesti muuttui aikaisempaa liberaalisempaan suuntaan. Yhdysvallat saavutti kapitalistisessa maailmassa johtoaseman. Yhdysvaltain ajattelua hallitsi niin sanottu ”open door”-ajattelu, joka pyrki turvaamaan markkinoiden ja pääomien liikkumisen vapauden. Suomikin pääsi vähitellen mukaan kansainvälisiin taloudellisiin järjestelyihin, joiden puitteissa Yhdysvaltojen ajamaa markkinatalouden vapauttamista viettiin käytäntöön. Vuonna 1969 Suomi liittyi OECD:hen ja teki 1970-luvun alussa kahdenvälisen vapaakauppasopimuksen Euroopan yhteisöjen kanssa. Lopullinen kytkeytyminen länsimaiseen talousyhteisöön tapahtui, kun Suomi liittyi vuonna 1995 jäseneksi Euroopan yhteisöihin lyhyeksi jääneen ETA-vaiheen jälkeen. EY-jäsenyys merkitsi Suomen lainsäädännön muokkaamista yhteensopivaksi niin sanotun ”acquis communautaire”n (EY:n voimassa olleen lainsäädännön) kanssa. Tällöin myös Suomessa voimassa ollut ulkomaalaisia investointeja sääntelevä lainsäädäntö muuttui erittäin suojaavasta hyvin liberaaliksi.

2 Voimassa oleva lainsäädäntö

Suomessa on nähty koko itsenäisyyden ajan tarpeelliseksi jossakin laajuudessa rajoittaa ja valvoa ulkomaista yritystoimintaa. Koko sotien välisen ajan jatkuneen valmistelun jälkeen **Suomessa tuli vuonna 1939 voimaan laki ulkomaalaisten ja eräiden yhteisöjen oikeudesta omistaa ja hallita kiinteätä omaisuutta ja osakkeita (28.7.1939/219, ns. rajoituslaki)**. Rajoituslain tarkoituksena oli maamme luonnonvarojen pysyttäminen kotimaisessa omistuksessa sekä talouselämän suojaaminen liialliselta ulkomaiselta vaikutusvallalta. Rajoituslain mukaan ulkomaalainen tai ulkomainen yhteisö saattoi hankkia kiinteätä omaisuutta Suomessa tai

yli 20 prosenttia suomalaisen osakeyhtiön osakekannasta ainoastaan valtioneuvoston antamalla luvalla. **Rajoituslaki oli hyvin protektionistinen ja heijasteli sotien välistä ajattelua ja juuri itsenäistyneen valtion tuntoja.** Vaikka toisen maailmansodan jälkeen liberaaliset aatteet pääsivät maailmassa taas valtavirraksi, Suomessa rajoituslaki oli voimassa pienin muutoksin aina vuoteen 1992 asti. Lain voimassaolo niinkin pitkään kertoi Suomen talouselämän sulkeutuneisuudesta ja Suomen ulkopolitiittisen aseman asettamista rajoituksista. Vasta Suomen jäsenyys ensin ETA:ssa ja vuodesta 1995 alkaen Euroopan unionissa pakotti kumoamaan rajoituslain. Rajoituslain liberaaliin tulkintaan vaikutti jo ennen lain kumoamista Suomen liittyminen OECD:hen vuonna 1969 ja erityisesti vapaakauppasopimus silloisen EEC:n kanssa vuonna 1972.

Suomessa oli toisen maailmansodan jälkeen tiukka valuutan sääntely aina 1980-luvun loppupuolelle saakka. Ennen valuuttalainsäädännön liberalisointia Suomeen ja Suomesta pois suuntautuva, ulkomaisiin suoriin investointeihin liittyvä pääomaliike oli kaikilta osin Suomen Pankin valvonnassa. Investoinnin tekeminen Suomesta ulkomaille tai ulkomailta Suomeen edellytti pankin etukäteen antamaa lupaa. Tällä hetkellä suoriin investointeihin liittyvä valuuttaliikenne on vapaata ja Suomen Pankki ainoastaan seuraa pääomavirtojen suuntautumista ulkomaille tai ulkomailta Suomeen suomalaisista liikepankeista saamiensa raporttien perusteella.

Myös aikaisemmin hyvin rajoittavaa **elinkeinolainsäädäntöä on liberalisoitu** vuoden 1990 alkupuolelta alkaen Suomen ETA- ja EU-jäsenyyksien vuoksi. Vaikka vuonna 1919 säädetty laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (122/19, elinkeinolaki) perustui elinkeinon vapauden periaatteeseen, lakiin sisältyi suuri joukko niin sanottuja ohjesääntöisiä elinkeinoja, joiden harjoittaminen edellytti viranomaisen myöntämiä lupia ja/tai joiden osalta ulkomaalaiset olivat omia kansalaisia huomomassa asemassa. Esimerkiksi jos ulkomaalainen halusi harjoittaa elinkeinoa Suomessa, edellytti se aina lääninhallituksen myöntämää lupaa. Luvan myöntämisen edellytyksenä oli muun muassa, että ulkomaalainen hakija antaa takauksen tai vakuuden valtiolle ja kunnalle kolmena vuonna maksettavista veroista ja julkisista maksuista. Tällä hetkellä elinkeinolupa vaaditaan ainoastaan ETA- ja EU-alueen ulkopuolisilta ulkomaalaisilta. EU- ja ETA-kansalaisten osalta riittää elinkeinoilmoitus. Myös suuri osa ohjesääntöistä elinkeinoista on vapautettu lupamenettelystä tai ulkomaalaisia erityisesti koskevista rajoituksista. Rajoituksia ja erilaisia lupamenettelyjä on edelleen voimassa muun muassa eräiden liikennemuotojen osalta sekä rahoitus- ja energiasektoreilla. Lisäksi Suomessa on edelleen voimassa joitakin valtion monopoleja, kuten alkoholin vähittäiskauppa ja uhkapelitoiminta.

Aikaisemmin ulkomaalaisia merkittävästikin syrjinyttä **osakeyhtiölakia on viime vuosikymmeninä voimakkaasti kehitetty yhteistyössä EU-maiden ja erityisesti muiden pohjoismaiden kanssa.** Voimassa olevaankin sinänsä hyvin moderni ja liberaaliin osakeyhtiölakiin sisältyy eräitä epäsuorasti ulkomaalaisia rajoittavia säännöksiä. Ensinnäkin säädetään, että vähintään yhdellä osakeyhtiön hallituksen jäsenellä on oltava asuinpaikka ETA-alueella, jollei patentti- ja rekisterihallitus

myönnä yhtiölle lupaa poiketa tästä. Vastaava sääntely on ulotettu koskemaan myös toimitusjohtajaa ja hänen sijaistaan. Patentti- ja rekisterihallituksen lupakäytäntö poikkeuslupien myöntämisessä on ollut hyvin liberaalia. Ajatuksena näissä säännöksissä on, että aina on löydettävä ETA- ja EU-alueella asuva henkilö, joka tarvittaessa vastaa yhtiöön kuuluvista asioista. Muita kansalaisuuteen tai asuinpaikkaan liittyviä rajoituksia nykyiseen osakeyhtiölakiin ei sisälly.

Ulkomaisen yrityksen lopettamistilanteessa tulee usein sovellettavaksi myös laki yhteistoiminnasta yrityksissä (30.3.2007/334, yt-laki). Yt-lain mukaan yrityksessä, jossa on yli 20 työntekijää, on käytävä yhteistoimintaneuvottelut muun muassa silloin, kun yritys aikoo lopettaa yrityksen tai sen jonkin osan, aikoo siirtää yrityksen tai sen osan toiselle paikkakunnalle taikka supistaa tai laajentaa yrityksen toimintaa. Yhteistoimintaneuvotteluissa on käsiteltävä edellä mainituista toimenpiteistä johtuvat, työntekijöiden asemaan vaikuttavat olennaiset muutokset. Käytännön tilanteissa merkittäväksi säännökseksi on muodostunut lain 34 §, jonka mukaan yhteistoimintaneuvottelut on käytävä ennen kuin työnantaja lopullisesti päättää työntekijöiden asemaan merkittävästi vaikuttavasta toimenpiteestä. Erityisesti monikansallisissa yrityksissä voi helposti tapahtua, että toisessa maassa sijaitsevassa emoyhtiössä tehdään lopullinen päätös tytäryhtiön lopettamisesta ilman, että tytäryhtiön sijaintimaassa on käyty ennen päätöksen tekoa yhteistoimintaneuvottelut. Tällöin rikotaan yt-lakia, josta sanktiona on säädetty enintään 30000 euron hyvitys toimenpiteen kohteeksi joutunutta työntekijää kohti. Käytännössä näissä tilanteissa näyttökysymykset ovat vaikeita, kun osakeyhtiöiden sisäinen päätöksenteko on liikesalaisuuden piirissä.

Myös **yrityskauppa- ja kilpailunvalvonnalla voi olla vaikutuksia ulkomaisten investointien tekemiseen**. Kilpailunrajoituksista annetun lain (480/1992) mukaan laissa tarkoitettu yrityskaupasta on ilmoitettava kilpailuvirastolle. Markkinaoikeus voi kilpailuviraston esityksestä kieltää tai määrätä purettavaksi yrityskaupan tai asettaa yrityskaupan toteuttamiselle ehtoja. Yrityskaupan kieltäminen edellyttää, että sen seurauksena syntyisi tai vahvistuisi sellainen määräävä markkina-asema, joka merkittävästi estäisi kilpailua Suomen markkinoilla tai niiden olennaisella osalla. Todella suurten yrityskauppojen mahdollinen kieltäminen kuuluu EU:n komission toimivaltaan.

Merkittävin ulkomaisiin investointeihin vaikuttava laki on Suomessa tällä hetkellä laki ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta (172/2012, seurantalaki). Samalla kun edellä mainittu vuodelta 1939 peräisin ollut rajoituslaki kumottiin, säädettiin vuonna 1992 voimaan tullut laki ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta (1612/1992). Vuoden 1992 laki korvattiin lähes samansisältöisellä, mutta aiempaa tiukemmalla vuonna 2012 voimaan tulleella lailla ulkomaalaisten yritysostojen seurannasta. Vuoden 2012 lain muutoksen taustalla oli useissa EU-maissa toteutetut lain muutokset, joilla **tehostettiin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseksi tarpeellista ulkomaisten investointien seurantaa**. Näiden lainmuutosten lähtökohtana on ollut EU:n tuomioistuimen oikeuskäytäntö, jolla

ulkomaisten investointien seurantaan ja rajoittamiseen liittyvien kriteerien sisältöä ja käyttömahdollisuuksia on täsmennetty. Tarve täsmentää kriteereitä on liittynyt muun muassa siihen, että monissa valuuttaylijäämämaissa (muun muassa Kiinassa ja Lähi-idän öljyntuottajamaissa) on perustettu valtion hallinnoimia rahastoja, jotka sijoittivat varojaan myös ulkomaisiin yritysostoihin. Lisäksi valtionyhtiöiden merkitys ulkomaisina sijoittajina on lisääntynyt viime vuosina voimakkaasti. Kun ulkomaisen tytäryrityksen omistajaksi tulisi tällaisissa tapauksissa taho, joka on lähellä valtiota, on selvää, että sijoituksen isäntävaltion suojautumistarve on erilainen verrattuna puhtaaseen markkinaperusteiseen investointiin.

Seurantalain lähtökohtana on positiivinen suhtautuminen ulkomaalaisomistukseen. Ulkomaisille yrityksille ei Suomen mielestä ole syytä edelleenkaan asettaa rajoituksia, jollei niille ole erityisiä perusteita. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan viranomaisilla tulee kuitenkin olla Suomen kansainväliset sopimusvelvoitteet huomioon ottaen mahdollisuus valvoa nykyistä paremmin huoltovarmuuden ja maan turvallisuuden kannalta keskeisten yhtiöiden omistuspohjaa ja tarvittaessa rajoittaa ulkomaalaisomistusta tällaisissa yrityksissä. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi **laki antaa viranomaisille mahdollisuuden kieltää yritysosto, jos erittäin tärkeä kansallinen etu yritystoston seurauksena vaarantuisi**. Laissa ei luetella niitä yksityisen ja julkisen sektorin aloja ja toimintoja, joiden yritykset kuuluvat seurannan piiriin. Laissa käytetään tältä osin kriteerinä sitä, että ulkomaisen yritystoston kieltäminen olisi mahdollista, jos yritystä on pidettävä toimialansa, liiketoimintansa tai sitoumustensa perusteella yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen kannalta kriittisenä. Puolustussektorin yritysostot olisivat kuitenkin aina seurannan kohteena ja edellyttäisivät hakemuksesta tapahtuvaa viranomaisen vahvistusta.

Ulkomainen yritysosto olisi seurantalain nojalla seurannan piirissä, jos ulkomainen taho (EU- tai ETA-alueen ulkopuolinen henkilö tai yhteisö) saa **omistukseensa yli 10 prosenttia** seurannan kohteena olevan yrityksen osakekannasta tai vastaavan tosiasiallisen vaikutusvallan kyseisestä yrityksestä. Tällaisessa tapauksessa ulkomaisen ostajan tulee tehdä ilmoitus yritystoston työ- ja elinkeinoministeriölle, jollei kysymys ole puolustussektorin yrityksestä, jonka yli 10 prosentin omistus edellyttää aina viranomaisen vahvistusta. Työ- ja elinkeinoministeriön on vahvistettava yritysosto, jos yritysosto ei voi aiheuttaa erittäin tärkeän kansallisen edun vaarantumista. Jos ministeriö katsoo, että yritysosto voi aiheuttaa erittäin tärkeän kansallisen edun vaarantumisen, ministeriön on siirrettävä asia valtioneuvoston yleisistunnon käsiteltäväksi. Valtioneuvosto voi evätä vahvistuksen yritysostolta vain, jos se on erittäin tärkeän kansallisen edun vuoksi välttämätöntä.

3 Suomea velvoittavat kansainväliset sopimukset

Seurantalakia valmisteltaessa jouduttiin **erityistä huomiota kiinnittämään EU:n perustamissopimuksen määräyksiin ja Euroopan tuomioistuimen**

oikeuskäytäntöön. EU:n sisämarkkinat perustuvat tavaroiden, henkilöiden ja pääoman vapaaseen liikkuvuuteen. Liikkeenperustamisoikeuden osalta pääomien vapaa liikkuminen on ulotettu EU:n perustamissopimuksessa koskemaan myös jäsenvaltion ja kolmansien maiden välisiä suoria sijoituksia. Poikkeuksellisesti jäsenvaltio on kuitenkin artiklan 51 nojalla oikeutettu rajoittamaan vapaata liikkeenperustamisoikeutta sekä muiden jäsenvaltioiden että kolmansien maiden suhteen, jos rajoittaminen on välttämätöntä ”yleisen järjestyksen tai turvallisuuden taikka kansanterveyden perusteella”. Perustamissopimuksessa ei täsmennetä, miten edellä mainittuja poikkeusperusteita tulisi tulkita. Artiklassa 65 kuitenkin todetaan, että tällaiset rajoittavat toimet ja menettelyt eivät saa olla keino mielivaltaiseen syrjintään taikka pääomien ja maksujen vapaan liikkuvuuden peiteltyä rajoittamista. Asiasta on runsaasti Euroopan tuomioistuimen oikeuskäytäntöä, joka antaa valaisua poikkeusperusteiden tulkintaan.

Euroopan tuomioistuin on muun muassa tapauksessa komissio v. Italia (C-326/07, annettu 26.3.2009) todennut, että pääomien vapaata liikkuvuutta voidaan rajoittaa kansallisilla toimenpiteillä, jotka perustuvat EU:n perustamissopimuksessa mainittuihin poikkeusperusteisiin (artiklat 51 ja 65), jos ei ole olemassa sellaisia yhteisön yhdenmukaistamistoimenpiteitä, joilla säädetään näiden etujen suojaamisen varmistamiseksi tarvittavista toimista. Tällaisten yhdenmukaistamistoimien puuttuessa jäsenvaltion asiana on tuomioistuimen mukaan lähtökohtaisesti päättää tasosta, jonka mukaisesti ne aikovat varmistaa tällaisten hyväksyttävien etujen suojelun, sekä tavasta, jolla kyseinen taso on tarkoitus saavuttaa. Jäsenvaltioiden on kuitenkin tällaisia rajoittavia toimia toteuttaessaan noudatettava perustamissopimuksessa asetettuja rajoja ja suhteellisuusperiaatetta. Suhteellisuusperiaate edellyttää, että toimenpiteellä ei ylitetä sitä, mikä on tarpeen asetetun päämäärän saavuttamiseksi. Rajoittamistoimilla ja sovellettavilla kriteereillä on oltava looginen yhteys. Kriteerien käytölle on myös määriteltävä täsmälliset edellytykset. Kaiken kaikkiaan tuomioistuin katsoo, että edellä mainittujen artikloiden tarjoamia poikkeusmahdollisuuksia on tulkittava rajoitetusti. Myös Suomen seurantalakia sovellettaessa käytäntöön on Euroopan tuomioistuimen hyväksymät soveltamiskriteerit otettava huomioon.

Käytännön tapauksissa Euroopan tuomioistuin on **hyväksynyt esimerkiksi öljy-, televiestintä- ja sähköalalla toimivien yhtiöiden osalta**, että se tavoite, että pyritään turvaamaan tällaisten tuotteiden toimitukset tai tällaisten palvelujen tarjoaminen kriisitilanteessa kyseessä olevan jäsenvaltion alueella, voi olla sellainen yleiseen turvallisuuteen liittyvä syy, jolla pääoman vapaan liikkumisen rajoittaminen voidaan perustella.

EU-sääntelyn ja Euroopan tuomioistuimen oikeuskäytännön ohella Suomen muutkin kansainväliset sopimusvelvoitteet on seurantalakia sovellettaessa otettava huomioon. Tällaisia muita sopimusvelvoitteita ovat erityisesti WTO:n ja OECD:n piirissä hyväksytyt sopimukset ja sitoumukset sekä kahdensivuliset investointisuojausopimukset.

WTO:ssa ei ole toistaiseksi pystytty merkittävässä määrin sopimaan ulkomaisiin investointeihin sovellettavista sitovista säännöksistä. Ainoat poikkeukset ovat palvelujen kauppaa koskeva GATS-sopimus ja kauppaa koskevia investointivaatimuksia koskeva sopimus (**TRIMS-sopimus**). GATS-sopimuksessa liberalisomisvelvoite on ulotettu koskemaan myös palvelun markkinointiin ja myymiseen perustettavaa ulkomaista myyntiyritystä. TRIMS-sopimuksella taas kielletään erilaisten suoritusvaatimusten kytkeminen kaupankäyntiin liittyviin ulkomaisiin investointeihin. Suomi on liittänyt TRIMS-sitoumukseensa ehdon, joka perustuu vuoden 1992 rajoituslakiin. Ehdon mukaan Suomi voisi sitoumuksen estämättä rajoittaa ulkomaisia yritysostoja, jotka antaisivat yli kolmasosan vaikutusvallan suomalaisessa niin sanotussa suuressa yrityksessä (yli 1000 työntekijää tai liikevaihto tai tase yli 167 miljoonaa euroa). Rajoittaminen olisi mahdollista vain, jos tärkeät kansalliset intressit olisivat uhattuina. Suomen TRIMS-sitoumusta ei myöskään sovelleta televiestintäpalveluihin.

OECD:n pääomaliikkeiden ja näkymättömien maksuliikkeiden koodit ovat Suomea sitovia kansainvälisiä velvoitteita, jotka on seurantalakia sovellettaessa otettava huomioon. OECD-koodeihin sisältyvät hyvin samantapaiset poikkeusmääräykset kuin EU:n perustamissopimukseen. Niiden mukaan koodit sallivat ulkomalaisia syrjivien rajoitusten pitämisen, milloin rajoitukset perustuvat yleisen järjestyksen ylläpitämiseen (ordre public) tai tarpeellisten turvallisuusasetusten suojelemiseen. OECD-koodeissa sovelletaan periaatetta, jonka mukaan aikaisemmin tehtyä liberalisointia ei saa peruuttaa (niin sanottu ratchet effect- periaate). Seurantalakia käytäntöön sovellettaessa on toimittava myös OECD-koodien osalta niihin sisältyvien poikkeusmahdollisuuksien piirissä.

Suomen tekemät **kahdenväliset investointisuojausopimukset** perustuvat kansallisen kohtelun (syrjimättömyys) ja suosituimman maan (MFN) periaatteille. Kansallisen kohtelun periaatteen mukaan Suomen on myönnettävä toisen sopijapuolen yrityksille samat oikeudet kuin Suomi tarjoaa omille yrityksille. Suosituimman maan periaatteen mukaan Suomen on myönnettävä sopimusosapuolen yrityksille yhtä hyvä kohtelu kuin maalle, joka saa Suomelta suosituimman kohtelun. Muille EU-maille myönnetty kohtelu ei kuitenkaan Suomen tekemien kahdenvälisen sopimusten mukaan edellytä EU-kohtelun ulottamista koskemaan toista sopimusosapuolta (niin sanottu REIO-klausuuli). Kahdenvälisiin investointisuojausopimuksiin sisältyy myös säännönmukaisesti poikkeusartikla, jonka mukaan sopimus ei estä osapuolta ryhtymästä toimiin keskeisten turvallisuusasetujensa turvaamiseksi sodan, aseellisen konfliktin tai kansainvälisissä suhteissa ilmenevän hätätilan aikana.

Suomen tultua vuonna 1993 ETA:n ja vuonna 1995 EU:n jäseneksi Suomen kahdenväliset investointisuojausopimukset eivät saa olla ristiriidassa EU:n perustamissopimuksen kanssa, vaikka sopimukset olisi tehty ennen vuotta 1993. Tähän liittyen EU:n komissio vaati Suomea neuvottelemaan muutokset kuuteen ennen vuotta 1993 tehtyyn kahdenväliseen investointisuojausopimukseen (muun muassa sopimuksiin

Kiinan ja Venäjän kanssa). Suomi kiisti komission näkemyksen kyseisten kuuden sopimuksen ristiriidasta EU:n perussopimuksen kanssa. Euroopan tuomioistuimien antoi kuitenkin syyskuussa 2009 tuomion, jonka mukaan Suomi ei ole käyttänyt perussopimuksen 307 artiklan mukaisia velvoitteitaan poistaakseen ristiriidat, joita on tuomioistuimen kannan mukaan perustamissopimuksen ja kyseisiin kuuteen kahdenväliseen investointisuojausopimukseen sisältyvien pääoman siirtoa koskevien määräysten välillä (tapaus C-118/07).

Suomella on voimassa kahdenvälinen investointisuojausopimus yhteensä 66 valtion kanssa. Sopimusten johdosta **Suomi tai suomalaiset yritykset eivät ole joutunut kertaakaan turvautumaan sopimuksiin sisältyviin riitojen ratkaisumenettelyihin tai olemaan niissä vastapuolena**. Suomen tekemien sopimusten sopimusosapuolet ovat lähinnä kehitysmaita tai niin sanottuja kehittyviä talouksia. Esimerkiksi OECD-maiden kanssa Suomi ei ole pitänyt tarpeellisena tehdä kahdenvälisiä sopimuksia, vaan näiden maiden kanssa sovelletaan kansainvälisissä järjestöissä sovittuja linjauksia. Uusien suoria investointeja koskevien sopimusten neuvotteluvaltuutus siirtyi vuonna 2009 voimaan tulleella Lissabonin sopimuksella jäsenvaltioilta EU:n komissiolle. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että sitä mukaan kuin EU:n komissio neuvottelee koko yhteisön nimissä uusia vapaakauppa- ja investointisopimuksia Suomen tekemät kahdenväliset investointisuojausopimukset korvautuvat EU:n tekemillä sopimuksilla. Koska EU:n komission toimivalta koskee vain suoria investointeja ja toisaalta Suomen tekemät kahdenväliset investointisuojausopimukset perustuvat investoinnin laajaan (asset based) määritelmään, Suomen voimassa olevat kahdenväliset sopimukset jäänevät joiltakin osin voimaan rinnakkaisina sopimuksina EU:n neuvottelemille sopimuksille.

4 Suomeen ja Suomesta ulkomaille tapahtuneet ulkomaiset investoinnit

4.1 Yleistä

Suomen ulkomaisten investointien tase on ollut jo pitkään alijäämäinen. Suorat investoinnit Suomeen ovat olleet jatkuvasti pienempiä kuin investoinnit Suomesta ulkomaille. **Suomesta ulkomaille suuntautuneiden investointien kanta on noin kaksi kertaa suurempi kuin Suomeen tulleiden investointien**. Suomeen tulleet investoinnit ovat lähes kaikki olleet olemassa olevien yritysten ostoja (take over-investointeja). Kooltaan merkittäviä teollisia niin sanottuja green field-investointeja (uuden tuotannollisen yrityksen perustaminen) ei ole ollut käytännöllisesti katsoen lainkaan.

Valtaosa sisään tulleista investoinneista on ollut kaupallisia investointeja, joilla laajennetaan tuotteiden tai palvelusten markkinointia Suomeen. Teollisuuteen tulleet investoinnit ovat kohdistuneet keskimääräistä enemmän teknologiain-
tensiivisille aloille (esimerkiksi telekommunikaatioalalle) ja niiden vaikutukset

ovat olleet valtaosaltaan positiivisia. Useissa tapauksissa ulkomaiseen omistukseen siirtyminen on nopeuttanut yrityksen kasvua ja lisännyt työntekijöiden määrää sekä avannut uusia markkinointikanavia. Eräissä tapauksissa ulkomainen yritysosto on kuitenkin johtanut tuotannon lopettamiseen (esimerkiksi elintarviketeollisuudessa).

Suomesta ulos menneet investoinnit ovat usein olleet kustannus- tai markkinasyistä tehtyjä tuotannon siirtoja Suomesta esimerkiksi Aasiaan tai itäiseen Eurooppaan. Suomalaiset suuret pörssiyritykset elävät globaalitaloudessa, jossa yritykset toimivat osana monikansallisten yritysten globaaleja tuotantoverkkoja. Suomalaisilla suurilla vientiyrityksillä on tällä hetkellä enemmän työntekijöitä ulkomaisten tytäryritysten palveluksessa kuin Suomessa emoyhtiön palveluksessa. Todennäköistä on, että nykyinen kehitys, jossa tuotannolliset investoinnit määräytyvät globaalitalouden asettamien ehtojen mukaan, vielä vahvistuu ja suurten suomalaisten yritysten tuotannolliset investoinnit suuntautuvat yhä enemmän ulkomaille. Tieto- ja viestintäteknologian kehittymisen ansiosta myös palvelusektori on yhä voimakkaammin kansainvälistynyt osana globalisaatiokehitystä.

Suomen hallitukset ovat viimeisten parin kymmenen vuoden aikana **pyrkineet houkuttelemaan enemmän ulkomaisia investointeja Suomeen**, jotta pahasti alijäämäinen ulkomaisten investointien tase saataisiin tasapainoon. Erilaisten selvitysten mukaan Suomen vahvuuksia ulkomaisten investointien houkuttelussa ovat erityisesti toimiva hallinto ja muu infrastruktuuri, teknologinen osaaminen ja ihmisten koulutustaso. Toisaalta investointien saamista vaikeuttavat muun muassa maantieteellinen sijainti sekä henkilöverotuksen ja työvoimakustannusten korkeus. Julkisen sektorin toimilla Suomessa on erityisesti keskitytty turvaamaan yritysten toimintaedellytysten ja kilpailukyvyn suotuisa kehitys. Myös pienten ja keskisuurten yritysten painoarvo on noussut jouduttaessa sopeutumaan yhä voimistuvaan globalisaatiokehitykseen, jossa vaarana on työpaikkojen valuminen yhä enemmän Suomea kilpailukykyisempiin yritysten toimintaympäristöihin.

Suomessa on aika ajoin käyty keskustelua siitä, onko Suomesta tulossa niin sanottu tytäryhtiötalous, jossa merkittävä osa yritystoiminnasta on ulkomaisessa omistuksessa. Toistaiseksi Suomen ulkomainen omistus on korkeintaan keskimääräistä eurooppalaista tasoa. Esimerkiksi Ruotsissa ulkomaalaisomistus on lähes kaksi kertaa suurempaa kuin Suomessa. Näin ollen **perusteita tytäryhtiötaloudesta puhumiselle ei Suomen kohdalla ainakaan tällä hetkellä ole olemassa**. Huolestuneita kuitenkin voidaan olla sen suhteen, että monet lupaavat teknologia-yritykset siirtyvät ulkomaiseen omistukseen siinä vaiheessa, kun niiden tulisi voimakkaasti kansainvälistyä.

Seuraavassa käydään läpi joitakin esimerkkejä suomalaisten yritysten ulkomaisista investoinneista sekä Suomeen tehdyistä tai suunnitelluista ulkomaisista investoinneista. Käytetyt tiedot perustuvat pääosin julkisista lähteistä saatuun informaatioon.

4.2 Suomeen sisääntulleet investoinnit

a) Atmel-tapaus

Atmel on yhdysvaltalainen puolijohdeteollisuuden yritys, joka vuosina 1997-98 suunnitteli perustavansa noin 1000 henkeä työllistävän, puolijohdepiirejä valmistavan tuotantolaitoksen Suomeen tai Ruotsiin. Suunnitellun investoinnin kokonaisarvo olisi ollut noin viisi miljardia markkaa. Yhtiö ilmoitti aikomuksestaan julkisesti ja kilpailutti hankkeellaan Suomen ja Ruotsin valtioita. Investointisuunnitelma oli kooltaan siinä määrin mittava, että valtioneuvoston piirissä tehtiin kauppa- ja teollisuusministeriön johdolla runsaasti töitä investoinnin saamiseksi Suomeen. Kilpailuttaessaan Suomea ja Ruotsia Atmel totesi, että vastaavanlaisia sijoituksia houkutellaan eri maissa 25-30 prosentin tuilla sijoituksen kokonaisarvosta.

Suomessa omaksutun toimintalinjauksen mukaisesti Atmelille ilmoitettiin, että **Suomessa toimitaan tässäkin tapauksessa olemassa olevien järjestelmien mukaisesti (ulkomaisille sijoituksille ei makseta erityisiä investointitukia, vaan käytössä ovat samat tuet, joiden piirissä myös suomalaiset yritykset ovat).** Tämän mukaisesti Atmel olisi voinut saada työvoiman kouluttamiseen ja teknologian kehittämiseen tukea jopa kymmeniä miljoonia markkoja tehtyjen arvioiden perusteella. Lisäksi kunta, jonka alueelle investointi olisi tehty, olisi voinut antaa tukea maa-alueen ja kiinteistön vuokrassa sekä erilaisten infrastruktuuripalvelujen hinnoittelussa. Myös tarvittavaa rahoituspakettia oli suunniteltu yhteistyössä silloisen Merita-pankin kanssa. ETLA:n teettämän arvion mukaan suunniteltu investointi olisi antanut 1,6-2,3 miljardin markan vuotuisen vaikutuksen julkisen sektorin rahoitustasapainoon.

Kun yhtiön edustaja vieraili Suomessa maaliskuussa 1998 hän sai valtiomiestason kohtelun. Ministeri- ja virkamiestapaamisten ohella vieraan otti vastaan myös tasavallan presidentti Martti Ahtisaari. Jonkin aikaa vierailun jälkeen kävi kuitenkin ilmi, että yhtiö ei ollut kykenevä tekemään suunniteltua investointia markkina-tilanteen kääntynytä ennakoitua heikommaksi.

Yhtiön keskeinen syy tulla Pohjoismaihin oli päästä suurimman asiakkaansa Nokian läheisyyteen. Investoinnilla haettiin myös korkeatasoista alan insinööriosaamista, josta maailmalla oli tuolloin pulaa. Myös Venäjän markkinat kiinnostivat yhtiötä pitemmällä tähtäimellä. Suomea markkinoitiin jo tuolloin sillanpääaseman Venäjän markkinoille.

Atmelin investointisuunnitelma oli hyvin tyypillinen monikansallisen yhtiön suorittama toimenpide. Kun mittaluokaltaan merkittävä laajentumistarve ilmenee, käydään läpi potentiaaliset investointimaat. Sen jälkeen valitaan muutama mahdollinen investointimaa ja **kilpailutetaan maiden hallituksia erilaisten tukien ja järjestelyjen saamiseksi.** Erityisesti suurten tuotannollisten investointien saaminen edellyttää valtiolta usein mittavaa tukiin ja muihin etuihin perustuvaa yrityksen houkuttelua.

b) Viimeaikaiset suorat (green field-) investoinnit Suomeen

Suomeen on viime vuosina tehty joitakin merkittäviä uusia tuotannollisia green field-investointeja. Googlen tekemä datakeskus-investointi Haminaan herätti muutama vuosi sitten paljon huomiota ja toiveita merkittävistä lisäinvestoinneista erityisesti datakeskusten perustamiseen. Googlen investoinnin houkuttimina oli tyhjä metsäteollisuudelta jäänyt tehdashalli sekä edullinen veden ja sähkön saanti. Venäjän maantieteellinen läheisyys ei näyttänyt aiheuttaneen mitään ongelmia. Uusien datakeskusinvestointien saamiseksi Suomeen hallitus on laskenut datakeskusten sähköveroa, jota voidaan pitää ulkomaisiin investointeihin kohdistuvana erityistukena, jollaisiin Suomi ei aikaisemmin ole turvautunut. Nykyisessä taloudellisessa tilanteessa, jossa investoinnit Suomeen ovat erittäin alhaisella tasolla, tällainen lievä linjanmuutos on ymmärrettävä.

Datakeskusten lisäksi esimerkiksi kaivosteollisuuteen on tullut paljon ulkomaista sijoitusrahaa. Suomen maaperä tarjoaa hyvät mahdollisuudet kaivostuotannon käynnistämiseen. Kun Suomessa ei löydy merkittävästi sijoitushaluja pääomaintensiiviseen kaivosteollisuuteen, johon liittyy myös voimakas suhdanneriippuvuus metallien hintojen osalta, uusien investointien tekeminen on jäänyt suurelta osin suurien kansainvälisten kaivosyhtiöiden varaan. Ongelmissa oleva Talvivaara on suurin pääosin suomalaisessa omistuksessa oleva kaivosinvestointi.

c) Fujitsu Computers Oy:n tuotantotoiminnan lopettaminen Suomessa

Monikansalliseen Fujitsu Siemens Computers (Holding) B.V.- konserniin kuuluvan suomalaisen Fujitsu Computers Oy:n tuotantotoiminta lopetettiin Suomessa vuoden 2000 alkupuolella siirtämällä Espoon Kilossa sijaitsevan tuotantolaitoksen tuotanto Saksaan. Käytyjen yhteistoimintaneuvottelujen jälkeen yhtiön noin 450 työntekijää ja toimihenkilöä irtisanottiin.

Yhtiön henkilöstön edustajat **pyysivät joulukuussa 1999 kauppa- ja teollisuusministeriötä selvittämään, onko tuotannon lopettamista koskevassa päätöksenteossa menetelty OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeiden mukaisesti muun muassa työntekijöiden informoinnin osalta.** Sen lisäksi yhtiön henkilöstö pyysi työministeriötä yhteistoimintalain valvonnasta vastaavana viranomaisena selvittämään, onko yhteistoimintalain säännöksiä rikottu tehtäessä päätöstä Fujitsu Computers Oy:n toiminnan lopettamisesta. Työministeriö siirsi asian selvittämisen Espoon poliisilaitokselle esitutkintaa ja syyteharkintaa varten. Kun **asia siirtyi siten kansallisen lainsäädännön perusteella poliisin tutkittavaksi,** kauppa- ja teollisuusministeriö lopetti oman monikansallisten yritysten käyttäytymissäännöstöön perustuneen selvitystyön.

Olenainen kysymys yhteistoimintalain noudattamisen osalta oli, oliko tosiasiallinen päätös Espoon Kilossa sijainneen tuotantolaitoksen lopettamisesta tehty jo ennen yhteistoimintalain nojalla käytyjä neuvotteluja vaiko vasta neuvottelujen jälkeen kuten yhteistoimintalaki edellyttää. Työntekijäpuoli väitti, että tosiasiallinen

päätös Kilon tehtaan lopettamisesta oli tehty konsernin emoyhtiön hallituksessa Japanissa samana päivänä, kun Suomessa aloitettiin yhteistoimintaneuvottelut. Paikallisen johdon tehtäväksi jäi työntekijöiden näkemyksen mukaan muualla tehdyn päätöksen informointi työntekijöille eikä yhteistoimintaneuvotteluilla ollut käytännössä enää mitään merkitystä. Yhtiön johto omasta puolestaan kiisti, että lopullinen päätös Suomen tehtaan sulkemisesta tehtiin ennen yhteistoimintalain mukaisten neuvottelujen käymistä. Emoyhtiön hallitus oli joulukuussa 1999 hyväksynyt ainoastaan suunnitelman, johon yhtenä vaihtoehtona sisältyi Suomen tehtaan sulkeminen.

Espoon kärjäoikeus katsoi asiassa antamassaan päätöksessä, että oli jäänyt näyttämättä toteen se, että lopullinen päätös Fujitsu Computers Oy:n lopettamisesta olisi tehty emoyhtiön hallituksessa ennen yhteistoimintalain nojalla käytyjä neuvotteluja ja hylkäsi syytteen. Hovioikeus taas päätyi toisenlaiseen lopputulokseen ja katsoi Fujitsu Computers Oy:n tehneen lopullisen päätöksen Suomen tehtaan sulkemisesta ennen yhteistoimintaneuvottelujen käymistä ja siten **rikkoneen yhteistoimintalakia**. Korkein oikeus ei antanut asiassa muutoksenhakulupaa ja näin ollen hovioikeuden päätös jäi lopulliseksi.

Tehtaan sulkeminen ja useiden satojen työntekijöiden irtisanominen on aina kiistoja herättävä asia missä maassa tahansa. Yhteistoimintalain soveltamisessa ongelmaksi muodostuvat usein näyttökysymykset. Poliisin ja tuomioistuimen on liikesalaisuuksien vuoksi vaikea jälkikäteen luotettavasti selvittää, miten esimerkiksi yksityisen yrityksen sisäinen päätöksenteko etenee. Kun kysymys on rikosprosessissa käytävästä jutusta, näytön on oltava vahva, jotta rangaistukseen ja vahingonkorvaukseen voidaan tuomita.

d) suomalaisten yritysten haltuunotot

Suomessa on lukematon joukko suuria ja pieniä yrityksiä, jotka ovat aloittaneet toimintansa omistukseltaan täysin suomalaisina yrityksinä, mutta jotka ovat myöhemmässä vaiheessa siirtyneet ulkomaiseen omistukseen yritystoston kautta. Esimerkkeinä vanhemmista yritysostoista voidaan mainita sähköalan yritys Strömberg Oy, jonka osti ruotsalais-sveitsiläinen suuryhtiö ABB ja telakkayhtiö Wärtsilän Meriteollisuus Oy, jonka konkurssin ja lyhyen Masa-Yards Oy välivaiheen jälkeen osti norjalainen Kvaerner-konserni (nykyinen omistaja on saksalainen Meyer Werft -yhtiö). Molempia ulkomaisia yritysostoja voidaan pitää onnistuneina esimerkkeinä, joissa **ulkomainen suuryritys antaa ostamalleen suomalaiselle yritykselle paremmat mahdollisuudet menestyä kansainvälisessä kilpailussa kuin puhtaasti kotimaisena yrityksenä**. Vielä 1990-luvulla yrityksen kansainvälistyminen omin voimin oli metsäyhtiöitä ja Nokiana lukuun ottamatta usein vaikeaa puhtaasti kotimaisena yhtiönä. Tilanne on 2000-luvulla muuttunut selkeästi erityisesti Suomen EU-jäsenyyden myötä ja globalisaation voimakkaan etenemisen seurauksena. Suomalaisen yritysten ostot ulkomaisten yritysten toimesta ovat tulleet jokapäiväisiksi eikä niihin, ehkä valtionyhtiöitä lukuun ottamatta, kiinnitetä julkisuudessa paljoakaan huomiota. Ulkomaiset yritysostot hyväksytään ikään kuin luonnollisena osana

kansainvälistä talousjärjestelmää, jossa Suomi on pienenä, mutta viennistä vahvasti riippuvaisena maana mukana.

4.3 Suomesta ulosmenevät ulkomaiset investoinnit

a) Botnia Oy:n sellutehdashanke Uruguayssa

UPM Oy:n nykyisin kokonaan omistaman Botnia Oy:n noin miljardin euron sellutehdasinvestointi Uruguayhin oli aikoinaan Suomen siihen asti suurin ulkomainen investointi ja varmasti eniten maailman lehdistössä esillä ollut suomalainen investointihanke. Hanke sai aikoinaan paljon julkisuutta erityisesti Argentiinan hallituksen voimakkaan kritiikin ja vastustuksen vuoksi. Argentiinan hallitus katsoi, että Uruguay oli toiminut maiden välisen rajajokisopimuksen vastaisesti myöntäessään Botnia Oy:lle sellutehtaan rakentamisluvan maiden välisen rajajoen rannalle. Argentiinan hallitus vei kiistan Haagin kansainväliseen tuomioistuimeen toukuussa 2006. Sen lisäksi argentiinalainen kansalaisjärjestö The Center for Human Rights and Environment (CEDHA) **jätti huhtikuussa 2006 Suomen OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita soveltavalle kansalliselle yhteyselimelle selvityspyynnön** sen suhteen, oliko Botnia Oy toiminut monikansallisten yritysten toimintaohjeiden vastaisesti rakentaessaan Uruguayhin sellutehdasta. Lisäksi paikallisella tasolla Argentiinassa käytiin kiivasta taistelua sellutehdasta vastaan väittein, että tehdas saastuttaa Argentiinan ja Uruguayn välisen rajajoen ja että Argentiinan paikallinen turismiteollisuus kärsii merkittäviä haittoja rajajoen toisella rannalla olevan massiivisen tehdasrakennuksen ja joen pilaantumisen vuoksi.

Sekä Haagin kansainvälinen tuomioistuin että Suomen OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita soveltava kansallinen yhteyselin **päättyivät ratkaisuihin, joissa katsottiin Argentiinan hallituksen ja CEDHA:n esittämien väitteiden olleen perusteettomia**. Suomen kansallisen yhteyselimen julkisessa kannanotossa todettiin, että yritysten on toimittava korostuneen huolellisesti ja varovaisesti investointihankkeissa, joihin liittyy kansainvälisoikeudellisten ja poliittisten uhkien vaara. Poliittisten näkökohtien huomioonottaminen on kuitenkin aina investoinnin isäntämaan, tässä tapauksessa Uruguayn tehtävänä. Botnia Oy:n sellutehdashankkeessa Uruguayn hallitus ei ole asettanut investointia miltään osin kyseenalaiseksi, vaan on päinvastoin tukenut investoinnin suorittamista ja siitä saatavia taloudellisia ja muita hyötyjä. Lisäksi kannanotossa katsottiin, että ympäristövaikutusten hallinnassa sellutehdas hankkeessa noudatettiin tiukkoja kansainvälisiä kriteereitä ja myös hankkeen yhteiskunnalliset vaikutukset olivat vähäisiä.

Botnia Oy:n hankkeen taustatekijänä on suomalaisten metsäyhtiöiden raaka-ainehuollon turvaaminen. Etelä-Amerikan keskiosien ihanteellisessa ilmastossa eukalyptuspuu kasvaa korjuukelpoiseksi kahdeksassa vuodessa, kun taas Suomen metsissä selluloosan tuotannossa käytettävän puumassan korjuuaika on moninkertainen. Näin ollen Etelä-Amerikassa ja myös esimerkiksi Indonesiassa tuotetun sellun hinta on kuljetuskustannusten jälkeenkin huomattavasti Suomessa tuotettua sellua edullisempi.

b) Eräät muut metsäteollisuuden ulkomaiset investoinnit

UPM Oy:n lisäksi myös StoraEnso Oy:llä on kaksikin selluhanketta Etelä-Amerikassa, yksi Brasiliassa ja toinen Uruguayssa. Molemmissa hankkeissa **StoraEnso Oy toimii yhteisyrityksessä (niin sanottu joint venture-investointi) paikallisen tai lähivaltion metsäyhtiön kanssa**. Yhteisyritysmallin tarkoituksena on, että tällä tavoin voidaan vähentää hankkeen taloudellista riskiä ja helpottaa hankkeen läpimenoa isäntävaltion päätöksenteossa. Yhteisomistusmallin avulla voidaan myös vaikuttaa paremmin hankkeen mahdolliseen paikalliseen vastustukseen. Tästä lähestymistavasta huolimatta StoraEnso Oy:n hankkeet ovat joutuneet aika ajoin voimakkaan kritiikin kohteeksi erityisesti suoritettujen maanhankintojen vuoksi ja myös liittyen eukalyptuspuuviljelmien väitettyihin kielteisiin ympäristövaikutuksiin.

StoraEnso on myös joutunut ikävään julkisuuteen, kun keväällä 2014 Finnwatch kansalaisjärjestö kertoi yhtiön pakkausmateriaaleja valmistavan yhteistyöyrityksen Pakistanissa käyttävän lapsityövoimaa. StoraEnso puolustautui muun muassa sillä, että se pyrkii vähentämään lapsityötä Pakistanissa kouluttamalla vanhempia ja opettajia. Yhtiö kuitenkin myönsi virheen tapahtuneen sekä lupasi sitoutua lapsityövoiman kieltoon ja olla tulevaisuudessa huolellisempi kiellon noudattamisen suhteen.

Lapsityövoiman käytön kieltö liittyy paitsi ILO:n hyväksymiin yleissopimuksiin myös YK:n niin sanottuihin ”Ruggien periaatteisiin”, jotka koskevat valtion ja yritysten vastuuta yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksista. EU:n komissio on kehottanut jäsenvaltioita toteuttamaan kyseiset periaatteet. Suomessakin kansalaisjärjestöt ovat vaatineet, että yritysten ihmisoikeusvelvoitteet tulisi säätää laissa pakollisiksi. Näin pitkälle tuskin tullaan menemään sen enempää Suomessa kuin muissakaan EU:n jäsenvaltioissa.

StoraEnso on ollut otsikoissa myös vuonna 2000 Yhdysvalloista hankkimansa Consolidated Papers -yhtiön osalta. Hankinta osoittautui virheinvestoinniksi ja aiheutti yhtiölle erittäin suuret tappiot. Kun Consolidated Papers vuonna 2007 myytiin, joutui StoraEnso tekemään myynnistä lähes kolmen miljardin euron tappiokirjauksen. Consolidated Papers -yhtiön tapaus on yksi esimerkki suomalaisten yritysten Yhdysvaltoihin tekemistä investoinneista, jotka ovat pahoin epäonnistuneet. Syyt ovat olleet eri tapauksissa erilaiset, mutta keskeisenä yhteisenä tekijänä lienee ollut investointipäätösten puutteellinen valmistelutyö ja Yhdysvaltojen markkinoilla valitseva kova kilpailu.

c) Nokian ulkomaiset investoinnit

Nokia Oy on yhdessä Kone Oy:n kanssa Suomen kansainvälinen yritys. Nokian toiminnasta vain suhteellisen pieni osa (lähinnä johto ja tutkimustoiminta) tapahtuu Suomessa. Kännykkäliiketoiminnan siirryttyä maaliskuussa 2014 amerikkalaisen Microsoft-yhtiön omistukseen, yhtiön ulkomainen toiminta liittyy lähinnä verkkolaitteiden tuottamiseen ulkomaisissa yksiköissä muun muassa Saksassa, Intiassa ja Kiinassa. Varsinaisten tuotantolaitosten lisäksi Nokialla on ulkomailta joko

tuotantoyhtiöiden yhteydessä tai erikseen laajaa tutkimustoimintaa ja logistiikka-keskuksia. Lisäksi merkittävä osa tuotantoon tarvittavista laitteista ja palveluksista hankitaan kilpailutuksen avulla kotimaisilta tai ulkomaisilta muilta alihankkijayhtiöiltä. Tuotannon arvosta on ulkoistettu (hankittu yhtiön ulkopuolelta) yli 50 prosenttia. Nokian verkkolaitteiden niin sanottu kotimaisuusaste (Suomessa tuotettu arvo) on laskenut koko ajan ja on nykyään 30-40 prosenttia (siitäkin merkittävä osa on tutkimustoiminnan arvoa). Kone Oy:n maailmanlaajuinen toimintatapa on hyvin samankaltainen Nokian toiminnan kanssa.

Nokia on kansainvälisessä toiminnassaan **sitoutunut noudattamaan YK:n Global Compact -periaatteisiin sisältyviä yhteiskuntavastuuperiaatteita**. Suomalainen Finnwatch-kansalaisjärjestö syytti Nokiasa joitakin vuosia sitten siitä, että yhtiön Kiinan toiminnot ovat yhteiskuntavastuuperiaatteiden vastaista työntekijöiden työolojen osalta (erityisesti työaikamääräysten noudattamisen osalta). Nokia lupasi korjata tilanteen. Samoin Intiassa Nokia on joutunut ongelmiin Intian veroviranomaisten kanssa Suomen ja Intian välisen verosopimuksen tulkinnasta. Intia on vaatinut Nokiasa maksamaan monen sadan miljoonan dollarin lisäverot, jotka Nokia katsoo jo maksaneensa Suomeen. Verokiista on edelleen ratkaisematta.

Eniten Nokia sai aikanaan negatiivista huomiota, kun se päätti sulkea Saksan Bochumissa sijainneen kännykkätehtaan. Päätöksenteossään Nokia ei ottanut riittävästi huomioon Saksan työmarkkinakäytäntöä ja siihen sisältyvää työntekijöiden vahvaa asemaa saksalaisten yritysten hallinnossa (Mitbestimmung-lainsäädäntö). Seurauksena oli, että lopettamispäätös sai aikaan Saksassa erittäin vihamielisen reaktion Nokiasa ja Nokian kännyköitä vastaan. Kampanjaa Nokiasa vastaan johti voimakas IG Metall-ammattiliitto ja sitä tuki liittokansleria myöten lähes koko Saksa. Bochumin tehtaan väitettiin olevan lopettamisen aikaan kannattava. Tästä huolimatta Nokia oli päättänyt lopettaa Bochumin tehtaan ja avata uuden tehtaan Romaniassa, koska uuden tehtaan arvioitiin olevan vieläkin kannattavampi. Lopputulos kuitenkin oli, että Nokia joutui Bochumin tehtaan sulkemisen vuoksi suostumaan mittaviin korvauksiin työntekijöille ja myös julkiselle vallalle. Sen lisäksi **Nokia kärsi mittavan imago tappion Saksan markkinoilla**. Maineen menettäminen tai pienikin kolhu maineeseen on kulutustavaratuotteissa usein suoria korvauksia merkittävämpi asia ja **voi lopulta maksaa yhtiölle paljon enemmän kuin asioiden hoitaminen vastuullisesti** ja hyvässä yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa. Nokian kännyköiden myynti Saksan markkinoilla romahti ja tapaus oli eräänlainen alkusoitto Nokian kännyköiden ylivoimaisen markkina-aseman vähittäiselle murenemiselle.

d) TeliaSoneran investoinnit Keski-Aasiaan

Suomalais-ruotsalainen puhelinoperointiyhtiö TeliaSonera on jäänyt kiinni mittavasta korruptiosta Keski-Aasian maihin tekemissään ulkomaisissa investoinneissa. **Kyseisten maiden investointi-ilmapiiri on usein sellainen, että investoinnin tekeminen ei ole käytännössä mahdollista ilman keskeisten viranomaisten ja**

päättäjien lahjontaa. Lahjominen peitellään erilaisiksi konsultointi- ja hankkeen edistämismaksuiksi, jotka maksetaan erilaisten, usein veroparatiiseissa sijaitsevien väliyhtiöiden kautta. Ulkomaisen yhtiön kotivaltion viranomaisilla ei ole useinkaan keinoja selvittää tapahtunutta lahjontaa, vaikka kotivaltion lainsäädäntö mahdollistaisikin asian käsittelyn kyseisen kotivaltion tuomioistuimessa käyttäen niin sanottua käänteistä todistustaakkaa. Usein lahjonta paljastuu sattumalta tai jonkin hankkeessa mukana olleen henkilön paljastuksen seurauksena. TeliaSoneran yhtiökokoukset ovat tuominneet yhtiön johdon menettelyn ja toimitusjohtaja ja useat hankkeissa mukana olleet henkilöt ovat menettäneet työpaikkansa. TeliaSoneran tyyppisillä yhtiöillä on suuri houkutus mennä Keski-Aasian tyyppisiin diktatorisesti hallittuihin maihin, koska odotettavissa olevat voitot ovat merkittävät. Toisaalta kiinnijääminen lahjonnasta vahingoittaa yhtiön mainetta ja aikaansaa yhtiössä laajoja irtisanomisia. **Vastuullisesti toimivan yhtiön tulisikin pidättäytyä menemästä sellaisiin maihin, joissa ei voi noudattaa yhtiön kotivaltiossaan noudattamaa vastuullista toimintatapa.**

e) Pöyry Oyj ja Laosin Xayaburin patohanke

Laosin hallitus palkkasi toukokuussa 2011 suomalaisen konsulttiyhtiö Pöyryn sveitsiläisen tytäryhtiön Pöyry Energy AG:n arvioimaan sitä, ovatko Laosiin mahdollisesti rakennettavaa patoa koskevat Xayaburin Power Companyn suunnitelmat Mekongin jokikomission (MRC) suositusten mukaiset ja ovatko Laosin hallitus ja voimayhtiöt ottaneet huomioon jokikomission jäsenmaiden (Laos, Thaimaa, Kambotsa, Vietnam) tekemät kommentit. **Siemenpuu-säätiö, Maan Ystävät ja 13 muuta kansalaisjärjestöä tekivät toukokuussa 2012 valituksen Pöyryn tekemästä konsulttiselvityksestä OECD:n monikansallisten yhtiöiden toimintaohjeita soveltavalle Suomen kansalliselle yhteyselimelle.** Valituksessa katsottiin, että Pöyry on rikkonut toimintaohjeiden kestävästä kehitystä suositusta, toimintaohjeisiin sisältyvää huolellisuusvelvoitetta (due diligence) ja useita ympäristökohtien suosituksia. Vaikka Pöyry kiisti kaikki vastineessa esitetyt väitteet erityisesti sillä perusteella, että yhtiö on toiminut patohankkeen tiettyjen seikkojen osalta riippumattomana teknisenä tarkistajana, kansallinen yhteyselin päätti ottaa valituksen tutkittavaksi.

Kesäkuussa 2013 antamassaan julkisessa lausunnossa kansallinen yhteyselin totesi, että OECD:n toimintaohjeita sovelletaan myös palveluyrityksiin. Näin ollen toimintaohjeiden tarkoittama huolellisuusvelvoite ja vastuu ulottuu myös tällaisiin yrityksiin (esimerkiksi Pöyryn tapaiseen konsulttiyritykseen), jos ne ovat osana lopputuotteen hankintaketjua. Varsinaisena **kannanottonaan kansallinen yhteyselin katsoi, että Pöyryn ei voida kuitenkaan katsoa toimineen toimintaohjeiden vastaisesti,** vaikka tapauksessa oli perusteltuja odotuksia sen suhteen, että Pöyryn olisi tullut aktiivisemmin tiedostaa asemansa hankkeessa. Yhteyselin suosittaakin, että vastaavissa tapauksissa yritysten tulisi noudattaa suurempaa huolellisuutta hankkeen vaikutusten riskiarvioinnissa ja sidosryhmien näkemysten huomiointamisessa. Samoin yritysten tulisi kiinnittää riittävästi huomiota mahdollisten

negatiivisten ihmisoikeusvaikutusten riskiin ja arvioida huolellisesti, miten näitä vaikutuksia voidaan ehkäistä tai lieventää sekä viestiä toimenpiteistä riittävällä tavalla.

Laosin patohanke osoittaa, että OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeita sovelletaan myös tapauksiin, joissa ei ole kysymys suomalaisen yrityksen tekemästä suorasta investoinnista vaan suomalaisen palvelu- tai muun yrityksen tekemästä alihankinnasta tai muusta suoritteesta liittyen ulkomailla toteutettavaan investointiin. Suomen kansallisen yhteyselimen kannanotto on tärkeä siinä mielessä, että se selkeyttää (ja laajentaa) toimintaohjeiden soveltamista sellaisessa tapauksessa, jossa investointi tapahtuu muussa kuin OECD-maassa ja jossa ei siten ole toimivaltaista kansallista yhteyselintä. Tällaisessa tapauksessa valitus toimintaohjeiden rikkomisesta voidaan tehdä siinä OECD-maassa, josta alihankintaa suorittava yritys on peräisin.

VIII Johtopäätökset ja loppuarviot

Toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut ennennäkemätön talouksien yhteen nivoutuminen näyttää hyvinkin pysyvältä kehityskululta. Syvenevän taloudellisen liberalisoinnin ja integraation lähtökohdat liittyivät maailman rauhantilan turvaamiseen kahden hirvittävän maailmansodan jälkeen. Ajatteluna oli ja on edelleen, että taloudellisesti toisistaan riippuvaiset maat eivät ryhdy sotimaan toisiaan vastaan. Mitä syvempi taloudellinen ja muu integraatio on, sitä vaikeampi integraation piirissä olevien maiden on tarttua aseisiin toisiaan vastaan. Tätä lähtökohtaista ajattelua on voimakkaasti tukenut ja vienyt eteenpäin teknologian ja kuljetusten voimakas kehitys, joka on aikaansaanut yritysten osalta todelliset maailmanlaajuiset markkinat. Kehityksen vieminen toiseen, nykyistä protektionistisempaan suuntaan olisi vaikeaa ja johtaisi arvaamattomiin vaikutuksiin yritystaloudessa ja sitä kautta myös kansallisissa talouksissa.

Nykyiselle globalisaatiokehitykselle antaa perustaa myös globalisaatioon kiistattomasti liittyvät talouskasvu ja teknologista kehitystä edistävät vaikutukset. Maat eivät olisi yksinään pystyneet mitenkään saavuttamaan sellaista taloudellista kehitystä, mikä maailmassa on toisen maailmansodan jälkeen koettu.

Paras esimerkki globalisaation vaikutuksista on Kiina, joka avattuaan taloutensa ulkomaisille investoinneille, on kokenut historiassaan ainutlaatuisen taloudellisen kehityksen. Kiina oli vielä Maon valtakaudella 1970-lukuun asti alikehittynyt ja köyhä valtio, jolla oli paljon potentiaalia, mutta tämä potentiaali oli jäänyt hyödyntämättä. Kun ovet avattiin ulkomaiselle yritystoiminnalle ja samalla kotimaisia rakenteita muokattiin talouskasvu ja kehitystä mahdollistavaan suuntaan, lopputulos on ollut mykistävä. Muutamassa vuosikymmenessä Kiinan talous on kehittänyt niin voimakkaasti, että Kiina ohittaa muutaman vuoden kuluttua Yhdysvallat maailman suurimpana talousalueena. Ilman talouden avautumista ulkomaille, näin nopea kehitys ei olisi mitenkään ollut mahdollista.

On selvää, että globalisaation vaikutukset esimerkiksi Kiinassa eivät ole olleet yksinomaan positiivisia, vaan aikaansaatu voimakas talouskasvu on tuonut mukanaan myös monenlaisia ongelmia, jotka liittyvät muun muassa ympäristönsuojeluun, korruption kasvamiseen ja eri alueiden kehityksen erilaistumiseen. Maailmassa on myös maita, jotka eivät ole päässeet lainkaan mukaan globalisaation aikaansaamaan talouskasvuun, vaan ovat päinvastoin joutuneet syystä tai toisesta negatiiviseen kierteeseen kehityksessään. Näin ollen onkin selvää, että globalisaatio vaatii tuekseen korjaavia toimenpiteitä sekä kansainvälisellä että kansallisella tasolla.

Jokainen valtio voi kansallisella tasolla ottaa käyttöön haluamiaan toimia joko edistämään kansainvälistä yritystoimintaa omassa maassaan tai rajoittamaan tällaista toimintaa. Kansallisella tasolla kysymys on aina niin sanotun **kansallisen**

edun toteutumisesta, jonka viime kädessä määrittelee kyseisen valtion parlamentti ja hallitus.

Ulkomaisiin investointeihin liittyvät kansainvälisen tason toimenpiteet ovat huomattavasti hankalampia aikaansaada kuin kansallisen tason toimenpiteet. Esimerkiksi kansainvälisen yritystoiminnan sääntelyn suhteen eri maaryhmät määrittelevät kansalliset etunsa hyvin eri lailla. **Läntiset teollisuusvaltiot ovat perinteisesti ajaneet maailmantalouden mahdollisimman laaja vapauttamista kaikista kansallisista esteistä ja rajoituksista.** Myös tämä politiikka perustuu viime kädessä kyseisten maiden kansalliseen etuun. Teollisuusmaiden suuret yritykset pyrkivät koko ajan kasvamaan sekä hakevat uusia markkinoita ja entistä edullisimpia sijaintipaikkoja tuotannolleen. On selvää, että tällaisten yritysten kotivaltiot pyrkivät kansainvälisissä suhteissa ajamaan politiikkaa, joka edistää niiden omien yritysten toimintaa muissa maissa.

Vastaavasti valtiot, joilla ei ole omia suuria yrityksiä, mutta esimerkiksi merkittäviä luonnonvaroja, voivat hyvinkin turvautua ulkomaisten suuryritysten toimintaa rajoittavaan sääntelyyn suojellakseen luonnonvarojaan. Liiallinen rajoittaminen ei kuitenkaan useinkaan ole edes kyseisen valtion oman edun mukaista. Luonnonvarojen taloudellinen hyödyntäminen edellyttää yleensä sellaista teknologiaa ja sellaisia pääomia, joita luonnonvaroja omaavilla valtioilla itsellään ei ole. Myös näissä tapauksissa saattaa olla viisasta päästää ulkomaiset yritykset maahan ja luoda sellainen lainsäädäntö, joka riittävällä tavalla turvaa myös kyseisen valtion omat edut. Monet öljyvaroja omaavat valtiot, kuten esimerkiksi Norja, ovat löytäneet toimivan tasapainon ulkomaisen yritystoiminnan osallistumisen ja kansallisen edun turvaamisen välillä.

Eri suuntiin menevien kansallisten etujen vuoksi riittävänä pidettävää sääntelyä ei ole kansainvälisellä tasolla saatu aikaan. **Suurten monikansallisten yritysten asema ja vaikutusvalta on maailmantaloudessa muun muassa tästä johtuen muodostunut liian suureksi** ja niiden toiminta kehitysmaissa on jäänyt usein kansainvälisen ja kansallisen kontrollin ulottumattomiin. Cambridgen yliopiston investointioikeuden professori Kate Miles katsoo kirjassaan ”The Origins of International Investment Law”, että tähän asti kansainvälistä investointioikeutta on tehty kansainvälisten investoijien ja niiden kotivaltioiden etujen pohjalta. Miles peräänkuuluttaa sellaista **”kulttuurin muutosta” investointioikeuteen**, jossa otettaisiin investoijien etujen rinnalla huomioon myös muun muassa ympäristöön, sosiaalisuhteisiin ja paikallisyhteisöihin liittyvät näkökohdat.

Amerikkalainen Nobel-palkittu ekonomisti Joseph Stiglitz on vuonna 2006 julkaistussa kirjassaan ”Making globalisation work” tarkastellut globalisaatiota ja sen hallitsemista ansiokkaalla ja myös kriittisellä tavalla. Hänen mielestään **globalisaatiokehitykseen on puututtava ja tehtävä erilaisia muutoksia nykyiseen tilanteeseen, jos globalisaation halutaan toimivan tarkoitetulla tavalla eli tuovan valtioille ja niiden kansalaisille lisää hyvinvointia tasapuolisella ja reilulla tavalla. Monikansallisten yritysten toiminnan tervehdyttämiseksi Stiglitz esittää seuraavia toimenpiteitä:**

- yritysten yhteiskuntavastuun keskeiset periaatteet tulisi saattaa kansallisen ja kansainvälisen sääntelyn piiriin,
- liian suurten yritysten muodostumiseen tulisi puuttua esimerkiksi fuusiosääntelyllä taloudellisen toiminnan liiallisen keskittymisen ja monopolisoitumisen estämiseksi,
- yrityslainsäädäntöä ja yritysten hallinnointikoodeja (corporate governance) tulisi muuttaa siten, että yritykset joutuisivat ottamaan nykyistä paremmin huomioon myös yhteiskunnan edut eikä ainoastaan osakkeenomistajien edut,
- globaali talous tulisi saattaa globaalien sääntelyn piiriin ("global laws for a global economy"), johon sisältyisi esimerkiksi joukkokanteen salliminen kansallisten rajojen yli sekä aidosti kansainvälisten ja oikeusvaltioperiaatteiden mukaisesti toimivien tuomioistuinten perustaminen kansainvälisten riitojen ratkaisemiseksi, sekä
- korruptio tulisi poistaa tai ainakin sitä tulisi vähentää muun muassa lisäämällä rahavirtojen avoimuutta esimerkiksi puuttumalla liian pitkälle vietyyn pankkisalaisuuteen ja erityisesti veroparatiisien toimintaan.

Stiglitzin esittämää toimenpideluutteloä voidaan pitää monikansalliseen yritystoimintaan liittyvien ongelmien kannalta perusteltuna, mutta monilta osin epärealistisena ja liian kunnianhimoisena. Vaikka toimenpideluuttelo on ainakin lyhyellä tähtäimellä epärealistinen, antaa se näkökulmaa sen suhteen, mihin asioihin kansainvälisessä sääntelytyössä tulisi puuttua ja mikä kansainvälisen sääntelyn suunnan tulisi lähivuosina olla. Stiglitz on toiminut paitsi palkittuna tutkijana myös muun muassa Maailmanpankin pääekonomistina ja presidentti Clintonin läheisenä talouspoliittisena neuvonantajana.

Kun monikansallisen yritystoiminnan kansainvälisessä sääntelyssä ei ole päästy kovinkaan merkittäviin tuloksiin, on selvää, että **suositustyyppisten yritysten yhteiskuntavastuuperiaatteiden merkitys ja niiden käytäntöön soveltamiseen liittyvä odotusarvo kasvaa.** Useimmat monikansalliset yritykset ovat ilmoittaneet noudattavansa vapaaehtoisesti yhteiskuntavastuun periaatteita kaikessa toiminnassaan riippumatta siitä, missä toimintaa harjoitetaan. Käytännössä tilanne voi kuitenkin olla hyvinkin toisenlainen, jos yrityksen toimintavaltiosta puuttuu riittävä lainsäädäntö ja viranomaisvalvonta. Onkin todennäköistä, että kansainvälisessä yritystoiminnassa viime vuosina esiin tulleet väärinkäytökset ja joissakin tapauksissa ilmennyt suoranainen piittaamattomuus esimerkiksi ympäristön suojelemisesta tai työntekijöiden turvallisuudesta, johtaa vähitellen siihen, että osa vapaaehtoisista yhteiskuntavastuuperiaatteista tehdään ensin kansallisella tasolla ja myöhemmin kansainvälisellä tasolla pakottavaksi sääntelyksi, johon kytkeytyy sanktioita ja vahingonkorvausvelvollisuus. Tällainen kehitys on jo alkanut, kun yhä useampi hallitus on vaatinut lisää avoimuutta ja läpinäkyvyyttä suhteessa kansainväliseen yritystoimintaan. Keinoina ovat muun muassa pankkisalaisuuden laajempi avaaminen ja veroparatiisien toimintaan puuttuminen. Myös

kansainvälisiltä yrityksiltä vaadittavaa raportointia tultaneen nykyisestä tasosta tiukentamaan ja ulottamaan myös monikansallisten yritysten ulkomaisiin tytäryhtiöihin, jotta mahdollisiin epäkohtiin voidaan nykyistä paremmin ja aikaisemmin puuttua. **Muun muassa EU:n komissio on ilmoittanut ryhtyvän valmistelemaan yhteisötason direktiivejä yritysten yhteiskuntavastuuperiaatteiden saamiseksi nykyistä sitovimmiksi.**

Erittäin suurille monikansallisille yrityksille on tosiasiaa siirtynyt sellaista valtaa, jonka pitäisi kansanvaltaisessa hallitussa valtiossa kuulua poliittisille päätöksentekijöille. **Suurella koolla ja taloudellisella merkityksellään suuret yritykset voivat painostaa valtioita antamaan niille etuja**, joita normaalit yritykset eivät voisi saada. Voidaankin sanoa, että markkinatalouslogiikan mukaisesti tietyt kansainvälisesti toimivat yritykset ovat kasvaneet yksinkertaisesti liian suuriksi verrattuna pieniin ja jopa keskikokoisiin valtioihin. Kuten Stiglitz esittää tähän kehitykseen tulisi puuttua. **Fuusiovalvonta on yksi tehokas keino tällaisen kehityksen estämiseen.** Muitakin keinoja varmasti on. Valtioiden tulisi aina muistaa, että niillä on viime kädessä valta päättää, mitä niiden alueella voi tehdä ja mitä ei. Valtiot voivat myös kansainvälisellä tasolla yhteisesti puuttua sellaisiin epäkohtiin, jotka uhkaavat valtioiden suvereniteettia. Jo vanhastaan tiedetään kansalliselta tasolta, että markkinataloudessa yrityksillä on aina halu kasvaa mahdollisimman suuriksi ja ”syödä” kilpailijansa pois markkinoilta. Tällaiseen kehitykseen on kaikissa maissa puututtu kilpailulainsäädännöllä. Olisi aika ulottaa tämä sama ajattelu kansalliselta tasolta kansainväliselle tasolle, jos halutaan edistää maailmantalouden oikeudenmukaista ja häiriötöntä kehitystä.

Vaikka ulkomaankaupan ja ulkomaisten investointien liberalisointi on vahva valtavirta maailmantaloudessa, niin jopa innokkaimmat vapaakaupan edistäjät, kuten Yhdysvallat ja suuret EU-maat perustavat politiikkansa kansallisen edun noudattamiselle. Myös nämä **maat haluavat pitää niin sanotut kansallisesti elintärkeät yritykset kotimaisessa omistuksessa tai ainakin valvoa sitä, ketkä tällaisia yrityksiä omistavat.** Useimmilla teollisuusmailla on voimassa lainsäädäntö, joka mahdollistaa tällaisen valvonnan kansallisesti tärkeiden yritysten ulkomaisen haltuunoton varalta. Venäjä ja Kiina ovat esimerkkejä maista, jotka ovat lainsäädännöllä rajanneet tietyt keskeiset sektorit joko kokonaan ulkomaisen yritystoiminnan ulottumattomiin tai ainakin edellyttävät ulkomaisilta yrityksiltä toimilupaa, johon voidaan asettaa ehtoja. Monissa maissa, kuten esimerkiksi Kiinassa ja Venäjällä myös verotuksella ohjataan ulkomaisten yritysten sijoittumista tietyille aloille tai alueille.

WTO:n roolia tulisi tulevaisuudessa vahvistaa ulkomaisen yritystoiminnan sääntelyssä. **WTO olisi sopivin kansainvälinen järjestö neuvottelemaan globaalitason sääntelystä ulkomaisille investoinneille.** YK ja OECD yrittivät kumpikin tahollaan aikaansaada tällaisen globaalitason sääntelyn, mutta epäonnistuivat. YK:n valmistelema ylikansallisten yritysten käyttäytymiskoodi oli liikaa kallellaan kehitysmaiden etujen suuntaan ja OECD:n MAI-sopimusluonnos puolestaan liikaa kallellaan teollisuusmaiden intressien suuntaan.

WTO on jo saanut aikaan suhteellisen kattavan kansainvälisen sääntelyn ulkomaankaupan ja siihen läheisesti liittyvien toimintojen suhteen. Kun yritysten kansainvälistyminen perustuu entistä enemmän vientitoiminnan ohella ulkomailla tapahtuvaan valmistukseen ja palvelutoimintaan, on selvää, että myös tämä ulkomaisia investointeja edellyttävä toiminta vaatii sääntelyä. Yksin kansallisen sääntelyn varassa ei voida aikaansaada riittävän tasapuolista ja reilua kansainvälistä sääntelytilannetta. Valitettavasti joudumme kuitenkin toteamaan, että toistaiseksi aika ei näytä olevan kypsä WTO:n roolin kasvattamiselle ulkomaisen yritystoiminnan sääntelyn osalta.

Kun lähiaikoina ei ole odotettavissa globaalia laaja-alaista sääntelyä ulkomaisten investointien osalta, on toiveet pantava yhtäältä alueellisten sopimusjärjestelyjen sekä yksittäisiä ongelmakohtia koskevien sääntelyjen varaan.

EU on merkittävänä alueellisena toimijana aloittanut sopimusneuvottelut monien suurten valtioiden kanssa. Sopimusneuvottelut on jo saatu päätökseen Etelä-Korean ja Kanadan kanssa. Seuraavana on vuorossa Yhdysvaltojen kanssa neuvoteltava niin sanottu transatlanttinen sopimus, joka sisältäisi myös suoria ulkomaisia investointeja koskevia määräyksiä. Myös Japanin ja Vietnamin kanssa käydään parhaillaan neuvotteluja vapaakauppasopimuksista. Vastaavia alueellisia hankkeita on vireillä myös Aasiassa ja Etelä-Amerikassa. **Näillä alueellisilla sopimuksilla voidaan aikaan päästä ainakin osittain eroon niistä tuhansista bilateraalista investointisuojasopimuksista, joiden varaan ulkomaisten investointien kansainvälinen sääntely tällä hetkellä pitkälti perustuu.** Samalla voitaisiin myös harmonisoida ainakin joiltakin osin nykyistä tilkkutäkkimaista kansainvälistä sääntelytilannetta.

Kansainvälisten investointien sääntelyyn liittyviä yksittäisiä **ongelma-alueita, joiden suhteen kansainvälistä sääntelyä tulisi kiireellisesti aikaansaada ovat erityisesti 1) veroparatiisien toimintaan puuttuminen, 2) kaikenlaisen korruption poistaminen kansainvälisistä liikesuhteista ja 3) kansainvälisiin investointeihin liittyvien oikeusriitojen ratkaiseminen oikeusvaltioperiaatteiden mukaisesti.**

Veroparatiisien toiminta olisi helposti kiellettävissä, jos tiettyjen maiden hallituksilla olisi todellinen tahto tehdä konkreettisia parannuksia nykytilanteeseen. Erityisesti Yhdysvallat, Iso-Britannia, Hollanti, Luxemburg sekä Sveitsi ovat maita, joiden toivoisi laittavan talouselämän laaja-alaisen kansainvälisen tervehdyttämisen oman ahtaan kansallisen etunsa edelle. Tällä hetkellä mainitut maat kuuntelevat liian herkäällä korvalla omien kansainvälisten yritystensä toivomuksia eivätkä uskalla puuttua asiaan. G 20-ryhmä on ottanut veroparatiisiasian asialistalleen, joten on syytä toivoa, että jollakin aikavälillä asiassa saadaan aikaan parannusta esimerkiksi viranomaisten tiedonsaantimahdollisuuksien paranemisen muodossa. **Tavoitteena tulisi kuitenkin olla koko veroparatiisi-ilmiön poistaminen,** jotta valtiot saisivat niille kuuluvat verot eikä verojen maksua voisi keinotekoisilla ja usein salaisilla järjestelyillä joko merkittävästi pienentää tai välttää kokonaan. Veroparatiisien poistaminen kokonaisuudessaan edellyttäisi joko tiukkaa kansainvälistä sopimusta tai

avainasemassa olevien maiden asenteiden selkeää muuttumista. Kumpikaan edellytys ei näyttäisi olevan toteutumassa ainakaan lyhyellä aikavälillä. Asia pitää kuitenkin pitää jatkuvasti esillä, koska veroparatiisi-ilmiötä ei voi hyväksyä.

Transparence International -kansalaisjärjestön vuosittain julkaisemat tiedot osoittavat, että **ulkomaiseen yritystoimintaan liittyvä korruptio on edelleen hyvin yleistä** erityisesti maissa, joissa hallinto toimii epädemokraattisesti ja puutteellisesti sekä joissa virkamiesten asema ja palkat ovat heikot. Tällaisia maita on erityisesti Aasiassa ja Afrikassa. Korruptio on ilmiönä hyvin laaja. Siihen sisältyy varsinaisten poliitikoille tai virkamiehille annettavien lahjusten lisäksi myös muun muassa erilaiset suojeluun pakottamiset (mafia-tyyppinen toiminta) sekä lievimmässä muodossa erilaiset hyvä veli -verkostot. Ilmiön laajuudesta ja epämääräisyydestä johtuen korruptioon puuttuminen on vaikeaa. OECD:ssa on kuitenkin saatu aikaan sopimus, joka kieltää yritysten poliitikoille ja virkamiehille antamat lahjuksat. OECD-sopimus on hyvä lähtökohta korruption maailmanlaajuiselle kieltämiselle. Erityisesti WTO:n tulisi olla korruption kieltämisessä aloitteellinen. **Maailmanlaajuisen sopimuksen aikaansaaminen ei ole helppo tehtävä, mutta siihen tulisi pyrkiä mahdollisimman pikaisesti.**

Oikeudenmukaisen kansainvälisen riitojenratkaisujärjestelmän aikaansaaminen valtioiden ja yritysten välisille, ulkomaisiin investointeihin liittyville kiistoille on kiireellinen tehtävä. Tällä hetkellä kiistat ratkaistaan hyvinkin erilaisten kahdenvälisiin investointisuojasopimuksiin perustuvien järjestelyjen puitteissa. Ongelmat ovat liittyneet erityisesti niin sanotun epäsuoran kansallistamisen käsitteeseen, joka on antanut yrityksille esimerkiksi oikeuden hakea korvausta valtiolta valtion investoinnin suorittamisen jälkeen säätämän lainsäädännön perusteella, jos yritys katsoo lainsäädännön vaikuttavan investointinsa taloudellisiin odotuksiin. Tätä ovat monet oikeusoppineet pitäneet periaatteellisesti ongelmallisena, koska tällöin puututaan ulkomaisen yksityisen toimijan toimesta valtion suvereniteettiin ja annetaan ulkomaalaisomistuksessa olevalle yritykselle käytännössä oikeudellisesti vahvempi asema kuin puhtaasti kotimaisille yrityksille. Toisaalta puuttuminen perustuu kyseisen valtion itsensä tekemään kahdenväliseen investointisuojasopimukseen, jolloin voidaan katsoa valtion hyväksyneen tällaisen tilanteen syntymisen. Nyt vireillä olevat neuvottelut EU:n ja Yhdysvaltojen välisestä transatlanttisesta sopimuksesta tulevat aikaansaamaan uudenlaista ajattelua sen suhteen, miten sääntely kansainvälisestä riitojenratkaisusta tulisi toteuttaa. Eräänä lähtökohtana tulisi olla, että **valtion ja yritysten väliset riidat eivät saisi kyseenalaistaa valtion oikeutta päättää omasta lainsäädännöstään.** Mikäli investointisuojasopimukseen halutaan edelleen sisällyttää yritysten oikeus viedä riitatapauksessa valtio kansainväliseen välimiesmenettelyyn, tulisi tällaisen oikeuden perusteet määritellä nykyistä tarkemmin ja tulisi myös aikaansaada sellainen kansainvälinen välimiesjärjestely, joka perustuu oikeusvaltioperiaatteille ja aikaansaa oikeudenmukaisia päätöksiä. Maailmanpankin yhteydessä toimiva ICSID-tuomioistuin voi toimia perustana uudelle avoimuuteen ja oikeusvaltioperiaatteille rakentuvalla

tuomioistuimelle. Toisena vaihtoehtona voisi olla **WTO-tyyppisen riitojenratkaisumallin kehittäminen** valtioiden ja yritysten välisille riidoille. Tässä mallissa yrityksen kotivaltio toimisi riidassa yrityksen puolesta kantajana ja muodostettavan paneelin päätöksestä voisi hakea muutosta pysyvistä muutoksenhaikutuomioistuimesta.

On myös mahdollista, että transatlanttisessa kauppaa- ja investointisopimuksessa päädytään lopulta ratkaisumalliin, jossa nimenomaisesti **todetaan, ettei OECD-maiden kesken tarvita mitään erityisiä sopimuksiin perustuvia riitojen ratkaisujärjestelyjä**, vaan mahdolliset riidat ratkaistaan yrityksen toimintavaltion kansallisessa tuomioistuimessa tai välimiesmenettelyssä kyseisen valtion lakien mukaan. Tällöin oletetaan, että kaikissa OECD-valtioissa on korkeatasoinen oikeuslaitos, joka toimii oikeusvaltioperiaatteiden mukaisesti ja aikaansaa myös ulkomaisen investoijan näkökulmasta oikeudenmukaisia ja kohtuullisia ratkaisuja. Koska OECD-maiden kesken ei ole tähänkään asti tehty kahdenvälisiä investointisuojausopimuksia, tässä ratkaisumallissa päädyttäisiin käytännössä nykytilanteen (status quo'n) hyväksymiseen. Yhdysvallat kuitenkin ajaa transatlanttiseen sopimukseen myös investointisuoja-artikloita, koska se ei ilmeisesti luota, että amerikkalaiset yhtiöt saavat turvaavan kohtelun kaikkien 28 EU-valtion kansallisissa oikeusistuimissa.

Tämän selvityksen johtopäätöksenä on, että kansainvälinen investointitoiminta vaatii nykyistä enemmän kansainvälistä sääntelyä. Kansallisella lainsäädännöllä ja kahdenvälisillä investointisuojausopimuksilla ei voida ratkaista kaikkia ulkomaiseen investointitoimintaan liittyviä ongelmia. **Ulkomaisen investointitoiminnan globaalien sääntelyn tulee perustua keskeisiin oikeudellisiin periaatteisiin, kuten syrjimättömyyteen, suosituimmuusperiaatteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja ympäristöarvojen huomioonottamiseen.** Sääntelyssä tulee löytää parempi tasapaino yhtäältä investointien suojaamisen ja toisaalta kansallisvaltioiden lainsäädäntö- ja hallintovallan turvaamisen välillä. EU:n ja Yhdysvaltojen välinen vapaakauppa- ja investointisopimus (TTIP) voi onnistuessaan viedä kansainvälisten investointien sääntelyä nykyistä tasapainoisempaan suuntaan.

Kansainvälisten investointien sääntelyssä on otettava huomioon, että globaalia markkinataloutta ei voida eikä sitä pidä oikeudellisella sääntelyllä liiallisesti kahlehtia. Koska maailmassa on kuitenkin paljon valtioita, joissa ei ole tarpeellista lainsäädäntöä ja tehokasta hallintokoneistoa esimerkiksi ympäristö- ja sosiaalikeskustelussa, jolloin ne ovat usein liian heikkoja suuria monikansallisia yrityksiä vastaan, tarvitaan nykyistä pitemmälle menevää kansainvälistä sääntelyä hyväksyttävän tasapainon saavuttamiseksi. Tavoitteena olevan kansainvälisen sääntelyn tulee olla joustavaa sekä sellaista, jolla estetään ilmeisimmät epäkohdat ja luodaan yrityksille tasavertaiset kilpailuolosuhteet määrittelemällä kansainväliselle investointitoiminnalle yhteisesti hyväksytty minimitaso. Parhailtaan neuvoteltavat alueelliset investointisopimukset, kuten edellä mainittu TTIP-sopimus, ja OECD:n monikansallisten yritysten toimintaohjeet voivat toimia eräänlaisena lähtökohdana globaalien minimitaso määrittelemiselle oikeudellisesti nykyistä vahvemmaksi.

Maailman suurten rakenneongelmien, kuten ilmaston lämpenemisen, energia- ja ruokavarojen riittävyyden, köyhyyden poistamisen, elinkelpoisen ympäristön säilyttämisen, työpaikkojen turvaamisen, oikeudenmukainen ja kestävä ratkaiseminen edellyttää valtioiden toiminnan ohella myös kansainvälisten yritysten myötävaikutusta. Muutoin jätämme jälkeemme maapallon, jossa luonto on vaarassa tuhoutua ja ihmisen mahdollisuudet arvokkaaseen ja rikkaaseen elämään ovat merkittävästi kaventuneet.

Käytetyt lähteet

Ali-Yrkkö, Jyrki ym., Suomen asema globaalissa kilpailussa – yritysten sijaintipäätöksiin vaikuttavat tekijät. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA 2004.

Annual Report on the OECD Guidelines for Multinational Enterprises. OECD 2011 and 2012.

Benefits of Trade and Investment Liberalisation. OECD 1998.

Broms, Bengt, Kansainvälinen oikeus. Suomalainen lakimiesyhdistys 1978.

Carreau, Dominique ym., Droit international économique. Paris 1990.

Establishing a Business in Finland. Edita 2001.

Euroopan Unioni – Konsolidoidut sopimukset. Euroopan yhteisöt 1997.

Euroopan Unionin komissio. Komission kannanotot investointisuojausjärjestelmään EU:n ja Yhdysvaltojen välisiin vapaakauppa- ja investointisopimusneuvotteluihin liittyen. Bryssel 2014.

Freedom of investment in a changing world. OECD 2007.

Hakapää, Kari, Uusi kansainvälinen oikeus. Talentum 2010.

ICSID Convention, Regulations and Rules. ICSID 2003.

International Investment Law: A changing landscape. OECD 2005.

Investointeja Suomeen. Ehdotus strategiaksi ja toimintaohjelmaksi Suomen houkuttelevuuden lisäämiseksi yritysten investointikohteena. Työ- ja elinkeinoministeriö 2012.

Jackson, Andrew ja Sanger, Matthew (toim.), MAI-sopimus – uhka demokratialle? Helsinki 1998.

Kansainvälisten järjestöjen toimintaohjeet ja julistukset. Vastuullisuuden tiennäyttäjät yrityksille. Työ- ja elinkeinoministeriö 2009.

Knuutinen, Reijo, Verotus ja yrityksen yhteiskuntavastuu. Lakimiesliiton kustannus 2014.

Korkman, Sixten, Talous ja utopia. Docendo 2012.

Koskenniemi, Martti, Kansainväliset pakotteet ja Suomi. Lakimiesliiton Kustannus 1994.

Kuusi, Juha, The Host State and the Transnational Corporation. Saxon House 1979.

Lindström, Maarit, Ulkomaiset yritykset Suomessa: Investointimotiivit ja näkemykset toimintaympäristöstä. ETLA 2004.

Merciai, Patrizio, Les entreprises multinationales en droit international. Bruxelles 1993.

Miles, Kate, The Origins of International Investment Law. Cambridge 2013.

Mikkola, Matti, Social Human Rights of Europe. Porvoo 2010.

Mondialisation au-delà des mythes. Les dossiers de l'état du monde. Paris 1997.

Multilateral Agreement on Investment: Consolidated text (luonnos MAI-sopimukseksi). OECD 1998.

Multinational Corporations in World Development. Yhdistyneet Kansakunnat 1973.

National Treatment for Foreign-Controlled Enterprises. OECD 2005.

OECD Code of Liberalisation of Capital Movements. OECD 1995.

OECD Code of Liberalisation of Current Invisibles Movements. OECD 1997.

OECD's Current Tax Agenda, April 2011. OECD 2011.

OECD Guidelines for Multinational Enterprises. 2011 Edition. OECD 2011.

Paaermaa, Risto, Ulkomaisen yrityksen perustaminen Suomeen. Oikeustiede VII / 1976.

Pajarinen, Mika ja Ylä-Anttila, Pekka, Ulkomaiset yritykset Suomessa - uhka vai mahdollisuus ? ETLA 1998.

Pajarinen, Mika, Rouvinen, Petri ja Ylä-Anttila, Pekka, Missä arvo syntyy ? Suomi globaalissa kilpailussa. ETLA 2010.

Pitkänen, Ritva, Suomalaisyrietykset maailmalla - tuottiko pääoma ? Palkansaajien tutkimuslaitos 2007.

Pohjanpalo, Maria, International investments and liability - the environmental aspect. Unigrafia, Helsinki 2015.

Sainio, Toivo, Muukalaisen oikeusasemasta erityisesti Suomen oikeutta silmälläpitäen I ja II. Suomalainen lakimiesyhdistys 1959.

Scope and Definition. UNCTAD series on issues in international investment agreements. UNCTAD 1999.

Shaxson, Nicholas, Aarresaaret. Helsinki 2011.

Sornarajah, M., The international law of foreign investment, Cambridge University Press 2004

Stiglitz, Joseph, Making globalisation work. Penguin Books 2007.

Suomen asema globaalissa kilpailussa - yritysten sijaintipäätöksiin vaikuttavat tekijät. ETLA 2004.

Teollisuus osana elinvoimaista elinkeinorakennetta. Työ- ja elinkeinoministeriö 2014.

Towards International Investment Rules. OECD 1996.

Transfer Pricing. UNCTAD series on issues in international investment agreements. UNCTAD 1999.

Transnational Corporations. UNCTAD 2004.

Uimonen, Maija-Leena, Suomalaisten yritysten vapaaehtoinen sosiaalinen vastuu. Työministeriö 2006.

Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskunta- ja yritysvastuusta. Helsinki 2012.

Wahlroos, Björn, Markkinat ja demokratia. Otava 2012.

World Investment Report 2012 and 2013. UNCTAD 2012 and 2013.

Väyrynen, Raimo, Globalisaatiokritiikki ja kansalaisliikkeet. Gaudeamus 2011.

Edellä mainittujen lähteiden lisäksi selvitystä laadittaessa on käytetty hyväksi eri tiedotusvälineissä julkaistuja juttuja sekä netistä hankittuja tietoja (muun muassa eri kansainvälisten järjestöjen kotisivut ja Wikipedia).

**Draft Model Agreement
Finland 2014**

*Agreement between
the Government of the Republic of Finland
and
the Government of _____
on the Promotion and Protection of Investments*

The Government of the Republic of Finland and the Government of _____, hereinafter referred to as the "Contracting Parties",

RECOGNISING the need to protect investments of the investors of one Contracting Party in the territory of the other Contracting Party on a non-discriminatory basis;

DESIRING to promote greater economic co-operation between them, with respect to investments by nationals and companies of one Contracting Party in the territory of the other Contracting Party;

RECOGNISING that agreement on the treatment to be accorded such investments will stimulate the flow of private capital and the economic development of the Contracting Parties;

AGREEING that a stable framework for investment will contribute to enhancing the effective utilisation of economic resources and improve living standards;

RECOGNISING that the development of economic and business ties can promote respect for internationally recognised labour rights;

AGREEING that these objectives can be achieved without relaxing health, safety and environmental measures of general application;

RECOGNIZING the need to promote responsible business conduct through the use of relevant international instruments; and

Having resolved to conclude an Agreement concerning the promotion and protection of investments;

HAVE AGREED AS FOLLOWS:

ARTICLE 1
DEFINITIONS

For the purpose of this Agreement:

1. The term "investment" means every kind of asset established or acquired by an investor of one Contracting Party in the territory of the other Contracting Party in accordance with the laws and regulations of the latter Contracting Party, including in particular, though not exclusively:

- (a) movable and immovable property or any property rights such as mortgages, liens, pledges, leases, usufruct and similar rights;
- (b) reinvested returns;
- (c) shares in and stocks and debentures of a company or any other forms of participation in a company;
- (d) claims to money or rights to a performance having an economic value;
- (e) intellectual property rights, such as patents, copyrights, trademarks, industrial
- (f) designs, business names, geographical indications as well as technical processes, knowhow and goodwill; and
- (g) concessions conferred by law, by an administrative act or under a contract by a competent authority, including concessions to search for, develop, extract or exploit natural resources.

Investments made in the territory of one Contracting Party by any legal entity of that same Contracting Party, but actually owned or controlled, directly or indirectly, by investors of the other Contracting Party, shall likewise be considered as investments of investors of the latter Contracting Party if they have been made in accordance with the laws and regulations of the former Contracting Party.

Any change in the form in which assets are invested or reinvested does not affect their character as investments.

2. The term "returns" means the amounts yielded by investments and shall in particular, though not exclusively; include profits, dividends, interest, royalties, capital gains or any payments in kind related to an investment.

3. The term "investor" means, for either Contracting Party, the following subjects who invest in the territory of the other Contracting Party in accordance with the laws of the latter Contracting Party and the provisions of this Agreement:

- (a) any natural person who is a national of either Contracting Party in accordance with its laws; or
- (b) any legal entity such as company, corporation, firm, partnership, business association, institution or organisation, incorporated or constituted in accordance with the laws and regulations of the Contracting Party and having its

registered office or central administration or principal place of business within the jurisdiction of that Contracting Party, whether or not for profit and whether its liabilities are limited or not.

4. The term "territory" means the land territory, internal waters and territorial sea of the Contracting Party and the airspace above them, as well as the maritime zones beyond the territorial sea, including the seabed and subsoil, over which that Contracting Party exercises sovereign rights or jurisdiction in accordance with its national laws in force and international law, for the purpose of exploration and exploitation of the natural resources of such areas.

ARTICLE 2

PROMOTION AND PROTECTION OF INVESTMENTS

1. Each Contracting Party shall promote in its territory investments by investors of the other Contracting Party and shall, in accordance with its laws and regulations admit such investments.
2. Each Contracting Party shall in its territory accord to investments and returns of investments of investors of the other Contracting Party fair and equitable treatment and full and constant protection and security.
3. Neither Contracting Party shall in its territory impair by unreasonable or arbitrary measures the acquisition, expansion, operation, management, maintenance, use, enjoyment and sale or other disposal of investments of investors of the other Contracting Party.

ARTICLE 3

TREATMENT OF INVESTMENTS

1. Each Contracting Party shall accord to investors of the other Contracting Party and to their investments once established, a treatment no less favourable than the treatment it accords to its own investors and their investments with respect to the acquisition, expansion, operation, management, maintenance, use, enjoyment and sale or other disposal of investments.
2. Each Contracting Party shall accord to investors of the other Contracting Party and to their investments, a treatment no less favourable than the treatment it accords to investors of the most favoured nation and to their investments with respect to the establishment, acquisition, expansion, operation, management, maintenance, use, enjoyment, and sale or other disposal of investments.
3. Each Contracting Party shall accord to investors of the other Contracting Party and to their investments once established the better of the treatments required by paragraph 1 and paragraph 2 of this Article, whichever is the more favourable to the investors or investments.

4. Neither Contracting Party shall mandate or enforce in its territory measures on investments by investors of the other Contracting Party, concerning purchase of materials, means of production, operation, transport, marketing of its products or similar orders having discriminatory effects. Such requirements do not include conditions for the receipt or continued receipt of an advantage.

5. The treatment referred to in Paragraph 2 does not include investor-to-state dispute settlement procedures provided for in other international investment treaties and other trade agreements.

ARTICLE 4 EXEMPTIONS

The provisions of this Agreement shall not be construed so as to oblige one Contracting Party to extend to the investors and investments by investors of the other Contracting Party the benefit of any treatment, preference or privilege by virtue of any existing or future:

- (a) free trade area, customs union, common market, economic and monetary union or other similar regional economic integration agreement, including regional labour market agreements, to which one of the Contracting Parties is or may become a party, or
- (b) agreement for the avoidance of double taxation or other international agreement relating wholly or mainly to taxation.

ARTICLE 5 EXPROPRIATION

1. Investments by investors of a Contracting Party in the territory of the other Contracting Party shall not be expropriated, nationalised or subjected to any other measures, direct or indirect, having an effect equivalent to expropriation or nationalisation (hereinafter referred to as "expropriation"), except for a purpose which is in the public interest, on a non-discriminatory basis, in accordance with due process of law, and against prompt, adequate and effective compensation in accordance with international law.

2. Such compensation shall amount to the value of the expropriated investment at the time immediately before the expropriation or before the impending expropriation became public knowledge, whichever is the earlier. The value shall be determined in accordance with generally accepted principles of valuation, taking into account, inter alia, the capital invested, replacement value, appreciation, current returns, and the projected flow of future returns, goodwill and other relevant factors.

3. Compensation shall be fully realisable and shall be paid without any restriction or delay. It shall include interest at a commercial rate established on a market basis for

the currency of payment from the date of dispossession of the expropriated property until the date of actual payment.

4. Where a Contracting Party expropriates the assets of a company which is incorporated or constituted under the law in force in any part of its own territory, and in which investors of the other Contracting Party own shares, it shall ensure that the provisions of paragraph 1 of this Article are applied to the extent necessary to guarantee prompt, adequate and effective compensation in respect of their investment to such investors of the contracting party who are owners of those shares.

5. Without prejudice to the provisions of Article 9 of this Agreement, the investor whose investments are expropriated shall have the right to prompt review of its case and of valuation of its investments in accordance with the principles set out in this Article, by a judicial or other competent authority of that Contracting Party.

ARTICLE 6 COMPENSATION FOR LOSSES

1. Investors of one Contracting Party whose investments in the territory of the other Contracting Party suffer losses owing to war or other armed conflict, a state of national emergency, revolt, insurrection or riot in the territory of the latter Contracting Party, shall be accorded by the latter Contracting Party, as regards restitution, indemnification, compensation or other settlement, a treatment no less favourable than the one accorded by the latter Contracting Party to its own investors or investors of the most favoured nation, whichever, according to the investor, is the more favourable.

2. Without prejudice to paragraph 1 of this Article, investors of one Contracting Party who, in any of the situations referred to in that paragraph, suffer losses in the territory of the other Contracting Party resulting from:

- (a) requisitioning of its investment or a part thereof by the latter's armed forces or authorities, or
- (b) destruction of its investment or a part thereof by the latter's armed forces or authorities, which was not required by the necessity of the situation, shall be accorded by the latter Contracting Party restitution or compensation which in either case shall be prompt, adequate and effective and with respect to compensation, shall be in accordance with Article 5 paragraphs 2-3 from the date of requisitioning or destruction until the date of actual payment.

ARTICLE 7 FREE TRANSFER

1. Each Contracting Party shall ensure to investors of the other Contracting Party the free transfer, into and out of its territory, of their investments and transfer

payments related to investments. Such payments shall include in particular, though not exclusively:

- (a) principal and additional amounts to maintain, develop or increase the investment;
- (b) returns;
- (c) proceeds obtained from the total or partial sale or disposal of an investment, including the sale of shares;
- (d) amounts required for the payment of expenses which arise from the operation of the investment, such as loans repayments, payment of royalties, management fees, licence fees or other similar expenses;
- (e) compensation payable pursuant to Articles 5, 6, 8 and 9;
- (f) earnings and other remuneration of personnel engaged from abroad and working in connection with an investment.

2. Each Contracting Party shall further ensure that the transfers referred to in paragraph 1 of this Article shall be made without any restriction in a freely convertible currency of the choice of the investor and at the prevailing market rate of exchange applicable on the date of transfer to the currency to be transferred and shall be immediately transferable.

3. In the absence of a market for foreign exchange, the rate to be used shall be the most recent exchange rate for the conversions of currencies into Special Drawing Rights.

4. In case of a delay in transfer caused by the host Contracting Party, the transfer shall also include interest at a commercial rate established on a market basis for the currency in question from the date on which the transfer was requested until the date of actual transfer and shall be borne by that Contracting Party.

5. This Article shall not be construed so as to prevent a Contracting Party from fulfilling, in good faith, its obligations resulting from a measure adopted by an international organization constituting an economic and monetary union to which that Contracting Party is a Member concerning the movement of capital or payments between the Member States of the said organization and third countries.

ARTICLE 8 SUBROGATION

If a Contracting Party or its designated agency makes a payment under an indemnity, guarantee or contract of insurance given in respect of an investment of an investor in the territory of the other Contracting Party, the latter Contracting Party shall recognise the assignment of any right or claim of such an investor to the former Contracting Party or its designated agency, and the right of the former Contracting Party or its designated agency to exercise by virtue of subrogation any such right and claim to the same extent as its predecessor in title.

ARTICLE 9
DISPUTES BETWEEN AN INVESTOR AND A CONTRACTING PARTY

1. Any dispute arising directly from an investment between one Contracting Party and an investor of the other Contracting Party should be settled amicably between the two parties to the dispute.

2. If the dispute has not been settled within three (3) months from the date on which it was raised in writing, the dispute may, at the choice of the investor, be submitted to:

- (a) the competent courts of the Contracting Party in whose territory the investment is made; or
- (b) arbitration by the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), established pursuant to the Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of other States, opened for signature at Washington on 18 March 1965 (hereinafter referred to as the "Centre"), if the Centre is available; or
- (c) arbitration by the Additional Facility of the Centre, if only one of the Contracting Parties is a signatory to the Convention referred to in subparagraph (b) of this paragraph; or
- (d) an ad hoc arbitration tribunal to be established under the Arbitration Rules of the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL); or
- (e) any other previously accepted ad hoc arbitration tribunal.

3. An investor who has submitted the dispute to a national court may nevertheless have recourse to one of the arbitral proceedings mentioned in paragraphs 2 (b) to 2 (e) of this Article if, before a judgement has been delivered on the subject matter by a national court, the investor declares not to pursue the case any longer through national proceedings and withdraws the case.

4. Any arbitration under this Article shall, at the request of either party to the dispute, be held in a state that is a party to the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York Convention), opened for signature at New York on 10 June 1958. Claims submitted to arbitration under this Article shall be considered to arise out of a commercial relationship or transaction for the purposes of Article 1 of the New York Convention.

5. Each Contracting Party hereby gives its unconditional consent to the submission of a dispute between it and an investor of the other Contracting Party to arbitration in accordance with this Article.

6. Neither of the Contracting Parties, which is a party to a dispute, can raise an objection, at any phase of the arbitration procedure or of the execution of an arbitral award, on account of the fact that the investor, which is the other party to the dispute, has received an indemnification covering a part or the whole of its losses by virtue of an insurance.

7. The award shall be final and binding on the parties to the dispute and shall be executed in accordance with national law of the Contracting Party in whose territory the award is relied upon, by the competent authorities of the Contracting Party by the date indicated in the award.

ARTICLE 10

DISPUTES BETWEEN THE CONTRACTING PARTIES

1. Disputes between the Contracting Parties concerning the interpretation and application of this Agreement shall, as far as possible, be settled through diplomatic channels.

2. If the dispute cannot thus be settled within six (6) months following the date on which either Contracting Party requested such negotiations, it shall at the request of either Contracting Party be submitted to an Arbitral Tribunal.

3. Such an Arbitral Tribunal shall be constituted for each individual case in the following way. Within two (2) months of the receipt of the request for arbitration, each Contracting Party shall appoint one member of the Tribunal. Those two members shall then select a national of a third State who on approval by the two Contracting Parties shall be appointed Chairman of the Tribunal. The Chairman shall be appointed within four (4) months from the date of appointment of the other two members.

4. If the necessary appointments have not been made within the periods specified in paragraph 3 of this Article, either Contracting Party may, in the absence of any other agreement, invite the President of the International Court of Justice to make the necessary appointments. If the President is a national of either Contracting Party or is otherwise prevented from discharging the said function, the Member of the International Court of Justice next in seniority who is not a national of either Contracting Party or is not otherwise prevented from discharging the said function, shall be invited to make the necessary appointments.

5. The Arbitral Tribunal shall reach its decision by a majority of votes. The decisions of the Tribunal shall be final and binding on both Contracting Parties. Each Contracting Party shall bear the costs of the member appointed by that Contracting Party and of its representation in the arbitral proceedings. Both Contracting Parties shall assume an equal share of the costs of the Chairman, as well as any other costs. The Tribunal may make a different decision regarding the sharing of the costs. In all other respects, the Arbitral Tribunal shall determine its own rules of procedure.

6. Issues subject to dispute referred to in paragraph 1 of this Article shall be decided in accordance with the provisions of this Agreement and the generally recognised principles of international law.

ARTICLE 11
PERMITS

Each Contracting Party shall, subject to its laws and regulations, grant temporary entry and stay and provide any necessary confirming documentation to natural persons who are employed from abroad as executives, managers, specialists or technical personnel in connection with an investment by an investor of the other Contracting Party, and who are essential for the enterprise, as long as these persons continue to meet the requirements of this paragraph. Immediate family members of such personnel shall also be granted a similar treatment with regard to entry and temporary stay in the territory of the host Contracting Party.

ARTICLE 12
APPLICATION OF OTHER RULES

1. If the provisions of law of either Contracting Party or obligations under international law, existing at present or established hereafter between the Contracting Parties in addition to this Agreement, contain a regulation, whether general or specific, entitling investments made by investors of the other Contracting Party to a treatment more favourable than is provided by this Agreement, such provisions shall, to the extent that they are more favourable to the investor, prevail over this Agreement.
2. Each Contracting Party shall observe any other obligation it may have with regard to a specific investment of an investor of the other Contracting Party.

ARTICLE 13
APPLICATION OF THE AGREEMENT

This Agreement shall apply to all investments made by investors of either Contracting Party in the territory of the other Contracting Party, whether made before or after the entry into force of this Agreement, but shall not apply to any dispute concerning an investment that arose or any claim that was settled before its entry into force.

ARTICLE 14
GENERAL DEROGATIONS

1. Nothing in this Agreement shall be construed as preventing a Contracting Party from taking any action necessary for the protection of its essential security interests in time of war or armed conflict, or other emergency in international relations.
2. Provided that such measures are not applied in a manner that would constitute a means of arbitrary or unjustifiable discrimination by a Contracting Party, or a disguised investment restriction, nothing in this Agreement shall be construed

as preventing the Contracting Parties from taking any measure necessary for the maintenance of public order.

3. The provisions of this Article shall not apply to Article 7 paragraph 1.(e) of this Agreement.

ARTICLE 15 TRANSPARENCY

1. Each Contracting Party shall promptly publish, or otherwise make publicly available, its laws, regulations, procedures and administrative rulings and judicial decisions of general application as well as international agreements which may affect the investments of investors of the other Contracting Party in the territory of the former Contracting Party.

2. Nothing in this Agreement shall require a Contracting Party to furnish or allow access to any confidential or proprietary information, including information concerning particular investors or investments, the disclosure of which would impede law enforcement or be contrary to its laws protecting confidentiality or prejudice legitimate commercial interests of particular investors.

ARTICLE 16 CONSULTATIONS

The Contracting Parties shall, at the request of either Contracting Party, hold consultations for the purpose of reviewing the implementation of this Agreement and studying any issue that may arise from this Agreement. Such consultations shall be held between the competent authorities of the Contracting Parties in a place and at a time agreed on through appropriate channels.

ARTICLE 17 ENTRY INTO FORCE, DURATION AND TERMINATION

1. The Contracting Parties shall notify each other when their constitutional requirements for the entry into force of this Agreement have been fulfilled. The Agreement shall enter into force on the thirtieth day following the date of receipt of the last notification.

2. This Agreement shall remain in force for a period of twenty (20) years and shall thereafter remain in force on the same terms until either Contracting Party notifies the other in writing of its intention to terminate the Agreement in twelve (12) months.

3. In respect of investments made prior to the date of termination of this Agreement, the provisions of Articles 1 to 16 shall remain in force for a further period of twenty (20) years from the date of termination of this Agreement.

IN WITNESS WHEREOF, the undersigned representatives, being duly authorised thereto, have signed the present Agreement.

Done in duplicate at.....on.....200... in the Finnish, _____ and English languages, all texts being equally authentic. In case of divergence, the English text shall prevail.

For the Government of
the Republic of Finland

For the Government of
the _____

OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille

II YLEISET PERIAATTEET

Yritysten tulisi ottaa toiminnassaan täysin huomioon toimintamaissa noudatettava politiikka sekä huomioida muiden sidosryhmien näkemykset. Tässä yhteydessä:

A. Yritysten tulisi

1. edistää taloudellista, ekologista ja sosiaalista kehitystä kestäväen kehityksen tavoitteiden toteuttamiseksi.
2. kunnioittaa toimintansa vaikutuspiirissä olevien ihmisten kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia.
3. edistää paikallisen toimintakyvyn kehittämistä tekemällä läheistä yhteistyötä paikallisyhteisön ja paikallisten yritysten kanssa sekä kehittää yrityksen toimintaa kansallisilla ja kansainvälisillä markkinoilla hyvän kauppatavan vaatimusten mukaisesti.
4. edistää inhimillisen pääoman muodostumista erityisesti luomalla työllistymismahdollisuuksia ja edistämällä työntekijöiden koulutusmahdollisuuksia.
5. pidättäytyä hakemasta tai hyväksymästä erivapauksia, joita ei ole vahvistettu ihmisoikeuksiin, ympäristöasioihin, terveyteen, turvallisuuteen, työvoimaan, verotukseen, taloudellisiin kannustimiin tai muihin kysymyksiin liittyvässä normistossa tai lainsäädännössä.
6. tukea ja ylläpitää hyvän hallintotavan periaatteita sekä kehittää ja soveltaa hyvän hallintotavan mukaisia menettelytapoja myös koko yritysryhmän laajuudessa.
7. kehittää ja soveltaa tehokkaita itsesääntelykäytäntöjä ja johtamisjärjestelmiä, jotka synnyttävät molemminpuolista luottamusta yritysten ja ympäröivän yhteiskunnan välillä.
8. edistää monikansallisten yhtiöiden työntekijöiden tietoisuutta yrityksen toimintatavoista sekä toimintatapojen noudattamista levittämällä niitä asianmukaisissa yhteyksissä esimerkiksi koulutusohjelmien avulla.

9. pidättyä syrjivistä toimista tai kurinpitotoimista sellaisia työntekijöitä kohtaan, jotka ilmoittavat vilpittömässä mielessä johdolle tai tarvittaessa toimivaltaisille viranomaisille käytännöistä, jotka ovat lain, näiden toimintaohjeiden tai yrityksen toimintatapojen vastaisia.

10.

toteuttaa riskeihin liittyvän selvitys esimerkiksi sisällyttämällä se yrityksen riskinhallintajärjestelmiin kohdissa 11 ja 12 kuvattujen todellisten ja mahdollisten haitallisten vaikutusten tunnistamiseksi, ehkäisemiseksi ja hillitsemiseksi, sekä selvittää, kuinka näihin vaikutuksiin puututaan. Selvityksen luonne ja laajuus määräytyvät aina tilanteen mukaan.

11.

välttää aiheuttamasta haitallisia vaikutuksia tai myötävaikuttamasta niiden syntyyn omalla toiminnallaan toimintaohjeiden piiriin kuuluvissa asioissa ja puuttua tällaisiin vaikutuksiin, kun niitä esiintyy.

12.

pyrkii ehkäisemään tai lieventämään haitallisia vaikutuksia tilanteessa, jossa yritys ei ole itse myötävaikuttanut niiden syntymiseen, mutta jossa vaikutus on kuitenkin suoraan yhteydessä yrityksen toimintoihin, tuotteisiin tai palveluihin liikesuhteiden kautta. Tarkoituksena ei ole siirtää vastuuta haitallisen vaikutuksen aiheuttaneelta taholta yritykselle, jonka kanssa sillä on liikesuhde.

13.

sen lisäksi, että yritykset puuttuvat haitallisiin vaikutuksiin toimintaohjeiden piiriin kuuluvissa asioissa, niiden tulisi mahdollisuuksien mukaan kannustaa liikekumppaneitaan, joihin kuuluvat myös toimittajat ja alihankkijat, noudattamaan vastuullisen liiketoimintatavan periaatteita toimintaohjeiden mukaisesti.

14.

olla yhteydessä asiaan kuuluviin sidosryhmiin tarjotakseen mielekkäitä mahdollisuuksia ottaa niiden näkemykset huomioon hankkeita tai muita toimintoja koskevissa suunnitelmissa tai päätöksissä, joilla saattaa olla merkittäviä vaikutuksia paikallisyhteisöihin.

15.

pidättyä sopimattomasta osallistumisesta paikalliseen poliittiseen toimintaan.

B. Yrityksiä kannustetaan

1.

tukemaan olosuhteisiin nähden sopivalla tavalla asianmukaisilla foorumeilla tehtävää yhteistyötä, jolla edistetään Internetin vapautta kunnioittamalla verkossa tapahtuvan ilmaisun, kokoontumisen ja osallistumisen vapautta.

2.

osallistumaan tai tarvittaessa tukemaan yksityisiä tai useamman sidosryhmän kattavia hankkeita ja työmarkkinaosapuolten vuoropuhelua vastuullisesta toimitusketjun

hallinnasta ja varmistamaan samalla, että näissä hankkeissa otetaan huomioon niiden sosiaaliset ja taloudelliset vaikutukset kehitysmaihin sekä voimassa olevat kansainväliset normit.

III YRITYSTOIMINTAA KOSKEVIEN TIETOJEN ILMOITTAMINEN

1.

Yritysten tulisi huolehtia siitä, että niiden toiminnasta, rakenteesta, taloudellisesta tilanteesta, tuloskehityksestä, omistuksesta ja johtamisesta julkaistaan säännöllisesti ajanmukaisia, luotettavia ja tarkoituksenmukaisia tietoja. Tiedot olisi julkaittava koko yrityksestä ja tarvittaessa myös liiketoiminta-aloittain tai maantieteellisesti jaoteltuna. Tiedotuspolitiikka olisi sovitettava yrityksen luonteen, koon ja sijainnin mukaan ottaen huomioon kustannukset, liikesalaisuudet ja muut kilpailuun liittyvät seikat.

2.

Yritysten tiedotuspolitiikan tulisi muun lisäksi sisältää oleelliset tiedot seuraavista asioista:

- a) yhtiön taloudellinen ja operatiivinen tulos;
- b) yhtiön tavoitteet;
- c) yhtiön pääosakkaat ja äänioikeudet, mukaan lukien yritysryhmän rakenne ja konsernin sisäiset suhteet, sekä määräämisvaltaa lisäävät mekanismit;
- d) hallitusten jäsenten ja tärkeimpien johtajien palkitsemispolitiikka ja tiedot hallituksen jäsenistä, mukaan lukien pätevyudet, valintaprosessi, muut johtopaikat yrityksissä ja katsooko hallitus jokaisen hallituksen jäsenen riippumattomaksi;
- e) lähipiiritapahtumat;
- f) näköpiirissä olevat riskitekijät;
- g) työntekijöihin ja muihin sidosryhmiin liittyvät kysymykset;
- h) johtamisrakenteet ja -periaatteet, erityisesti hallinnointisäännösten tai -periaatteiden sisältö ja sen soveltamisprosessi.

3.

Yrityksiä kehoitetaan julkaisemaan lisätietoja esimerkiksi seuraavista asioista:

- a) yrityksen arvot tai julkaistavaksi tarkoitetut toimintaperiaatteet, mukaan lukien tiedot yrityksen käytännöistä toimintaohjeissa käsiteltyjen asioiden osalta siltä osin kuin nämä tiedot ovat olennaisia yrityksen toiminnan kannalta;
- b) yrityksen noudattamat periaatteet ja muut toimintaohjeet, niiden käyttöönottopäivä sekä maat ja yksiköt, joihin niitä sovelletaan;
- c) näiden periaatteiden ja toimintaohjeiden noudattamisen onnistuminen;
- d) tietoa sisäisestä tarkastuksesta, riskien hallinnasta ja lakien noudattamisessa käytettävistä järjestelmistä;
- e) suhteet työntekijöihin ja muihin sidosryhmiin.

4.

Yritysten tulisi noudattaa tiukkoja laatustandardeja kirjanpidossa sekä taloudellisten ja muiden tietojen julkistamisessa, mukaan lukien ympäristö- ja yhteiskunnallinen raportointi, jos sellaista tehdään. Tietojen kokoamiseen ja julkaisemiseen sovellettavat normit tai käytännöt tulisi ilmoittaa. Vuosittainen tilintarkastus tulisi tehdä riippumattoman, asiantuntevan ja pätevän tilintarkastajan toimesta, jotta hallitukselle ja osakkeenomistajille voidaan antaa ulkopuolisen objektiivinen lausunto siitä, että tilinpäätös antaa totuudenmukaisen kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta ja suorituskyvystä kaikin oleellisin osin.

IV IHMISOIKEUDET

Valtioilla on velvollisuus suojella ihmisoikeuksia. Yritysten tulisi kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien, niiden toimintamaiden kansainvälisten ihmisoikeuksiin liittyvien sitoumuksien sekä sovellettavien kansallisten lakien ja asetusten puitteissa

1.

kunnioittaa ihmisoikeuksia, mikä tarkoittaa sitä, että niiden tulisi välttää loukkamista muiden ihmisoikeuksia ja puuttua ihmisoikeuksiin kohdistuviin haitallisiin vaikutuksiin, joissa ne ovat osallisina.

2.

välttää omassa toiminnassaan aiheuttamasta haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia tai myötävaikuttamasta niiden syntyyn sekä puuttua tällaisiin vaikutuksiin niiden syntyessä.

3.

etsiä tapoja ehkäistä tai lieventää haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, jotka liittyvät suoraan yrityksen tuotteisiin, liiketoimintaan tai palveluihin liikesuhteen kautta, vaikka yritys ei itse myötävaikuttaisikaan kyseisten vaikutusten syntymiseen.

4.

sitoutua toimintaperiaatteissaan kunnioittamaan ihmisoikeuksia.

5.

tehdä ihmisoikeuksien tilaan liittyvä selvitys asianmukaisesti yrityksen koko, toiminnan luonne ja konteksti sekä haitallisten ihmisoikeusvaikutusten riskin vakavuus huomioon ottaen.

6.

tukea legitimejä prosesseja haitallisten ihmisoikeusvaikutusten korjaamiseksi tai tehdä yhteistyötä tällaisten prosessien kautta, kun ne tunnistavat aiheuttaneensa haitallisia vaikutuksia tai olleensa osallisena niiden syntyyn.

V TYÖ JA TYÖELÄMÄN SUHTEET

Yritysten tulisi, sovellettavien lakien, asetusten ja vallitsevien työmarkkinasuhteiden ja työsuuhdekäytäntöjen sekä sovellettavien kansainvälisten työnormien puitteissa

1.
 - a) kunnioittaa monikansallisen yrityksen työllistämien työntekijöiden oikeutta vapaasti perustaa ammattiliittoja ja etujärjestöjä tai liittyä niihin.
 - b) kunnioittaa monikansallisen yrityksen työllistämien työntekijöiden oikeutta saada tunnustus valitsemilleen ammattiliitoille ja etujärjestöille työehtosopimusneuvotteluja varten ja osallistua rakentaviin neuvotteluihin näiden edustajien kanssa, joko itsenäisesti tai työnantajajärjestöjen kautta, jotta saataisiin aikaan työehtosopimukset.
 - c) osallistua lapsityövoiman käytön tehokkaaseen kitkemiseen ja ryhtyä välittömästi tehokkaisiin toimiin, jotta varmistettaisiin lapsityövoiman käytön pahimpien muotojen kieltäminen ja poistaminen pikaisesti.
 - d) myötävaikuttaa kaikkien pakkotyön muotojen poistamiseen ja ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että yritysten omassa toiminnassa ei esiinny pakkotyötä.
 - e) pitää toimintaansa ohjaavana periaatteena yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja kohtelua työsuhteessa, eikä syrjiä työntekijöitään työssä tai ammatinharjoittamisen yhteydessä rodun, ihonvärin, sukupuolen, uskonnon, poliittisten mielipiteiden, syntyperän tai sosiaalisten lähtökohtien tai muun aseman perusteella, ellei työntekijöiden ominaisuuksien valikointi edistä hallituksen vakiintunutta politiikkaa, jolla erityisesti tähdätään työllistymismahdollisuuksien tasa-arvoisuuden lisäämiseen, tai liity työtehtävään olennaisesti kuuluviin vaatimuksiin.
2.
 - a) helpottaa työntekijöiden edustajien toimintaa tarpeellisin tavoin tehokkaan työehtosopimusjärjestelmän luomiseksi;
 - b) antaa työntekijöiden edustajille tietoja, joita tarvitaan työehdoista käytävien tavoitteellisten neuvottelujen pohjaksi;
 - c) antaa työntekijöille ja heidän edustajilleen tietoja, joiden avulla he voivat muodostaa oikean ja riittävän kuvan yksikön tai tarvittaessa koko yrityksen suorituskyvystä;
3.

edistää työnantajan ja työntekijöiden sekä heidän edustajiensa välistä kuulemista ja yhteistyötä molempia kiinnostavissa kysymyksissä.
4.
 - a) noudattaa työssä ja työelämän suhteissa ehtoja, jotka ovat yhtä edulliset kuin muiden vastaavien työnantajien isäntämaassa noudattamat ehdot;
 - b) tarjota parhaat mahdolliset palkat, edut ja työehdot hallituspolitiikan puitteissa silloin, kun monikansallinen yritys toimii kehitysmaassa, jossa vastaavia työnantajia ei välttämättä ole olemassa. Palkkojen, etujen ja työehtojen tulee olla suhteessa yrityksen taloudelliseen asemaan, mutta niiden tulee silti riittää työntekijöiden ja heidän perheidensä perustarpeiden tyydyttämiseen.
 - c) ryhtyä tarvittaviin toimiin työterveyden ja -turvallisuuden varmistamiseksi toiminnassaan.

5. ottaa toiminnassaan palvelukseen aina mahdollisuuksien mukaan paikallista henkilöstöä ja tarjota koulutusta osaamisen kehittämiseksi yhteistyössä työntekijöiden edustajien ja tarvittaessa asianomaisten viranomaisten kanssa.

6. ilmoittaa palveluksessaan olevien työntekijöiden edustajille ja tarvittaessa asianomaisille viranomaisille riittävän ajoissa yrityksen toiminnassa suunnitelluista muutoksista, joilla saattaa olla merkittävä vaikutus työllisyyteen erityisesti silloin, kun kyseessä on yksikön toiminnan lopettaminen siihen liittyvine lomautuksineen tai joukkoyhtymämuutoksineen, sekä toimia yhteistyössä työntekijöiden edustajien ja asianomaisten viranomaisten kanssa lievittääkseen näitä kielteisiä vaikutuksia mahdollisimman paljon. Kunkin tapauksen erityispiirteistä riippuen saattaa olla tarkoituksenmukaista antaa ilmoitus jo ennen lopullista päätöksentekoa. Myös muita mielekkäitä yhteistyömalleja voidaan soveltaa päätösten vaikutusten lieventämiseksi.

7. pidättyä siitä, että työntekijöiden edustajien kanssa käytävien vilpittömien työehtoneuvottelujen yhteydessä tai työntekijöiden käyttäessä järjestäytymisoikeuttaan uhkaillaan sillä, että yksikkö tai sen osa siirretään pois kyseisestä maasta tai että yrityksen muiden maiden yksiköistä siirretään työntekijöitä kyseiseen maahan, ja pyritään siten kohtuuttomasti vaikuttamaan tällaisiin neuvotteluihin tai estämään työntekijöitä käyttämästä järjestäytymisoikeuttaan.

8. antaa palveluksessaan olevien työntekijöiden valtuutetuille edustajille mahdollisuus neuvotella työehtosopimuksista tai työntekijöiden ja työnantajan välisistä suhteista sekä antaa osapuolille tilaisuus keskustella molempia kiinnostavista kysymyksistä sellaisten johdon edustajien kanssa, joilla on valtuudet tehdä päätöksiä neuvoteltavista asioista.

VI YMPÄRISTÖ

Yritysten tulisi isäntämaan lakien, asetusten ja hallinnollisten käytäntöjen sekä asiankuuluvien kansainvälisten sopimusten, periaatteiden, tavoitteiden ja normien mukaisesti pyrkiä suojelemaan ympäristöä ja kansanterveyttä, varmistamaan yleinen turvallisuus ja muutoinkin toimimaan kestävä kehityksen päämääriä edistävällä tavalla. Erityisesti yritysten tulisi

1. ottaa käyttöön ja ylläpitää toimintansa kannalta tarkoituksenmukainen ympäristöjärjestelmä, johon sisältyy

- a) yrityksen toiminnan ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaikutuksia koskevan riittävän ja ajankohtaisen tiedon kerääminen ja arviointi
- b) mitattavissa olevien tavoitteiden ja tarvittaessa ympäristönsuojelun tason parantamista ja luonnonvarojen käyttöä koskevien tavoitteiden asettaminen

sekä tavoitteiden ajanmukaisuuden tarkistus määräajoin; tavoitteiden tulisi olla tarvittaessa asiaan liittyvien kansallisten politiikkojen ja kansainvälisten ympäristösitoumusten mukaisia, ja

- c) ympäristö-, terveys- ja turvallisuustavoitteiden saavuttamisen säännöllinen seuranta ja todentaminen.

2.

kustannukset, liikesalaisuuksien säilyttäminen ja immateriaalioikeuksien suojeleminen huomioon ottaen

- a) antaa julkisuuteen ja työntekijöille riittävät, mitattavat ja mahdollisesti todennettavissa olevat ja ajankohtaiset tiedot yrityksen toiminnan mahdollisista ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaikutuksista, mihin voi sisältyä myös raportointi edistyksistä ympäristönsuojelun tason parantamisessa, ja
- b) käydä riittävää ja ajankohtaista vuoropuhelua niiden yhteisöjen kanssa, joihin yrityksen ympäristö-, terveys- ja turvallisuusohjelmat ja niiden toteuttaminen suoranaisesti vaikuttavat.

3.

arvioida ja ottaa päätöksenteossa huomioon yrityksen prosessien, hyödykkeiden ja palvelujen ennakoitavissa olevat ympäristö-, terveys- ja turvallisuusvaikutukset koko elinkaaren ajalta ja välttää niitä, tai jos se ei ole mahdollista, lieventää vaikutuksia. Jos suunnitellulla toiminnalla voi olla merkittäviä ympäristö-, terveys- tai turvallisuusvaikutuksia ja jos toiminta edellyttää toimivaltaisen viranomaisen hyväksyntää, yritysten tulisi tehdä asianmukainen ympäristövaikutusten arviointi.

4.

olla lykkäämättä kustannustehokkaita toimenpiteitä ympäristövahinkojen estämiseksi tai minimoimiseksi vetoamalla täydellisen tieteellisen varmuuden puuttumiseen silloin, kun ympäristöön kohdistuu tieteellisen ja teknisen riskikäsityksen mukaan vakava uhka, mukaan luettuina ihmisten terveyteen ja turvallisuuteen kohdistuvat uhat.

5.

ylläpitää valmiussuunnitelmia yrityksen toiminnasta aiheutuvien vakavien ympäristö- ja terveyshaittojen sekä onnettomuuksien ja hätätilanteiden estämiseksi, lieventämiseksi ja hallitsemiseksi sekä huolehtia välittömän viranomaisraportoinnin edellyttämistä järjestelyistä.

6.

pyrkä jatkuvasti parantamaan yrityksen ympäristönsuojelun tasoa sekä yrityksen tasolla että tarvittaessa myös sen toimitusketjussa edistämällä esimerkiksi seuraavia toimia:

- a) sellaisten teknologioiden ja toimintatapojen käyttöönotto yrityksen kaikissa yksiköissä, jotka vastaavat yrityksen parhaassa yksikössä saavutetun ympäristönsuojelun tasoa;
- b) sellaisten tuotteiden ja palvelujen kehittäminen, joilla ei ole kohtuuttomia ympäristövaikutuksia ja jotka ovat turvallisia aiotussa käyttötarkoituksessaan,

vähentävät kasvihuonepäästöjä, ovat tehokkaita energiankulutuksen ja luonnonvarojen käytön kannalta ja jotka voidaan käyttää uudelleen, kierrättää tai hävittää turvallisesti;

- c) asiakkaiden tietämyksen lisääminen niistä ympäristövaikutuksista, joita yrityksen tuotteiden ja palvelujen käyttöön liittyy, mukaan lukien tarkan tiedon antaminen tuotteista (esimerkiksi kasvihuonepäästöjä, luonnon monimuotoisuutta, resurssitehokkuutta tai muita ympäristöasioita koskevat tiedot); ja
- d) tutkimus- ja arviointityö, jossa keskitytään yrityksen ympäristönsuojelun tason parantamiseen pitkällä aikavälillä esimerkiksi kehittämällä strategioita, jotka koskevat päästöjen vähentämistä, tehokasta resurssien käyttöä, myrkyllisten aineiden korvaamista tai niiden käytön vähentämistä tai luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä.

7.

tarjota työntekijöille riittävää koulutusta ympäristö-, terveys- ja turvallisuuskysymyksissä ja vaarallisten aineiden käsittelyssä ja ympäristövahinkojen torjunnassa sekä antaa yleistä ympäristökoulutusta, joka liittyy muun muassa ympäristövaikutusten arviointimenettelyyn, tiedotukseen ja ympäristöteknologioihin.

8.

myötävaikuttaa ympäristön kannalta mielekkään ja taloudellisesti tehokkaan yhteiskuntapolitiikan kehittämiseen esimerkiksi ympäristötietoisuutta ja ympäristön suojelua edistävien kumppanuuksien tai aloitteiden avulla.

VII LAHJONNAN, LAHJUSVAATIMUSTEN JA KIRISTYKSEN TORJUNTA

Yritysten ei tulisi suoraan tai epäsuorasti tarjota, luvata, antaa tai vaatia lahjuksia tai muita oikeudettomia etuja saadakseen liiketaloudellista tai muuta sopimatonta hyötyä tai säilyttääkseen kyseisen hyödyn. Yritysten tulisi myös vastustaa lahjusvaatimuksia ja kiristämistä. Erityisesti yritysten tulisi

1.

pitäytyä tarjoamasta, lupaamasta tai antamasta oikeudetonta rahallista tai muuta etua viranomaisille tai liikeyrityksien työntekijöille. Yritysten ei tulisi myöskään vaatia, hyväksyä tai ottaa vastaan oikeudettomia rahallisia tai muita etuja viranomaisilta tai liikeyrityksien työntekijöiltä. Yritysten ei tulisi käyttää kolmansia osapuolia, kuten asiamiehiä tai muita välikäsiä, konsultteja, edustajia, jakelijoita, yhtymiä, alihankkijoita ja toimittajia tai yhteisyrityskumppaneita kanavoimaan oikeudettomia rahallisia tai muita etuja viranomaisille, liikeyrityksien työntekijöille ja heidän sukulaisilleen tai liikeyrityksien työntekijöille.

2.

kehittää ja ottaa käyttöön riittävä sisäinen valvonta, eettiset ohjeistukset ja vaatimustenmukaisuusohjelmat tai toimenpiteet lahjonnan estämiseksi ja tunnistamiseksi. Näiden kehittämisen tulisi tapahtua riskinarvioinnin pohjalta, jossa tarkastellaan

yrityksen omaa tilannetta, erityisesti yritykseen kohdistuvaa lahjontariskiä (kuten sen maantieteellinen sijainti ja tuotannonala). Edellä mainitun sisäisen valvonnan, eettisen ohjeistuksen ja vaatimustenmukaisuusohjelmien tai toimenpiteiden tulisi sisältää taloushallinto- ja kirjanpito menettelyiden järjestelmä, johon kuuluu sisäisen valvonnan järjestelmä. Nämä järjestelmät tulisi suunnitella kohtuullisesti siten, että niillä varmistetaan riittävien ja oikeiden tilikirjojen, arkistojen ja kirjanpidon ylläpito, jolloin näitä asiakirjoja ei voida käyttää lahjontatarkoituksiin tai lahjonnan salaamiseen. Yrityksen olosuhteita ja lahjontariskejä tulisi valvoa säännöllisesti ja arvioida uudelleen tarpeen mukaan sen varmistamiseksi, että yrityksen sisäinen valvonta, eettinen ohjeistus ja vaatimustenmukaisuusohjelma tai toimenpiteet ovat asianmukaiset ja edelleen tehokkaat. Tällä tavoin voidaan myös lieventää yrityksen riskiä joutua osalliseksi lahjontaan, lahjusten vaatimiseen ja kiristykseen.

3.

kieltää tai estää yrityksen sisäisessä valvonnassa, eettisessä ohjeistuksessa ja vaatimustennoudattamisohjelmissa tai toimenpiteissä pienet voitelumaksut, jotka ovat yleisesti laittomia maissa, joissa niitä käytetään. Kun tällaisia maksuja suoritetaan, ne tulisi kirjata asianmukaisesti tilikirjoihin ja kirjanpitoon.

4.

varmistaa, että asiamiehien palkkaamisesta on tehty kunnollisesti dokumentoitu selvitys, jossa on otettu huomioon yritystä nimenomaisesti koskevat lahjontariskit. Lisäksi yritysten tulee varmistaa, että asiamiehien valvonta on asianmukaista ja säännöllistä ja asiamiehille maksettavat korvaukset ovat asianmukaisia ja niitä suoritetaan ainoastaan laillisista palveluista. Tarpeen mukaan tulisi pitää luetteloa asiamiehistä, jotka on otettu palvelukseen julkisten laitosten ja valtio-omisteisten yritysten kanssa toimimista varten. Luettelon tulisi olla toimivaltaisten viranomaisten saatavilla tietojen julkistamista koskevien sovellettavien vaatimusten mukaisesti.

5.

lisätä toimintansa avoimuutta lahjonnan, lahjusten pyytämisen ja kiristuksen torjunnassa. Näihin toimenpiteisiin voivat kuulua julkiset sitoumukset lahjontaa, lahjusten vaatimusta ja kiristystä vastaan. Lisäksi yritys voi tiedottaa johtamisjärjestelmästä, sisäisestä valvonnasta, eettisestä ohjeistuksesta ja vaatimustenmukaisuusohjelmista tai toimenpiteistä, jotka se on ottanut käyttöön noudattaakseen sitoumuksiaan. Yritysten tulisi myös edistää avoimuutta ja vuoropuhelua suuren yleisön kanssa lisätäkseen kansalaisten tietämystä lahjonnan, lahjusten vaatimisen ja kiristuksen torjunnasta ja heidän osallistumisestaan siihen.

6.

edistää työntekijöiden tietämystä yrityksen lahjonnan, lahjusvaatimusten ja kiristuksen vastaisista käytännöistä ja sisäisestä valvonnasta, eettisestä ohjeistuksesta ja vaatimustenmukaisuusohjelmista tai toimenpiteistä. Yrityksen tulisi myös edistää näiden käytäntöjen, valvonnan, ohjeistuksen ja ohjelmien noudattamista asiaankuuluvien toimintamenettelyiden, ohjelmien ja toimenpiteiden levittämällä sekä koulutusohjelmien ja kurinpitotoimien avulla.

7.

pidättyä tekemästä laittomia lahjoituksia julkisiin virkoihin hakeville ehdokkaille tai poliittisille puolueille tai muille poliittisille järjestöille. Poliittisten lahjoitusten tulisi noudattaa kaikilta osin tietojen julkistamisen vaatimuksia, ja ne tulisi ilmoittaa yrityksen ylimmälle johdolle.

VIII KULUTTAJANSUOJA

Yritysten tulisi toimia kuluttajasuhteissaan hyvän liiketavan sekä markkinointia ja mainontaa koskevien sääntöjen mukaisesti ja ryhtyä kaikkiin kohtuullisiksi katsottaviin toimiin varmistakseen tarjoamiensa hyödykkeiden ja palveluiden laadun. Eri-tyisesti yritysten tulisi

1.

varmistaa, että niiden tarjoamat tuotteet ja palvelut täyttävät kaikki yhteisesti sovitut ja lakisääteiset terveys- ja turvallisuusvaatimukset ja että ne varustetaan tarvittavilla terveysvaroitus- ja turvallisuustiedoilla.

2.

antaa tarkat, todennettavissa olevat ja selkeät tiedot, joiden pohjalta kuluttaja voi tehdä tietoon perustuvia päätöksiä. Näihin tietoihin kuuluvat tiedot hinnoista ja tarvittaessa tuotteiden ja palvelujen sisällöstä, turvallisesta käytöstä, ympäristöominaisuuksista, huollosta, varastoinnista ja hävittämisestä.

Tämä tieto tulisi mahdollisuuksien mukaan tarjota siten, että kuluttajat pystyvät vertailemaan tuotteita keskenään.

3.

tarjota kuluttajille oikeudenmukaiset, helppokäyttöiset, ajanmukaiset ja tehokkaat tuomioistuinten ulkopuoliset menettelyt riitojen ratkaisua ja korvausten saamista varten ilman kohtuuttomia kustannuksia tai vaivannäköä.

4.

pidättyä esittämästä väitteitä tai ryhtymästä toimiin, jotka ovat petollisia, harhaanjohtavia, vilpillisiä tai epärehellisiä.

5.

tukea pyrkimyksiä kuluttajien valistamiseksi liiketoimintaansa koskevillä aloilla, jotta voitaisiin muun muassa parantaa kuluttajien mahdollisuuksia i) tehdä tietoon perustuvia päätöksiä monimutkaisista tuotteista, palveluista ja markkinoista, ii) ymmärtää paremmin päätöstensä taloudelliset, ympäristölliset ja yhteiskunnalliset vaikutukset ja iii) tukea kestäväää kulutusta.

6.

kunnioittaa kuluttajien yksityisyyttä ja ryhtyä kohtuullisiin toimenpiteisiin varmistakseen keräämiensä, tallentamiensa, käsittelemiensä tai levittämiensä henkilötietojen suojaus.

7. toimia varauksetta yhteistyössä viranomaisten kanssa harhaanjohtavien markkinointitapojen ehkäisemiseksi ja niihin puuttumiseksi (mukaan lukien harhaanjohtava mainonta ja kaupallinen petos) ja vähentää tai ehkäistä tarjoamiensa tuotteiden tai palveluiden kulutuksesta, käytöstä ja hävittämisestä seuraavia vakavia uhkia kansanterveydelle, yleiselle turvallisuudelle tai ympäristölle.

8. ottaa huomioon edellä mainittuja periaatteita soveltaessaan i) haavoittuvien ja heikommassa asemassa olevien kuluttajien tarpeet ja ii) erityiset haasteet, joita sähköinen kaupankäynti saattaa aiheuttaa kuluttajille.

IX TIEDE JA TEKNOLOGIA

Yritysten tulisi

1. pyrkiä varmistamaan, että niiden toiminta on toimintamaiden tiede- ja teknologia-politiikan ja -ohjelmien mukaista ja tarvittaessa edistää paikallisten ja kansallisten innovaatiovalmiuksien kehittämistä.

2. ottaa liiketoiminnassaan mahdollisuuksien mukaan käyttöön menettelytapoja, jotka mahdollistavat teknologian ja osaamisen siirron ja nopean levittämisen ottaen kuitenkin huomioon immateriaalioikeuksien suojelun asettamat vaatimukset.

3. tehdä isäntämaassa mahdollisuuksien mukaan tieteellistä ja teknistä kehitystyötä paikallisten markkinoiden tarpeisiin, palkata paikallista työvoimaa tutkimus- ja kehitystyöhön sekä edistää tällaisen työvoiman koulutusta kaupalliset tarpeet huomioon ottaen.

4. myöntää immateriaalioikeuksien käyttöä koskevia lisenssejä tai muutoin siirtää teknologiaa kohtuullisin ehdoin ja tavalla, joka parantaa isäntämaan kestävän kehityksen näkymiä pitkällä aikavälillä.

5. kehittää kaupallisten päämääriensä mukaisesti yhteyksiä paikallisiin korkeakouluihin ja julkisiin tutkimuslaitoksiin sekä osallistua yhteisiin tutkimushakkeisiin paikallisten tuotannonalojen tai alan järjestöjen kanssa.

X KILPAILU

Yritysten tulisi

1. noudattaa toiminnassaan kaikkia sovellettavia kilpailulakeja ja -asetuksia ja ottaa huomioon kilpailulainsäädäntö kaikissa valtioissa, joissa niiden toiminnalla voi olla kilpailua vääristäviä vaikutuksia.

2.

pidättyä tekemästä tai täytäntöönpanemasta kilpailijoiden kanssa kilpailua rajoittavia sopimuksia, joiden tarkoituksena on

- a) sopia hinnoista
- b) solmia tarjouskartelleja
- c) luoda tuotantorajoituksia tai kiintiöitä tai
- d) sopia markkinoiden jakamisesta asiakas-, toimittaja-, alue- tai toimialakohtaisesti.

3.

toimia yhteistyössä tutkivien kilpailuviranomaisten kanssa muun muassa vastamalla tiedusteluihin mahdollisimman nopeasti sovellettavan lain ja oikeussuojakeinojen asettamissa rajoissa ja harkita saatavilla olevien välineiden käyttöä, kuten luottamuksellisuudesta luopumista silloin kun se on tarkoituksenmukaista. Näin voidaan edistää tehokasta yhteistyötä tutkivien viranomaisten kanssa.

4.

lisätä säännöllisesti työntekijöiden tietämystä kaikkien sovellettavien kilpailulakien ja -asetusten noudattamisen tärkeydestä ja kouluttaa erityisesti yrityksen ylempää johtoa kilpailuun liittyvissä kysymyksissä.

XI VEROTUS

1.

On tärkeää, että yritykset osallistuvat isäntämaidensa julkisen talouden rahoittamiseen maksamalla veronsa ajoissa. Yritysten tulisi erityisesti toimia toimintamaidensa verolakien ja asetusten hengen ja kirjaimen mukaisesti. Lain hengen mukaisella toiminnalla tarkoitetaan lainsäädännön tarkoituksien tunnistamista ja noudattamista. Yritykseltä ei vaadita lisämaksuja sen lisäksi, mitä niiden on lain tulokinnan perusteella maksettava. Verosäännösten noudattaminen edellyttää muun muassa, että yritykset toimittavat asianomaisille viranomaisille ajantasaiset asiaan kuuluvat tai lakisäätteiset tiedot, joita tarvitaan verotuksen määrittämiseen oikein. Säännösten noudattamiseen kuuluu myös markkinaehtoperiaatteen mukainen siirtohinnoittelu.

2.

Yritysten tulisi pitää veroasioiden hallinnointia ja verotussäännösten noudattamista tärkeänä osana valvontaa ja laajempia riskinhallintajärjestelmiä. Yritysten hallitusten tulisi erityisesti ottaa käyttöön veroriskien hallintastrategiat sen varmistamiseksi, että kaikki verotukseen liittyvät taloudelliset, lainsäädännölliset ja mainerisikit tunnistetaan ja arvioidaan.

The Ten Principles

The UN Global Compact's ten principles in the areas of human rights, labour, the environment and anti-corruption enjoy universal consensus and are derived from:

- The Universal Declaration of Human Rights
- The International Labour Organization's Declaration of Fundamental Principles and Rights at Work
- The Rio Declaration of Environment and Development
- The United Nations Convention Against Corruption

The UN Global Compact asks companies to embrace, support and enact, within their sphere of influence, a set of core values in the areas of human rights, labour standards, the environment and anti-corruption:

Human Rights

- **Principle 1:** Businesses should support and respect the protection of internationally proclaimed human rights; and
- **Principle 2:** make sure that they are not complicit in human rights abuses.

Labour

- **Principle 3:** Businesses should uphold the freedom of association and the effective recognition of the right to collective bargaining;
- **Principle 4:** the elimination of all forms of forced and compulsory labour;
- **Principle 5:** the effective abolition of child labour; and
- **Principle 6:** the elimination of discrimination in respect of employment and occupation.

Environment

- **Principle 7:** Businesses should support a precautionary approach to environmental challenges;
- **Principle 8:** undertake initiatives to promote greater environmental responsibility; and
- **Principle 9:** encourage the development and diffusion of environmentally friendly technologies.

Anti-Corruption

- **Principle 10:** Businesses should work against corruption in all its forms, including extortion and bribery.

Tekijät Författare Authors Risto Paaermaa	Julkaisu-aika Publiceringstid Date Mars 2015 Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Den rättsliga regleringen kring internationella investeringar – är regleringen på sådan nivå som globaliseringsutvecklingen förutsätter?	
Tiivistelmä Referat Abstract <p>Utredningens mål är att ge en helhetsbild av den rättsliga reglering som berör internationella investeringar. Vid sidan av de rättsligt bindande bestämmelserna redogörs också för icke bindande bestämmelser (s.k. soft law). Utredningen ger en bakgrund till den aktuella debatten om bl.a. sådana frågor kring investeringsskyddet som har samband med förhandlingarna om frihandels- och investeringsavtalet mellan EU och Förenta Staterna.</p> <p>I utredningens kapitel II behandlas den ekonomiska och politiska bakgrunden till internationella investeringar. Syftet med kapitel III är att ge en historisk dimension för regleringen kring internationella investeringar och vidare att skapa en teoretisk referensram för regleringen.</p> <p>I kapitel IV granskas regleringen kring internationella investeringar i de olika skedena av genomförandet av investeringen. I kapitlet behandlas dessutom sådana frågor som har ett väsentligt samband med utländska investeringar, såsom beskattningen av dem och lösningen av tvister i samband med dem.</p> <p>I kapitel V redogörs för de viktigaste frågorna kring företagets samhällsansvar. Särskild uppmärksamhet ägnas åt OECD:s anvisningar för multinationella företag.</p> <p>Kapitel VI handlar om internationella organisationers målsättning att reglera den internationella investeringsverksamheten. FN:s och OECD:s försök att få till stånd ett omfattande avtal som reglerar internationella investeringar granskas särskilt.</p> <p>Kapitel VII innehåller en redogörelse för läget i Finland när det gäller regleringen kring internationella investeringar. Med hjälp av några exempelfall redogörs också för finländska företags betydelsefulla investeringar utomlands samt för utländska investeringar som gjorts i Finland.</p> <p>I kapitel VIII ingår slutsatser och slutlig utvärdering. Slutsatsen av utredningen är att internationella investeringar kräver strängare internationell reglering än nuförtiden. Alla problem som är förenade med utländska investeringar kan inte lösas genom den nationella lagstiftningen och bilaterala avtal om investeringsskydd. Den globala regleringen kring utländska investeringar ska basera sig på centrala rättsprinciper, såsom icke diskriminering, principen om förmånlig behandling, respekten för de mänskliga rättigheterna och hänsyn till miljövården. I regleringen bör en bättre balans än nuförtiden hittas mellan å ena sidan skyddet av investeringar och å andra sidan tryggheten av nationalstaternas lagstiftnings- och förvaltningsmakt. Frihandels- och investeringsavtalet mellan EU och Förenta staterna, dvs. Transatlantiska partnerskapet för handel och investeringar (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP), kan i bästa fall styra regleringen kring internationella investeringar i en mer balanserad riktning jämfört med nuläget.</p> <p>ANM kontakter: Närings- och innovationsavdelningen/Henri Backman, tfn 029 506 3581</p>	
Asiasanat Nyckelord Key words internationell investering, rättslig reglering om internationella investeringar, globalisering, företags samhällsansvar, internationella organisationer, Finland och utländska investeringar, lösningen av internationella investeringstvister, Transatlantiskt partnerskap för handel och investeringar (TTIP)	
Painettu julkaisu Inbunden publikation Printed publication ISSN 1797-3554 ISBN 978-952-227-954-5	Verkkojulkaisu Nätpublikation Web publication ISSN 1797-3562 ISBN 978-952-227-955-2
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 171	Kieli Språk Language Suomi, Finska, Finnish Hinta Pris Price 28 €
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	Kustantaja Förläggare Sold by Edita Publishing Oy / Ab / Ltd

Tekijät Författare Authors Risto Paaermaa	Julkaisu-aika Publiceringstid Date March 2015 Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy Toimielimen asettamispäivä Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title Legal regulation of international investments – is regulation at the level required by the development of globalisation?	
Tiivistelmä Referat Abstract The research aims to give a holistic picture of the legal regulation of international investments. In addition to legally binding regulations, what is referred to as "soft law" is also examined. The research provides the background to topical discussions such as investment protection questions related to the free trade and investment treaty negotiations between the EU and the United States. Chapter II of the review deals with the economic and political background to international investments. Chapter III aims to provide a historical dimension to the regulation of international investments and also creates a theoretical frame of reference for regulation. Regulation related to the different stages of international investment is examined in Chapter IV. In addition, the chapter deals with questions that are intrinsically linked to international investments such as their taxation and the resolution of disputes. Chapter V examines the key questions related to corporate social responsibility. Particular attention is paid to the OECD's guidelines for multinational enterprises. Chapter VI examines the attempts of international organisations to regulate international investment activity. Particular attention is paid to attempts through the UN and OECD to achieve a wide-ranging treaty regulating international investments. Chapter VII contains a review of the regulatory situation in Finland with respect to international investments. A few examples are used to examine significant foreign investments by Finnish companies and investments in Finland from abroad. Chapter VIII contains the conclusions and final evaluations. The conclusion of the research is that international investments require stronger international regulation than currently exists. International legislation and bi-lateral investment protection treaties cannot resolve all the problems related to international investment activity. Global regulation of investments abroad must be based on key legal principles such as non-discrimination, the most favoured nation principle, respect for human rights and taking environmental values into consideration. Regulation must find a better balance than now between investment protection on the one hand and safeguarding national legislative and administrative powers on the other. The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) between the EU and the United States, if successful, could move the regulation of international investment in a more balanced direction. MEE contacts: Enterprise and innovation department/Henri Backman, tel. +358 29 506 3581	
Asiasanat Nyckelord Key words International investment, legal regulation of international investment, globalisation, corporate social responsibility, international organisations, Finland and foreign investments, resolution of international investment disputes, Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) between the EU and the United States	
Painettu julkaisu Inbunden publikation Printed publication ISSN 1797-3554	Verkkajulkaisu Nätpublikation Web publication ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-227-954-5	ISBN 978-952-227-955-2
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 171	Kieli Språk Language Suomi, Finska, Finnish
	Hinta Pris Price 28 €
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	Kustantaja Förläggare Sold by Edita Publishing Oy / Ab / Ltd

Kansainvälisten investointien oikeudellinen sääntely

– Onko sääntely globalisaatiokehityksen edellyttämällä tasolla?

Selvitys tarkastelee kokonaisvaltaisesti kansainvälisten investointien oikeudellista sääntelyä. Selvitys antaa taustaa ajankohtaiselle keskustelulle muun muassa EU:n ja Yhdysvaltojen välisiin vapaakauppa- ja investointisopimusneuvotteluihin liittyvistä investointisuojausjärjestelmistä.

Selvityksessä tehdään selkoa nykyisen oikeudellisen sääntelyn lisäksi yritysten yhteiskuntavastuun sisällöstä ja merkityksestä sekä kansainvälisten järjestöjen pyrkimyksistä säännellä kansainvälistä investointitoimintaa.

Selvityksen johtopäätöksenä on, että nykyinen oikeudellinen sääntely, joka perustuu yhtäältä kansalliseen lainsäädäntöön ja toisaalta kahdenvälisiin investointisuojaus sopimuksiin, ei muodosta riittävän tasapainoista ratkaisumallia yhtäältä ulkomaisen investoijan ja toisaalta investoinnin isäntävaltion etujen välillä. Kiireellisinä sääntelykohteina selvityksessä tuodaan esille veroparatiisien poistaminen, korruption saaminen kuriin sekä kansainvälisiin investointeihin liittyvien oikeusriitojen ratkaiseminen oikeusvaltioperiaatteiden mukaisesti. Pitemmän tähtäimen tavoitteena tulisi olla kansainvälinen sääntely, jolla luodaan kansainvälisille investoinneille yhteisesti hyväksytty vähimmäistaso.

Tätä julkaisua myy:
Netmarket
Edita Publishing Oy
www.edita.fi/netmarket
asiakaspalvelu.publishing@edita.fi
Puhelin 020 450 05
Faksi 020 450 2380

Painettu
ISSN 1797-3554
ISBN 978-952-227-954-5

Verkojulkaisu
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-227-955-2

